

WELLS

AMIKOR AZ ÜSTÖKÖS ELJÖN

FORDITOTTA
RÉNYI ARTUR

BUDAPEST, [1928]
A PANTHEON IRODALMI INTÉZET R.-T. KIADÁSA

TARTALOM

I. KÖNYV AZ ÜSTÖKÖS

PROLÓGUS

Az író a toronyban

I. FEJEZET

Por a homályban

II. FEJEZET

Nettie

III. FEJEZET

A revolver

IV. FEJEZET

A háború

V. FEJEZET

A két szerelmes üldözése

II. KÖNYV A ZÖLD GŐZÖK

I. FEJEZET

A változás

II. FEJEZET

Az ébredés

III. FEJEZET

A minisztertanács

III. KÖNYV AZ ÚJ VILÁG

I. FEJEZET

A szerelem a Változás után

II. FEJEZET

Édesanyám utolsó napjai

III. FEJEZET

A Beltane-ünnep és Szilveszter éjszakája

EPILOGUS

A torony ablaka

I. KÖNYV AZ ÜSTÖKÖS

PROLÓGUS

Az író a toronyban

Láttam egy őszhajú férfit - egészséges, öreg ember volt -, amint ott ült az íróasztala mellett és írt.

Úgy látszott, mintha toronyszobában volna, nagyon magasan, úgyhogy a magas ablakon át balkeze felől csak távoli vidéket látott, a tenger látókörét a távolban, messzi partvidéket, és ama bizonytalan ködöt és csillogást a lenyugvó nap fényében, amely sok mérföld távolságból jelzi a nagyvárost. A szoba egész berendezése rendes volt és szép, és különleges finomsága révén, egy és más sajátosságában, újnak látszott előttem és szokatlannak. Semmiféle meghatározható divatnak nem felelt meg, és a férfi egyszerű ruházata sem emlékeztetett sem bizonyos korszakra, sem bizonyos országra. Úgy gondoltam, ez talán a Boldog Jövendő, vagy Utópia, az Álmodó Ország és eltévedt emlék gyanánt Henry James „A Nagy Jó Helyről” nevezetű története tündöklött át egy pillanatig elmémen, majd eltűnt és nem hagyott világosságot maga mögött.

A férfi, akit láttam, valami töltőtollhoz hasonló szerszámmal írt, és ez a modernség kizárta a történelmi távlatot. Könnyű, folyékony kézírással írt, és mihelyt befejezett egy oldalt, odarakta az írások növekedő halmazához, egy kedves kis asztalra az ablak alatt. Azok a lapok, amelyeket utoljára írt meg, lazán feküdtek egymáson, részben elfeledve másokat, amelyek iratcsomókba voltak összefűzve.

Nyilvánvalóan nem vette észre jelenlétemet, én pedig ott álltam és vártam, amíg szünetet tart egyszer a tollal. Ha öreg ember volt is kétségtelenül, szilárd kézzel írt.

Észrevettem, hogy magasan feje fölött ferdén felfüggesztve homorú tükör függött; valami mozgás képe ebben élénken magára vonta figyelmemet, és felpillantva, láttam, eltorzítva és fantasztikussá téve, de élénken és szépen színezve, megnagyobbított, tükrözött álomszerű képét egy palotának, egy terrasznak, egy kilátásnak valami hatalmas országútra, amelyen sok ember jár, a tükör görbültsége folytán eltorzult, lehetetlen alakú emberek, amint ide-oda járnak. Gyorsan megfordultam, hogy világosabban lássam a dolgokat a mögöttem lévő ablakon át, de annak párkánya túl magas volt nekem ahhoz, hogy közvetlenül megpillanthattam volna ezt a közelebbfekvő tájat, és egy pillanatnyi szünet után ismét visszatértem ahhoz a torzító tükrökhöz.

Most azonban az író hátrahajlott karszékeiben. Letette tollát és félig haragosan sóhajtott:

- Ó! te munka, te! Milyen örömet okozol nekem és mennyire kifárasztasz!

Olyan ember sóhajtása volt ez, aki a maga vágyait elégítette ki írásaival.

- Mi ez a hely? - kérdeztem. - És ki ön?

A férfi a meglepetés gyors mozdulatával fordult felém.

- Mi ez a hely? - ismételtem. - És hol vagyok?

Szembenézett velem merően, egy pillanatra, összeráncolt homloka alól, azután mosolyra derült arca. Egy karosszékre mutatott az asztal mellett.

- Én írok - mondotta.

- Erről?

- A Változásról.

Leültem. Nagyon kényelmes karosszék volt, és jól volt elhelyezve, úgyhogy ráesett a világosság.

- Ha önnek kedve volna elolvasni - mondotta a férfi.

Rámutattam a kéziratra.

- Ez megmagyarázza a dolgot? - kérdeztem.

- Ez megmagyarázza a dolgot - válaszolt az író.

Egy újabb tiszta lap papirost von maga elé, miközben rámnézett.

Pillantásom tőle szobájára terelődött, majd vissza a kis asztalhoz. Egy iratcsomó, amely igen világosan „1” számmal volt jelölve, a szemembe ötlött. Felvettem. Mosolyogva néztem barátságos szemébe. Rendben van - mondtam, egyszerre jól érezve magamat, ő pedig bólintott és folytatta az írást. Én meg oly hangulatban, melyben bizakodás és kíváncsiság volt összegyűlve, elkezdtem olvasni. Itt következik az a történet, amelyet a boldog, tevékeny öreg ember írt abban a barátságos szobában.

I. FEJEZET

Por a homályban

1.

Elhatároztam, hogy megírom a Nagy Változás történetét, saját életemre és egy-két velem közeli kapcsolatban lévő ember életére gyakorolt befolyása szempontjából. Elsősorban a magam kedvtelésére teszem ezt meg.

Hosszú idővel ezelőtt, zord, boldogtalan ifjúságom idején fogant meg bennem az a vágy, hogy valamikor könyvet írjak. Titokban írogatni és írói dicsőségről álmodozni: ebben kerestem legszívesebben enyhülést, és együttérző irigységgel faltam minden sor írást, amely az irodalom világáról és az írók életéről kezembe került. Mai boldogságom közepette is nagy dolognak érzem azt, hogy akad szabad időm és alkalmam arra, hogy elővegyem és részben megvalósítsam eme régi és reménytelen álmomat. De ez egymagában, ebben a mostani világban, amelyben annyi végtelenül érdekes teendő vár az emberre, még az ilyen öreg emberre is, mint én vagyok, nem volna elegendő arra - gondolom -, hogy ehhez az íróasztalhoz leültessen. Azt hiszem inkább, hogy saját lelki jólérezsem kezdi megkövetelni multamnak valami ilyen összefoglaló elmondását, mint amelyet ez az írásom adni fog. Az évek múlása végül is ráviszi az embert a visszapillantásra; hetvenkét éves korában az ember fiatalsága sokkal fontosabb reá nézve, mint negyven éves korában volt. Én pedig fiatalságommal elvesztettem a kontaktust. A régi élet annyira elmaradottnak látszik az újtól, annyira idegenszerűnek és annyira ésszerűtlennek, hogy néha hihetetlennek tartom. Hiszen annak a kornak még az adatai, épületei, helyiségei is eltűntek. A multkor hirtelen megálltam a lépmezőkön át vezető délutáni sétám folyamán, ott, ahol egykor Swathinglea városa lehangoló külvárosi utcái nyúltak a szomszédos Leet város felé, és azt kérdeztem magamtól: „Valóban ez volt-e az a hely, ahol én valamikor gaz, szemét és tört cserepek között bujkáltam és megtöltöttem forgópisztolyomat, gyilkosságra készen? Valóban megtörtént-e ez vagy talán valami rejtélyes éjjeli lidérc az álmok országából csempészte ezt az álemléket letűnt életem emlékei közé?” Kell, hogy ma még sokan legyenek életben olyanok, akiket hasonló lelki zavar gyötör. És azt hiszem, hogy azoknak, akik most nőnek föl, hogy elfoglalják a mi helyünket az emberiség nagy vállalkozásában, a dolgok sok olyan elbeszélésére lesz szükségük, mint amilyen az enyém, hogy akár csak kis részben is el tudják valahogy képzelni maguknak azt a régi árnyékvilágot, amely a mi időnk eljövetele előtt állott fenn. Ezenfelül véletlenül az én esetem eléggé tipikus és jellemző a Változás szempontjából; a szenvedély egy rohamának kellő közepén fogott meg engem ez a változás: valami különös véletlen pedig egy időre az új rend fejlődésének valósággal középpontjába helyezett...

Emlékezetem visszavisz ötven év távolságán át egy kicsiny, rosszul világított szobába, amelynek lebecsátható ablaka a csillagos égre nyílik, és ugyanebben a pillanatban visszatér tudatomba e szoba jellemző illata, az olcsó petroleummal égő rosszul vágott lámpabél átható szaga. A villamosvilágítás akkoriban már tizenöt év óta tökéletesítve volt, azonban dacára ennek, a világ nagyobb fele még ezeket a lámpákat használta. Ezt az egész első jelenetet, legalább is az én elmémben, ama szag kíséri végig. Ez volt a szobának az esti szaga. Napközben valamilyen finomabb illata volt, valami fülledtség volt benne, valami különös enyhén szűrő illat, amelyet - nem tudom miért -, porral szoktam asszociálni.

Hadd írom le önöknek ezt a szobát részletesen. Körülbelül két és fél méter hosszú lehetett, két méter széles és valamivel magasabb e méretek bármelyikénél; a mennyezet gipszből volt, repedéses és helyenként hólyagos, a lámpa korma megszürkítette, egy helyen pedig a fölötté lévő emeletről beszűrődő nedvesség sárga és olívizöld foltokban ütközött ki rajta. A falakat világosbarna tapéta fődte, amelyre ferde sorokban ismétlődve, valami vörös figura volt rányomtatva, valami hullámos strucc-toll-féle, vagy valami akantuszvirág, amely kevésbé hervadt korában valami szegényes vidámságot akart kifejezni. Több nagy, vakolattal körülvett seb volt ebben a tapétában, Parload sikertelen kísérleteinek eredményei, aki szögeket akart beverni a falba, amelyekre képeket lehessen akasztani. Az egyik szög véletlenül két téglá közé került és ott szilárdan megakadt, ezen lógott, kissé bizonytalanul felfüggesztve kopott és megcsomózott ablakfüggönyzsinórra, Parload lógó könyvesállványa. Ez a könyvesállvány édeskés színű kék zománccal festéssel befestett deszkából állott, és ezenkívül még rózsaszínre festett amerikai vászonszalag is díszítette, amely bizonytalanul volt rászögezve rajszögek segítségével. Ez alatt volt egy kis asztal, amely öszvérszerű csökönyösséggel bosszantotta az ember térdét, ha az ember azt hirtelen alája lökte; ezt az asztalt vörös és kék mintájú takaró fődte, amelynek unalmas egyformaságát csupán Parload sokféle forgatható tintásüvegével kapcsolatos balesetek tarkították némileg, rajta pedig, az egész berendezés vezérlő motívuma gyanánt, ott állott és búzlott a lámpa. A lámpa, értsék meg, valami fehér, áttetsző anyagból volt, amely nem volt se üveg, se porcellán, volt rajta egy hasonló anyagból készült ernyő, amely egyáltalán nem védte meg kellőképpen a szemét annak, aki a lámpa mellett olvasni akart, és amely főleg arra látszott alkalmasnak, hogy feltűnőbbé tegye azt a tényt, hogy a lámpa tisztogatása után port és petroléumot nagy bőkezűséggel szoktak külső felületére rákenni.

A szoba hepe-hupás deszkapadlója valami csokoládés színű mázzal volt bevonva, rajta pedig kis szigetként virágzott, a por és homály közepette, egy kirojtosodott szélű szőnyeg.

Volt egy nagyon kis, öntött-vasból egy darabban készült és drappszínűre befestett nyitott kandalló, és egy még ennél kisebb, semmiképp oda nem illő öntöttvas kandallóelőtét, amely mögül kilátszott az a szürke kő, amelyből a kandalló alapja készült. Nem szoktak itt rendes tüzet rakni, csak egy csomó papírrongy és egy törött pipafej volt látható a vasrostély mögött, valahol a szoba sarkában eldugva pedig volt valami japánlakkal bevont, szögletes szenesláda, amelynek a fedele meg volt sérülve. Abban az időben az volt a szokás, hogy minden szobát külön fűtöttek egy külön kandalló segítségével, amely bőségebben ontotta magából a piszkot, mint a meleget, ami pedig a szoba szellőztetését illeti, arról föltételezték, hogy a rozoga ablak, a kis kémény és a lazán illeszkedő ajtó ezt maguk között úgyis elvégzik, anélkül, hogy nekik eziránt közelebbi utasítást kellene adni,

Parload összehajtható vaságya a szoba egyik oldalán felállított toldozott-foldozott fából készült burkolófal mögé rejtette a rajta levő szürke színű ágyneműt, és ugyanez a fal rejtett el valami ládafélét és hasonló apró tárgyakat, az ablak melletti két sarkot pedig valami ócska szekrényféle és mosdóállvány foglalták el, amely utóbbin szét voltak szórva Parload szerény toalett-eszközei.

Ezt a mosdó-állványt puhafa-deszkából készítette olyasvalaki nagy sietségben, aki túlságos mértékben rendelkezett faesztergáló eszközökkel, és aki munkájának egyszerű voltáról azzal igyekezett elterelni a figyelmet, hogy az állvány lábait és illesztékeit mindenféle megkapó dudorokkal és rozettákkal díszítette fel. Ezek után a szóbanforgó bútordarabot nyilván olyan egyénnek adta át, aki végtelen sok szabad idővel rendelkezett és föl volt szerelve egy fazéknyi okkerfestéssel, fénymázzal és hajlékony kefékkel. Ez az egyén először befestette a bútordarabot, azután, úgy gondolom, bekente fénymázzal, végül pedig leült és elkezdett a kefékkel

dolgozni mindaddig, amíg a fénymázt úgy szétkenete, hogy valami lidércálombeli exotikus fa harántmetszetének kísérteties utánzata vált belőle. Az így elkészült mosdóállvány azután hosszú karriert futott be, melynek folyamán igen erőszakosan bántak vele, lefaragtak belőle, belerúgtak, forgácsokat törtek belőle, belészúrtak, foltot ejtettek rajta, megperzszelték, megkalapálták, minden képzelhető kaland megtörtént vele, kivéve azt, hogy fölgyújtották vagy lesikálták volna, míg végre eljutott ide, erre a magasan fekvő menedékhelyre, Parload manzárd-szobájába, hogy Parload személyes tisztaságának szerény kíváncsalmait szolgálja. Fel volt szerelve elsősorban mosdótállal, vizeskorsóval, pléhdézsával a piszkos víz számára, továbbá egy darab sárga szappannal egy kis tálcán, fogkefével, patkányfarkú borotválópamaccsal, törülközővel és még egy vagy két kisebb holmival. Azokban az időkben csak nagyon gazdag embereknek volt ennél nagyobb felszerelésük, és meg kell jegyezni, hogy minden csepp vizet, amelyet Parload elhasznált, egy szerencsétlen cselédlánynak kellett felhoznia a földszintről a ház legfelső emeletére, azután pedig ismét visszavinnie. Mi már kezdünk arról megfeledkezni, hogy a személyes tisztaság mennyire modern találmány. Tény az, hogy Parload soha életében nem vetkőzött le abból a célból, hogy ússzék egyet; és gyermekkorától soha nem vett egyetlen, egész testére kiterjedő fürdőt. Azokban az időkben, amelyekről beszélek, ötven ember közül egy volt legfeljebb, aki nem így élt.

Egy ugyancsak furcsa, faerezetet utánzó módon bemázolt fiókosszekrény, amelynek két nagy és két kis fiókja volt, foglalta magában Parload tartalék-ruhakészletét és két, az ajtón alkalmazott fafogason lógott Parload két kalapja. Ezzel azután teljes volt a „kombinált nappali és hálószoba” berendezése, amilyennek az ilyen szobákat a Változás előtt ismertem. Elfelejtettem azonban megemlíteni, hogy volt még egy karosszék is, támlával, amely elégtelen mértékben próbálta enyhíteni szalmafonatú ülésének kényelmetlenségét. Erről pillanatnyilag megfeledkeztem, mert amikor azok a dolgok történtek, melyek elmondásával legjobb lesz történetemet elkezdni, éppen benne ültem ebben a karosszékben.

Ily részletességgel írtam le Parload szobáját, mert így könnyebben fogják önök megérteni azt a hangulatot, melyben elbeszélésem első fejezeteit megírtam, de nem szabad hinniök, hogy abban az időben ez a különös felszerelés vagy a lámpa bűze csak a legkisebb mértékben is lekötötte volna figyelmemet. Én mindezt a piszkos kényelmetlenséget úgy tekintettem, mintha ez volna az emberi élet számára képzelhető legtermészetesebb és legillendőbb keret. Ez volt a világ, amilyennek én ismertem. Az én elmémet súlyosabb és érdekfeszítőbb ügyek foglalták el teljesen, és csak most, a távolból való visszapillantásnál látom a környezet eme részleteit fontosaknak, jellemzőknek, olyanoknak, amelyek valóban nyilvánvalóan látható megnyilatkozásai voltak annak a rendetlenségnek, amely a régi világban szíveinkben uralkodott.

2.

Parload ott állott a nyitott ablak mellett, színházi látcsővel a kezében, kereste, megtalálta, majd ismét kétkedve szem elől veszítette az új üstököst.

Én az üstököst akkor nem tekintettem egyébnek, mint unalmas, zavaró dolognak rám nézve, mivel én más dolgokról akartam beszélni. De Parload teljesen el volt telve vele. Nekem forró volt a fejem, láz gyötört mindenféle egymással kapcsolódó kellemetlenség és keserűség miatt, fel akartam tární a szívemet Parload előtt - legalább is azt akartam, hogy megkönnyítsem a szívemet azzal, hogy bizonyos romantikus beállításban adjam elő bajaimat -, és csak kevésbé figyeltem azokra a dolgokra, amelyeket ő mondott el nekem. Most hallottam először erről az új fényfoltról, amely az ég megszámlálhatatlan sokaságú fényességei között megjelent, és egyáltalán nem bántam volna, ha soha többet nem hallok felőle.

Körülbelül egykorú ifjak voltunk, Parload huszonkét éves volt, nyolc hónappal idősebb nálam. Parload pontos címe, azt hiszem: „fogalmazó gyakornok” volt, egy kis ügyvédnél volt alkalmazva ilyen minőségben Overcastle-ban, míg én harmadik voltam rangsorban Rawdon fazekasárú-gyárban, Clayton-ban. A keresztény fiatalemberek egyesülete önképzőkörében, Swathinglea-ban találkoztunk először; rájöttünk, hogy ugyanabban az időben tartott tanfolyamokra jártunk mind a ketten Overcastle-ban, ő természettudományt tanult, én meg gyorsírást, és így elkezdtük azt a szokást, hogy együtt mentünk gyalog haza és így született meg barátságunk. (Meg kellene említenem, hogy Swathinglea, Clayton és Overcastle egymással határos három város volt az angol középvídek terjedelmes ipari körzetében.) Megosztottuk egymással ama titkunkat, hogy kételyeink vannak a vallás tanításai tekintetében, bizalmasan megvallottuk egymásnak közös érdeklődésünket a szocializmus iránt, Parload kétszer jött el vacsorára édesanyám házába vasárnap este, nekem pedig szabad bejárásom volt az ő lakásába. Ő akkoriban magas, lenszínű hajú, kissé esetlen ifjú volt, aránytalanul túlfejlett volt a nyaka és a keze csuklója, és képes volt a legmagasabb lelkesedésre; hetenként két estét szentelt a természettudományi oktatási bizottság által Overcastle-ban rendezett esti-tanfolyamnak, a természetrajz volt kedvenc tantárgya és lelkének eme sorsakarta nyílásán át a végtelen világűr iránti csodálat belopódzott lelkébe és azt egészen birtokába vette.

Szerzett magának egy régi színházi látcsövet nagybátyjától, aki Leet-ben a tőzegföldeken gazdálkodott, vett magának egy olcsó, papírból készült égi-térképet, úgynevezett planiszfért és egy Whitaker-féle naptárt és egy ideig a nappal és a holdfényes éjszaka merő, üres megszokásai voltak részére annak, ami az egyetlen kielégítő realitás volt életében - a csillagok nézésének. A világűr végtelen mélységei, a mérhetetlen távolságok és a rejtélyes lehetőségek, amelyek talán megvilágítatlanul lebegnek ebben a ki nem kutatott mélységben, teljesen megragadták lelkét. Végtelen fáradtság árán, és egy a „Csillagos Ég” című folyóiratban, amely azok számára volt írva, akik ugyanezen érdeklődés rabjai voltak, megjelent igen pontos kis értekezés segítségével sikerült neki végre reá irányítani színházi látcsövét arra az új jövevényre, aki a külső terekből most a mi naprendszerünkbe tévedt. Elragadtatással bámult rá arra a kis pislákoló fényfoltra az ég többi csillogó, gombostű-szúrásnyi nagyságú fényes pontjai között. Bámult és újra bámult. Az én bajaimnak várakozniuk kellett arra, míg ő rá fog érní, hogy azokkal törődjön.

- Csodálatos - mondotta sóhajtva, aztán újból, mintha ama elragadtatott hang, amellyel ezt mondta, még mindig nem elégítette volna ki, újból ismételte: Csodálatos!

Felém fordult.

- Nem szeretnéd te is megnézni?

Meg kellett néznem és azután meg kellett hallgatnom, amint Parload elmondta, hogy ez a ma még alig látható jövevény rövidesen egyike lesz a legnagyobb üstökösöknek, amelyeket valaha látott a világ, hogy pályája kétségtelenül egészen közel fogja hozni az üstököst a földhöz, - mindössze ennyi és ennyi millió kilométer távolságra, amiről Parload úgy beszélt, mintha az csak két lépés lett volna; hogy mikép igyekeznek máris színképelemzés útján kikutatni az üstökös kémiai rejtélyeit, mennyire megdöbbenette a kutatókat az, hogy a színkép zöld savában egy oly sötét vonalat fedeztek föl, amelyre eddig még nem volt semmi precedens; hogy miképpen fotografálják le az üstököst éppen ebben a pillanatban, amikor - szokatlan irányban - egy a nap felé nyúló csóvát bocsátott ki magából (amelyet később ismét visszaszívott önmagába); én pedig az egész idő alatt magamban Stuart Nettie-re gondoltam és arra a levélre, amit ez a leány nekem írt, majd pedig az öreg Rawdon gyűlöletes arcára, ahogy azt aznap délután láttam. Az egyik percben azon töprengtem, hogy mit fogok írni válaszképpen Nettie-nek, a másik pillanatban elkésett replikákat terveztem meg magamban,

amelyekkel munkaadómnak fogok válaszolni, azután pedig újból a „Nettie” név ragyogott végig gondolataim egész hátterén...

Stuart Nettie a gazdag Verrall úr özvegye főkertészének lánya volt, és ő meg én csókolódtunk és szerelmesek lettünk egymásba még tizennyolc éves korunk előtt. Az én édesanyám és az övé másod-unokatestvérek voltak, és valamikor együtt jártak iskolába. Bár az én édesanyámat korán özvegyé tette egy vasúti szerencsétlenség, és oly szűkös helyzetbe hozta, hogy kénytelen volt bútorozott szobákat kiadni - nála lakott a clayton-i segédlelkész - és így helyzetét sokkal alantasabbnak tartották, mint a Stuartné-ét, a két barátnő továbbra is érintkezésben maradt. Édesanyám kezdte meg régebben azt a barátságos szokást, hogy időnként látogatást tett a Checkshill Towers-kastély kertészlakában és ezt a szokást továbbra is főtartották. Rendszerint vele mentem. És emlékszem, hogy egy világos júliusi estén történt, egyikén azoknak a hosszú arany színű estéknek, amelyek úgyszólván nem engedik át helyüket az éjszakának, hanem inkább csak udvariasságból engedik be végre a holdat és a csillagoknak egy válogatott kíséretét, hogy Nettie és én, amellet az aranyhalas tó mellett, ahol thuya-bokor szegélyezte ösvények futottak össze, megtettük félénk kezdők gyanánt fogadalmainkat. Még most is emlékszem ennek az élménynek remegő izgalmára, emlékére megmozdul valami lelkem mélyén. Nettie fehér ruhában volt, haja lágy, sötét hullámokban omlott hátra homlokáról fekete csillogó szeme fölött; édesen formás nyakán egy kis gyöngysort viselt, keblében pedig egy kis aranypénz rejtőzött. Megcsókoltam félig vonakodó ajkát és három esztendőn át ezután - nem! majdnem azt hiszem, hogy az ő és az én egész életemnek egész hátralevő részén át - meg tudtam volna halni a kedvéért.

Önöknek meg kell érteniök - és évről évre nehezebb lesz megérteni -, milyen teljesen különböző volt a világ akkor attól, amilyen ma. Sötét világ volt az; telve volt oly rendetlenséggel, amelyet el lehetett volna kerülni, betegségekkel és fájdalommal, amelyeknek elejét lehetett volna venni, ridegséggel és ostoba, nem szándékos, kegyetlenségekkel, és mégis, talán éppen az általános sötétség következménye volt, hogy voltak a ritka és tűnő szépségnek csodálatos pillanatai, amelyek az én tapasztalásomban ma már nem látszanak többé újból lehetségeseknek. A Nagy Változás eljött mindörökre, légkörünk a boldogság és a szépség, béke van a földön és jóakarát minden emberben. Senki sem merészelne már arról álmodozni, hogy az elmúlt idők szomorúságaihoz visszatérjen, de mindazonáltal azt a nyomorúságot néha áttörték, szürke függönyét néha keresztülszakították oly rendkívüli intenzitású örömök, olyan, az ember lelkét mélyen átjáró érzések, amelyek ma, úgy vélem, teljesen eltűntek az életből. Tűnődöm afölött, vajjon a Változás volt-e az, amely megfosztotta az életet szélsőségeitől, vagy talán csak azon múlik a dolog, hogy az ifjúság elhagyott - hiszen ma már a meglett kor ereje is kezd elhagyni - és magával vitte a maga kétségbeeséseit és elragadtatásait, csupán az ítélőképességet talán, az együttérzést és az emlékeket hagyván meg részemre?

Nem mondhatom meg. Ahhoz, hogy az ember erre a kérdésre meg tudjon felelni, az volna szükséges, hogy most is fiatal legyen, és akkor is fiatal lett legyen.

Hiszen talán olyan néző, aki hűvös szemmel figyelt volna meg minket azokban a régi napokban, nem is talált volna bennünk olyan különös szépséget. Két fotográfiánk itt van íróasztalomban, amelyen e sorokat írom és ezeken látszik, hogy én kissé esetlen ifjú vagyok, rosszszabású, készen vett öltözetben, ami pedig Nettiet illeti - valóban Nettie rosszul van öltözve és tartása több mint kissé feszes; de én a képen keresztül is látom őt, és az ő élő derűs lényé és valami abból a rejtélyes varázsból, melyet rám gyakorolt, ismét visszatér lelki szemeim elé. Arca diadalmaskodott a fotográfus fölött - ha nem így lett volna, már rég eldobtam volna ezt a képet.

A szépség igazi valója nem engedi, hogy szavakban fejezzék ki. Kívánom, bárha a rajzoláshoz, az írás e testvérművészetéhez is értenék és itt e sorok szélére lerajzolhatnék valamit, amit leírással nem lehet visszaadni. Volt a szemében valami komolyság. Volt valami végtelen pici sajátosság a felső ajka körül, ami azt okozta, hogy leírhatatlan kedvességgel csukódott össze a szája és leírhatatlan kedvességgel nyílt mosolyra. Óh, az a komoly, édes mosoly!

Miután megcsókoltuk egymást és megbeszéltük, hogy egy ideig nem szólunk szüleinknek arról a visszavonhatatlan választásról, amelyre elhatároztuk magunkat, eljött a búcsúzás ideje; félénken, mások jelenlétében búcsúztunk el, én pedig édesanyámmal együtt elmentem, vissza a holdfényes parkon át - a bokrok sűrűségében halk zajjal riadtak fel az őzek - vissza a checkshilli vasúti állomáshoz és onnan claytoni szegényes földszinti lakásunkba és ettől fogva nem láttam Nettiet - kivéve, hogy gyakran láttam gondolataimban - majdnem egy éven át.

Amikor azonban újból találkoztunk, elhatároztuk, hogy leveleznünk kell, és ezt gondosan eltitkolva tettük, mert Nettie nem akarta, hogy otthon bárki is tudjon a dologról, még egyetlen nővére sem. Így hát az én leveleimet lepecsételve, Nettie egyik bizalmas barátnője és iskolatársnője útján kellett küldenem, aki London közelében lakott... Le tudnám írni most is ezt a címet, bár a ház, az ucca és az egész külváros ma már úgy eltűnt, hogy senki fia nem tudná megjelölni, hogy hol volt.

Levelezésünkkel kezdődött egymástól való elidegenedésünk, mert most jutottunk először a testnél szorosabb érintkezésbe és mindkettőnk lelke kifejezést keresett önmagának.

Már most meg kell érteniök, hogy a gondolat világa azokban az időkben a legkülönösebb állapotban volt. Tele volt tömve elavult, ki nem elégítő formulákkal, tekervényes volt mint valami labirintus, mindenféle utólagos kiegyeztetési és alkalmazkodási kísérlettel, elhallgatásokkal, konvenciókkal és ürügyekkel. Alacsonyrendű, közvetlen szempontokra való tekintetek hamisították meg az igazságot minden ember ajkán. Engem édesanyám bizonyos vallásos formulákra, a viselkedés bizonyos szabályaira, a társadalmi és politikai rendről alkotott bizonyos fogalmakra vonatkozó sajátosságos, régimódi, szűklátókörű hitben nevelt fel. Ezek a fogalmak olyan kevésbé illettek az akkori idők mindennapi valóságaihoz és szükségéhez, minthogyha megannyi tiszta vászon lett volna, amelyet levendulával szagosítva tett volna el valaki egy fiókos szekrénybe. Valóban, édesanyám vallása igazán levendulaillatú volt; vasárnaponként elrakta maga mellől a valóság minden dolgait, a mindennapi élet ruháit, és még szinte bútorjait is; kezeit, amelyek csomósak és néha felhorzsoltak is voltak a sok sikálástól, gondosan kijavított fekete keztyűkbe bujtatta, felvette régi fekete selyemruháját és kalapját és elvitt engem, aki ilyenkor szintén egészen szokatlanul tiszta és szelíd voltam, a templomba. Ott aztán énekeltünk, hajlongtunk, hallgattunk zengzetes imádságokat, és együtt mondtuk a többi hívővel a zengzetes reszponziókat, azután pedig az egész hívő község egy közös sóhajjal felfrissülve és megkönnyebbülve kelt föl, amikor a gyenge rövid prédikáció után felhangzottak a doxológia kezdő szavai: „Most pedig az Atya Istennek, a Fiú Istennek...” Édesanyámnak ebben a vallásában volt pokol, sietgő lángok vörös fűrtjeivel körülvett pokol, amely egy időben nagyon rettenetes volt; volt ördög, aki egyúttal hivatalból ellensége volt az angol királynak, és volt nagyon sok szidalom a test gonosz élvezeteire vonatkozólag; azt várták tőlünk, hogy higgyük el, hogy a mi szegény, szerencsétlen világunk lakóinak legnagyobb része azzal kell, hogy megbűnhődje e világ zavarát és baját, hogy válogatott kínszenvedéseket szenved majd el egy eljövendő életben, végtelen időkig, mindörökké, ámen. De valóban ama göndörödő lángnyelvek szinte mulatságosaknak látszottak. Az egész dolog már hosszú idővel az én időm előtt megenyhült és elfakult valami szelíd, valóság nélküli képzetté; ha valóban sok rémület fűződött hozzá, akár kis gyermekkoromban is, ezt elfelej-

tettem. Azt hiszem, nem volt annyira rémületes, mint az óriás, akit a kis Babszem Jancsi megölt, és én az egészet úgy látom most, mint szegény öreg édesanyám megviselt és ráncos arcának keretét és szinte szeretettel gondolok még erre is, mint ami része volt az ő lényének. És Gabbitas úr, a segédlelkész, a mi kövérkés kis szobaurunk, aki sajátságosan megváltozottnak látszott, ha fölvette ornátusát és férfiasan megemelte hangját ama Erzsébet királyné korabeli imádságok szavainak megfelelően, úgy látszik, különös és rendkívüli érdeklődést keltett föl édesanyámban Isten iránt. Édesanyám reásugározta Istenre a maga reszkető finomságát és megszabadította őt mindattól, amivel bosszút lihegő teológusok őt fel akarták ruházni; valóban édesanyám személyisége lett volna a legjobb cáfolat mindarra, amit ő nekem tanítani szeretett volna, ha ezt akkor fel tudtam volna ismerni.

Így látom ezt most, de abban a komoly hevületben, amellyel az ifjúság a dolgokkal foglalkozik, van bizonyos kíméletlen keménység, és így azután, minthogy kezdetben mindezeket a dolgokat teljesen komolyan vettem, a tüzes poklot és az Istennek minden elhanyagolása esetén mutatkozó bosszúvágyáról szóló tanítást, mintha ezek olyan kétségtelen tények volnának, mint a Bladden-féle vasgyár és Rawdon fazekasárú gyára, rövidesen ugyanazzal a komolysággal kivettem ezeket elmémből.

Úgy történt a dolog, hogy Gabbitas úr, mint ahogy mondani szokás, „érdeklődést tanúsított” irántam, rávett arra, hogy az iskola elhagyása után is folytassam az olvasást, és a képzelhető legjobb szándékkal kölcsön adta nekem Burble „Válaszunk a kételkedőknek” című könyvét, hogy ezzel már előre ellensúlyozza a kor mérget, és egyben a Szabad Egyetem clayton-i könyvtárára hívta fel figyelmemet.

A kitűnő Burble igen megdöbbentő olvasmány volt számomra. Az ő válaszaiból, amelyeket a kételkedőkhöz intézett, világosan kiderült, hogy a felhozható érvek az ortodox egyházi tanítás és ama elfakult és nem nagyon rettentő túlvilág mellett, amelyet én eddig úgy elfogadtam, mint ahogy elfogadtam a napot, fölötte gyengék. Hogy ez a felismerés véglegesen megerősödött bennem, ahhoz az is hozzájárult, hogy az első könyv, amelyet a nyilvános könyvtárból kölcsön vettem, véletlenül Shelley összegyűjtött műveinek valamelyik amerikai kiadása volt, amely légies könnyedségű versein kívül kissé bőbeszédű prózai írásait is tartalmazta. Nemsokára megértem a nyílt hitetlenségre. Rövidesen ezután pedig a Keresztény Fiatalemberek Egyesületében megismerkedtem Parload-dal, aki a legmélységesebb titoktartás zára alatt megvallotta nekem, hogy ő „szívvel-lélekkel szocialista”. Kölcsönadta nekem néhány példányát a „Kürt” hangzatos címét viselő folyóiratnak, amely éppen akkoriban hadjáratot indított az elfogadott vallás ellen. Minden némileg intelligens fiatalember serdülő éveiben ki van téve, és remélhetőleg a jövőben is mindenkor egészséges módon ki lesz téve a filozófiai kételyek, a gúnyolódás és az új eszmék ragályának, és meg kell vallanom, hogy ennek a fázisnak lázát igen heves mértékben éltem át. Kételkedést mondok, de ez nem volt annyira kételkedés - amely bonyolult dolog -, mint inkább felháborodott és erélyes tagadás. Hogy „ilyet én elhihettem.” És nem kell elfelejteniük, hogy ugyanekkor kezdtem szerelmes leveleket írni Nettie-nek.

Ma azokban a napokban élünk, amikor a Nagy Változás a legtöbb dologban végbement, oly időben, amikor mindenkit egy bizonyos szellemi nemességre nevelnek, oly finom nemességre, mely semmit nem von le erőnkől, és ma már nehéz megértenünk azt az elfojtott és küzködő módot, amelyben a közönséges fiatalembereknek az a nemzedéke, melynek én tagja voltam, a maga szellemi életét és gondolkodását folytatta. Bizonyos kérdésekről egyáltalában csak gondolkodni is már lázadásszámba ment, és ennek folytán ilyenkor az emberek ide-oda ingadoztak aközött, hogy vagy lopva gondolkodjanak, vagy kihívó módon. Ma az emberek már kezdik úgy találni, hogy Shelley - minden dallamossága mellett - túl lármás és hangja

nem megfelelő, mert ma már eltűntek az ő anarchusai, de volt idő, amikor *szükséges* volt, hogy új eszméket ilyen hangon adjanak elő, amelyben az ember szinte az eltört üvegek csörömpölését hallotta. Ma már kissé nehéz elképzelnünk a szellemnek ama kovászos állapotát, azt a készséget, hogy hangosan kiáltozzunk és odamondjuk igazságainkat a fennálló tekintélyeknek, és állandóan fentartsuk azt a provokáló hangot, amelyet mi, csiszolatlan ifjak akkor használtunk. Mohón kezdtem olvasni azokat az írásokat, amelyeket Carlyle, Browning és Heine hagytak a megdöbbenet utókorra, és nemcsak olvastam és csodáltam őket, de utánoztam is. Nettie-hez intézett leveleim, a túlságosan izzó szeretet egy-két őszinte szándékú megnyilatkozása után, a teológia, a társadalomtudomány és a világegyetem kérdései felé törtek ki, túlfűtött és meglepő kifejezésekkel. Kétségtelen, hogy Nettie-t e levelek nagyon megzavarták és nem tudta őket teljesen megérteni.

Én ma is a legélénkebb együttérzéssel és valami olyan érzéssel, amely megmagyarázhatatlan módon közel áll az irigységhez, gondolok eltűnt ifjúságomra, de nagyon nehezen tudnám magamat megvédeni olyasvalaki ellen, aki rólam lesújtó ítéletet mondana, azt állítva, hogy nagyon ostoba, pózoló és szentimentális kamasz voltam és valóban olyan, mint amilyennek elfakult fényképem mutat. És ha próbálom emlékembe visszaidézni, hogy a menyasszonyomhoz intézett terjedelmesebb leveleimnek mi volt voltaképpen a hangulata és lényeges tartalma, be kell vallanom, hogy szinte elborzadok... Mégis szeretném, ha a levelek közül megmaradt volna egyik-másik.

Nettie hozzám intézett levelei elég egyszerűek voltak, kerek, kiforratlan kézírással voltak írva és rosszul fogalmazva. Az első két-három levélből a „kedvesem” szó használata fölött érzett félnék öröm nyilvánult meg és emlékszem arra, hogy egyszer a „kedvesem” szó helyett valami ó-angol szót írt, amelyet eleinte nem értettem meg és amelyről később tudtam meg nagy örömömről, hogy annyit jelent: „drága szerelmem”. De amikor az én lelki erjedésem első jelei mutatkoztak, Nettie válaszainak hangja kevesebb boldogságot mutatott.

Nem akarom önöket annak a történetével untatni, mikép vesztünk össze egyszer a magunk ostoba fiatalos módján, hogyan mentem el aztán következő vasárnap, egészen hivatlanul, Checkshill-be, amivel azonban csak rontottam a dolgon, és hogyan írtam azután egy levelet, amelyről Nettie kijelentette, hogy az „gyönyörű” volt, miáltal az ügy ismét rendbe jött. Azt sem akarom elmondani, miképpen hullámoztak később is a félreértések közöttünk. Mindig én voltam az, aki vétkezett, és az, akinek a végén bűnbánóan kellett bocsánatot kérnie, egészen eddig az utolsó kellemetlenségig, amely most kezdődött; és közben a közelség néhány gyöngéd percét élveztük, és én rendkívül szerettem őt. Az ügyben az volt a baj, hogy a sötétben, és ha egyedül voltam, a legnagyobb intenzitással gondoltam őreára, szemeire, érintésére, egész édes és elragadó megjelenése, de ha leültem, hogy levelet írjak neki, Shelley-re, Burns-re és magamra, meg hasonló, az ügyre nem tartozó dolgokra gondoltam. Ha az ember ilyen forrongó módon szerelmes, akkor nehezebb udvarolni, mint amikor az ember egyáltalán nem szerelmes. Ami pedig Nettie-t illeti, tudom, hogy ő nem is engem szeretett, hanem azokat a kedves titokzatosságokat. Nem olyan volt az én hangom, hogy szenvedéllyel érlelhette volna az ő álmait... Így hát leveleink között továbbra is megmaradt a diszharmónia. Egyszerre csak azt írta nekem Nettie egyik levelében, hogy kételkedik abban, vajjon valaha is fog-e tudni szeretni olyasvalakit, aki szocialista és nem hisz az egyházban, és röviddel ezután jött egy másik levél, amelynek stílusa meglepően új volt. Ebben azt írja, hogy úgy hiszi, mi nem illünk egymáshoz, ízlésünk és gondolataink annyira különböznek és ennek folytán ő már rég gondolt arra, hogy felmentsen engem ama ígéretem alól, hogy őt feleségül fogom venni. Egyszóval, bár ezt voltaképpen az első megdöbbenés közben nem is fogtam föl teljesen, el voltam bocsátva. Levelét aznap kaptam meg, amikor hazajöttem azután, hogy az öreg Rawdon nem nagyon udvarias módon utasította vissza fizetésemelésre irányuló kérésemet. Ezen a bizonyos

estén, amelyről most írok, abban a lelkiállapotban voltam, hogy lázasan igyekeztem alkalmazkodni két új és elképesztő, két valóban szinte lesújtó tényhez, ahhoz, hogy sem Nettie számára, sem Rawdon gyárában nem vagyok nélkülözhetetlen. És ilyenkor üstökösökről beszélnek nekem!

Hol állok én tulajdonképpen? - kérdeztem magamtól.

Annyira hozzászoktam ahhoz, hogy Nettie-re úgy gondoljak, mint aki elválaszthatatlanul az enyém - erre ösztökélt engem az „igaz szerelem” egész tradíciója -, hogy mélységesen fölháborított az az eljárás, amellyel Nettie azokkal az ő kis precíz mondataival teljes páfördulást vitt véghez a szakítás irányában, azok után, hogy csókolódtunk és suttogtunk és a fiatal emberek kalandos bizalmasságával annyira közelébe jutottunk egymásnak. Velem történjen ez meg! Velem! És ugyanekkor Rawdon sem tart engem nélkülözhetetlennek magára nézve.

Tegyek talán azt, hogy a Rawdonnál viselt állásomat hirtelen otthagynom, azután pedig hirtelen lendítem föl Frobisher-ék szomszédos és velük igen élesen versenyző fazekasáru gyáráat azzal, hogy ott állást vállallok?

Ennek a programnak az első részét valóban könnyű lett volna keresztülvinni, elmenni Rawdonhoz és azt mondani neki: „Ön még fog rólam hallani egyet-mást”, de ami a többit illeti, könnyen lehet, hogy Frobisher nem áll kötélnek. Mindezt azonban másodrendű kérdésnek láttam. A fődolog mégis a Nettie-vel való ügyem volt. Úgy éreztem, hogy tele van a fejem szónoki frázisok foszlányaival, amelyeknek talán hasznát fogom venni abban a levélben, amelyet majd írok neki. Gúny, ironia, gyöngéd szeretet - vajjon melyiket fogom választani ezek közül?...

- Ördög vigye! - mondotta Parload hirtelenül.

- Mit? - kérdeztem.

- Odafenn a Bladden-féle vasgyárban begyújtottak a kemencékbe és a füst éppen az égnek azon a részén halad keresztül, amelyet én nézek.

Parload csillagvizsgálásának ez a megszakítása éppen kapóra jött abban a pillanatban, amikor arra készültem, hogy gondolataimat kiöntsem előtte.

- Parload, - mondtam, - nagyon valószínű, hogy kénytelen leszek elmenni innen és itthagyni mindent. Az öreg Rawdon nem hajlandó nekem fizetésemelést adni és miután már egyszer fölléptem ezzel a követeléssel, nem hiszem, hogy el tudnám viselni azt, hogy a régi föltételek mellett folytassam tovább munkámat. Érted? Így hát megtörténhetik, hogy kénytelen leszek Clayton-nak egyszer és mindenkorra búcsút mondani.

3.

Ez a kijelentésem arra bírta Parload-ot, hogy letegye látcsövét és rám nézzon.

- Nem nagyon jó időpont ez a mostani ahhoz, hogy az ember állást változtasson, - mondotta Parload rövid szünet után.

Rawdon is ezt mondta, kevésbé kellemes hangon.

De Parload-dal szemben mindig éreztem bizonyos hajlandóságot arra, hogy hősies álláspontra helyezkedjem.

- Meguntam - mondtam - ezt az egyhangú mindennapi rabszolgaságot más emberek szolgálatában. Végre is nem rosszabb, ha az ember teste éhezik valamilyen álláson kívül, mintha a lelke éhezik abban az állásban.

- Nem vagyok ebben olyan biztos egyáltalán, - kezdte mondani Parload lassan...

És ezzel megkezdődött ama beszélgetéseink egyike, amelyeknek nem volt se vége, se hossza, egyike ama hosszú, egyik tárgyról a másikra térő, rendkívül általánosított, terjengősen személyes beszélgetéseknek, amelyek mindenkor kedvesek lesznek intelligens ifjak szívének, amíg csak világ lesz a világ.

Rövidesen kimentünk az uccára, gyalog lépkedve a meleg nyári éjszakában és csak annál szabadabban beszélgettünk. De egy dologra, amit mondtam, emlékszem.

- Néha azt kívánom, - mondtam egy kézmozdulattal az egekre mutatva, - bárha ez a te üstökösöd, vagy valami hasonló égítest valóban nekiütközne ennek a világnak. Az elsöpörne bennünket valamennyiünket, a sztrájkokat, háborúkat, izgalmas mozgalmakat, szerelmeket, feltékenységeket és az élet minden nyomorúságát!

- Ah! - mondotta Parload és úgy látszott, mintha a gondolat, amelyet kimondottam, nagyon foglalkoztatná.

- Egy ilyen összeütközés csak fokozná az élet nyomorúságát, - vetette közbe később, amikor én már más dolgokról beszéltem.

- Miféle összeütközés?

- Valamilyen üstökössel való összeütközés. Ez csak fokozná a barbárságát annak az életnek, amelyet meghagyna.

- De miért is hagyna meg bármit az életből? - válaszoltam én.

Ez volt a mi stílusunk, meg kell hogy értsék, és közben végimentünk a szűk uccán barátom lakása előtt, föl a lépcsőúton és azután végig a mezei utakon a claytoni dombtető és az országút felé.

De emlékeim ott élénken idézik fel előttem ama napok képét a Változás bekövetkezte előtt, hogy szinte elfelejtem, hogy azóta mindezeket a helyeket annyira megváltoztatták, hogy többé fel sem lehetne ismerni, hogy voltak valamikor, és hogy a szűk ucca meg a lépcsőút meg a claytoni dombtetőről való kilátás, mondhatnám az egész világ, amelyben én születtem, nevelkedtem és emberré lettem, tisztára eltűntek a térből, az időből, még szinte képzeletéből is azoknak, akik egy nemzedékkel fiatalabbak, mint én.

Kereszteztünk egy hosszabb uccát, amelyen otromba gőzlokomotívus közúti vonat zakatolt végig, füstöt és szikrát okádva, és amelyen végignézve, meglátta az ember a boltkirakatok zsírfoltszerű csillogását és az uccai árusok petroleumos fáklyáit, amint tüzet szórtak a levegőbe.

Ezen túl meg következett egy sáros, szénporos hamuval burkolt sikátor, amelyen nem volt egyetlen lámpa sem és amely arra használta fel számos tócsáját, hogy egy-egy csillagot vagy kettőt kérjen kölcsön az égbolttól. Mítsem törődve a tócsákkal botorkáltunk közöttük, amiközben folytattuk beszélgetésünket.

Azután a munkások apró zöldséges kertjei közt, káposztafejek meg gonosz külsejű fapajták között mentünk tovább, elhagytunk magunk mellett egy kísérteties, üres gyárpületet és így kiértünk az országútra. Az országút emelkedően, ívben kanyarodott el egypár kis lakóház és egy-két söröskocsmá mellett, és így ment tovább körben, amíg eljutott egy pontig, ahonnan át lehetett tekinteni az egész völgyet, amelyben négy gyárváros feküdt összezsúfoltan és egymásba folyva.

Annyit el kell ismernem, hogy a szürkület beálltával erre az egész vidékre a kísérteties nagyszerűség valamilyen hangulata borult rá, amely hajnalig ült rajta. Az egymásbafonódó vasúti vonalak csillogó jelzőházikókat emeltek keresztezéseik fölé, meg zöld és piros jelzőcsillagokat, mindenféle derékszögű csillagképekké csoportosítva. A vonatok csuklós fekete kígyókká váltak, amelyek tüzet leheltek ki magukból...

Ezenkívül pedig Parload újból fölfedezett egy birodalmat, fent a magasban, egy birodalmat, amely olyan volt, mintha félretette és majdnem elfelejtette volna valaki és amelyen sem nap, sem kohó nem uralkodott, a csillagok birodalmát.

Ez volt az a környezet, amelyben számos beszélgetésünk rendesen lejátsszódott. Ha pedig napközben mentünk fel a dombtető legmagasabb pontjára és nyugat felé néztünk, láttunk szántóföldeket, láttunk parkokat és nagy kastélyokat, egy távoli székesegyház tornyát, néha pedig, ha esőre kezdett fordulni az idő, távoli hegyek csúcsai lebegtek világosan az ég alján. Túl, a látóhatáron messze túl, ott volt Checkshill; mindig éreztem, hogy ott van, és a sötétben jobban, mint nappal. Checkshill és Nettie!

És nekünk, két fiatal gyereknek, ahogy ott jártunk, szénporral beszórt gyalogjárón a kerékvágások felszántotta országút mellett és ahogy megvitattuk problémáinkat, úgy látszott, mintha erről a dombtetőről kicsiben egész világunk képét látnók meg.

Ott voltak, egy kéz felől, összezsúfolt sötétségben, a csúnya gyárak és más munkaszínhelyek körül csoportosult munkások, rosszul ruházva, rosszul táplálva, rosszul iskolázva, rosszul és drágán kiszolgálva életük minden alkalmakor, még a megélhetésükre nem elegendő keresetük tekintetében is bizonytalanságban napról napra, nyomorult otthonaik közepette pedig templomok, kápolnák és kocsmák burjánzottak fel, mint a korhadásból táplálkozó gombák valamely általános rothadás közepette; a másik oldalon pedig, tér, szabadság és méltóság közepette, alig törődve azzal a pár zsellérházzal, amelyek ugyanolyan túlszűfoltak voltak, mint amilyen festőiek és amelyekben a mezőgazdasági munkások szorongtak, ott éltek a földesurak és a tulajdonosok, akiké volt téglagyár, vasgyár, földbirtok és bánya. Messze a távolban, szépen, jelentőség nélkül emelkedett a határtalan, határozatlan és hihetetlen egekbe a lowchesteri székesegyház szép, kifejezéstelen templomtornya, körülvéve az antikvárius könyvkereskedések, papok lakóházai és egy pusztulófélben lévő mezőváros fogadói és egyéb épületei csoportjától. Ez látszott az egész világ tervrajzának ama első ifjú benyomásainkban.

4.

Parload-dal való beszélgetéseinkben mindig leginkább én vittem a szót.

Azt hiszem, majdnem tökéletes objektivitással tudok visszapillantani magamra. A dolgok úgy megváltoztak azóta, hogy ma valóban más ember vagyok, akinek úgyszólván semmi közössége nincs azzal a dicsekvő, balga ifjúval, akinek bajaira most visszaemlékezem. Közönségesen színháziasnak, önzetlennek, nem őszintének látom ezt a fiatalembert, sőt mondhatnám, nem

szeretem őt, hacsak nem annál az ösztönszerű, materiális együttérzésnél fogva, amely a szüntelen bizalmas együttlét gyümölcse. Az, hogy én magam voltam ő, talán képessé tesz arra, hogy megértően érezzek és írjak olyan indító okokról benne, amelyek majdnem minden olvasó rokonszenvétől megfosztják őt, de miért is próbálnám mivoltát takarni vagy védeni?

Amint mondtam, mindig én vittem a szót és mértéktelenül csodálkoztam volna azon, ha valaki azt mondta volna nekem, hogy a szócsatában nem az enyém volt a nagyobbfokú intelligencia. Parload csendes ifjú volt, kissé feszes és erősen tartózkodó mindenben, míg bennem megvolt a fiatalember és demokráciák ama legnagyobb adománya: a bőséges kifejezés képessége. Parload-ot szívem mélyén kissé butának diagnosztizáltam; úgy gondoltam, hogy ő a fontoskodó nyugodtság pózát viseli és a „tudományos óvatosság” - hajlamainak megfelelő - modora kerítette teljesen hatalmába lelkét. Nem vettem észre, hogy míg az én kezem főleg gesztikulálásra volt használható, meg a tollam tartására, addig Parload keze mindenféle dolgot tudott csinálni és arra sem gondoltam, hogy kezéből szállak futhatnak nyilván agyának bizonyos részeihez. Parload különben sohasem beszélt azokról a kupszeletekről és arról a differenciál- és integrálszámításról, amiket azon a természettudományi tanfolyamon magába szívott, míg én folytonosan kérkedtem az én gyorsírással, valamint irodalmi ismereteimmel és Rawdon üzletében betöltött nélkülözhetetlen szerepemmel. Parload ma híres ember, nagy időknél nagy alakja, az „egymást keresztező sugárzások”-ra vonatkozó hatalmas műve örök időkre kiszélesítette az emberiség szellemi látókörét, és én, aki legjobb esetben szellemi favágó vagyok, mosolyogni tudok - és ő is mosolyogni tud -, ha visszaemlékezünk arra, hogy én hogy atyáskodtam fölötte, hogyan pózoltam és kotnyeleskedtem előtte ama régi napok sötétségében.

Azon az estén minden mértéken túl éleshangú és ékesen szóló voltam. Természetesen Rawdon volt a tengely, amely körül forogtam - Rawdon és a Rawdon-szerű munkaadó, meg a bér-rabszolgaság igazságtalansága és ama ipari zsákucca minden közvetlen körülménye, mely zsákuccába, úgy látszik, a mi életünk bele volt hajtva. De időnként más dolgokra is vettem egy-egy pillantást. Nettie mindig ott volt elmém háttérében, rejtélyes pillantással nézve reám. Parloaddal szemben elfoglalt pózomhoz hozzátartozott, hogy volt valahol, a mi baráti viszonyunk szféráján túl, egy regényes szerelmi ügyem és ez a hangulat byron-i rezonanciát kölcsönzött sok olyan értelmetlen dolognak, amelyet azért adtam elő, hogy az ő csodálkozását felkeltssem.

Nem akarom önöket untatni túlságosan részletes elbeszélésével egy balga fiatalember beszédének, aki egyben levert és boldogtalan is volt, és akinek hangja balzsam volt ama megalázásokra, amelyeknek fájdalma ott csillogott szemében. Valóban, ma nem is tudnám minden részletében kibogozni akkori panaszaimat ama számos dolog tömegéből, amelyeket Parloaddal folytatott egyéb beszélgetéseink folyamán elmondtam. Így például nem emlékszem, vajjon ennél az alkalomnál történt-e, vagy előbb, vagy később, hogy szinte véletlenül elmondtam Parloadnak olyasvalamit, ami beismerésnek volt vehető arra nézve, hogy izgató szerek használatának vagyok rabja.

- Ezt nem lenne szabad tenned - mondotta Parload hirtelen. - Nem szabad az agyadat ilyesvalamivel megmérgezned.

Agyam, ékesszólásom, úgy véltük, igen fontos értékei lesznek pártunknak az eljövendő forradalomban...

De egy dolog világosan ehhez a meghatározott beszélgetéshez tartozik, amelynek emlékét most fölidézem. Amikor ehhez hozzáfogtam, teljesen el voltam határozva lelkem mélyén, hogy nem szabad elhagynom Rawdonékat. Egyszerűen szidni akartam munkaadómat Parload

előtt. De addig beszéltem, míg teljesen elvesztettem a kontaktust mindazokkal a kényszerítő okokkal, amelyek amellet szoltak, hogy állásomhoz ragaszkodjam, és mire hazaértem, aznap éjszaka visszavonhatatlanul lekötöttem magam egy munkaadómmal szemben folytatandó erélyes, mondhatnám kihívó - cselekvési program mellett.

- Soká nem bírom tovább Rawdonékat - mondtam Parloadnak odavetett megjegyzés gyanánt.

- Nehéz idők következnek - mondotta Parload.

- Majd csak jövő télen.

- Hamarább. Az amerikai iparban túltermelés van és ők el vannak határozva arra, hogy áruikkal olcsón elárasztják piacunkat. A vasipart súlyos válság fenyegeti.

- Nem bánom. A fazekasáru-gyárak helyzete szilárd.

- Akkor, amikor összevásárolták egyesek a világ boraxtermelését? Nem. Én azt hallottam...

- Mit hallottál?

- Az ügyvédi iroda hivatalos titka. De az nem titok, hogy a fazekasokat bajok fenyegetik. Nagyon nagy hiteket vettek igénybe és spekuláltak. A gyárosok nem ragaszkodnak többé egy szakmához, mint ahogy azt régebben tették. Ennyit mondhatok. E völgy lakosságának fele „sétálni” fog, mielőtt két hónap letelik. - Parload ezt a részéről szokatlanul hosszú kijelentést a legkomolyabb és súlyosabb hangon tette meg.

„Sétálni” - ez volt a városunkban szokásos szépítő megjelölése annak a helyzetnek, amikor az ember nem tudott munkát és pénzt kapni, amikor pangott az ipari tevékenység, és sivár unalomban, éhesen és tétlenül töltötték az emberek napot nap után. Abban az időben azt hitték, hogy az ilyen időszakok az ipari szervezettség elkerülhetetlen következményei.

- Okosabb lesz, ha igyekszel állásodat Rawdonéknál megtartani - mondotta Parload.

- Brrr - mondtam én, nemes utálatot színlelve.

- Nagy bajok lesznek - mondotta Parload.

- Ki bánja? - mondtam én. - Hadd legyen baj; - minél több, annál jobb. Ennek a rendszernek kell, hogy vége legyen, előbb vagy utóbb. Ezek a kapitalisták az ő spekulációikkal, áru-összevásárlásaikkal és trösztjeikkel napról napra lehetetlenebbé teszik a helyzetet. Miért gubbaszkodjam én Rawdon irodájában, mint valami megijedt kutya, miközben az éhség az utcán jár? Az éhség a fő forradalmár. Ha az eljön, ki kell vonulnunk, hogy üdvözljük. Mindenesetre *én* most ezt fogom tenni.

- Ez mind nagyon szép - folytatta Parload.

- Én meguntam ezt a dolgot - mondtam. - Én birokra akarok menni végre mindezekkel a Rawdonokkal. Azt gondolom, hogy talán ha én magam is éhes és éhségtől elvadult volnék, tudnék más éhes emberekhez beszélni...

- Számba kell vened édesanyádat - mondotta Parload a maga lassú, megfontolt módján.

Ez valóban nagy nehézség volt. Szónoki fordulattal ütöttem el ezt a dolgot.

- Miért áldozná föl az ember a világ jövőjét, - miért áldozná föl még csak a maga jövőjét is - tisztán és egyedül csak azért, mert az ember édesanyjából teljesen hiányzik a képzelőtehetség?

5.

Későre járt már, mire Parloadtól elbúcsúztam és hazamentem saját otthonomba.

A mi házunk igen tisztességes úri vidéken, egy kis tér egyik oldalán állott, a claytoni egyház-kerületi templom közelében. Gabbitas úr, a segédlelkész, a mi házunk földszintjén lakott, fent az emeleten pedig ki volt adva két szoba Holroyd kisasszonynak, aki virágokat festett porcellánra az egyik szobában, a másikban pedig vak nővérét tartotta; anyám és én a pincében éltünk, és a manzard-szobákban aludtunk. A ház homlokzatát virginiai futónövény fedte be, amely merészen szállt szembe a claytoni levegővel, és rendetlen lombtömegekben lógott le a fából készült kapura.

Ahogy a lépcsőn fölmentem, egy pillanatig megláttam Gabbitas urat, amint fényképeket másol gyertyafény mellett szobájában. Kis életének az volt legfőbb gyönyörűsége, hogy szabadságát külföldön tölthesse egy pillanatfölvételekre alkalmas, furcsa, kis fényképezőgép társaságában és azután hazajöjjön, egy csomó ködös és sötét negatívval, amelyeket szép és érdekes helyeken készített. Ezeket azután a fényképezőgépeket árusító társaság előnyös feltételek mellett kifejlesztette részére, ő pedig az egész éven át azzal töltötte estéit, hogy levonatokat készített róluk, hogy azokat ártatlan barátaira zúdítsa. Így például a claytoni népiskolában egy egész nagy üveggeret volt tele ezekkel az ő felvételeivel, és alatta ó-angol betűkkel fel volt írva: „Olasz úti képek, készítette tisztelendő Gabbitas E. B. segédlelkész úr”. Úgy látszott, hogy ő emiatt él, utazik és általában ezért van a világon. Ez volt az ő egyetlen igazi öröme. Szobája gyér világításában láthattam éles kis orrát, halvány kis szemét szemüvege mögött, és munkája hevében összecsucsorított száját...

- Felbérelt hazudozó - mormogtam magamban, mert hiszen nem volt-e ő is része a rendszernek, része annak a rablási rendszernek, amely bér-rabszolgákat csinált Parloadból és belőlem? Bár kétségtelen, hogy az ő része a zsákmányból vajmi csekély volt.

Édesanyám beengedett.

Rámnézett, némán, mert tudta, hogy valami baj van és hogy hiába kérdezné tőlem, hogy mi a baj.

- Jó estét, mama - mondtam én és kissé hanyagul megcsókoltam, majd meggyújtottam és kezembe vettem gyertyámat és azonnal felmentem a lépcsőn, hogy lefeküdjem, vissza sem nézve rá.

- Eltettem neked egy kis vacsorát, édes fiam.

- Nem kérek vacsorát.

- De édes fiam...

- Jóéjszakát, édesanyám - mondtam, felmentem és bevágtam az ajtót magam mögött, eloltottam gyertyámat és leheveredtem az ágyamra.

Soká feküdtem ott, amíg aztán fölkeltem és levetkőztem.

Voltak idők, amikor édesanyám arcának némán kérő kifejezése mondhatatlanul felizgatott. Így volt ezen az estén is. Ugy éreztem, hogy küzdenem kell ellene, hogy nem tudok élni, ha engedek ennek a néma kérdésnek, bántott, ingerelt arra, hogy ellenálljak neki, annyira, hogy azt már szinte nem tudtam elviselni. Világos volt előttem, hogy nekem át kellett gondolnom és a magam számára világossá tennem vallásos és társadalmi problémákat arra nézve, hogy kell viselkednem az életben, célszerűségi kérdéseket, amelyekben azok az együgyű hiedelmek, amelyekben ő, szegényke, hitt, nem lehettek egyáltalán segítségemre - és ő mindezt nem

értette meg. Az ő vallása az elfogadott vallás volt, szociális gondolatai kizárólag az elfogadott renddel szemben való vak engedelmességből állottak, - abból, hogy alárendelte magát a törvényeknek, az orvosoknak, a papoknak, az ügyvédeknek, a főnököknek, és minden hatóságként fölének rendelt úriembernek, és az ő számára a hit egyet jelentett a félelemmel. Ezer kis jelből vette észre - bár időnként még mindig elmentem vele a templomba -, hogy én lassan kikapcsolom magamat mind e dolgokból, amelyek az ő életén uralkodnak, és így valami rettenetes ismeretlen felé haladok. Azokból a dolgokból, amelyeket mondtam, könnyen következtethetett arra is, amit kevés ügyességgel ugyan, de mégis elhallgatni próbáltam előtte. Érezte szocializmusomat, érezte, hogy szellemem fellázad az elfogadott rend ellen, érezte mindazt a tehetetlen felháborodást, amely bennem dült és amely keserűséggel töltött el mindazok ellen a dolgok ellen, amelyeket ő szenteknek tartott. Mindazonáltal meg kell érteniük, nem is annyira az ő kedves isteneit igyekezett ő megvédeni, mint engem magamat! Mindig olyannak látszott, mint aki azt akarja mondani: „Édes fiam, tudom, hogy nagyon nehéz a dolgod - de a lázadás még nehezebb. Ne harcolj a fennálló rend ellen, édes fiam - ne tedd! Ne tégy semmit, ami megsérthetné ezt a rendszert. Biztos vagyok benne, hogy ha megsértenéd, akkor ez a rendszer is bántani fog téged - bántani fog, ha ezt megteszed.”

Mint azoknak az időknek számos asszonyát, őt is engedelmességbe terrorizálta maga a fennálló rend brutális ereje. A fennálló rend annyira uralkodott fölötte, hogy a maga emberi méltóságáról teljesen megfeledkezve adta oda magát bizonyos dolgok betartásának szinte ájtatos szolgálatához. Ez a rend meghajtotta a derekát, megöregítette őt, elrabolta szemvilágát, úgyhogy ötvenöt éves korában olcsó minőségű szemüvegen át nézte arcomat és így is csak homályosan látta, eltöltötte az aggodalmas félelem szokásával - és hogy mit csinált kezeivel -, szegény drága kezeivel!

Az egész világon nem lehetett volna találni nőt, akinek keze annyira elpiszkolódott, annyira tüktől összeszurkált, a munka által annyira formájából kivetkőzött, annyira vörös és eldurvult lett volna, akinek kezét annyi bánalom érte volna... Annyit mondhatok a magam javára, hogy elkeseredésem a világ és a sors ellen nemcsak magam miatt volt oly nagy, hanem ömiatta is.

Mindazonáltal ezen az éjszakán ridegen eltoltam magamtól. Kurtán válaszoltam neki, otthagytam bánkódva és aggódva a folyosón és becsaptam előtte szobám ajtaját.

Azután pedig hosszú ideig ott feküdtem, dühöngve az élet ridegségén és rosszaságán, Rawdon megvető bánásmódján, Nettie levelének szeretetlen hűvösségén, a magam gyöngeségén és jelentéktelenségén, mindazokon a dolgokon, amelyeket elviselhetetlennek tartottam és amelyekben nem tudtam segíteni. Zakatolva járt szegény kis agyam, fáradtan és képtelenül arra, hogy megálljon, folyton újból hajtogatva bajaim taposómalmát. Nettie. Rawdon. Édesanyám. Gabbitas. Nettie...

Egyszerre erőt vett rajtam az a kimerültség, amely a nagy izgalmakat fel szokta váltani. Éjfél után ütött valahol egy óra. Végre is fiatal voltam; voltak ilyen hirtelen átmenetek lelkiállapotaiban. Egész világosan emlékszem, ahogy hirtelen fölkeltem, igen gyorsan levetkőztem a sötétben és alig hajtottam le párnámra fejemet, már el is aludtam.

De hogy édesanyám hogy aludt azon az éjszakán, nem tudom.

Ahogy én azon az estén gyorsan elmentem az anyám mellett, ahogy választ nem adva, elfutottam a magam csendes elmélkedéseinek birodalmába, ez, mint ahogy most látom, jellemző képe volt annak az egész nehéz viszonynak, mely azokban az időkben szülők és gyermekek között fennállt. Ugy látszott, hogy ez másképpen nem lehetséges; ez az állandóan visszatérő tragédia, úgy látszott, hogy magának a világ haladásának része. Mi nem hittük akkor, hogy lehetséges, hogy elmék érettekké válhatnak, anélkül, hogy merevekké válnának, vagy hogy

gyermekek tisztelhetnék szüleiket és mindazonáltal saját fejükkal gondolkozhatnak. Hargosak voltunk és elhamarkodottak, mert sötétségbe voltunk fojtva, mérgezett és romlott levegőbe. Az értelemnek ama öntudatos élénksége, amely ma a világ általános hangulata, ama meggondolással párosult erény, ama magában bízó vállalkozó szellemmel párosult ítélőképesség, amely ma bevilágítja egész világunkat, egységes kapcsolatukból kitöredezett és ismeretlen dolgok voltak előbbi állapotunk életrontó levegőjében.

*

(Igy végződött az első füzet. Félretettem és kerestem a másodikat.

- Nos? - mondotta az író.

- Ez valami képzelt regény?

- Ez az én történetem.

- Dehát ön - mind e szépség közepette - csak nem ön ama szomorú viszonyok között élő, szegényesen nevelt fiatalember, akiről ebben a füzetben olvastam?

Az öreg ember elmosolyodott.

- Közben bizonyos Változás is történt - mondotta -, nem céloztam erre?

Haboztam, mintha valami kérdést akarnék tenni, azután megláttam a második iratcsomót kéznél, és kezembe vettem.)

II. FEJEZET

Nettie

1.

Nem emlékszem most már arra, *(így folytatódik a történet)* hogy mekkora időszak választotta el azt az estét, amelyen Parload először mutatta meg nekem az üstökös - azt hiszem, hogy én akkor még csak úgy tettem, mintha látnám, - attól a vasárnap délutántól, amelyet Checkshillben töltöttem.

E két nap között elegendő idő telt el ahhoz, hogy Rawdonéknál felmondjak és állásomat otthagyjam, hogy nagyon erélyesen keressek valami más állást, de minden eredmény nélkül, hogy sok kemény és erőszakos dolgot mondjak anyámnak és Parloadnak, és hogy a mélységes elkeseredettség számos fázisán menjek át. Kell, hogy szenvedélyes leveleket is váltottam legyen ez alatt az idő alatt Nettie-vel, de ezek a levélváltások, bármennyi indulat is tájtékozott bizonyára bennük, eltűntek emlékezetemből most már. Minden, ami ebből még ma is világos előttem, az, hogy egyik levelemben ünnepélyesen elbúcsúztam tőle örökre, örökre elvetve őt magamtól, és hogy erre a levelemre válaszul rövid és kényeskedő kis levélkét kaptam tőle, amelyben azt írta, hogy még ha vége kell is, hogy legyen mindennek, ez nem mentség ahhoz, hogy olyan dolgokat írjak, mint amilyeneket írtam, és erre azután azt hiszem újból írtam olyan hangon, amelyet én finoman gúnyolódónak tartottam. Erre a levelemre azután már nem válaszolt nekem. Az említett időköz legalább három hetet tett ki, sőt valószínűleg négyet, minthogy az üstökös, mely az első alkalommal csak kétes kis folt volt az égen, amelyet határozottan látni csak távcsövön át lehetett, most hatalmas fehér jelenséggé vált, amely fényesebb volt, mint a Jupiter és melynek fénye külön árnyékot rajzolt a tárgyakról a földre. Az emberi gondolkodás világában most már igen jelentős szerepet játszott ez a csillag, mindenki róla beszélt, mindenki figyelte növekvő fényességét, mihelyt leszállt a nap - tele voltak visszhangjával az ujságok, a mulatók műsorai és az utcai plakátok.

Igen; az üstökös már uralkodott a világ fölött, amikor átmentem, hogy Nettie-vel mindent tisztázzak. Parload pedig két nehezen összekuporgatott font sterlinget költött el arra, hogy egy színképelemező készüléket vásároljon magának, hogy maga láthassa éjszakánként azt a rejtélyes, az ember képzelőtehetségét izgató vonalat, - az ismeretlen vonalat a színkép zöld részében. Vajjon hányszor néztem én az embertelen világürből ránk rohanó ismeretlen dolgok eme elmosódott reszkető jelképére, mielőtt végre fellázaadtam? A végén azonban nem bírtam ki tovább. és igen keserű szavakkal tettem szemrehányást Parloadnak amiatt, hogy „csillagászati dilettantizmussal” pazarolja el idejét.

- Mi most - mondtam - előestéjén vagyunk a legnagyobb mértékű munkáskizárasnak, mely vidékünk történetében valaha is előfordult; közeledik az éhség és a mindenféle nélkülözések ideje, az egész kapitalista versenyen alapuló termelőrendszer úgy áll előttünk, mint egy gyulladt seb, te pedig azzal töltöd az idődet, hogy rábámulsz arra az átkozott buta sávjára a semminek az égből!

Parload mereven nézett rám. Igen, ezt teszem, - mondotta lassan, mintha ez egészen új gondolat lenne. - Ezt teszem ugyebár?... magam is kíváncsi vagyok miért.

- Ami engem illet, én nekem az a szándékom, hogy időnként este a Howden-féle pusztára térségen munkásgyűléseket szervezzek.

- Gondolod, hogy fognak rád hallgatni?

- Nagyon is fognak hallgatni rám most már, hamarosan.

- Eddig nem igen voltak erre hajlandók, - mondotta Parload, kedvenc műszerére szegezve pillantását.

- Vasárnap már rendeztek egy tüntetést a munkanélküliek Swathingleában. Kődobásokig ment a dolog.

Parload egy ideig nem szólt semmit, én pedig mindenféle dolgot mondtam. Úgylátszott, mintha Parload elgondolkozna valamin.

- De végre is, - mondotta a végén, zavart mozdulattal mutatva színeképelemző készülékére, - ez itt mégis csak jelentőségteljes dolog.

- Az üstökös?

- Igen.

- Mi legyen a jelentősége? Azt csak nem kívánod tőlem, hogy asztrológiában higgyek. Mi jelentősége lehet annak, ami az égen lángol, - amikor a földön éhen halnak az emberek?

- De végre is - fontos tudományos kérdéssről van szó.

- Tudományos kérdéssről! Amire most szükségünk van, szocializmus, - nem természettudomány.

Parload még mindig nem volt hajlandó lemondani üstököséről.

- Jó, rendben van, szocializmus, nagyon szép dolog, - mondotta, - de ha az a csillag ott fönny igazán nekiütköznék a földnek, ez nagyon fontos esemény lehet esetleg.

- Semmi sem fontos, kivéve emberek életét.

- Tegyük föl, hogy az üstökös megölné valamennyiüket.

- Ó! - feleltem, - de hiszen ez ostobaság.

- Nem vagyok ebben olyan bizonyos, - válaszolt Parload, akin látnivaló volt, mennyire kétfelé húzza lelkét a kétirányú érdeklődése iránti hűség igyekezete.

Főlnézett az üstökösre. Látszott rajta, hogy elismételni készül azt, amit napról-napra növekvő mértékben sikerült megtudnia a föld és az üstökös pályáinak közelségéről, és mindarról, ami ebből következhetne. Így hát gyorsan közbevágta valami idézettel, amelyet egy ma már elfelejtett Ruskin nevű íróból vettem, aki annak idején, mint valami tűzhányó, szórta magából a szép nyelvezetet és a tökéletesen értelmetlen tanácsokat, amelyek abban az időben ékes-szólásra hajlamos, könnyen felizguló fiatalemberekre igen nagy hatást gyakoroltak. Valami olyasmiről szólt ez az idézet, hogy milyen jelentéktelen dolog a tudomány, és milyen végtelen fontos az élet. Parload odahallgatott, félig az ég felé fordulva, színeképelemző készülékén tartva ujjai hegyét. Úgylátszott, mintha hirtelen elhatározás érlelődött volna meg benne.

- Nem. Nem értek veled egyet, Leadford, - jelentette ki. Neked arról fogalmad sincs, hogy a tudomány micsoda.

Igen ritkán történt, hogy Parload vitatkozás közben ilyen leplezetlenül ellenkezett. Én annyira megszoktam volt azt, hogy én viszem a vezetős szerepet beszélgetéseinkben, hogy ez a kevés szóval történt határozott ellenkezés úgy hatott rám, mint egy ökölcsapás. - Nem vagy velem egy véleményen?! - ismétltem.

- Nem, - mondotta Parload.

- Dehát hogy érted ezt?

- Én azt hiszem, hogy a természettudomány fontosabb, mint a szocializmus, - mondotta Parload. - A szocializmus elmélet... A természettudomány - a természettudomány ennél több.

És ezzel úgy látszott, meg is mondott mindent. Ehhez nem volt több hozzátenni valója.

Belekezdünk ama furcsa vitatkozások egyikébe, amilyeneket hiányos műveltségű fiatalember-ek akkoriban olyan izgatóaknak tartottak. Természettudomány vagy szocializmus? Természe-tes, hogy ez olyan volt, mintha két ember arról vitatkozott volna, hogy mi a helyes, a bal-kezesség, vagy az, ha valaki szereti a hagymát. Teljesen lehetetlen szembeállítás volt ez. De szónoki frázisaim végre is kihozták Parloadot sodrából, engem pedig kihozott a sodromból az, hogy ő következtetéseimet nem volt hajlandó elfogadni, és a végén úgy váltunk el, mintha pozitíve összevesztünk volna valamin. - Óh kérlek, rendben van! - mondtam én - a fő az, hogy tudjuk, hogy állunk egymással!

Úgy csaptam be magam mögött Parload szobájának ajtaját, mintha dinamittal robbantottam volna fel a házát, és tajtékzó dühvel mentem végig az utcán, de éreztem, hogy még mielőtt befordultam volna a következő utcasarkon, Parload már ismét visszatért az ablakához és ott imádta azt az ő drágalátos vonalát a színek zöld részében.

Egy óráig kellett fel-alá járnom az utcákon, hogy lecsendesedjem annyira, hogy haza mehessek.

Ha elgondolja az ember, hogy Parload volt az, aki először vezetett engem be a szocializmus elméleteibe!

Hűtlen lett az elveihez! Meghárált!

Azokban a vad szenvedélyes napokban a legfurcsább dolgok futottak át néha agyamon. Meg kell vallanom, hogy azon az estén elmém állhatatosan a legjobb francia minta szerint készült forradalmakkal foglalkozott, képzeletemben tagja voltam a forradalmi „Jóléti Bizottságnak” és törvényt ültem azok felett, akik hűtlenné váltak a forradalom elveihez. Ott volt Parload is a foglyok között, mint fő-hűtlen, aki most látja be túlkésőn, hogy mennyire eltévelyedett. Keze hátra volt kötve, most fogják vasra verni; a nyitott ajtón át hallotta az ember az igazságnak, a népítélet nyers igazságának hangját. Sajnálom, de meg kellett tennem kötelességemet.

- Ha megbüntetjük azokat, akik királyoknak akarnak bennünket elárulni, mondtam szomo-rúan megfontolt hangon, - mennyivel inkább kell megbüntetni azokat, akik haszontalan ismeretek hajhászására akarják felhasználni az Államot; és ezekkel a szavakkal, sötét ön-elégültséggel küldöttem őt a verpadra.

- Áh Parload! Parload! bárcsak hallgattál volna reám korábban Parload!...

Mindazonáltal nagyon szerencsétlenné tett engem ez a mi összeveszésünk. Parload volt az egyetlen ember, akivel el tudtam beszélgetni, és súlyos áldozat volt rám nézve távoltartani magamat tőle és rosszat gondolni felőle, miközben senkivel nem közölhettem e gondolataim-at, egyik este a másik után.

Nagyon nyomorúságos napok voltak ezek rám nézve, még utolsó checkshill-i látogatásom előtt is. Az a sok óra, amit nap-nap után munka nélkül kellett töltenem, nagyon depresszált. Egész nap elmaradtam hazulról, részben azért, hogy tartsam azt a fikciót, mely szerint nagy igyekezettel járok utána új állás szerzésének, részben pedig azért, hogy ne lássam az állandó kérdést édesanyám szemében. „Miért vesztél össze Rawdon úrral? Az Istenért, mért tetted

ezt? Mért jársz-kelsz most is folyton mogorva arccal, kockáztatva, hogy azt a bizonyos valamit, a dolgok megállapodott rendszerét még jobban megsérted?” A délelőtti legnagyobb részét a nyilvános könyvtár újságolvasó termében töltöttem, lehetetlen pályázati kérvényeket írva, lehetetlen állások elnyerése irányában - emlékszem, hogy egyebek között egy magán-detektív irodának is felajánlottam szolgálataimat, - sötét emberfajta volt ez, akik emberek aljas irigységéből és féltékenységeiből éltek, és ma már szerencsére eltűntek a világból, máskor pedig válaszoltam egy hirdetésre, amelyben egy hajósvállalat stevedorokat keres, oly értelemben, hogy én nem tudom, hogy stevedoroknak mivel kell foglalkozniuk, de én minden-esetre alkalmas vagyok erre a munkára és hajlandó vagyok azt megtanulni, - délutánonként és esténként pedig ott kóboroltam ennek a völgynek, amely szülőföldem volt, különös fényei és árnyékai között és gyűlöltem minden teremtetett lényt. Míg aztán végre vándorlásaimnak véget vetett az, hogy észrevettem, hogy már teljesen elkoptattam a cipőmet.

Micsoda stagnáló, semmi eredményre nem vezető, malárialázhoz hasonló állapotban voltam én abban az időben!

Úgy látom, rosszindulatra, haragvásra hajló, rossz diszpozíciókkal bíró ifjú voltam, akiben nagy volt a gyűlölet iránti képesség, *de* -

Sok mentő körülmény tette érthetővé azt, ha akkoriban valaki gyűlölködött.

Rosszul tettem, hogy gyűlöltem egyéneket, hogy goromba, rideg és bosszúálló lelkülettel voltam egy és más ember iránt, de ugyanolyan helytelen lett volna, ha én minden felháborodás nélkül fogadtam volna azt, hogy mit ajánlott fel nekem az élet, nyilvánvalóan. Én ma világosan és nyugodtan látom, amit akkor homályosan és egyensúly nélküli hevességgel éreztem, - azt, hogy életem feltételei elviselhetetlenek voltak. Munkám unalmas volt és fáradtságos, időmnek aránytalanul nagy részét emésztette fel, nem volt rendes ruhám, rendes táplálékom, rendes lakásom, hiányos volt a nevelésem és a kiképzésem, akaratom annyira el volt nyomva és oly korlátok közé volt szorítva, hogy az már valóságos kínszenvedés számba ment, nem volt okom annyira büszkének lenni magamra, amennyire ez a rendes emberi önértékhöz szükséges, és nem volt semmi csak némi valószínűséggel is bíró kilátásom arra, hogy bármit rendbehozzak. Olyan élet volt ez, amelyet alig volt érdemes élni. Hogy a körülöttem lévő emberek nagy részének ugyancsak nem volt jobb sorsuk mint nekem, sőt sok embernek még az enyémnél is rosszabb sors jutott ki, nem változtatott ezeken a tényeken. Olyan élet volt ez, amelybe szinte szégyen lett volna meglepődéssel belenyugodni. Ha voltak az ilyen sorsú emberek között, akik belenyugodtak sorsukba vagy rezignáltak, ez csak tiszta kárt jelentett mindenki részére. Kétségtelenül elhamarkodott és okatlan cselekedet volt részemről, hogy otthagytam az állásomat, de minden olyan nyilvánvalóan céltalan és okatlan volt akkori társadalmi rendszerünkben, hogy még ezért az elhatározásomért sem vagyok képes magamat megróni, kivéve annyiban, hogy ezzel fájdalmat és gondot okoztam édesanyámnak.

Képzeljék csak el ezt az egy, annyi mindent felölelő jelenséget, a folyamatban lévő munkás-kizárást!

Az az esztendő rossz esztendő volt, mindenfelé a világon a gazdasági bomlás esztendeje. Az amerikai vasgyárosok hatalmas trösztje - erélyes, szűklátókörű kohótulajdonosok szervezett csoportja - értelmes vezetés híján sokkal több vasat olvasztott, mint amennyi a világon elhelyezést tudott volna találni. (Azokban az időkben még azt sem tudták, hogy miképpen kell az ilyen természetű szükségletek mérvét előre megbecsülni.) Megtették ezt, anélkül, hogy még csak a többi ország vasgyáraival is tanácskoztak volna erre nézve előzetesen. Annak az időszaknak a folyamán, amelyben ezek az amerikai vasgyárak ilyen lázas tevékenységet fejtettek ki, igen nagyszámú munkást vontak alkalmazásuk körébe és hatalmas termelő berende-

zéseket létesítettek. Nyilvánvalóan igazságos, hogy az ilyen emberek, akik ilyen ostobán és meggondolatlanul csinálják a dolgukat, szenvedjenek meg ezért, de azokban a régi időkben teljesen lehetséges volt, sőt rendszerint az történt, hogy azok, akik az ilyen szerencsétlenségeket igazán okozták, feladatuk elvégzésére való képtelenségüknek majdnem minden következményét másokra hárítsák át. Senki nem tartotta bűnös cselekedetnek egy kevés eszű ipari vezérférfiú részéről, aki túltermelésbe vitte bele munkásait, azaz valamilyen árucikknek aránytalan mérvű gyártásába, ha azután ezeket az embereket egyszerre csak cserbenhagyta és szélnek eresztette, és abban sem lehetett meggátolni senkit, hogy hirtelen és pánikszerűen annyival olcsóbban adja valamilyen ilyen cég az áruját, egy másik cégnél, hogy ennek a másik konkurens cégnél a vevőközönségét elhódíthassa, a konkurens üzletét tönkretelthesse és saját büntetésének egy részét ilyen módon versenytársára háríthassa. A rendesen olcsóbb áron való ilyen időnkénti lázas eladást „dumping”-nak nevezték. Ez egyszer az amerikai vasgyárosok alkalmazták a „dumping” módszerét és áruikkal nevetségesen olcsó áron árasztották el az angol piacot. Az angol munkaadók természetesen a lehetőséghez képest azon voltak, hogy veszteségeiket munkásaikra hárítsák át, ezenkívül azonban agitációt indítottak meg oly törvényhozási intézkedések irányában, amelyekkel meg lehessen akadályozni - nem az ostoba relatív túltermelést, hanem a „dumping”-ot - tehát nem a betegséget, hanem a betegség következményét. Nem álltak rendelkezésükre a szükséges ismeretek ahhoz, hogy megakadályozzák akár magát a „dumping”-ot, vagy annak okát, a különböző javak termelésében a helyes arány betartásának hiányát, de ezzel nem is törődtek, és sikerült követeléseikkel létrehozni a megtorló védvámokat követelő furcsa pártot, amely egyrészt bizonyos határozatlan javaslatokat tett arra nézve, hogy micsoda rendszertelen és görcsös ellenakciókat kellene kifejteni a külföldi gyárosok részéről jövő ugyancsak rendszertelen támadások ellen, másrészt nyilvánvalóan ezzel együtt bizonyos kalandos üzleteket is akart csinálni. Valóban annyira nyilvánvaló részét képezték e mozgalomnak a tisztességtelen és vakmerő elemek, hogy ez a körülmény a bizalmatlanság és bizalmatlanság légkörének kialakulásához nagymértékben hozzájárult, és nagymértékben fokozta a közönség idegenkedését attól a kilátástól, hogy az állampénzügyi hatalom az emberek azon osztályának kezébe mehet át, akiket „modern pénzügyi vezéreknek” hívtak, és sokszor hallhatta az ember, hogy megijedt régimódi államférfiak, ettől a fenyegető kilátástól való félelmükben, szenvedélyesen jelentették ki, hogy „dumping” egyáltalán nem fordul elő és ha előfordul, nagyon szép és kellemes dolog. Senki nem volt hajlandó szembenézni és foglalkozni magának a dolognak kissé komplikált igaz mibenlétével. Olyasvalakire, aki hüvös szemmel nézte volna az eseményeket, azt a hatást tette volna az egész, hogy az irreális, ostobán fecsegő elmék csapata bukácsol át az értelmetlen gazdasági katasztrófák sorozatán, árak és ipari foglalkoztatás mértéke ide-oda hullottak, mint tornyok földrengés idején, és mindeme eltolódás közt ott voltak a munkások, folytatták életüket, ahogy éppen tudták, szenvedtek, tájékozatlanok voltak, szervezetlenek, és erőszakos, de eredménytelen tiltakozásoktól eltekintve, tehetetlenek. Önök ma már meg sem tudják érteni, hogy a dolgok régi rendjében mennyire hiányzott mindennemű szabályozás és összeegyeztetés. Volt idő, hogy megtörtént, hogy Indiában a szó szoros értelmében éhenhaltak az emberek, miközben ugyanakkor Amerikában emberek elégettek búzát, mert nem lehetett eladni. Ugyebár, úgy hangzik ez, mintha az ember különösen nagy mértékben bolond álmról akarna számot adni. Álom volt ez valóban és olyan álom, amelyből senki a világon nem várt felébredést.

Mi, fiatal emberek, akikben benne volt a fiatal kor pozitívizmusa és éhszerűsége, úgy láttuk a dolgokat, mintha a sztrájkok és munkáskizárások, a túltermelés és a nyomor nem eredhetne egyszerűen a tudatlanságból és a gondolatok és érzések hiányából. Drámaibb tényezőkre volt szükségünk, mint amilyenek ezek a szellemi ködök, ezek a csupán légköri ördögök voltak. Ennek következtében a szerencsétlen és tudatlan emberek ama közös menedékébe mene-

kültünk, abba a hitbe tudniillik, hogy szívtelen, érzéketlen összeesküvések, - valóban úgy beszélünk róluk, mint összeesküvésekről - állanak fenn a szegény emberek ellen.

Megláthatják még most is, hogy milyen képet alkottunk mi magunknak a dolgokról, ha fellapozzák a Tőkét és Munkát ábrázoló torzképeket, amelyek a régi idők német és amerikai szocialista lapjait díszítették.

2.

Igen ékesszólóan megírt levélben szakítottam Nettie-vel, valóban azt képzeltem, hogy ennek a dolognak vége van örökre, - „a nőkkel végeztem” mondtam Parloadnak, - és ezután csönd volt több mint egy hétig.

Mielőtt vége volt ennek a hétnek, növekvő izgalommal kezdtem arra gondolni, hogy mi fog történni kettőnk között legközelebb.

Azon vettem észre magamat, hogy állandóan Nettie-re gondolok, elképzelem őt, amint gyászol engem, bűnbánó hangulatban van, rájön arra, hogy milyen abszolút vége szakadt mindennek közöttünk. Néha bizonyos komor elégtétellel, néha pedig együttérző bánattal töltött el ez az elképzelés. Szívem mélyén egyáltalán nem hittem el, hogy vége van mindennek közöttünk; könnyebben képzeltem volna el ennél azt, hogy vége van a világnak. Hiszen mi megcsókoltuk egymást, hiszen mi a suttogó közelség légkörét teremtettük meg kettőnk között, egymással törtük meg szüzies félénkségünk jelét. Természetesen az enyém volt ő, természetesen az övé voltam én, és az elválások és végső összeveszések, a keménység és a magunkat egymástól távoltartás nem voltak egyebek, mint díszítései ennek az örökkévaló ténynek. Legalább is így éreztem a dolgot, bármi alakba öntöttem is gondolataimat.

Valahányszor munkába fogott képzelőtehetségem, miközben ez a hét vége felé közeledett, Nettie magától értetődő módon megjelent képzeletemben, képe újra meg újra visszatért egész nap, álmaimban ő jelent meg éjszaka. Szombat éjszaka különösen élénken álmodtam róla. Arca ki volt pirulva, és könnyektől volt nedves, haja kissé szét volt zilálva, s amikor megszólítottam, elfordult. Ez az álom elmémben valahogy a kétségbeesés és aggodalom érzését hagyta hátra. Reggel örült vágy fogott el az után, hogy őt viszontlássam.

Ezen a vasárnapon édesanyám különösen élénken kívánta, hogy elmenjek a templomba. Kettős oka volt erre; azt hitte, hogy ez bizonyára kedvező befolyást fog gyakorolni a jövő hét folyamán való álláskeresésemre, ezenkívül pedig Gabbitas úr bizonyos titokzatos kifejezéssel szemüvege mögött azt ígérte volt, hogy megpróbál valamit csinálni érdekemben, és édesanyám ébren akarta tartani benne ezt az ígéretet. Félig beleegyeztem, azután pedig erőt vett rajtam Nettie utáni vágyam. Azt mondtam anyámnak, hogy a templomba nem megyek és körülbelül tizenegy órakor elindultam, hogy gyalog tegyem meg a Checkshill-be vezető huszonhét kilométeres utat.

Ennek a hosszú gyalogútnak fáradtságosságát nagy mértékben növelte az a körülmény, hogy cipőm talpa már az út elején megrepedt elől, és miután levágtam a lelógó részt, egy szög bujt keresztül a talpon és kezdett engem kínozni. Annyit mindenesetre elértem, hogy a cipő ennek az operációnak keresztülvitele után külső látszatra teljesen rendben levőnek tűnt fel, és hallható jelét sem adta annak a kinnak, amelyet benne szenvedtem. Egy kis vendéglőben az országút mellett megettem egy kis sajtot és kenyeret, és körülbelül négy óra tájban a checkshill-i parkba értem. Nem mentem végig az országúton a kastély mellett és így körül a

virágos kert felé, hanem átvágtam a második vadőr házikója melletti dombtetőn, végig egy ösvényen, melyet Nettie a magáénak szokott nevezni. Az ösvény nem volt több, mint őzek és szarvasok útjának keskeny nyoma, felvezetett egy piciny völgybe és át egy csinos kis mezőn, amelyben találkozni szoktunk és onnan a galagonyabokrok között át, végig egy keskeny úton, szorosan a bokros kert kőfala mellett a virágos kerthez.

Emlékezetemben igen élénken él ez a séta a parkon át, addig a pillanatig, amíg Nettie-vel találkoztam. Az ezt a sétát megelőző hosszú gyalogút az országúton emlékezetemben a poros országút és a fájó cipő egybevegyült benyomásává vonódik össze, de ez a páfrányos völgy és a kétségek és szokatlan reménységek tömege, amely hirtelen megrohanta lelkemet, úgy él lelkemben, mint valami sokat jelentő, valami elfelejthetetlen dolog, valami, ami mindannak, ami azután következett, értelméhez tartozó lényeges elem. Hol fogok Nettie-vel találkozni? Mit fog ő mondani? Máskor is feltettem magamnak ezeket a kérdéseket és mindig megtaláltam rájuk a választ. Most ismét felmerültek bennem, mindenféle új kérdés vegyült beléjük és választ egyikükre sem tudtam találni. Ahogy mind közelebb jutottam Nettie-hez, ő mindinkább megszűnt önző énem kivetítésének céltáblája és sexuális büszkeségem őre lenni, mindinkább összeállott egyéni, saját személyiséggel bíró lényvé, egyéniséggé és rejtéllyé, szfinksszé, akit csak azért kerültem ki, hogy újra találkozzam vele.

Úgy látom, kissé nehéz lesz nekem leírni most a régi világbeli szerelmes udvarlás milyenségét, úgy, hogy önök azt megértsék.

Bennünket, fiatal egyéneket, úgyszólván egyáltalán nem készítettek elő a serdülő kor mozgalmas érzésekkel telt időszakára. A fiatalokkal szemben a világ az izgató elhallgatás rendszerének fentartására esküdött össze. Soha nem avattak be bennünket az életbe. Voltak könyvek, furcsán konvencionális fajtájú történetek, amelyek minden szerelmi ügyben bizonyos vonásokat emeltek ki és nagyon fokozták az ember természetes kívánságát ezek iránt, különösen a tökéletes egymásbanbízás, a tökéletes lojalitás, az élethossziglani egymásnak szenteltség vonásait. A szerelem komplikált lényeges dolgainak igen nagy részét teljesen elrejtették előttünk. Az ember elolvasta ezeket a regényeket, véletlenül meglátta ezt és amazt a dolgot, kíváncsian elgondolkodott róluk, majd ismét elfelejtette őket, így nőtt az ember nagyra. Azután furcsa emóciók következtek, új nyugtalanító vágyak, álmok, amelyek különös módon voltak telítve érzésekkel, és a serdülő kor megszokott, tisztára önző és materialista dolgai közé úgy fiúknál, mint lányoknál, a magát valaminek odaadás megmagyarázhatatlan ösztöne kezdett vegyülni. Olyanok voltunk, mint a rosszul kalauzolt utazók, akik egy tropikus folyam kiszáradt medrében ütötték fel éjjeli tanyájukat. Egy pillanat, és térdig, nyakig bent voltunk az áradatban. Lényünk hirtelen kilépett önmagából és elment keresni más lényeket, - nem tudtuk, miért. Ez az újszerű szenvedélyes vágy arra, hogy egy, a másik nemhez tartozó egyénnek odaadjuk magunkat, magával ragadt bennünket. Szégyenkeztünk és telve voltunk vágygal. Bűnös titokként rejtettük magunkba ezt a dolgot és el voltunk határozva arra, hogy az egész világgal is szembeszállunk azért, hogy ezt a vágyunkat kielégíthessük. Ebben az állapotban azután teljesen véletlenszerűen sodródtunk oda egy másik, ugyancsak vakon kereső teremtvény felé és összekapcsolódtunk, mint atomok megszületésük állapotában.

A könyvek, amelyeket olvastunk, és az emberek beszéde körülöttünk azt a rögeszmét érlelte meg bennünk, hogy mihelyt összekapcsolódtunk valakivel, azzal egész életünk tartamára vagyunk összekapcsolva. Később aztán rájöttünk, hogy az a másik lény maga is valamely egoizmus megtestesülése volt, valami, ami gondolatokból és hajlamokból van összetéve, amelyek nem kapcsolódtak harmonikus egységbe a mieinkkel.

Így álltak a dolgok, mondom, az én társadalmi osztálybeli fiatalokkal és általában a legtöbb fiatal egyénnel a világon. Így történt, hogy Nettie-t kerestem azon a vasárnap délutánon és

hirtelen reábukkantam, amint ott állott előttem könnyű, karcsú, nőies testével, mogyoróbarna szemeivel, lágy, kedves, fiatal arcával, szalmakalapja árnyékot vető pereme alatt, csinos Vénusz, akire nézve elhatároztam, hogy teljesen és kizárólagosan az enyém lesz. Ott állott ő, még nem sejtve semmit közeledésemről, megtestesülése a nőiesség ama típusának, amelyre nekem volt szükségem, az élet belső értelmének megtestesülése részemre, - és ugyanekkor ezenkívül ismeretlen másik lény, emberi lény, mint magam.

Kis könyvet tartott a kezében, mintha séta közben olvasta volna. Ebben a pózban állt ott véletlenül, de tényleg mozdulatlanul állt egy helyben, szemeit a szürke és moszatokkal benőtt kőfalra függesztve, a távolban, amely a bokros kertet választotta el a kert többi részétől; ott állt és ma úgy gondolom, figyelt valami hangra. Ajka kissé széjjelnyílt arra az ő sajátságos halk, kedves mosolyára.

3.

Élénk pontossággal emlékszem arra, milyen furcsán riadt fel Nettie, amikor meghallotta közelebbi lépteim zaját, milyen meglepetve nézett reám, szinte mélyen elképedten. Azt hiszem, vissza tudnék emlékezni minden fontosabb szóra, amit ő találkozásunk folyamán kimondott és a legtöbbre abból, amit én mondtam neki. Vagy legalább is úgy gondolom, hogy vissza tudnék rá emlékezni, bár lehetséges, hogy ebben tévedek. De ezt nem is fogom megkísérelni. Mindketten túlságosan rossz nevelésben részesültünk ahhoz, hogy ki tudjuk mondani gondolataink teljességét, nehézkes, sztereotip szólamokban fejeztük ki érzéseinket; önök, akik már többet tanultak, szinte meg se tudnák érteni, hogy mit is akartunk kifejezni. Valami üresség benyomását keltenék önökben a mi szavaink. De az első pár szót, amelyet egymással váltottunk, elmondhatom önöknek, mert bár én magam akkor nem értettem meg igaz értelmüket, később igen jelentőségteljesekké váltak.

- *Te vagy, Willie?* - kérdezte Nettie.

- Eljöttem, - mondtam, elfelejtve ebben a pillanatban mindazokat a mesterkélt szavakat, amelyekre készültem. - Azt gondoltam, hogy legjobb lesz, ha megleplek -

- Meglepsz?

- Igen.

Nettie egy pillanatig rám meresztette szemét. Most is magam előtt látom csinos arcát, ahogy rámbámult akkor, - az ő kifürkészhetetlen drága arcát. Furcsa kis nevetés hangzott el ajkairól és egy pillanatig elsápadt, majd mihelyt megszólalt, elpirult.

- Miben akartál meglepni? - mondotta Nettie, hangjában egy kis ingerült emelkedéssel.

Túlságosan el voltam telve azzal az igyekezettel, hogy kimagyarázzam magam, semhogy gondoltam volna arra, hogy mi minden rejlik ebben az ő kérdésében.

- Azt akartam neked mondani, - válaszoltam, - hogy nem gondoltam egészen komolyan... mindazokat a dolgokat, amelyeket a levelemben írtam.

4.

Amikor én is, Nettie is tizenhat évesek voltunk, valóban teljesen egykorúak voltunk és kortársak minden tekintetben. Most egy és háromnegyed évvel voltunk idősebbek és ez az idő Nettie-nek elegendő volt ahhoz, hogy szinte teljesen átalakuljon, én pedig még csak kezdetén voltam a férfi hosszú ideig tartó serdülő korának.

Nettie egy pillanat alatt felfogta a helyzetet. Gyorsan megérett kis elméjének titkos rugói egy pillanat alatt engedték kibontakozni benne az e motivumoknak megfelelő cselekvés intuitív tervét. Engem a megértésnek azzal a precíz tökéletességével kezelt, amely megértés mindig megvan fiatal nőkben egy fiú lelke iránt.

- De hogy jöttél ide? - kérdezte.

Megmondtam, hogy gyalog.

- Gyalog! - A következő pillanatban már a virágos kert felé vezetett engem. Kijelentette, hogy én kétségtelenül fáradt vagyok, akár bevallom, akár nem, és leszek szíves vele azonnal hazamenni az ő otthonába és leülni. Valóban, az esti tea ideje már erősen közeledett. (Stuarték öt órákor itták esti teájukat, ami régi divatú embereknel szokásos időpont volt.) Mindenkire nézve kellemes meglepetés lesz viszontlátni engem. Gyalog jönni! El se lehet gondolni! De hát, úgy látszik, férfiaknak huszonnégy kilométer semmi. Milyen korán reggel kellett elindulnom!

Az egész idő alatt bizonyos távolságban tartott engem magától, még csak kezét sem érintettem meg.

- De Nettie! Hisz én azért jöttem, hogy te veled beszéljek!

- Drága kis fiú vagy! De a tea előbbre való! És különben is - hiszen most is beszélgetünk!

A „drága kis fiú” új hang volt beszélgetésünkben, amely furcsa hangzású volt rámnézve.

Nettie kissé gyorsan meggyorsította lépteit.

- Meg akartam magyarázni, - kezdtem.

Akármit akartam is megmagyarázni, Nettie nem nyújtott nekem erre alkalmat. Mondtam egy pár nem helyénvaló szót, ő pedig nem annyira szavaival felelt, mint azzal a móddal, ahogy azokat hangsúlyozta.

Amikor már jóval túl voltunk a bokros kerten, Nettie sietsége kissé alábbhagyott és így jöttünk végig a bükkfák alatti lejtős mezőn a virágoskert felé. Útközben állandóan rajtam tartotta fényes, őszinte pillantású, lányos szemeit; úgy látszott, mintha állandóan ezt tette volna, most azonban tudom, jobban, mint ahogy akkor tudtam, hogy időnként egy-egy pillantást vetett vállamon át és mögém a bokros kert felé. És az egész idő alatt, miközben gyorsan, időnként kifulladásos lélekzettel beszélt mindenféle összefüggés nélküli dolgot, állandóan gondolkodott.

Ruházata kifejezte lényé megváltozásának befejezett voltát.

Vissza tudom-e idézni?

Félek, hogy azokkal a kifejezésekkel, amelyeket nő használna, aligha. De annyit elmondhatok, hogy fényes barna haja, amely valamikor kislányos, piros szalaggal megkötött hajfonatban lógott le hátára, most úgy volt megfésülve arca és kis füle köré, meg nyakának hosszú, puha vonalai köré, hogy csinos, hullámos vonalak bonyolult rendszerét képezze; fehér ruhája most már olyan hosszú lett, hogy lábait érte; karcsú „dereka”, amely valamikor csak helyhatározó kifejezés volt, képzelt vonal, mint az „egyenlítő”, most hajlékony szépség megtestesülése volt.

Egy évvel ezelőtt az egész lány nem volt egyéb, mint csinos lányarc, amely egy kis jelentéktelen ruhából nyult ki, amelyet viszont két igen mozgékony és ügyes, barnaharisnya láb hordozott. Most pedig valami rejtélyes új test kezdett kibontakozni ruhája alatt, test, melynek hullámos vonalai magukra vonták az ember figyelmét. Minden mozdulata, és különösen az az új és szokatlan mozdulat, amellyel szoknyáját fogta fel, és egy graciózus előrehajlás, melynek szokását felvette, valami halk kedvességet kölcsönzött neki szememben, fiatal testének hullámos vonalaira néha szorosan tapadt rá valami nagyon szép, zöld, pókhálószővedékű selyemsál, - azt hiszem, sálnak hívják az ilyesmit - valami nemrég felébredt ösztön bírhatta őt rá arra, hogy vállá köré vesse ezt a kendőt, - néha meg a szél egy fuvallatára fellobogott a levegőbe, és mint valami félénk, független csáp, amelynek elmondandó titka van, érintette meg egy-egy pillanatra karomat.

Nettie visszahívta és megdorgálta a lobogó kendőt.

Átmentünk a kert magas kőfalának zöld kapuján. Nyitva tartottam a kaput, hogy Nettie átmehessen rajta, - egyike volt ez ama néhány feszes udvariassági aktusnak, amelyeket gyakorolni szoktam vele szemben, és akkor egy másodpercig Nettie közel volt ahhoz, hogy hozzám érjen. Így jöttünk el a főkertész háza előtti csinos virágágyak rendezett csoportjához, és a melegágy-üvegablakok hosszú soraihoz, melyekre tőlünk balra nyílt a kilátás. Végimentünk a begónia-ágyak és a puszpángszegélyek közt és egy jávorsövény mellett, alig húsz méternyire attól az aranyhalas tótól, amelynek partján cseréltük ki egykor fogadalmainkat, és így eljöttünk a kis háza bejáratához, melynek kapuja előtti kis faalkotmányt teljesen beborította a repkény.

Az ajtó tárva-nyitva volt, és Nettie előttem ment be rajta.

- Találjátok ki, hogy ki jött el meglátogatni bennünket! - kiáltotta Nettie.

Valami határozatlan mormogással felelt erre apja a nappali szobából, és hallani lehetett egy karosszék recsegését. Úgylátszik, éppen délutáni szundikálásában zavartam meg az öreg urat.

- Anyám! - kiáltotta Nettie a maga tiszta, fiatal hangján. - Cica!

Cica a kis huga volt Nettie-nek.

Nettie elmondta nekik, az elcsodálkozás hangján, hogy én gyalog jöttem el Claytonból egészen idáig, ők pedig körém gyülekeztek és visszhangozták Nettie meglepetését.

- Most már aztán foglalj helyet, Willie, - mondotta Nettie apja, - most, hogy már igazán ide értél. Hogy van édesanyád?

Kíváncsi, furcsa pillantást vetett rám beszéd közben.

Vasárnapi ünneplőruhája volt rajta, valami barna posztóruha, de mellénye ki volt gombolva, mert így kényelmesebb volt a szundikálás. Barnaszemű, vörösarcú férfi volt, és még most is emlékszem, milyen különös hatást tett az az aranszőke-vörös haja arca mellett, amely összefolyt szakállával. Kicsiny, de zömök termetű volt, és bajusza meg szakála volt a legimponálóbb megjelenésében. Ami szépség-lehetőség csak volt az apában, - tiszta arcbőre, csillogó, mogyoróbarna szemei, mindaz tökéletességig kifejlődve volt meg a lányban, aki azonfelül mindezt összekapcsolta valami fűrgeséggel, amelyet viszont anyjától örökölt. Anyjára úgy emlékszem, mint igen tevékeny, élesszemű nőre; mindig úgy emlékszem rá, mint aki ételeket visz be vagy ki, vagy valami ehhez hasonló szolgálatot végez, hozzám pedig - édesanyám kedvéért is, meg a magam kedvéért is - mindig igen barátságos és vendégszeretően kedves volt. Cica tizennégy éves, kis kamaszleány volt, róla csak annyi maradt meg emlékezetemben, hogy kemény, csillogó volt a nézése, és olyan halavány az arcbőre, mint az anyjáé. Mindezek az emberek nagyon kedvesek voltak irányomban, és valami közmegegyezés

volt közöttük az iránt, hogy én nagyon „okos” vagyok, sokat tudok, és ez a közös meggyőződés néha igen kellemes módon nyert kifejezést. Mindnyájan így álltak körülöttem, mintha kissé zavarban volnának.

- Parancsolj helyet foglalni, - mondotta Nettie apja. - Adj Willienek egy széket, Cica.

Kissé feszesen beszélgettünk - őket nyilván meglepte hirtelen megjelenésem, azon porosan, fáradtan és sápadt arccal; Nettie azonban nem maradt ott fentartani a beszélgetést.

- Ejnye! Hogy erről megfeledkeztem! - kiáltotta hirtelen. - Hallatlan!

És ezzel már ki is szaladt a szobából, mint a nyíl.

- Szent Isten! Micsoda lány ez! - mondotta Stuartné. - Mi jutott megint eszébe?

Beletelt egy félóra, amire Nettie ismét megjelent. Hosszú időnek tűnt ez fel előttem, pedig Nettie futott, és amikor újra belépett a szobába, lihegett. Időközben, mellékesen odavetve elmondtam, hogy Rawdonéknál viselt állásomat otthagytam.

- Tudok én magamnak ennél sokkal jobb foglalkozást szerezni, - mondtam.

- Otthagytam a könyvemet a völgyben, - mondotta Nettie kifulladásos lélegzettel. - Kész a tea?...

Ennyiből állt az egész, amit mentségére mondott.

Még akkor sem jött létre teljesen nyugodt, barátságos hangulat közöttünk, amikor az asztalra került a tea. Az esti tea a kertészék házában komoly étkezés volt, hatalmas nagy kalács és apró sütemény járt hozzá, ezenkívül gyümölcsíz, meg friss gyümölcs; gyönyörűen meg volt terítve mindezzel az asztal. El kell hogy képzeljenek engem, amint ott ülök, mogorván, zavart hangulatban, preokkupáltan, megdöbbenve attól a valamitől, ami megmagyarázhatatlanul váratlan volt Nettie-ben; keveset beszéltem, csak sötét pillantásokat vettem Nettie-re a kalácson át, és mindaz az ékesszólás, amelyet az előző huszonnégy óra alatt koncentráltam magamban, nyomorúságosan elveszett valahol elmém háttérében. Nettie atyja megkísérelte, hogy engem beszélgetésre bírjon; kedvelte az én szónoki készségemet, mert saját eszméit csak nehezen tudta kifejezni s így nagy örömmel és csodálattal hallgatta, ahogy kiöntöttem előtte nézeteimet. Valóban, odaát nálunk én még beszédesebb voltam, mint Parload társaságában, bár a nagyvilág előtt csak félénk, fiatal siheder voltam. „Meg kellene ezt mind írnod az ujságok számára”, szokta volt mondani Nettie apja. - „Ezt kellene tenned. Én soha életemben nem hallottam ilyen hülyeséget.”

Vagy, máskor: „Neked aztán jó svádád van, fiam. Ügyvédet kellett volna belőled faragni.”

Ezen a délutánon azonban még Nettie apja szemében sem tüntettem ki magamat. Minthogy más, érdekesebb beszéd tárgy nem volt, az öreg elkezdett új állás szerzése iránti törekvéseimről beszélni, de ez a tárgy sem volt képes engem kihozni kedvetlen hangulatomból.

5.

Hosszú időn át attól tartottam, hogy kénytelen leszek hazamenni Claytonba, anélkül, hogy alkalmat kaptam volna arra, hogy még egyetlen szót váltsak Nettie-vel, - úgy látszott mintha Nettie teljesen érzéketlen volna az iránt, hogy mily nagy szükségem van arra, hogy vele beszélgessek, és én már arra is gondoltam, hogy az egész társaság előtt hirtelen nyíltan ki fogom jelenteni, hogy beszélnem kell Nettie-vel egyedül. Végre is anyja, aki az egész idő alatt figyelte arcomat, valami átlátszó manőverrel küldött ki bennünket együtt, hogy csináljunk

valamit, - hogy mit, arra már nem emlékszem, az egyik üvegházban. Bármilyen volt is az a kis teendő, merő kifogás volt, valami ajtót kellett bezárni, vagy ablakot becsukni, és nem is végeztük el egyáltalán, gondolom.

Nettie habozott, majd engedelmeskedett. Előre ment az egyik melegház felé. Alacsony, gőzpárás, téglapadlós sikátor volt ez, állványok közt, amelyeken páfrányok sűrű sokasága állott, mögöttük pedig hatalmas, ágas leveles növények, amelyeknek ágait úgy terítették szét és szegeztek fel a mennyezetre, hogy áthatolhatatlan levélsátrat alkottak. Ebben az elzárt, zöld magányban hirtelen megállt Nettie és felém fordult hirtelen, mintha üldözött vad lett volna.

- Nem gyönyörű ez az árvalányhajpáfrány? - kérdezte Nettie, és oly szemekkel nézett rám, amelyek azt mondták: „Most.”

- Nettie, - kezdtem - számár voltam, hogy olyan dolgokat írtam neked...

Nettie meglepett azzal a hozzájárulással véleményemhez, amelyet hirtelen pírral borított arca kifejezett. De nem szólt semmit, én pedig ott álltam és vártam.

- Nettie, - mondtam, mint aki most beugrik a vízbe, - én nem tudok nélküled élni. Én - én szeretlek.

- Ha szeretnél, - mondotta Nettie kimért kedvességgel, fehér újjaira szegezve pillantását, amelyek egy selaginella zöld ágai közé merültek, - képes volnál-e arra, hogy olyanokat írj nekem, amilyeneket írtál?

- Ezeket a dolgokat nem gondoltam komolyan, - mondtam. - Legalább is nem mindig.

Én valóban azt gondoltam, hogy ezek kitűnő levelek voltak, és hogy Nettie ostoba, ha más véleményen van róluk, de ebben a percben világosan éreztem, hogy ezt Nettie-vel megértetni teljes lehetetlenség lenne.

- De megírtad őket.

- De aztán huszonhét kilométernyi utat teszek meg gyalogszerrel, hogy elmondhassam, hogy nem gondoltam őket komolyan.

- Igen. De talán azért mégis komolyan gondoltad.

Azt hiszem, zavarban voltam; azután pedig, nem nagyon világosan, azt mondtam:

- Nem gondoltam komolyan.

- Te azt hiszed, hogy - szeretsz engem, Willie. Pedig nem szeretsz.

- De, szeretlek. Nettie! Tudod, hogy szeretlek.

Azzal válaszolt, hogy fejet rázott.

Olyasmire határozta el magam, amit hősies fejesugrásnak éreztem.

- Nettie, - mondtam - jobban kívánlak téged, mint - mint saját véleményeimet.

Még mindig a selaginella kötötte le figyelmét.

- Ma így gondolkozol, - mondotta.

Tiltakozásokba törtem ki.

- Nem, - mondotta röviden - megváltozott a helyzet ma már.

- De miért változtatná meg két levél a helyzetet ilyen nagy mértékben? - kérdeztem.

- Nemcsak a levelek tették ezt. De megváltozott a helyzet. Megváltozott - véglegesen, örökre.

Kissé akadozva mondotta el ezt a mondatot, keresve kifejezéseit. Hirtelen felnézett szemembe és egy kis mozdulatot tett, nagyon kis mozdulatot ugyan, de amely mégis azt jelezte, hogy beszélgetésünknek most vége lehetne.

De én el voltam határozva arra, hogy nem engedem, hogy így végződjék ez a mi beszélgetésünk.

- Örökre? - mondtam. - Nem!... Nettie! Nettie! Ezt csak nem gondolhattad komolyan?

- Egészen komolyan gondolom, - felelte, meggondolt hangon, még mindig rám nézve és egész magatartásával kifejezve szavai véglegességét. Úgylátszott, mintha összeszedné az erejét, hogy szembenézessen azzal a kitöréssel, amelynek most következnie kell.

Természetesen nagyon beszédessé váltam. De szavaim áradata nem volt képes őt elmeríteni, ő ott állt, beásva a maga árkaiba, és ellenkezéseit, mint megannyi ágyúlövést, belétüzelve szét-hulló, diskurzív támadásomba. Emlékszem, hogy beszélgetésünk azt az értelmetlen formát vette fel, hogy vajjon lehetséges-e egyáltalán, hogy én szerelmes legyek öbelé, vagy sem. Pedig én ott álltam, élő, jelenvaló bizonyíték gyanánt, mindig mélyebbé és szélesebbé váló kétségbeeséssel lelkemben amiatt, hogy Nettie tudott ott állni, védekező állásban, szebb volt és csillogóbb, mint valaha, és valami megmagyarázhatatlan módon el volt vágva tőlem, és hozzáférhetetlen.

Meg kell érteniük, hogy soha régebben nem voltunk együtt anélkül, hogy bizonyos gyöngéd merészségeket el ne követtünk volna, hogy valami félig vétkes és teljesen gyönyörteljes izgalom ne lett volna közöttünk.

Kérleltem Nettie-t, vitatkoztam vele. Igyekeztem kimutatni, hogy még ridegnek és bántónak látszó leveleim is abból a vágyamból eredtek, hogy vele teljes kontaktusba kerüljek. Túlzottan szép szavakkal ecseteltem azt a vágyódást, amelyet ő iránta éreztem, amíg távol voltam tőle és azt a kínos meglepetést és fájdalmat, amely átvált, amidőn azt láttam, hogy ő elidegenedett tőlem és hűvösen bánik velem. Nettie rám nézett, megérezte a szavaimban dúló indulatot, de az azokban kifejezett gondolatok nem találtak nála megértésre. Bármilyen szegényesek is voltak talán szavaim, ha az ember azokat hidegen leírná, de én úgy éreztem akkor, hogy valóban ékesszólón védelmezem igazamat. Teljes meggyőződéssel mondtam ki minden szavamot, teljesen arra koncentráltam egész lényemet, amit mondtam. A legteljesebb őszinteséggel akartam megértetni vele, hogy úgy érzem, hogy ő bizonyos távolságban tart engem, és megértetni vele azt, milyen mélységesen vágyódom utána. A szavak rengetegén át próbáltam fájdalmasan és makacsan utat törni magamnak ő feléje. Nettie arca igen lassan változott meg, - olyan észrevehetetlen fokozatos változással, mint ahogyan hajnaltájban jelenik meg lassan a világosság a tiszta égen. Éreztem, hogy szavaim érintik őt, hogy keménysége kezd megolvadni, hogy elhatározottsága habozássá kezd puhulni. Valahol benne lappangott még régi bizalmasságunk megszokása. De hogy teljesen hozzáérjek lelkéhez, azt nem akarta megengedni.

- Nem, - kiáltotta hirtelenül és megmozdult, mintha el akarna indulni.

Karomra tette kezét. Valami csodálatos újszerű barátságosság kezdett felcsengeni hangjában.

- Lehetetlen dolog ez, Willie. Minden megváltozott időközben - minden. Tévedtünk. Mi, két ostoba fiatal gyerek, tévedtünk, és most már minden megváltozott örökre. Igen, igen.

Sarkon fordult.

- Nettie! - kiáltottam én és állandóan tiltakozva követtem őt végig a keskeny sikátoron, az állványok között, a melegház ajtajáig. Követtem őt, mint valami vád, ő pedig előttem járt, mint olyasvalaki, aki bűnös és szégyenkezik. Így emlékszem erre most.

Nettie nem engedte meg, hogy még egyszer beszéljek vele.

Mindazonáltal észrevettem, hogy szavai teljesen megszüntették azt a kimért distanciát, amely találkozásunknál a parkban még fenn állott közöttünk. Újra meg újra észrevettem, hogy rajtam pihenteti mogyoróbarna szemét. Szeme valami újat fejezett ki - valami meglepetést, mintha ő most valami szokatlan viszonylatnak jutna tudatára közöttünk, és valami együttérző könyörületet. És mindamellet - valami védekező volt a pillantásában.

Amikor visszakerültünk a kertészházhoz, már kissé szabadabban kezdtem beszélgetni apjával a vasutak állami tulajdonba vételéről, és kedvem annyira mégis megjavult, annak láttára, hogy még most is hatást tudok gyakorolni Nettie-re, hogy Cicával még tréfálkozni is tudtam. Stuartné ebből azt a következtetést vonta le, hogy a dolgok jobban állanak velem, mint álltak eddig, és arca örömet kezdett sugározni. De Nettie továbbra is gondolataiba volt elmerülve és nagyon keveset mondott. Látszott, hogy mélyen töpreng olyan dolgokon, amelyeket én nem értettem és röviddel ezután egyszerre csak kisurran a szobából és felment hálósobájába az emeletre.

6.

Természetesen túlságosan sebes volt a lábam ahhoz, hogy gyalog menjek vissza Claytonig, de volt a zsebemben egy shilling és két penny, amiből meglehetősen váltani a vasúti jegy árát Checkshilltől Two-Mile Stone-ig, és így elhatároztam, hogy az útnak ezt a részét vonaton teszem meg. Amikor indulni készültem, Nettie legnagyobb meglepetésemre feltűnő gonddal viselkedett irányomban. Kijelentette, hogy feltétlenül az országúton kell végigmennem. Túlságosan sötét van most már ahhoz, hogy a rövid úton át menjek le a park bejáró kapujához.

Rámutattam arra, hogy holdfényes az éjszaka.

- És ráadásul még ott van az üstökös is, - mondotta az öreg Stuart.

- Nem, - mondotta makacsul Nettie, - okvetlenül kell, hogy az országúton át menj. Én még mindig ellenkeztem.

Nettie mellettem állott.

- Tedd meg szívésségképen nekem, - mondotta halk, gyors suttogással és oly rábeszélő pillantással, amelynek nem tudtam értelmét megérteni. Már ugyanabban a pillanatban kérdeztem magamtól, hogy hogy lehet az, hogy ezzel én öneki szívésséget teszek?

Lehet, hogy beleegyeztem volna, ha Nettie hozzá nem teszi:

- A bokroskert melletti galagonyasűrűség olyan sötét, mint a korom. És ott vannak a vadászkutyák.

- Én nem félek a sötétségtől, - mondtam. - Sem pedig a vadászkutyáktól.

- Óh de azok a kutyák! Képzeld csak el, ha valamelyik szabadon járna!

Ez persze leányhoz illő érv volt, fiatal leányhoz, aki még nem tanulta meg azt, hogy a félelem csak az ő nemebeli lények számára nyílt indoklás. Én is gondoltam azokra a szürke, sovány dögökre, amelyek ráncigálják láncukat és kórusban való ordításukra olyankor, amikor egy-egy elkésett járó-kelő lépteit hallották az erdőszélen, de ez a gondolat megszüntette azt a kívánságomat, hogy megtegyem Nettie-nek a szívésséget, amelyet kért. Mint a legtöbb élénk képzelőtehetséggel felruházott ember, én is képes voltam rettegetésekre és visszavonulásokra, és állandóan el voltam foglalva azzal, hogy az ilyeneket elnyomjam magamban és eltitkoljam, és tűrhetetlen gondolat volt részemre az, hogy én most kikerüljem a rövidebb utat, akkor,

amikor ennek az lehetne a látszata, hogy egy féltucat, majdnem bizonyosan láncravert kutyától való félelem miatt teszem ezt. Így aztán elindultam, dacolva az ő kívánságával, bátor férfinak érezve magam és örülve annak, hogy ilyen könnyű szerrel ki tudtam mutatni bátorságomat, de kissé fájlalva azt, hogy Nettie most azt hiszi, hogy én nem akarok neki kedvében járni.

Átlátszó felleg fátyolozta el a holdat, és az út a bükkfák alatt sötét volt és nem volt világosan kivehető. Szerelmi ügyeim nem foglalták le annyira érdeklődésemet, hogy elmulasztottam volna megtenni azt, ami, megvallom, állandó szokásom volt, valahányszor éjszaka át kellett mennem azon a vad és magányos parkon. Fütököst csináltam magamnak olyképen, hogy összecsavart zsebkendőm egyik végére nagy követ kötöttem, a zsebkendő másik végét pedig csuklóm köré kötöttem, és ezt a fegyvert tartva zsebemben, megnyugodva mentem utamon.

A véletlen úgy hozta magával, hogy amikor kiléptem a galagonyabokrok közül, a bokroskert sarkán egyszerre megdöbbenésemre váratlanul szemben találtam magam egy estélyi ruhába öltözött fiatalemberrel, aki ott állt és szivarozott.

Pázsiton jártam, úgy hogy lépteim zaja alig volt hallható. A fiatalember ott állt világosan láthatóan a holdfényben, szivarja úgy izzott, mint valami vérvörös csillag, én pedig majdnem láthatatlanul közeledtem feléje a sötét árnyékban, de erre a körülményre én magam akkor nem vettem ügyet.

- Halló! - kiáltotta a fiatal férfi a barátságos kihívás hangján. - Én jöttem előbb!

Egyszerre kiléptem a világosságba.

- Ki az ördög bánja azt, hogy ön jött előbb? - mondtam.

Én azonnal elhamarkodott következtetéssel adtam magamnak számot a fiatal férfi szavainak értelméről. Tudtam, hogy időnként kiújuló vita volt folyamatban a kastély tulajdonosai és a falu lakosai között ennek az ösvénynek használatára vonatkozólag, és fölösleges mondanom, hogy ebben a vitában ki felé hajlott az én rokonszenvem.

- Mi az? - kiáltotta a fiatalember meglepődve.

- Ön biztosan azt gondolta, hogy én el fogok szaladni, felteszem, - mondtam én és odajöttem egészen közel hozzá. Egész, szédületes mértékű gyűlöletem az iránt az osztály iránt, amelyhez ez a fiatalember tartozott, fellobogott bennem, mihelyt megláttam öltözékét és meghallottam a kihívást, amelyet szavaiba beleképzeltem. Ismertem ezt a fiatalembert. Verrall Edvárd volt, annak az embernek a fia, aki nemcsak ennek a hatalmas birtoknak volt ura, hanem akié volt a Rawdon-féle fazekasárú gyárnak is több mint fele, és akinek érdekei és birtokai, szénbányái és földjáradékai voltak mindenfelé véges-végig a Négy Város vidékén. Délceg fiatalember volt, mondták az emberek, és nagyon okos és művelt. Fiatal kora ellenére is már arról beszéltek, hogy be fogják választani a parlamentbe; az egyetemen igen nagy sikereket ért el, és most serény agitáció folyt arra nézve, hogy a közönség körében nálunk népszerűvé tegyék. Bizonyos könnyed önbizalommal, magától értetődő dolgok gyanánt fogadott el olyan előnyöket, amelyeknek megszerzése érdekében még a kínpaddal is szembenéztem volna, pedig én megvoltam győződve arról, hogy különb ember vagyok nálánál. Amint ott állt ez a férfi, koncentrált alakja volt mindannak, ami engem keserűséggel töltött el. Valamelyik nap házunk előtt állt meg autójával, és én visszaemlékszem arra a dührohamra, amely engem elfogott, amikor észrevettem a kötelességtudó tiszteletteljes csodálat kifejezését anyám szemében, mikor az ablak függönyén át bámult rá. - Ez a fiatal Verrall úr, mondtta akkor anyám. - Azt mondja mindenki, hogy rendkívül okos ember.

- Képzelem, hogy ilyeneket mondanak, - válaszoltam. - Ördög vigye azokat is, akik ezt mondják és őt magát is!

De hát ez most mellékes.

Látnivaló volt, hogy nagyon meglepte őt, hogy férfivel találja magát szemben. Hangja megváltozott.

- Hát Ön kicsoda az ördögbe is?

Válaszom az volt, hogy bárgyúan visszhangoztam az ő kérdését.

- Hát ki az ördögbe Ön?

- Tessék? - kérdezte ő.

- Én végig megyek ezen az ösvényen, ha nekem úgy tetszik, - mondtam. - Érti? Ez közhasználatú ösvény, mint ahogy ez az egész terület is valamikor a közösség használatára szolgált, önök ellopták a földet, - ön és az ön fajtája, most pedig a szabad átjárási jogot is el akarják tőlünk lopni. Legközelebb már az lesz a kívánságuk, hogy tűnjünk el a föld felszínéről. Én nem teszem meg önnek ezt a szívességet. Érti?

Kisebb voltam nálánál, és gondolom, talán két évvel fiatalabb is, de ott szorongattam zsebemben készenlétben a rögtönzött füttykőst és nagyon szívesen álltam volna ki vele verekedni, ő azonban egy lépést tett hátra, amikor feléje közeledtem.

- Ön nyilván szocialista, ugyebár? - kérdezte ő, figyelmes és nyugodt magatartással, hangjába pedig egy egészen halk árnyéka vegyült az évődésnek.

- Egyik a sok közül.

- Mindnyájan szocialisták vagyunk manapság, - jegyezte meg a fiatal Verrall filozófiai nyugalommal - arról pedig, hogy én kétségbevonjam az ön szabad átjárási jogát, nincsen szó egyáltalán.

- Nem is tanácsolnám önnek, hogy ezt megpróbálja, - mondtam én.

- Nem!

- Nem! - Ismét visszatette a szivart szájába és egy pillanatnyi szünet következett.

- El akar érni valami vonatot? - kérdezte a fiatal ember hanyagul.

Ostobaságnak látszott erre nem válaszolni.

- Igen, - mondtam röviden.

A fiatal Verrall kijelentette, hogy nagyon szép az idő és nagyon kellemes egy esti sétára.

Én még egy pillanatig ott álltam habozva, de ott volt előttem az utam, a fiatalember pedig félre állott. Úgy látszott, itt nem lehet semmit sem tenni, csak tovább menni.

- Jó estét, - kiáltott felém a fiatalember, mielőtt ez a szándékom láthatóvá kezdett válni.

Durcás hangon morogtam válaszul:

- Jó estét.

Úgy éreztem magam, mintha káromkodásokkal telt bomba volnék, amelynek hamarosan kell felrobbannia, miközben folytattam magányos utamat. Bosszantott, hogy ez az ember oly tökéletes fölényrel viselkedett e találkozásunk alkalmakor.

A képek sorában, melyeket emlékezetem magam elé idéz, ezután következik egy, amely - összeszővődve két egymástól teljesen eltérő dologból - a legintenzívebb élenkséggel emelkedik ki a sorból. Amikor átmentem az utolsó szabad mező térségén, követve a checkshill-i állomás felé vezető rövid átvágó utat, észrevettem, hogy alakom két árnyékot vet. Ez a megfigyelés hirtelen szökkent agyamba és megakasztotta egy pillanatra annak lázas folyamatát. Emlékszem arra, hogy hirtelen felébredt érdeklődésem milyen értelmes objektivitással vette tudomásul ezt a jelenséget. Sarkon fordultam és megálltam, néztem a holdat és a nagy fehér üstökös, amelyről a felhők elvonulása most szinte hirtelenül elvonta a leplet, mellyel eddig borították.

Az üstökös talán húsz ívfoknyira volt a holdtól. Milyen csodálatos dolognak látszott, amint ott lebegett az űrben, zöldes-fehér jelenség az ég sötétkéi mélységei közepette! Fényesebbnek látszott, mint a hold, mert kisebb volt, de az árnyék, amelyet vetett, bár élesebbek voltak a körvonalai, sokkal halványabb volt, mint az, amely a holdtól eredt... Tovább mentem, észrevéve ezeket a tényeket, figyelve két árnyékomat, amint előttem jártak.

Teljesen képtelen vagyok arra, hogy gondolataim egymásutánjáról számot adjak. De arra emlékszem, hogy hirtelen az volt az érzésem, hogy egy teljesen új gondolat merült fel előttem, valami új tény, amelyre úgy bukkantam rá, mintha az ember egyszerre, az utcasarkon befordulva, szemben találja magát egy váratlan látvánnyal.

Néha eltűnődöm azon, hogy vajjon nem-e a két árnyék, amelyet vetettem, melyek egyike bizonyos nőies halványságú volt a másikhöz képest, és valamivel kisebb amannál, keltette-e fel bennem ezt a gondolatot, de annyit világosan tudok, hogy hirtelen az intuición biztonságával tudtam, hogy mi hozta azt az estélyi ruhás fiatalembert oda a bokros kert elé. Természetesen! Azért jött, hogy Nettie-vel találkozzék!

Mihelyt egyszer megindult ez a lelki folyamat, egy pillanat alatt teljessé is vált. Ez az egész nap, mely rám nézve annyira telve volt a megdöbbentő jelenségekkel, az a rejtélyes, láthatatlan valami, ami engem és Nettie-t egymástól távol tartott, most fel volt derítve és meg volt magyarázva.

Most már tudtam, hogy miért volt oly vétkeesség az arca kifejezésében, amikor megpillantott engem, mi hozta őt ki a szabadba aznap délután, miért sürgette annyira, hogy menjek be a házukba, milyen természetű volt az a „könyv”, amelyet ő elhozni ment vissza a parkba; megértettem azt, hogy miért kívánta Nettie, hogy az országúton át menjek haza, és miért sajnált engem. Mindez egy pillanat alatt világossá vált előttem.

Úgy kell elképzelniök engem, mint valami furcsa, fekete teremtményt, amely hirtelen megáll, mintha villámcsapás érte volna - egy pillanatig mereven megáll, - majd egyszerre ismét tevékenyvé válik, egy tehetetlen mozdulatot tesz, artikulálatlan hang tör ki belőle, miközben két kis árnyék gúnyolja kétségbeesésem, és e körül az alak körül el kell képzelniök egy hatalmas, széles pázsitterületet, melyet besugároz a holdfény, és melyet beszegélyez távoli fák kísérteties körvonala - fák, nagyon alacsonyan a láthatár fölött, halványan és határozatlanul és az egész fölött annak a csodálatos fényes éjszakának kupolás fényessége.

8.

Egy kis ideig ez a felismerés megbénította gondolkodásomat. Gondolataim megtorpanva bámultak rá erre az új felfedezésre. Közben lábaim mechanikusan folytatva előbbi irányukat a meleg sötétségen át, elvittek a checkshilli állomásig, kis fényes lámpáival, a jegypénztárhoz és így tovább a vonathoz.

Emlékszem arra, ahogy én szinte kezdtem ráébredni a dologra - egyedül voltam az akkori idők egyik kopottas „harmadik osztályú” fülkéiben - és emlékszem arra, hogy hirtelen mily szinte örült heveséggel támadt fel bennem dühöm. Felugrottam, olyan kiáltás szakadt ki torkomon, mint egy dühös állaté, és az öklömmel teljes* erővel belésujtottam az előttem levő deszkába...

Elég furcsa, hogy teljesen elfelejtettem azt, hogy milyen volt a hangulatom egy ideig ezután, de tudom, hogy később, tán egy perc időtartamán át, kint lógtam a kocsij előtt, azon gondolkodva, ne ugorjam-e le a vonatról? Drámai ugrás lett volna ez, azután visszarohantam volna, lesujtottam volna Nettie-re szavaimmal. Ott lógtam, és arra ösztökéltem magamat, hogy ezt tegyem meg. Nem emlékszem arra, hogy történt, hogy elhatároztam végeredményben, hogy ezt nem teszem meg, de tény, hogy nem tettem.

Amire a vonat a következő állomásnál megállott, már lemondtam minden olyan szándékomról, hogy visszatérek. Ott ültem a kocsij sarkában, karom alá szorítva zúzódást szenvedett és megsebesült kezemet és még mindig érzéketlenül az innen eredő testi fájdalom iránt, - ott ültem és igyekeztem világosan átgondolni valami cselekvés tervét - valami oly cselekvését, amely kifejezze azt a szörnyűséges felháborodást, amely egész lelkemet eltöltötte.

* A magyar kiadás szöveghiánya az angol eredeti fordítása alapján pótolva! (az elektronikus változat szerkesztője)

III. FEJEZET

A revolver

1.

- Az az üstökös belé fog ütközni a földbe!

Így kezdte a beszélgetést az egyik ama két utas közül, akik beszálltak a fülkébe, a másikkal.

- Igazán? - mondotta a másik.

- Azt mondják, hogy gázból áll az az üstökös. Csak nem fogunk fölrobbanni, mit gondol?...

De mit törődtem én mindezzel!

Bosszúra gondoltam - bosszúra azok ellen, akik boldogságomat szétdúlni készültek. Nettie-re gondoltam és szerelmesére. Szilárdan feltettem magamban, hogy Nettie nem lesz ezé az emberé - még ha mind a kettőt meg is kellene ölnöm, hogy ezt megakadályozzam. Nem törődtem azzal, hogy mi egyéb történhetik; csak ezt a célt akartam elérni. Minden szenvedélyem dühhé változott. Ezen az éjszakán egyetlen utógondolat nélkül elfogadtam volna az egész örökkévalóságon át tartó kínt, ha ezzel biztosíthattam volna bosszum kitöltését. Százféle cselekvési lehetőség, százféle viharos helyzet, az erőszakos tervek vad özöne egymást kergette megszegyenyített, elkésérített elmémben. Az egyetlen kilátás, amit el tudtam viselni, az volt, hogy sikerül megalázott énemnek valami gigászi, kérlelhetetlenül kegyetlen bosszút állnia.

És mi volt Nettie-vel? Még mindig szerettem Nettie-t, de most a legintenzívebb féltékenységgel, a megsértett büszkeség éles, mértéket nem ismerő gyűlöletével és akadály előtt feltorlódó szenvedélyes vággyal.

2.

Ahogy lejtöttem a lejtőn, a claytoni dombtetőről - mivel egy shillinget és egy pennyt kitevő pénzkészletem csak Two-Mile Stoneig engedte vasuton megtennem az utat, onnan pedig gyalog kellett mennem a dombon át - nagyon élénken emlékszem egy rikácsoló hangú emberkére, aki egy gázlámpa fényében állva valami plakátokkal borított deszkakerítés alatt, prédikált vasárnapesti járó-kezők gyér csoportjának. Kis ember volt, kopasz, rövid szőke hullámos szakálla és haja volt, meg vizenyős kék szeme és arról prédikált, hogy közeledik a világ vége.

Azt hiszem, ekkor hallottam először, hogy valaki az üstököst a világ végével kapcsolja össze. A prédikáló ezt a gondolatot zagyva egyvelegbe vegyítette össze a külpolitikával és Dániel könyvéből merített jóslatokkal.

Csak pár pillanatig álltam meg és hallgattam beszédét. Nem hiszem, hogy egyáltalán megálltam volna, ha a köréje csoportosuló tömeg nem állta volna el az utamat, azután pedig egy pillanatig lekötötte figyelmemet ennek az embernek furcsa, vad arckifejezése és felfelé mutató ujjának gesztusa.

- Íme, ez a vége minden bűnösöknek és balgaságtoknak, ordította. - Nézzétek ott! Ott van az ítélet csillaga, a legmagasabb Isten ítéletének csillaga! El van rendelve, hogy most minden ember meghal - minden ember meghal - hangja furcsa tompa énekké változott - a halál után pedig jön az Ítélet! Az Ítélet!

Utat törtem magamnak a tömegben, és tovább mentem, a prédikáló furcsa, rideg, tompa hangja pedig követett. Tovább mentem ugyanazokkal a gondolatokkal, amelyekkel ezelőtt foglalkoztam - hogy hol vehetnék forgópisztolyt, és hogyan tanulhatnék meg azzal bánni - és valószínűleg teljesen elfelejtettem volna a prédikálót, ha nem lett volna neki is szerepe abban a borzalmas álomban, mely befejezése volt rövid alvásomnak ezen az éjszakán. Az éjszaka legnagyobb részén át ébren feküdtem és Nettiére és udvarlójára gondoltam. Azután következett három különös nap - három nap, amely ma úgy tűnik fel nekem, mintha annak minden perce egyetlen egy ügyre lett volna koncentrálni.

Ez az uralkodó ügy a revolver megvásárlása volt. Szilárdan ragaszkodtam ahhoz az eszméhez, hogy vagy helyreállítom a magam becsületét Nettie szemében, az energiának és erőszakosságának valamilyen rendkívüli cselekménye által, vagy pedig meg kell ölnöm Nettet. Nem engedtem meg magamnak, hogy ettől eltántorodjam. Úgy éreztem, hogyha ezt a dolgot tétlenül túrók, akkor büszkeségem és becsületem utolsó foszlányát is elveszítem és életem hátralevő részén át soha többet nem fogom megérdemelni a legkisebb becsülést sem, vagy bármely nő szerelmét. Szenvedélyes kitöréseimen kívül büszkeségem is megerősített szándékomban.

Mindazonáltal nem volt könnyű dolog azt a forgópisztolyt megvenni.

Kissé féltem attól a pillanattól, amikor szembe kell néznem a boltossal, és különös gondot okozott, hogy készenlétben tartsak valami mesét arra az esetre, ha a boltos szükségesnek látná kérdéseket intézni hozzám aziránt, miért veszek ilyesmit. Elhatároztam, hogy azt fogom mondani, hogy Texasba szándékozom kivándorolni, és azt hiszem, hogy ott az ilyesmi hasznos. Texas abban az időben vad, törvényt nem ismerő ország hírében állt. Minthogy nem tudtam semmit a kaliberről meg meggyászról, szükséges volt az is, hogy valami módon meg tudjam nyugodt arccal kérdezni, milyen távolságról lehet az illető fegyverrel embert ölni. Ügyemnek erről a gyakorlati oldaláról egészen hűvös fejjel gondolkoztam. Némi nehézséggel járt puskaművest találni. Claytonban volt egy csomó madárpuska és ehhez hasonló szerszám az egyik kerékpár-üzletben, de ami revolver volt itt, reám azt a benyomást tette, hogy túlságosan kicsi és játékszerjellegű ahhoz, amit én akarok vele csinálni. Végre a swathingleai keskeny főucca egyik zálogkölcsonzó boltjának ablakában megtaláltam, amit kerestem, megfelelően nehéz és komoly külsejű revolvért, amelyre az a felírás volt rátűzve: „Az amerikai hadseregben használatos modell.”

Kivettem egész megtakarított pénzemet a takarékpénztárból, több mint két fontot, hogy ezt a bevásárlást megtehessem, és végül azt tapasztaltam, hogy az ügylet nem járt semmi nehézséggel. A zálogházas megmondta, hol vehetek löszert, én pedig aznap este teletömött zsebekkel, felfegyverzett férfiként mentem haza.

Forgópisztolyom megvásárlása volt, amint mondtam, e napok legfontosabb ügye, de nem kell hinniök, hogy feszült figyelemmel foglalkoztam ezzel az üggyel, hogy érzéketlen lettem azok iránt a mozgalmas dolgok iránt, amelyek végbementek az uccákon, miközben a célom megvalósítására szükséges eszközöket kerestem. Az uccák telve voltak lármával: a Négy Város egész lakossága mintha ott állt volna mogorva és haragos nézéssel a házak kapujában. Munkába menő, ügyeik után járó emberek rendes, egészséges sürgése-forgása, mintha megakadt és befagyott volna. Emberek álltak az utcán kis összeverődött csoportokban, mint ahogy vértestecskék verődnek és ragadnak össze a véredényekben a gyulladás kezdő stádiumaiban.

A nők sápadtak voltak és látszott rajtuk, hogy gond fekszi meg lelküket. A vasmunkások visszautasították fizetésük leszállítását és a kizárás megkezdődött. Az emberek máris „sétáltak”. Az Egyeztető Bizottság nagy erőfeszítéseket tett, hogy megakadályozza a szénbányászok és a szénbányatulajdonosok között a szakadást, de a fiatal Lord Redcar, legnagyobb szénbányatulajdonosaink egyike és Swathinglea város egész területének, meg Clayton fél területének birtokosa, annyira határozott és kérlelhetetlen álláspontot foglalt el, hogy a szakadás elkerülhetetlenné vált. Csinos, daliás fiatalember volt, büszkesége felháborodott azon, hogy neki „egy csomó rongyos bányamunkás” diktáljon; kijelentette, hogy késhegyig menő harcot indít álláspontja fentartásáért. A világ gyermekkorától fogva fejedelmi bőkezűséggel bánt vele; ötezer ember közös munkája eredményének reáeső része fedezte előkelő nevelése költségeit, és nagy, regényes, költséges ambíciók töltötték el bőkezűen táplált elméjét. Már kora fiatalságában kitüntette magát az oxfordi egyetemen a demokráciával szemben elfoglalt gúnyos álláspontjával. Volt az ő felfogásában valami, a nagy tömeggel szemben elfoglalt előkelő ellenségesség, ami hatást tett a fantáziára - egyik oldalon ott állt ez a fényes fiatal nemes úr, festői módon egyedül; a másik oldalon ott volt a csunya, magát kifejezni nem tudó tömeg, formátlan, boltban készen vett ruháiban, ez a neveletlen, rosszul táplált irigy, alacsony tömeg, amelyben volt valami bűnös hajlandóság a munkakerülésre és valami bűnös vágy ama jó dolgok után, amelyekben olyan ritkán volt része. Az emberek rendes fantáziája kihagyta a dolgok tervéből a rendőrt, a vállas, erős rendőrt, aki ő lordságát védelmezte, és rendszerint arra sem gondoltak ezek az emberek, hogy míg Redcar lord közvetlenül és törvényesen rajta tartotta kezét a munkás hajlékán és kenyérére, addig; azok csak a törvény erőszakos megtörése árán tudták volna őt úgy bántani, hogy azt a maga bőrén érezze meg. A lord a lowchesteri kastélyban lakott, körülbelül nyolc kilométerrel Checkshillen túl, de részben azért, hogy megmutassa, milyen kevésbé törődik ellenfeleivel és kétségtelenül részben azért is, hogy kontaktusban maradjon azokkal a tárgyalásokkal, amelyek még mindig folyamatban voltak, úgyszólván mindennap ott volt látható a Négy Városban és azok környékén, hatalmas autóján, amely óránként száz kilométer sebességgel vitte, ahová menni akart.

Azt hihette volna az ember, hogy az angol közönségnek a „fair play”, a „játékszabályok becsületes betartása” iránti szenvedélye elegendő volt arra, hogy veszélytelenné tegye a lordra nézve ezt a vakmerő viselkedést; de teljesen még sem került ki az inzultusokat, egyszer mindenestre megtörtént, hogy valami részeg ír asszony öklével fenyegette meg...

Sötét, csendes, napról-napra növekvő néptömeg, - nők nagyobb számban, mint férfiak - állt naphosszat a piactéren a claytoni városháza előtt, amelyben az egyeztető tárgyalások folytak; úgy, mint ahogy néha mozdulatlanul áll meg egész nap valami sötét, forrongó felleg egy hegytetőn...

Úgy éreztem, hogy lakóházunk tetőzetének repedései és a szobánkba azokon át becsurgó eső feljogosítanak arra, hogy speciális ellenséges érzelmekkel nézek Redcar lord melletttem elrobogó gépkocsijára.

Haszonbérben bírtuk azt a kis házat; a ház tulajdonosa valami fukar, fösvény, Pettigrew nevezetű öreg ember volt, aki gipszből készült kecskebakok és kutyák figuráival díszített villában lakott odaát Overcastleban, és szerződésünk ellenére sem volt hajlandó egyáltalán megcsináltatni a lakásunk karbantartásához szükséges javítási munkákat. Teljesen nyugodt volt, mert tudta, mennyire félénk anyám. Valamikor régen, anyám hátralékban maradt a bérrel, a negyedévi bér felerészével, Pettigrew egy hónappal kiterjesztette azt a pár napot, amelynél tovább törvény szerint nem tartozott volna haladékot adni; és anyámat az az érzés, hogy valamikor ismét szüksége lehetne erre a kegyelemre, ennek az embernek alázasatos rabszolgájává tette. Még azt sem merte tőle kérni, hogy tataroztassa a ház tetőzetét, mert attól félt, hogy ezen

meg talál sértődni. De valamelyik este úgy csurgott be a víz anyám ágyára, hogy anyám súlyos meghülest kapott ennek folytán, és átáztatta szegényes, ütött-kopott kredencét is. Erre aztán megiratott velem egy az öreg Pettigrewhez intézett túlzottan udvarias levelet, amelyben nagy szívességgel kérte tőle olyasminek a teljesítését, ami a háziúrnak egyszerűen törvényes kötelessége volt. Hozzá tartozik ama napok általános hülyeségéhez, hogy még azok az egyoldalú törvényes rendelkezések is, amelyek akkor fennállottak, mélységes rejtélyek voltak a szegény emberek nagy tömege részére, akik képtelenek voltak megtudni, hogy a törvény mit rendel, és képtelenek voltak arra is, hogy a törvény gépezetét mozgásba hozzák. Ahelyett, hogy lett volna világosan megfogalmazott törvénykönyvük, ahelyett, hogy világosan, érthetően kifejezett szabályok és elvek álltak volna rendelkezésükre, mint ahogy azok ma rendelkezésre állnak mindenkinek, - a törvény a hivatásszerű jogászok zavaros titka volt. Szegény embereknek, túlfárasztott embereknek állandóan bele kellett nyugodniok számtalan apró igazságtalanságba, mert nemcsak a törvény értelmezése tekintetében, hanem a felmerülhető költségek tekintetében is a legtúrheterlenebb bizonytalanság uralkodott, ugyanígy arra nézve is, hogy peres eljárások mennyire fogják igénybevenni az ember idejét és energiáját. Valóban nem volt igazság olyan ember részére, aki szegény volt ahhoz, hogy egy jó ügyvéd szolgáltat-készségét megfizesse; a lakosság nagy tömegei részére a törvény nem nyújtott egyebet, mint bizonyos primitív, nyers rendőri védelmet, meg a bírák nem szívesen adott és gyakran szélsőséges tanácsait. Különösen a magánjog volt rejtélyes, csak a magasabb osztályok részére kitalált fegyver, és nem tudok elképzelni oly igazságtalanságot, mely elég súlyos lett volna ahhoz, hogy szegény öreg édesanyámat rábírra, hogy jogainak védelmére igénybevenni próbálja a törvényt.

Mindez kezd már hihetetlennek hangzani. Pedig biztosíthatom Önöket, hogy így volt. Én azonban, mielőtt megtudtam, hogy az öreg Pettigrew lejött anyámhoz és hosszú előadást tartott neki a saját csúzáról, megnézte a háztetőt és kijelentette, hogy semmiféle javításra nincs szükség, engedtem lángoló felháborodásomnak, és magam vettem kezembe az ügyet. Írtam neki egy levelet, amelyben száraz szakszerűséggel fölkertem, hogy javíttassa ki a tetőzetet „szerződésünk értelmében” és hozzátettem, „ha ez mától számított egy héten belül nem történik meg, kénytelenek leszünk az ügyet bírói útra terelni.” Édesanyámnak nem említettem meg mindjárt, hogy az ügyet ilyen fölényesen igyekeztem elintézni, és így, amikor az öreg Pettigrew roppant izgatott állapotban lejött hozzá, kezében a levelemmel, édesanyám majdnem olyan izgatott lett mint ő.

- Hogy írhattál ilyen levelet az öreg Pettigrew úrnak? - kérdezte tőlem.

Azt válaszoltam, hogy az öreg Pettigrew utálatos vén gazember, vagy valami ehhez hasonlót, és attól tartok, hogy anyámmal szemben nem nagyon tiszteletteljes módon viselkedtem, amikor azt közölte velem, hogy mindent elintézett Pettigrew úrral - nem akarta megmondani, hogy milyen értelemben, de ezt elég könnyű volt kitalálnom - és azt kérte tőlem, ígérjem meg neki becsületszavamra, hogy ebben az ügyben nem teszek semmi további lépést. Kijelenttem, hogy ezt nem ígértem meg.

És - minthogy akkor semmi fontosabb dolgom nem volt, - fogtam, magam és dühöngve elmentem az öreg Pettigrewhoz, hogy az egész ügyet abban a megvilágításban adjam elő, ahogy azt helyesnek tartottam. Az öreg Pettigrew elkerülte a neki szánt felvilágosítást. Amikor meglátott, amint villája lépcsőfokain följövök - még most is magam előtt látom furcsa vén orrát és szeme fölött ráncokba húzott homlokát, meg szürke hajának azt a kis tincset, amelyet ablakredőnye sarka fölött megpillantottam - kiadta a parancsot cselédjének, hogy tegye az ajtó elé a láncot, amikor csöngetésemre az ajtóhoz jön, és mondja meg nekem, hogy

Pettigrew úr nem hajlandó fogadni. Így aztán kénytelen voltam megint csak tollamhoz fordulni.

Ekkor történt, hogy mivel sejtelmem sem volt arról, hogy miből is áll az, ha az ember „bírói útra tereli az ügyet”, az a fényes gondolatom támadt, hogy Redcar lordhoz fogok fordulni, mint aki a város telkeinek tulajdonosa, és mintegy hűbéres urunk volt, és megmagyarázom neki, hogy az az épület, amely voltaképpen biztosítéka az ő földjáradékának, az öreg Pettigrew kezén napról-napra csökken értékben. Hozzátettem levelemhez bizonyos általános megjegyzéseket a bérletekről, a földjáradék megadóztatásáról és a földbirtok-magántulajdonról. Redcar lord pedig, aki állandó fölháborodást érzett a demokrácia gondolatával szemben, és aki ezt azzal igyekezett kimutatni, hogy alárendeltjeivel szemben kackiásan főnhéjázó és megalázó modort kultivált, egy levelet íratott nekem titkárával oly értelemben, hogy Redcar lord tiszteletét küldi és egyben fölkér, hogy törődjem a magam dolgával és engedjem, hogy ő a magáét úgy intézze, ahogy ő jónak látja. Ez a válasz annyira földühített, hogy először szám-talan apró darabra téptem a levelet, aztán drámai módon szétszórtam a darabokat szobám padlóján - ahonnan később, hogy édesanyámat e munkától megkíméljem, magam voltam kénytelen azt négykézláb kúszva nagy fáradtsággal összeszedni.

Még azon töprengtem, hogy milyen szédületes ellentámadással fogok erre válaszolni, hogyan fogom megvádolni Redcar lord egész osztályát, ennek az osztálynak modorát, hogy fogom pellengérré állítani ennek az osztálynak minden gazdasági és politikai bűnét, amikor felmerült ügyem Nettievel, amely magába fojtotta kisebb bajaim valamennyiét. Nem oly teljesen mindazonáltal, hogy ne kiáltottam volna el magam gúnyosan, amikor hosszadalmas fegyverkereső utamon mellettem suhant el ő lordsága gépkocsija. Rövid idővel ezután pedig megtudtam, hogy anyám zúzódást szenvedett a térdén és emiatt akadályozva volt a járásban. Az történt ugyanis, hogy félve attól, hogy felizgat az ügy újbóli említésével, maga fogott hozzá ahhoz, hogy ágyát eltolja oda, ahol nem csepeghet rá az eső, és közben beleütötte valamibe a térdét. Láttam, hogy most már összes szegényes bútordarabjai a hámló hálósobafal mellett húzódnak meg; a mennyezet óriási területen megfakult, a szoba közepén pedig fürdődézsá teljesítette feladatát...

3.

Három nappal ezután történt - azaz szerdán, - hogy végbement ama gyászos kitörések egyike, amelyek a pávakerti véres ügyre és a Swathingleai szénbányák teljes sorának vízzel való kiárasztására vezettek. Ez volt az egyetlen ama zavargások közül, melyet látni alkalmam volt, és ennek is csupán első, aránylag jelentéktelen bevezető mozzanatait láttam.

A lapok jelentései erről az ügyről rendkívül eltérnek egymástól. Ha elolvassa az ember őket, rájön arra, hogy ama utolsó napok sajtója milyen becsstelenül ferdítette a dolgokat. Íróasztalom fiókjában több sorozata van meg ama régi idők napilapjainak - gyűjtöm őket - és éppen ebben a pillanatban vettem ki hármat vagy négyet ezek közül, erről a napról, és átolvastam őket, hogy felfrissítem emlékémet annak, amit láttam. Itt fekszenek ezek a lapok előttem, - furcsa, összeaszott, hihetetlen tárgyak; olcsó papírjuk már törékennyé vált, megbámult és megrepesztett a hajtásoknál, a nyomdafesték megfakult vagy szétkenődött, nekem a legnagyobb gonddal kell bánnom velük, ha dühöshangú, vastagbetűs címsoraikat végig böngészem. Ahogy itt, ülök ebben a derült nyugalomú lakásban, ezeknek az ujságoknak egész hangja, tartalmuk elrendezése, érveik és felszólításaik úgy hangzanak, mintha részeg és izgató szerektől megmérgezett emberektől erednének. Olyan hatást tesznek az emberre, mintha elfakult vásári kiáltozásból,

kis gramofonban gyöngén hallott rikoltozásokból és ordítózásokból állanak... Úgy látom, csak hétfőn, és mélyen eltemetve a háborús hírek alatt, tartalmaznak ezek az ujságok valami közlést arról, hogy szokatlan események vannak folyamatban Claytonban és Swathingleaban.

Amit én láttam, estefelé történt. Napközben azzal foglalkoztam, hogy megtanultam nemrég vásárolt revolveremmel löni. Hét vagy nyolc kilométernyi utat tettem meg, a forgópisztollyal zsebemben, a tözeges mezőkön át, le egy kis elzárt ligetig, amely telve volt kék harangvirággal, az országút mellett, középúton Leet és Stafford között. Itt töltöttem a délutánt, gondosan és komor állhatatossággal kísérletezve és gyakorolva magam. Magammal hoztam egyik régi, nádból készült sárkánykeretemet, amelyet össze és széjjel lehetett hajtani, és mindegyik lyukat, amelyet belé lőttem, megjelöltem, megszámoztam, és összehasonlítottam előző kísérleteimmel. A végén meggyőződtem arról, hogy harminc lépés távolságból tíz lövés közül kilenc esetében el tudok találni egy játékkártyát; a világítás kezdett már túlságosan homályossá válni ahhoz, hogy lássam ceruzával megrajzolt célkarikámat és a néma rosszkedv ama állapotában, amely a szenvedélyes embereket gyakran elfogja akkor, amikor kezdenek megéhezni, a Swathinglean át vezető úton otthonom felé indultam.

Az út, amelyen jártam, mindkét felől nyomorult külsejű munkásházak sűrű sorai között vezetett el, és ott, ahol egy postaszekrény meg egy gázlámpa mellett a gőzzel vontatott közútikocsi vonala kezdődött, felvette a swathingleai Fő-ucca szerepét. Eddig a pontig ez a szennyes forró ucca szokatlanul csendes és néptelen volt, de a sarkon túl, ahol a sörházak első csoportja állott, népessé vált. Itt is még nagyon csendes volt, még a gyermekek sem fejtettek ki különösebb tevékenységet, de sok ember állt az uccán kis csoportokba szétszórva, és mindnyájan a Bantock-Burden szénbánya bejárata felé néztek. A sztrájkbizottság őrzőjei járták be az uccákat, bár ebben a pillanatban a bányamunkások hivatalosan még munkában voltak, és az egyeztető tárgyalások a bányatulajdonosok és a munkások közt még folyamatban voltak a claytoni városházán. De a Bantock-Burden szénbányában alkalmazott munkások egyike, Briscoe Jack, szocialista volt, és azzal tünt fel, hogy erről a válságról igen erőszakos hangú levelet írt a vezető angol szocialista lapnak, a Kürtnek, amelyben elég merész volt Redcar lord valószínű indokainak fejtegetésébe is belebocsátkozni. Ennek a levélnek a közlését Briscoe azonnali elbocsáttatása követte. Amint egy-két nappal később megírta Redcar lord a Times-nek - megvan nekem a Times-nek ez a példánya, megvan valamennyi londoni ujságom a változást megelőző hónap minden napjáról - „Azt az embert kifizettük és kirúgtuk; minden munkaadó, aki tart valamit magára, ugyanúgy cselekedett volna.” Ez a dolog megelőző este történt, a munkások pedig nem foglaltak azonnal világosan állást ebben a mindenestre bonyolult és vitatható ügyben. De megtették azt, hogy úgyszólván félhivatalos sztrájkba léptek Redcar lord valamennyi szénbányájában, amelyek a Swathingleat kettéosztó csatorna túloldalán voltak. Formális bejelentés nélkül tették ezt meg, szerződészegést követve el munkájuk e hirtelen beszüntetésével. De e régi napok hosszadalmas munkaviszályaiban mindig úgy volt, hogy a munkások elkövettek olyasmit, amiért őket joggal lehetett támadni, elkövettek törvénytelenégeket a műveletlen elméknek drámai hirtelenségre irányuló, mindent legyőző hajlamából kifolyólag.

Nem valamennyi ember lépett sztrájkba a Bantock-Burden bányában. Valami baj volt ott, ha egyéb nem, az elhatározottságnak valamely hiánya; a bánya még dolgozott, és az a hír járta, hogy Redcar lord durhami munkásokat tartott készenlétben és ezek már bent is voltak a bányában. Teljesen lehetetlen biztonsággal megállapítani, hogy valóban hogy álltak a dolgok akkor. Az egyik ujság ezt mondja, a másik mást, de semmi olyan feljegyzés nem maradt fenn, amelynek hitelességében bízni lehetne.

Azt hiszem, hogy én e sztagnáló ipari dráma sötét színterén nagy lépésekkel át mentem volna, anélkül, hogy bárkihez bármiféle kérdést intéztem volna, ha véletlenül Redcar lord nem lépett volna erre a színtérre, körülbelül ugyanakkor, mint én magam, és megjelenésével véget nem vetett volna rögtön a sztagnáló állapotnak.

Redcar lord kijelentette, hogy ha a munkások harcot akarnak, hát olyan harcban lesz részük, amilyent még nem láttak, és e délután egész folyamán a legerélyesebb intézkedéseket tette, hogy e harcra felkészüljön, és a legfeltűnőbb módon állított össze egy sztrájk törő csapatot, amely majd - amint ő kijelentette és mi elhittük - helyettesíteni fogja a sztrájkolókat a bányában.

Szemtanúja voltam annak az egész jelenetnek, amely a Bantock-Rurden bánya előtt lejátszódott és mégis - nem tudom, hogy mi történt.

Képzeljék el maguknak az egész helyzetet, amelynek folyamán én ebbe a dologba belekerültem.

Meredek, apró kőkockákkal fedett kiásott úton mentem le, melynek mindkét oldalán majdnem két méter magas töltésszerű járda vezetett, amelyre egyhangú sorozatban nyíltak az alacsony, sötét munkásházak nappali szobáinak ajtai. Alacsony, kék palatetők hosszú sora és kémények sűrű csoportja mögött, a szénbánya előtt elterülő szabálytalan üres térségre nyílt a kilátás - szénporos, kerékfelszántotta, sárral fődött térségre, melynek baloldalán giz-gaz növényekkel benőtt szénrakodó terület, jobboldalán pedig a szénbánya bejárata volt látható. Ezen túl ismét komolyan megkezdődött a Fő-uca a maga boltjaival és ment tovább, a közúti gőzvasút sínei pedig, amelyeknek vonala lábaim előtt kezdődött, helyenként élesen láthatóan csillogtak, ahol visszaverték az ég fényét, helyenként homályba merültek, a távolban pedig egy éles pillanatig visszatükrözték az éppen meggyújtott gázlámpa zsírszerűen sárga lángját, mielőtt az uca hajlása mögött eltűntek volna. Azon túl az otthonok sötét posványai, kicsiny, füstölő kunyhók végtelen tömegei és ezekből kiemelkedő keskeny templomok, kocsmák, népiskolák és egyéb épületek terültek el a swathingleai gyárkémények uralma alatt. Jobboldalt igen világosan és aránylag magasan látszott a Bantock-Burden szénbánya aknaszája, komor vasrácsával és nagy, fekete felvonókerekével, igen élesen és kivehetően az esti szürkületben, rajta túl pedig szabálytalan perspektívában más hasonló aknaszájak látszottak, amelyek a szénréteg vonalát követték. Ahogy az ember lejött a dombról, az általános hatás, amit ez a vidék tett, a sötét, összepréselt emberi életé volt, nagyon magas, széles és csillogó esti ég alatt, amelyre lerajzolódtak ezek a bányafelvonó kerekék. Ennek az égnek nyugodt kiterjedésén pedig uralkodott a nagy üstökös, amelynek most zöldesfehér volt a színe, és amely csodálatos volt mindenki számára, akinek volt szeme, hogy meglássa. A naplemente halványuló utófénye markánsabbakká tette a nyugati láthatár körvonalait, az üstökös pedig kelet felől bontakozott ki a Bladden-féle kohók kéményeiből gomolygó füsttömeg közül. A hold még nem kelt le.

Ebben az időben az üstökös már felvette ama fellegszerű alakot, amely ezernyi fénykép és rajz útján még ma is ismerős előttünk. Először csupán szinte csak távcsövön látható kis folt volt; nemsokára fénye annyira növekedett, hogy az égbolt legnagyobb csillagának látszott; tovább növekedett, óráról-órára, a maga hihetetlenül gyors, hangtalan és kikerülhetetlen rohanásában földünk felé, amíg a holddal egyenlő, majd azt meghaladó nagyságúvá lett. Most a legfényesebb jelenséggé vált, amely valaha is föltűnt ennek a földnek egén. Sohasem láttam olyan fényképét, amely híven visszaadta volna azt a benyomást, amelyet ez az üstökös keltett. Soha nem vette fel az üstökösök szokásos csóvás alakját. A csillagászok beszéltek arról, hogy kettős csóvája van, egy, amely előtte jár, és egy, amelyet maga mögött vonszol, de ezek a perspektívában semmivé rövidültek, úgyhogy formája inkább valami kidagadó fényes füstfelleghez hasonlított, amelynek élénkebb, fényesebb magja volt. Amikor felemelkedett a

látóhatár peremén, intenzív sárga volt a színe, sajátságos zöld színe csak akkor mutatkozott, amikor már kikerült az esti párák rétegéből.

Egy ideig nézték az emberek. Bármennyire földi dolgokkal volt is telve elmén, mégis, amikor ránéztem, valami olyan bizonytalan várakozó érzés töltött el, mintha egy ilyen különös és csodálatos jelenségnek kellene, hogy valami különös jelentősége legyen, mintha az nem lehetne teljesen közömbös életem tervére és értékeire nézve.

Igen, - de mi módon?

Parloadra gondoltam. Gondoltam arra a pánikra és nyugtalanságra, mely éppen erre a dologra vonatkozólag most volt terjedőfélben, és a tudósok ama megnyugtató kijelentéseire, hogy ez az egész üstökös oly csekély súlyú - legfeljebb néhány száz tonna higan eloszlott gáz és por, - hogy még abban az esetben is, ha teljes mértékben nekiütközik a földnek, ennek nem lehet semmi következménye. Végre is, mondtam magamnak, micsoda komoly következménye lett volna valaha is valamilyen csillagnak a földre nézve?

Azután pedig, ha tovább ment lefelé az ember, mindig jobban kiemelkedtek a házak és egyéb épületek, előtérbe kerültek azok a figyelő embercsoportok és az egész helyzet feszültsége; és az ember megfeledkezett az égről.

Teljesen elfoglalva önmagammal és ama sötét ábránddal, amelyet Nettie felől és a magam becsülete felől szöttem, kerestem utat magamnak a vészteljesen mozdulatlan csoportok között, és egyszerre hirtelen, észrevétlenül odakerültem arra a pontra, ahol az egész jelenet hirtelen drámává lobbant.

Mindenkinek figyelme, mintegy ellenállhatatlan delejes vonzás hatása alatt, a Fő-uca felé fordult, engem pedig magával ragadt a tömegnek e mozdulata, mint ahogy vizek rohanása ragad magával egy marék szénát. Hirtelen az egész tömeg ugyanazt a hangot adta. Nem volt az szó, csak valami hang volt, amelyben tiltakozás és fenyegetés vegyült össze, valami hosszúra nyújtott bögésszerű hang. Aztán pedig a düh rekedt élességével egy másik mélyhangú üvöltés, amely valami ostoba módon fejezett ki állatias vadságot. „Tút, tut!” - válaszolt Redcar lord automobilja, nevetséges feleselésképpen. „Tút, tut!” - az ember hallotta, ahogy süvölt és reszketve kopog a motor, miközben a tömeg arra kényszeríti, hogy lassítson.

Úgy látszott, hogy mindenki a szénbánya bejárata felé mozog, én is a többiekkel.

Kiáltást hallottam. A körülöttem levő sötét alakokon keresztül megláttam, ahogy a gépkocsi megáll és ismét előreindul, és egy pillanatig megpillantottam valami a földön kínban vergődő alakot...

Azt állították később, hogy Redcar lord maga hajtotta a kocsit és hogy teljesen szántszándékkal gázolt el egy kisfiút, aki nem akart kimenni útjából. Ugyanolyan határozottsággal állítják azt is, hogy az a kisfiú felnőtt férfi volt, aki megpróbált a gépkocsi előtt átszaladni, amikor az lassan haladt a tömegen keresztül, egy hajszálon mult, hogy a kocsi nem gázolta el, azután azonban elcsúszott a közúti vasút sínjén és földrebukott. Mind a két verzió itt van előttem ordító nagybetűs címek alatt, két ilyen elszáradt ujságban íróasztalomon. Soha senki nem tudta megállapítani az igazságot. Szinte azt lehetett volna mondani, hogy a szenvedélyek ilyen vak tumultusában talán nem is volt sehol az igazság...

A tömeg előrerohant, a gépkocsi kürtje megszólalt, az egész tömeg áttolódott jobbfelé, tán tíz méternyi hosszúságban, és valami olyan durranás hallatszott, mint a pisztolylövésé.

Egy pillanattig úgy látszott, mintha mindenki elszaladna. Kendőbe takart gyermeket vivő nő botlott belém, úgyhogy visszatámolyogtam. Mindenki arra gondolt, hogy valaki löfegyvert használt, de valóban csak az történt, hogy valami baj adódott elő a motornál, olyasmi, amit azokban a régimódi szerkezetekben visszagyújtásnak neveztek. Kékes füst vékony fellege lebegett a levegőben a gépkocsi mögött. Az emberek nagyobb része rendetlen, szétszóródott csoportokban szállingózott vissza az esemény színhelyére, és üres teret engedett annak a harcnak, amelynek a gépkocsi volt a középpontja.

Az a fiatalember, vagy fiú, aki földrebukott, ott feküdt magára hagyatva, fekete tömegként, amelyből egy kar és két kapálódzó láb nyúlt ki. A gépkocsi megállt, és három utasa felállott a kocsiiban. Hat vagy hét fekete alak vette körül a kocsit és úgy látszott, mintha megfogták volna a kocsit, hogy megakadályozzák az újra elindulását; egyikük, Mitchell, az ismert munkáspárti vezér, szenvedélyes, elfojtott hangon vitatkozott Redcar lorddal. Nem hallottam semmit beszédjükből, nem voltam hozzájuk elég közel. Mögöttem nyitva volt a szénbánya kapuja, és annak az érzése volt a tömegben, hogy ebből az irányból segítség fog érkezni az autó utasai részére. Üres, sáros tér volt, tán ötven méter szélességben az autó és a bánya kapuja között, azon túl pedig feketén meredtek az égbe az akna bejárata és kerekei. Ott álltam egy csomó ember közt, akik szabálytalan félkörben álltak az esemény színhelye körül, és ez idő szerint még ingadoztak, vajjon beleavatkoznak-e ebbe a vitába.

Azt hiszem, természetes volt, hogy újjaim görcsösen szorultak a zsebemben levő forgópisztoly köré.

Előreléptem, a leghatározatlanabb szándékkal, de nem elég gyorsan ahhoz, hogy egy néhány ember meg ne előzött volna, amint mellettem elrohantak, hogy csatlakozzanak az emberek ama kis csoportjához, amely föltartotta a kocsit.

Redcar lord, hatalmas, prémes köpönyegében, magasan emelkedett ki a körülötte lévő csoportból; gesztusai öntudatosak és fenyegetőek voltak, szavai pedig hangosak. Szép megjelenés volt, be kell vallanom; nagy, erős, szőke, csinos fiatalember volt, szép tenor hanggal és bizonyos ösztönös szándékkal, hogy daliás benyomást keltsen. Szemeimet eleinte teljesen magára vonta. Jelképnek látszott, mindama dolgok győzelmes jelképének, amelyeket az arisztokrácia elmélete vindikál magának, mindannak, ami lelkemet felháborodással töltötte el. A lord sofförje összegubbaszkodva ült a helyén, a lord karja alatt nézve át a tömegre. De Mitchell is hatalmas alaknak látszott, hangja szilárd és hangos volt.

- Ön sérülését okozta ennek a fiatalembernek, mondotta Mitchell újból és újból. - Ön lesz szíves itt várni, amíg meglátjuk, hogy mi baja történt.

- Várni fogok vagy nem, aszerint, hogy nekem hogyan tetszik, válaszolt Redcar; sofförjének pedig azt mondta: - Hallja csak! Szálljon le és nézze meg azt az alakot!

- Jobb lesz, ha ön nem száll le, mondotta Mitchell; a sofför pedig meghajolva és habozva állt a gépkocsi lépcsőfokán.

Az az ember, aki a kocsi hátsó ülésén ült, felkelt, előrehajolt és mondott valamit Redcar lordnak. Most először vonta ez az ember magára figyelmemet. A fiatal Verrall volt! Csinos arca világosan és szépen ragyogott az üstökös sápadt zöld fényében. Ettől a perctől fogva nem hallottam többé azt a vitát, amely Mitchell és Redcar lord hangját mind élesebbé tette. Ez az új tény valamennyiüket visszaröpítette a háttérbe. A fiatal Verrall! Íme itt volt a saját szándékom, amely félúton eléem jött.

Biztos, hogy itt verekedés lesz; az emberek neki fognak menni egymásnak és itt voltunk mi.

Mit kell most tennem? Nagyon gyorsan gondolkodtam, és ha csak emlékezetem nem csal, gyors elhatározással cselekedtem. Szorosabbra fogtam forgópisztolyomat, ezután pedig eszembe jutott, hogy az nincs megtöltve. Egy pillanat alatt átgondoltam, hogy mit kell tennem. Megfordultam és utat törtem magamnak, kifelé a haragos tömegből, amely most tengerárként hullámozott a gépkocsi felé.

Úgy gondoltam, hogy túl az úton a széndombok mögött csendes lesz minden, ott nem lát meg senki és ott megtölthetem majd a pisztolyomat, anélkül, hogy bárki észrevenné...

Magas fiatalember rohant előre ökölbe szorított kézzel; egy pillanatig megállt, amikor engem meglátott.

- Mi az! mondotta, - csak nem fél tőlük, mi?

Vállamon át visszanéztem rá, már-már közel voltam ahhoz, hogy megmutassam neki pisztolyomat, valami mozdulatot tettem, és erre arckifejezése megváltozott. Megdöbbenve függesztette rám szemét. Azután morogva tovább ment.

Hallottam, hogy a hangok mögöttem élesekké és hangosakká válnak.

Haboztam, félig a vitázók felé fordulva, azután fogtam magam és rohantam a széndombok felé. Valami ösztön azt mondta nekem, hogy nem szabad, hogy rajtakapjanak azon, hogy megtöltöm pisztolyomat. Elég világos volt tehát a fejem ahhoz, hogy gondoljak következményeire annak a dolognak, amelynek elkövetésére el voltam határozva.

Mégegyszer visszanéztem a hullámozó vita felé - vagy már verekedés volt most? Azután pedig lebocsátkoztam a mélyedésbe, letérdeltem a gyomok közt, vágyódó, reszkető ujjakkal megtöltöttem a revolvért. Megtöltöttem az egyik kamrát, fölkeltem, visszamentem vagy tíz lépést, gondoltam mindenféle lehetőségre, ingadoztam, visszafordultam és megtöltöttem valamennyi többi kamrát is. Lassan csináltam ezt, mert kicsit ügyetlennek éreztem magamat, a végén pedig következett egy pillanatnyi megtekintés - nem felejtettem el semmit?

Azután pedig egy pár másodpercig a földön feküdtem összegubbaszkodva, mielőtt fölkeltem, legyőzve az ösztönömmel szemben bennem keletkezett visszahatás első rohamát. Gondolkodtam és egy pillanatig ismét megjelent tudatos elmémben ama zöldesfehér égítést fejem fölött. Először történt ekkor, hogy világosan összekapcsoltam ezt az üstököst mindazzal a vad erőszakkal, amely az emberi életbe váratlanul beköltözött, összekapcsoltam azzal, amit tenni szándékoztam. El voltam határozva, hogy a fiatal Verrall-t úgyszólván ennek a zöld fénynek áldása alatt fogom agyonlőni...

De mi lesz Nettie-vel?

Úgy éreztem, hogy ezt a nyilvánvaló komplikációt most nem gondolhatom át.

Újra följöttem a széndombon át és lassan visszamentem a verekedés színhelye felé.

Természetesen meg kell őt ölnöm.

Már most szeretném, ha megértenék, hogy egyáltalán nem felelt meg szándékomnak, hogy a fiatal Verrallt éppen ebből a különös alkalomból öljem meg. Nem képzeltem el magamnak ilyesfajta körülményeket, soha nem gondoltam rá Redcar lorddal és a mi fekete ipari világunkkal kapcsolatban, ő abban a másik checkshill-i világban élt, abban a világban, amelyben parkok voltak meg virágoskertek, meleg napsugaras érzések és Nettie. Az ő megjelenése itt megzavart. Túlságosan meglepetésszerű volt. Túlságosan fáradt és éhes voltam ahhoz, hogy világosan gondolkodjam, és így a mi ellenségességünk merev képzete vált uralkodóvá rajtam. Multbeli érzéseim viharában állandóan összefüggésekre, szembekerülésekre és erőszakos

cselekedetekre gondoltam, most pedig eme dolgok emléke teljesen elfogott, mintha visszavonhatatlan elhatározások lettek volna.

Éles kiáltás hallatszott, asszony sikolya, és a tömeg visszafelé kezdett hullámozni. A verekedés megkezdődött.

Redcar lord, azt hiszem, leugrott kocsijáról és egy ökölcsapással leterítette Mitchellt és emberek szaladtak ki máris a szénbánya kapujából, hogy segítségére jöjjenek a lordnak.

Emlékszem, hogy nehezen törtem utat magamnak a tömegen át, még mindig nagyon élénken emlékszem arra, hogy egyszer két nagy erős ember közé szorítottak be, úgy hogy karjaim hozzászorultak a testemhez, de minden egyéb részlet eltűnt elmémből, addig a pillanatig, amikor egyszerre csak úgy éreztem, hogy szinte erőszakosan belelöknek a verekedés középpontjába.

Nekiütöttem, támolyogva, a gépkocsi sarkának, aztán megkerülve azt, szembetaláltam magam a fiatal Verrall-lal, aki a kocsi hátsó fülkéjéből szállott le éppen. Az arcára narancssárga, fény esett a gépkocsi hatalmas lámpáiból, ami az üstökös fénye által vetett árnyékkal furesza ellentétben volt, és különös módon torzította el arcát. Ez a benyomás csak egy pillanatig tartott, de engem kihozott a sodromból. Azután Verrall egy lépést tett előre és a vörös fény meg a torzulás eltűnt.

Nem hiszem, hogy megismert volna, de azonnal észrevette, hogy meg akarom őt támadni. Gyorsan, anélkül, hogy célzott volna, ütött és arcomon talált.

Ösztönszerűen elengedtem a pisztolyt, kirántottam jobb kezemet a zsebemből és elkésett védekezésre emeltem fel, azután pedig balkezemmel teljes erőmmel belevágtam a mellébe.

Az ütés erejétől támolyogva hanyatlott vissza, és ahogy hátrabukott, láttam, hogy arcának csodálkozásába a megismerés kifejezése vegyül.

- Ismersz engem, disznó, kiáltottam és újra belévertem öklömmel.

Ezután egyszerre azt éreztem, hogy oldalt bukom, félig aléltnak, és egy hatalmas ököl csap állkapcsom alá. Redcar lordot láttam egy pillanatig, mint valami nagy prémmel borított alakot, aki valami homéroszi hőshöz hasonlóan emelkedik ki a harcolók közül. Lebuktam előtte - úgy éreztem, mintha az ő alakja tornyosodott volna föl hirtelen előttem, - aztán pedig ő nem törődött, velem tovább, öblös tompa hangja tanácsokat adott a fiatal Verrallnak:

- Szökjünk Teddy! Nem lehet itt csinálni semmit. A sztrájkolók őrjáratok vasrudakkal vannak felfegyverkezve...

Lábak rohantak körülöttem, és valami szögescipőjű bányász megrúgta bokámat és megbotlott. Kiáltások és szitkok hallatszottak, ezután pedig egyszerre minden elrohant mellőlem. Meghenteregettem a földön, felemeltem fejemet, és láttam, amint a soffőr, a fiatal Verrall és a fiatal Redcar lord, az utóbbi groteszk módon fogva hosszú prém palástját, egymás mögött teljes erővel rohannak át, az üstökös hideg fényétől megvilágított térségen a szénbánya nyitott kapuja felé.

Föltápaszkodtam két kezemre.

A fiatal Verrall!

Én még csak föl sem húztam a forgópisztolyom kakasát - teljesen megfélemeztem róla. Tele voltam szénporos sárral - térdem, könyököm, vállam, hátam. Még csak föl sem húztam forgópisztolyom kakasát!... A nevetséges tehetetlenség érzése vett erőt rajtam. Fájdalmasan tápaszkodtam fel és álltam a lábamra. Egy pillanatig haboztam, ne menjek-e a szénbánya

kapuja felé, azután pedig sántítva hazamentem, szándékom kivitelében megakadályozva, testem tele fájdalmakkal, zavart lelkiállapotban és szégyenkezve. Arra nem volt semmi kedvem vagy vágyam, hogy segédkezzem Redcar lord gépkocsijának szétzúzásában és fölégetésében.

4.

Az éjszaka folyamán a láz, a fájdalom, a fáradtság, lehet hogy kenyérből és sajtból állott vacsorám okozta gyomorrontás is, végre felébresztettek lidércnyomásos álmomból, hogy szembetaláljam magam a kétségbeeséssel. Kétségbeesés és szégyenkezés közt hánykolódó elveszett lélek voltam, aki meg volt becstelenítve, akivel gonoszul bántak, aki elvesztette minden reményét. Dühöngtem az ellen az Isten ellen, akinek létezését tagadtam, és átkoztam őt, amint ott feküdtem ágyamban.

Lázam többi részében pedig Nettie, valami sajátságos módon eltorzult Nettie, állandóan megjelent azokban a rövid álmokban, amelyek a virrasztásomat időnként megszakító teljes kimerüléseket jelezték, eljött, hogy uralkodjon nyomorúságom fölött. Túlzott világossággal éreztem át a reám gyakorolt testi varázsnak, minden szépségének és bájosságának intenzitását; ő foglalta le a vágy és a büszkeség teljes skáláját bennem, ő, megtestesülten, volt elvesztett becsületem. Nemcsak veszteség, hanem szégyen volt őt elveszteni, ő képviselte az Életet és mindent, amit megtagadtak tőlem; ő kigúnyolt engem, mint oly lényt, aki sikertelenségre és bukásra van teremtve. Szellemem szembeszállott vele, azután pedig az állkapcsomon levő zúzódás újból elkezdett tompa forrósággal izzani, és ismét ott henteregtem a sárban vetélytársam előtt.

Voltak idők, amikor valami örülthez hasonló érzés fogott el, amikor csikorgattam fogaimat, kezem húsába vájtam bele körmeimet, és csak azért szüntem meg szitkozódni és ordítani, mert már nem találtam erre szavakat. Egyszer pedig hajnal felé felkeltem ágyamból és leültem tükröm elé, töltött forgópisztolyommal kezemben. Végre fölkeltem és gondosan eltettem a revolvert fiókomba és elzártam - hogy ne legyen kéznél, ha valamely hirtelen pillanatnyi impulzus fog el. Ezután kis ideig aludtam.

Az ilyen éjszakák nem voltak ritka és különös dolgok a világnak ama régi rendjében. Nem volt egyetlen város, nem volt egyetlen éjszaka az egész évben, amikor ne lettek volna azok mellett, akik aludtak, olyanok, akik ébren virrasztottak és végig tapasztalták a düh és a nyomorúság minden mélységét. Számtalan ezer ember volt, aki ilyen beteg, ilyen kétségbeesett volt, aki az örület határához közel küzdött, mindegyikük központja gyanánt egy-egy elsötétült és elveszett világnak...

A következő napot borongó bágyadtságban töltöttem.

Az volt a szándékom, hogy aznap elmegyek Checkshill-be, de zúzódott bokám túlságosan meg volt dagadva, semhogy ez lehetséges lett volna. Otthon ültem a rosszul világított földszinti konyhában, lábam be volt kötve, sötét képzelődéseknek adtam át magam és olvasgattam. Drága öreg édesanyám kiszolgált, barna szemei figyeltek és csodálkoztak szótlán némaságomon, összeráncolt homlokomon, elmém elfogódottságán. Nem mondtam el neki, miképpen történt, hogy zúzódást szenvedett a bokám és besározkodott a ruhám. Ő kikefélte reggel a ruhámat, mielőtt felkeltem.

Óh Istenem! Manapság már nem bánnak ilyen módon anyákkal. Kénytelen vagyok vigaszul ezzel beérni, úgy látszik. Nem tudom, mennyire lesznek önök képesek elképzelni azt a sötét, szennyes, rendetlen szobát, díztelen deszka asztalával, rongyos tapétájával, a lábasokat és az üstöt a keskeny, olcsó, de semmiképpen nem takarékos tűzhelyen, a hamut a tűzhely alatt, a rozsdafoltos vas tüzelőszerszámtálcát, amelyen bekötött lábam pihent; kíváncsi vagyok, mennyire juthatnak önök közel ahhoz, hogy maguk előtt lássák azt a durcás, sápadtarcú kamaszt, aki voltam, amint ott ülök borotvátlanul és gallér nélkül a nádszéken és azt a kicsiny, félénk, piszkos, odaadó öregasszonyt, aki körülöttem forgolódott, miközben ráncos szemhéjja alól sugárzott felém a szeretet...

Amikor édesanyám kiment a délelőtti folyamán, hogy nekem egy kis főzeléket vegyen, egy fél pennys ujságot is hozott. Egészen olyan volt, mint ezek itt íróasztalomon, eltekintve attól, hogy az a példány, amelyet akkor olvastam, még olyan nedves állapotban volt, mint ahogy a sajtó alól kikerült, ezek pedig már oly szárazok és törékenyek, hogy megrepednek, ha hozzájuk nyúlók. Van egy példányom abból a számból magából, amelyet azon a reggelen olvastam; napilap volt, amely nagy hangon „Új Lap”-nak nevezte magát, de mindenki megvette és mindenki úgy hívta, hogy a „szennylap”. Tele volt ez a lap aznap reggel a legszédületesebb hírekkel és még szédületesebb címsorokkal a cikkek felett; annyira szédületesek voltak ezek, hogy egy pillanatig engem is fölébresztettek önző borongásomból, szélesebb körre irányuló érdeklődéseket ébresztve fel bennem. Úgy látszott ugyanis, hogy Németország és Anglia háború szélén állanak.

Az elmúlt idők valamennyi szörnyűséges, esztelen jelensége közül kétségtelenül a háború volt a legnyilvánvalóbb örület. A valóságban valószínűleg sokkal kevesebb kárt okozott, mint némely csendesebb baj, például mint a föld magántulajdonába való általános belenyugvás, de gonosz következményei oly nyilvánvalóan mutatkoztak, hogy még a fojtó gondolatzavar ama napjaiban is csodálkozni kell, hogy létezhetett. A modern háborúnak semmiféle képzelhető alapon nem volt értelme. Eltekintve attól, hogy rengeteg embert lemészárolt és megcsonkított, rengeteg mennyiségű anyagot elpusztított és mérhetetlen számú energiaegységet elpazarolt, a háború semmiféle pozitív eredményt nem hozott létre. A vad és barbár nemzetek régi háborúja legalább megváltoztatta az emberiséget. Valamelyik nép kijelentette önmagáról, hogy testi erő és fegyelmezettség tekintetében különb faj a többinél, megpróbálta ezt gyakorlatilag rábizonyítani szomszédaira, és ha ez sikerült neki, elvette azok földjét és asszonyait, és állandóbbá tette, megerősítette a maga felsőbbbségét. A modern háború nem változtatott meg semmit, csak a térképek színét, a póstabélyegeket rajzát és néhány véletlenül exponált egyén egymáshoz való viszonyát. Így például eme nemzetközi epilepsziás rohamok egyikében az angol nemzet nagyszámú vérhas megbetegedés és rossz vers kíséretében és néhány száz hősi halál árán legyőzte a délafrikai búrokat, fejenként körülbelül háromezer font sterling költséggel. Megvásárolhatták volna azt az egész nevetséges nemzetutáztatást ennek az összegnek tizedrészeért. És ha eltekintünk egy pár személycserétől, attól, hogy a részben megvesztegethető hivatalnokok egyik csoportja helyébe a részben megvesztegethető hivatalnokok egy másik csoportja került, és ehhez hasonlóktól, az állandó változás, amely a háború nyomán bekövetkezett, teljesen jelentéktelen volt, kivéve, hogy mindenki szegényebb lett, és kivéve, hogy korlátlan készletek álltak az emberek rendelkezésére üres konzervdobozokból, szöges drótból és patronhüvelyekből. Az emberek maguk nem változtak meg, és bizonyos enyhe zavarral fogtak ismét hozzá régi szokásaikhoz és félreértéseikhez, a néger még mindig ott lakott az ő nyomortanyaszerű kráál-jában, a fehér ember a maga rút és rosszul berendezett házikóiban...

De az ostobaságoknak eme ostoba konfliktusát megelőzően és követően, valami nagyobb ellentét kezdett kifejlődni, néha-néha kissé feledésbe merült, hogy azután csak annál nagyobb határozottsággal jelenjen meg újból, néha éles, határozott formába lobbant, majd pedig a gondolkodás valamely új területét hatotta át lassú szivárgással: Németország és Nagybritánia ellentéte.

Ha arra gondolok, hogy olvasóim napról-napra növekvő számú része már teljesen az új rend gyermeke és úgy nő fel, hogy a régi világra vonatkozólag csak igen határozatlan távoli emlékei vannak, úgy érzem, hogy rendkívül nehéz leírnom azt a sok érthetetlen gondolat-zavart, mely e gyermekek apái részére még mindennapi dolog volt.

Itt voltunk mi angolok, negyvenegy millió főnyi nép, szinte leírhatatlan céltalan állapotában a gazdasági és erkölcsi zavarban, amelyet megjavítani nem volt se bátorságunk, se energiánk, se intelligenciánk, amelyről legtöbbünknek még gondolkodni sem volt bátorsága. Ezek a mi zavaros ügyeink reménytelenül össze voltak bogyozva háromszázötven millió más, a földgömb számos részén szétszórt embernek teljesen más természetű zavaraiával. És itt voltak velünk szemben a németek, ötvenhat millió ember, a konfúzió olyan állapotában, amely egy szemernyivel sem volt jobb, mint a miénk, és azok a zajos kis lények, akik ujságokat szerkesztenek, könyveket írnak és előadásokat tartanak, és akik általában a világörület ama napjaiban úgy tettek, mintha ők volnának a nemzetek elméje, mind a két országban, valami pokoli egyetértéssel, arra ösztökölték - és nemcsak ösztökölték, hanem tényleg rá is bírták - a két népet, hogy azt a kevés anyagi, erkölcsi és szellemi energiát, amellyel mindegyik nép, mint köztulajdonnal rendelkezett, fordítsák a háború tisztán pusztító és értékpazarló munkájára. És - el kell mondanom Önöknek ezeket a dolgokat, még ha nem is hiszik el őket, mert lényegesen hozzátartoznak történetemhez - nem volt egyetlen élő ember, aki mondhatott volna egyetlen egy igazi és állandó előnyt, egyetlen egy dolgot a világon, ami a nyilvánvaló értékpazarlást és szerencsétlenséget ellensúlyozhatta volna, és amely hasznos eredménye lehetne egy Anglia és Németország közötti háborúnak, akár abban az esetben, ha Anglia tönkre teszi Németországot, akár abban az esetben, ha Németország győzi le Angliát, vagy a háború bármilyen más kimenetele esetére.

Az egész ügy valóban nem volt egyéb, mint rettenetes méretű esztelen kényszerképzet, ami furcsa módon hasonlított ahhoz az önző dühhöz és féltékenységhez, amely lelkemet betöltötte és mozgatta. Mértéke volt ez annak, hogy a tömegszennvedély mennyivel erősebb, mint a tömegértelem, annak, hogy a zavaros szennvedély mekkora örökségét kaptuk ősünktől: a vadállattól. Ugyanúgy, ahogy én rabszolgájjá váltam saját megdöbbenésemnek és haragomnak, ahogy töltött revolverrel jártam-keltem, határozatlan ingadozó bűncselekmények szándékát hordozva magammal, úgy járt-kelt a földön ez a két nemzet, forró fülekkel és zavarral a fejében, kirobbanásra kész hadseregeket és hajóhadakat tartva rettenetes készenlétben. Csak annyi volt a különbség, hogy ott még csak nem is volt semmiféle Nettie, amely mentségül szolgálhatott volna butaságuknak. Nem volt ott semmi, csak mindkét részről teljesen képzeletbeli sérelmek.

Az a legfőbb eszköz pedig, amely az embereknek eme két szédületes sokaságát állandóan egymás ellen uszított állapotban tartotta, nem volt más, mint a sajtó.

A sajtó - azok az ujságlapok, melyek ma annyira idegenszerűek nekünk - akárcsak ama rendkívüli idők egyéb hatalmas, monstruózus alakulatai, a „Birodalmak”, a „Nemzetek”, vagy a „Trösztök”, merő váratlan véletlennek köszönte keletkezését. Létrejöttek, mint ahogy gizgaz növények keletkeznek elhagyott kertekben, mint ahogy a mi egész akkori világunk véletlenül jött létre - mert nem volt a világon tiszta és határozott akarat, amely valami jobbat teremthetett volna. Annak a korszaknak vége felé ez az u. n. „sajtó” úgyszólván teljes egészében ama mohó, meglehetősen hiányos intelligenciájú fiatalabb embertípus vezetése alatt állt, amely sohasem veszi észre, hogy neki voltaképpen semmi célja nincs; amely

hihetetlen büszkeséggel és szorgalommal hajsolja a semmit, és ha Önök igazán meg akarják érteni ama örült korszakot, amelynek az üstökös vetett véget, sohasem szabad elfelejteniük, hogy e furcsa régi holmi előállításának minden fázisa át volt hatva valami erős és céltalan energiával, és valami koncentrált sebes rohanás formájában ment végbe.

Hadd írjam le Önöknek, nagyon röviden, az ujságnak egy napját.

Képzelsenek el mindenekelőtt egy sietséggel megtervezett és még nagyobb sietséggel felépített épületet a régi London valamelyik szennyes, papírdarabokkal teliszórt mellékutcájában és nagyszámú, kopott öltözetű embert, akik lövedékszerű sebességgel mennek be és jönnek ki ebből az épületből. Azután képzeljék el ezen a gyáron belül a nyomdászok csapatait, amint gyors, ügyes újsaikkal megfeszített munkát végeznek, - folytonosan az volt a törekvés, hogy a nyomdászok dolgozzanak gyorsabban - képzeljék el őket, amint szedőgépeiket kezelik, fém-tömegeket öntenek és rendeznek valami konyhaszerű alvilágban, amely fölött mint valami kicsiny és élénken megvilágított szobákból álló méhkaptárban, fészületlen emberek ülnek és gyorsan irkálnak. Közben berregnek a telefonok, kopognak a távírótükk, rohannak a küldöncök, ide-oda futnak izgatott emberek, kefelevonatot és kéziratot szorongatva kezükben. Akkor azután elkezdenek zúgni és kattogni a gépek, amelyekre áttérjedt az izgalom ragálya, mind gyorsabban és gyorsabban járnak, süvöltenek és kalapálnak - gépészek, akik születésük óta nem értek rá arra, hogy megmosakodjanak, ide-oda rohannak olajos kannákkal, miközben a gép hengereiről a sietség borzongásával fut le a papír. Azután el kell képzelniök, hogy gyors gépkocsin hirtelen és robbanásszerűen megérkezik a lap tulajdonosa, kiugrik a kocsiból, még mielőtt az megállana, leveleket és kéziratokat szorongat a kezében, berohan a szerkesztőségbe, elszánva arra, hogy sietteti az emberek munkáját, és csodálatos módon mindig oda rohan, ahol valakinek az útjában van. Amikor őt meglátják, még a várakozó kifutófiúk is fölugrálnak és szaladgálnak ide-oda. Ebbe a látomásukba helyezzenek el néhány össze-ütközést, szitkot és ellenmondó parancsot. Látniok kell maguk előtt, hogy ez a bonyolult, örült gépezet hogyan dolgozza bele magát hisztériás módon a sietség és az izgalom crescendójába az éjszaka előrehaladtával. A végén, úgy látszik, hogy abban az egész zakatoló, vibráló épületben az egyetlen dolog, ami lassan halad, az óra mutatója.

Lassan a lap megjelenése felé haladnak a dolgok, amely mindennek az izgalomnak befejező végcélja. Akkor azután a kora hajnali órákban, szekerek és emberek vad forgataga jelenik meg ezeken a sötét és elhagyott utcákon, az újság épülete papírt ont minden ajtaján, újságok kötegeit, halmait, zuhatagjait, ezeket megragadják, ide-oda dobják, az egésznek olyan a színezete, mintha emberek verekednének valamiért, amit ingyen osztanak, aztán pedig rohanva, zörögve mennek szét a kocsik keletre, nyugatra, északra és délre. Az érdeklődés elszáll kifelé; az emberek a kis szobákból hazafelé mennek, a nyomdászok ásítva oszlanak szét, a zakatoló rotációs gépek megállnak. Megvan a lap. Az elkészítést követi az elosztás, mi pedig követjük az újságkötegeket.

Látomásunk szerteágazó látomássá válik. Látjuk azokat a kötegeket, amint állomásokhoz rohannak, hajszálon múlik, hogy elérik a vonatokat, tovább mennek útjukon, felbomlanak, belőlük alakított kisebb kötegeket vad pontossággal hajítanak ki a vonat mellett elrohanó állomások perrónjaira, azután pedig e kisebb kötegeket mindenfelé még kisebb kötegekre, szétszóródó újságcsomókra, különálló újságokra osztják és észrevétlenül jön el a hajnal, fiúk nagy szaladgálása és kiabálása közben, újságoknak levélszekrényekbe való bedobása, ablakoknak kinyitása, újságárusító kioszkokon lapok kitergetése közben. Egynéhány órán át úgy kell képzelniök az országot, hogy az tele van apró fehér foltokkal, az újság zizegő lapjaival, látniok kell, hogy mindenfelé plakátok ordítják a nap sietve összetákolta hazugságát; látniok kell a férfiakat és a nőket, amint vonaton ülnek és olvassák az újságot, amint reggeliznek és olvasnak, férfiakat dolgozószobájuk kályhája mellett, embereket, ahogy felülnek az ágyban, az

anyát, a fiúkat és a lányokat, ahogy várnak, míg a papa elolvasta az ujságot - egymillió szétszórta embert képzeljenek el, amint olvasnak - vad iramban olvasnak - vagy lázasan várják, hogy mikor olvashatnak. Olyan az egész, mint hogyha valami hatalmas vízsugár szórta volna szét az ujságoknak ezt a fehér habját az ország egész területén...

Azután pedig, képzeljék, az egész egyszerre eltűnt - teljesen eltűnt, mint ahogy a hullámok habja tűnne el valamely homokos parton.

Értelmetlenség volt az egész! Az egész úgy zajos paroxizmusa volt az értelmetlenségnek, esztelen izgalom, gondolat híján való bajokozás, erők elpazarlása - amelynek semmi értelme a világon nincsen!

Ezeknek a fehér részecskének egyike volt ez az ujság, amelyet a kezemben tartottam, amikor ott ültem, a vas kályhatálcán pihentetve bepólyázott lábamat, édesanyám ama sötét, alagsori konyhájában, és ennek az ujságnak ordító címsorai felráztak és teljesen elfelejtették velem személyes bajaimat. Édesanyám ott ült a konyhaasztal mellett, ruhája ujját feltúrta száraz alkarján, és krumplit hámozott, miközben én olvastam.

Olyan volt ez az ujság, mint betegségi csírák tömegének egyike, amelyek megtámadnak valamely szervezetet. Itt voltam én, az angol közösség hatalmas alaktalan testének egy sejtje, negyvenegymillió hasonló sejt egyike, és dacára annak, hogy milyen más dolgok kötötték le eddig figyelmemet, ezek az erőteljes címsorok, ez a papírból való erjesztő anyag, megfogott és kizökkentett. És végig az egész országon azon a napon millió meg millió ember olvasta az ujságot, úgy mint én, és ők is kizökkentek, egy vonalba zökkentek velem, ugyanazon delejes hatás alá kerültek, belekerültek abba a lelkiállapotba, hogy azt gondolták - hogy is szoktuk ezt mondani akkoriban? - igen! - „most szembe kell néznünk az ellenséggel”.

Az üstökös a lap tulsó oldalának homályába merült el. Senki nem olvasta el azt a rovatot, amelynek ez volt a címe: „Kiváló természettudós azt mondja, hogy az üstökös bele fog ütközni földünkbe. Van-e ennek jelentősége?” „Németország” - ezt a mesebeli gonosz szörnyeteget mindig úgy képzeltem el, mint valami fűzött viselő, hegyesre kifent bajuszú császárt, fekete heraldikai sasszárnyakkal és nagy karddal - „Németország” meggyalázta lobogónkat. Ez volt az „Új Lap” szenzációs híre, és egyszerre úgy éreztem, hogy ama szörnyeteg előttem tornyosodik az égbe, új sérelmekkel fenyeget meg bennünket, és szinte láthatóan köpködi ártatlan, feddhetetlen országom zászlaját. Az történt, hogy valaki angol lobogót vont fel valamilyen tropikus folyam jobbpartján, melynek soha addig hírét nem hallottam, egy részeg német tiszt pedig, valami kétséges parancsnak engedelmeskedve, letépte a lobogót. Azután pedig az ország nagyszámú, mindig kényelmesen kéznél levő bennszülöttei valamelyikének, aki kétségtelenül brit alattvaló volt, valaki golyót lőtt a lábába. A tényállás azonban semmiképpen nem volt világos. Csak egy dolog volt világos, hogy mi nem vagyunk hajlandók Németország szemtelenségét tovább elviselni. Akármi történt vagy nem történt, mi el voltunk arra határozva, hogy Németországnak azért bocsánatot kell kérnie tőlünk, és nyilván a németek nem szándékoztak bocsánatot kérni.

„Eljött hát végre a háború?”

Ez volt a címsor. Az ember szíve ujjongva mondott igent...

Voltak órák ennek a napnak folyamán, amikor Nettie-t tisztára elfelejtettem, tengeri csatákról, szárazföldön aratott győzelmekről, gránátűzről, lövészárkokról és sok ezer ember egymásra tornyosuló lemészárolt holttestéből álló hullahegyekről álmodozva.

De másnap reggel elindultam Checkshill felé, elindultam, emlékszem, valami különösen reményteljes lelkiállapotban, megfeledkezve üstökösökről, sztrájkokról és háborúkról.

Meg kell érteniök, hogy nem volt semmiféle előre feltett emberölési tervem és szándékom, amikor Checkshill-be átgyalogoltam. Egyáltalán nem volt semmiféle előre megfontolt tervem. A drámailag elképzelt szándékok nagy zavara volt fejemben, fenyegetéssel, váddal és terrorizálással telt jelenetek képe, de nem volt az a szándékom, hogy öljek. A forgópisztolynak csak az volt a jelentősége, hogy vetélytársam előtt hangsúlyozzam, hogy korban és testalkatban előnytelen helyzetben vagyok vele szemben... De ez sem volt az igazi oka! A forgópisztoly! - Azért vittem magammal a forgópisztolyt, mert megvolt és mert ostoba, fiatal kamasz voltam. Valahogy beleillett drámai elképzelésembe, hogy forgópisztolyt viszek magammal. Ismétlem, semmiféle tervem nem volt.

E második fáradtságos gyalogutamon Checkshill felé időnként újból meg újból eltöltött valami új, esztelen remény. Azzal a reménnyel ébredtem reggel, - talán valami emlékezetemből kitörlődött álom utolsó megmaradt nyoma volt ez - hogy végre is talán mégis az történik meg, hogy Nettie megenyhül irányomban, hogy az ő szíve szeretettel van irántam, dacára mindannak, amiről képzeltem, hogy megtörtént. Még azt is lehetségesnek tartottam, hogy talán tévesen értelmeztem mindazt, amit láttam. Talán Nettie mindent meg fog tudni magyarázni. Mindennek dacára a revolver ott volt a zsebemben.

Az út elején bicegtem, de a harmadik kilométer után bokám annyira belemelegedett a járásba, hogy megfledkezett arról, hogy fáj, és az út többi részén rendesen gyalogoltam. Hátha végre talán mégis tévedtem? Még vitatkoztam önmagammal, amikor átmentem a parkon. A vadőr háza melletti mezőn egy pár elkésett kék jácint arra az időre emlékeztetett, amikor én és Nettie együtt szedtük ezeket a virágokat. Lehetetlennek látszott, hogy igazán és véglegesen elszakadtunk egymástól. A gyöngéd érzések hulláma öntötte el lelkemet és elárasztott mindent bennem, még akkor is, amikor átmentem a kis tisztáson és a galagonyabokrokhoz közeledtem. Ott azonban egyszerre elhalványult bennem gyermekszerelmem édes Nettie-je, és erre az új Nettie-re gondoltam, aki vágyaimból állott és arra a férfire, akivel a holdfényes éjszakában találkoztam. Arra a szüklátóköri, forróan szenvedélyes szándéokra gondoltam, amely tavaszi üdőségemből oly hatalmasan kinőtt és hangulatom sötétté vált, mint az éjszaka.

Átmentem a bükkfaligeten és elhatározott, szomorú szívvel mentem a virágoskert felé. Amikor a virágoskert falának zöld ajtajához értem, egy kis ideig oly heves reszketés fogott el, hogy nem tudtam megfogni a kilincset, hogy felnyissam az ajtót, mert most már nem volt semmi kétségem, hogy mi lesz ennek a dolognak a vége. A reszketést valami fázó érzés, elsápadás és önmagamon való sajnálkozás hangulata követte. Meglepetésemre azon vettem észre magam, hogy arcizmaim eltorzulnak, hogy könnytől nedves az arcom, ezek után pedig teljesen engedtem a sírás vad rohamának. Egy kis időt kell engednem magamnak, mielőtt ez a dolog megtörténik... Elfordultam az ajtótól és botorkálva tettem egy pár lépést, hangosan zokogva, azután lefeküdtem a fűbe valahol, ahol nem láthatott senki és így egy kis idő múltán ismét megnyugodtam. Ott fekvő egy ideig. Félig-meddig már kedvem lett volna abbahagyni a dolgot, azután azonban izgalmam eltűnt, mint egy felleg árnyéka, én pedig teljesen nyugodt lelkiállapotban bementem a virágoskertbe.

Az üvegházak egyikének nyitott ajtaján át megpillantottam az öreg Stuartot. A faállványához támaszkodott, zsebeibe mélyesztette két kezét és olyan mélyen el volt merülve gondolataiba, hogy észre sem vett.

Egy pillanatig haboztam, azután lassan a kertészlak felé mentem.

Feltűnt nekem, hogy valami szokatlan van ennek a háznak a hangulata körül, de hogy mi az, azt nem tudtam megmondani. A hálósoba ablakainak egyike nyitva volt és a szokásos rövid ablakfüggöny ferdén lógott át az üres téren, felső sárgaréz rúdja részben ki volt szakadva. Valami furcsa, elhanyagolt látszata volt, mert rendszeren a kertészlak minden legkisebb részlete feltűnően szép rendben volt tartva.

Az ajtó tárva-nyitva volt és csend volt mindenfelé. De az előszobában a székek egyikén három piszkos tányér állt egymás tetejében, rajtuk használt kések és villák, és ez valami furcsa színezetet adott ennek a máskor olyan rendes előszobának.

Bementeni az előszobába, benéztem mind a két szobába, amely onnan nyílt és habozva megálltam.

Akkor azután odafutottam az ajtónál lévő kopogóhoz, hangosan megkoppantottam, majd barátságos hangon hozzáteltem: „Halló!”

Egy ideig nem válaszolt senki, én pedig figyelve és várakozó állásban álltam ott, ujjaim között szorongatva fegyveremet. Nemsokára valaki megmozdult az emeleten, majd ismét elcsendesedett. A várakozás feszültsége mintegy megedzette idegeimet.

Éppen rátettem kezemet a kopogóra másodszor, amikor Cica megjelent az ajtóban.

Egy pillanatig szótlanként bámultunk egymásra. Cicanak zilált volt a haja, maszatos, könnyektől foltos és rendetlenül vörös az arca. Arcának kifejezése, amikor meglátott, merő csodálkozás volt. Azt hittem, éppen mondani akar valamit, amikor egyszerre csak kirohant ismét a házból.

- Halló, Cica! - kiáltottam. - Cica!

Követtem őt ki az ajtón. - Cica! Mi történt? Hol van Nettie?

Cica befordult a ház sarka körül és eltűnt.

Habozva álltam ott, zavarban arra nézve, hogy kövessem-e, vagy sem. Mit jelent mindez? Azután hallottam valakinek a hangját az emeleten.

- Willie! - kiáltotta Stuartné hangja. - Te vagy az?

- Igen, - válaszoltam - hol vagytok mindnyájan? Hol van Nettie? Beszélni akarok vele.

Stuartné nem válaszolt, de hallottam ruháját zizegni, ahogy megindult lefelé. Nyilván az emeletről levezető lépcső felső végén állhatott.

Megálltam a lépcső alján, várva, hogy megjelenik és lejön.

Egyszerre jött valami furcsa hang, hangok áradata, összezavart, sebesen elmondott szavak alaktalan zavara, valami olyan jajgatás kíséretében, amely végül teljesen maga alá temette a szavakat és zokogásban végződött. Ha nem látta volna az ember, hogy felnőtt asszony torkából erednek ezek a hangok, azt hihette volna, hogy valami megbántott gyermek sírása. - „Nem tudom elmondani”, mondotta az asszony, „nem tudom elmondani”, és ez volt minden, amit meg tudtam érteni. Fiatal füleim számára teljesen megfoghatatlan volt ez a hang egy barátságos, anyáskodó asszonyka részéről, akiről mindig csak úgy gondolkodtam, mint akinek nincsen párja a kalácsok sütésében. Megijedtem ettől a hangtól. Azonnal fölmentem a lépcsőn a legnagyobb ijedelem állapotában, ő pedig ott állt a keskeny folyosón a lépcső felső vége mellett, előrehajolva a fiókos szekrény tetejére, amely hálósobájának nyitott ajtaja mellett állt, és sírt. Soha nem láttam még valakit így sírni. Fekete hajának egy vastag fürtje kibontakozott és elcsavarodva lógott le hátára; soha régebben nem vettem észre, hogy annyi ősz hajszála van.

Amikor följöttem az emeletre, hangja ismét erősebbé vált. - Óh, hogy ezt kell elmondanom neked, Willie! Óh, hogy ezt kell elmondanom neked! Ismét lehorgasztotta fejét, és a könnyeknek egy újabb áradata elmosta minden további szavát.

Nem mondtam semmit, túlságosan meg voltam lepve; de közelebb léptem hozzá és vártam...

Sohase láttam még ilyen sírást; mind a mai napig emlékszem zsebkendőjének rendkívüli nedvességére.

- Hogy nekem meg kellett érnem ezt a napot! - jajgatott az asszony. - Ezerszer jobb szerettem volna, ha villámcsapástól lesújtva holtan heverne ez a lány lábam előtt.

Kezdtém megérteni a helyzetet.

- Kedves Stuartné, - mondtam torkomat reszelve - mi történt Nettie-vel?

- Óh, hogy nekem meg kellett érnem ezt a napot! - mondotta az asszony válaszképen.

Vártam, amíg kissé lecsillapodik.

Csönd következett ezután. A zsebemben levő fegyverről megfeledkeztem. Nem szóltam semmit és hirtelen az asszony ott állt kiegyenesedve előttem, törölgetve megdagadt szemét. - Willie, - mondotta - elment!

- Nettie?

- Elment!... Elszökött... elszökött otthonából, óh, Willie, Willie! Micsoda szégyen ez! Micsoda bűn és szégyen!

Ráborult vállamra, belém fogódzkodott és megint el kezdte mondani, hogy azt kívánja, bárcsak holtan feküdne a lánya lábaink előtt.

- No, no, kedves néni - mondtam, - miközben egész lényem remegett. - Hová ment el? - kérdeztem, amilyen halkán csak tudtam.

Ő azonban egy ideig még a saját bánatával volt túlságosan elfoglalva, nekem pedig fogynom kellett őt és vigasztalnom, miközben a visszavonhatatlanul végleges dolgok sötétsége borította el lelkemet.

- Hová ment Nettie? - kérdeztem immár negyedszer.

- Nem tudom, nem tudjuk. És, óh, Willie, még tegnap délelőtt ment el! Azt mondtam neki, „Nettie”, mondtam, „jaj de szépen vagy felöltözve, túlságos szépen egy délelőtti látogatáshoz.” „Szép napra szép ruhát”, mondta ő erre és ezek voltak az ő utolsó szavai hozzám! - Willie! - A gyermek, akit én keblemen tápláltam!

- Igen, igen, de hát hová ment? - kérdeztem.

Az asszony tovább zokogott, de most már bizonyos töredékes sietséggel elmondva történetét.

- Elment vidáman és csillogóan, el ebből a házból örök időkre. Mosolygott, Willie - mintha szívesen menne el. (Szívesen menne el, visszhangoztam én hangtalan ajakkal.) „Jaj de szép vagy ma reggel”, mondom, „jaj de szép vagy”, „hadd legyen csinos a lány”, mondja az apja, „amíg fiatal!” Neki meg valahol volt valami csomagja a holmijával elrejtve, azt magához vehette, és elment - el ebből a házból örökre!

Az asszony kezdett megnyugodni. - Hadd legyen csinos a lány - ismételte, - hadd legyen csinos a lány, amíg fiatal... Óh, hogy folytassuk mi az életet, Willie?... A férjem nem mutatja, de olyan, mint egy halálosan megsebzett állat. Meg van sebezve szíve mélyéig, Nettie volt mindig a kedvence. Cicát sohase szerette úgy, mint őt. Az pedig így megsebezte.

- Hová ment Nettie? megint csak visszatértem ehhez a kérdésemhez.

- Nem tudjuk. Ott hagyja a saját családját, rábízta magát - óh Willie, ez a dolog engem meg fog ölni. Azt kívánom, bárha Nettie és én együtt feküdnénk sírjainkban.

- De hát - megnedvesítettem ajkaimat és lassan beszéltem - hisz az is lehet, hogy azért ment el, hogy megesküdjék valakivel.

- Óh bárcsak így lenne! Imádkoztam az Úr Istenhez, hogy bár csak így lenne, Willie. Imádkoztam azért, hogy az a férfi könnyörüljön meg rajta, - az a férfi, úgy gondolom, akivel együtt van.

Szakadozva jött ki a szó torkomból: - Ki az?

- A levelében azt mondja Nettie, hogy úriember az illető. Azt mondja Nettie, hogy úriember.

- A levelében? Hát levelet írt? Láthatom a levelét?

- Az apja magához vette.

- De hát ha leveleket ír... - Mikor írt?

- Ma reggel érkezett a levél.

- De honnan jött? Azt meg lehet állapítani.

- Nem írja. Annyit ír, hogy nagyon boldog. Azt írja, hogy a szerelem úgy támad rá az emberre, mint a vihar.

- Az ördögbe ezzel. Hol van az ő levele? Hadd lássam! Ami pedig ezt az úriembert illeti. - Az asszony mereven rám nézett.

- Néni, Ön tudja, hogy ki az.

- Willie! válaszolt az asszony tiltakozó hangon.

- Ön tudja, hogy ki az, akár megmondta Nettie, akár nem?

Szemei néma, bátortalan tagadást próbáltak kifejezni.

- A fiatal Verrall?

Az asszony nem válaszolt. - Én mindent megtettem a te érdekében Willie, kezdte el azután.

- A fiatal Verrall volt? kérdeztem csökönyösen.

Egy pillanatig talán csupasz megértéssel bámultunk egymás arcába... Azután ő visszacsoszogott fiókosszekrényéhez és nedves zsebkendőjéhez, és úgy éreztem, hogy az én könnyörtelen szemeim elől keres menedéket.

A szánalom, amelyet irányában éreztem, eltűnt. Tudta ő, hogy az úrnőjének fiáról van szó, ugyanolyan jól, mint én! És már bizonyos idő óta kellett ezt tudnia, kellett ezt éreznie.

Egy pillanatig ott álltam fölötte, meglepett utálattal eltelve. Hirtelen az öreg Stuartra gondoltam, aki kint volt az üvegházban, megfordultam és lementem a földszintre. Miközben ezt cselekedtem, visszanéztem és láttam, amint Stuartné lehajtott fejjel és nehezen vonszolva lábát, visszamegy a maga szobájába.

6.

Az öreg Stuart szánalmas látvány volt.

Még mindig tétlenül találtam őt az üvegházban, ahol először megpillantottam. Meg sem mozdult, amikor odamentem hozzá; egy pillantást vetett rám, azután pedig ismét mereven ránézett az előtte álló virágoscserépekre.

- Ej Willie, mondotta, - fekete nap ez mindnyájunk részére.
 - Mit szándékozik tenni? kérdeztem.
 - Az asszony annyira szívére veszi a dolgot, mondotta - kijöttem ide.
 - Mit szándékozik tenni?
 - Mit tehet az ember ilyen esetben?
 - Mit tehet! kiáltottam, - hát - hogy mit tehet!
 - Annak az embernek kötelessége volna Nettie-t feleségül venni - mondotta az öreg.
 - Istenemre, igen! kiáltottam - azt mindenképpen meg kell tennie.
 - Kötelessége volna. Ez - kegyetlenség. De hát mit tegyek? Tegyük fel, hogy az az ember nem akarja elvenni? Valószínű, hogy nem akarja elvenni, mi legyen aztán?
 Élesebbé vált kétségbeeséssel hajtotta le a fejét.

- Itt van ez a kertészlak, mondotta valami határozottabb gondolatmenetet folytatva - itt éltük le egész életünket, mondhatnám... Kitakarodni. Az én koromban... Nem lehet valami nyomor-tanyán meghalni.

Előtte álltam egy ideig és azon töprengtem, vajjon miféle gondolatok töltik ki összefüggés-telen szavainak hézagait. Undorítónak éreztem bágyadtságát és azokat a homályos célzásokat, amelyeket szavai jeleztek. Hirtelen azt mondtam: „Magánál van a Nettie levele?”

Belenyult kabátja belső zsebébe, tíz másodpercig mozdulatlanul állt, azután ismét felébredt és elővette a levelet. Nehézkes mozdulattal vette ki borítékából és szótlanul átadta nekem.

- Mi az? kiáltotta, amikor rámnézett, most először, - mi történt az álladdal, Willie?
 - Semmi, mondtam. - Egy kis zúzdás - és felbontottam a levelet.

Zöldes színű divatos levélpapírra volt írva, fogalmazása pedig a rendesnél is nagyobb mértékben viselte magán Nettie szokásos stílusának sablonosságát és kifejezésbeli hiányosságát. Írása nem mutatta izgalom jeleit; gömbölyű volt, tiszta álló írás, olyan, mintha szépíráslecké folyamán írta volna. Levelei mindig olyanok voltak, mint valami álarc az ő saját énjének képe előtt, függönyök gyanánt ereszkedtek arcának változó szépsége elé; az ember teljesen elfelejtette az ő könnyed, tiszta hangját, ha szembe kellett nézni ezzel a megdöbbentően stereotip formájú írással, amely rejtélyes módon bírt hatalommal az ember szíve és büszkesége fölött. Mi is volt ennek a levélnek a szövege?

„Drága anyám, - ne szomorkodj eltávozásom miatt. Jó, biztos helyre mentem el, és olyasvalakivel, aki engem nagyon szeret. Sajnálak benneteket, de úgy látszik, ennek meg kellett történnie. A szerelem nagyon súlyos dolog, és olyan módokon fogja meg az embert, amikre nincsen elkészülve. Ne higgyétek, hogy én szégyenkeznék emiatt a dolog miatt, boldog és büszke vagyok az én szerelmemben, nektek pedig nem szabad túlságosan aggódnotok miattam. Nagyon, nagyon boldog vagyok. (Erősen aláhúzva.)

A legmelegebb szeretettel üdvözölve Apát és Cicát,

szerető lányod
 Nettie.”

Milyen furcsa kis írás volt ez! Most már megértem, hogy milyen egyszerű, gyermekes írás volt, akkor azonban az elnyomott düh kínzó érzésével olvastam. A reménytelen szégyen mélységébe merített engem ez az írás; úgy látszott, mintha büszkeség részemre nem marad már az életben, amíg bosszút nem állok. Mereven bámultam azokra a gömbölyded álló betűkre, nem

mertem megszólalni vagy megmozdulni, mert nem bíztam magamban, hogy mit találok csinálni, ha egyszer megmozdulok. Végre lopva rápillantottam Stuartra.

Stuart kezében tartotta a borítékot és rábámolt a körme melletti postabélyegzőre.

- Azt sem tudjuk megállapítani, hogy hol van Nettie, mondotta reménytelenül forgatva a borítékot kezében. Nehéz sor ez nekünk Willie. Itt van ez a lány; semmi oka nem volt panaszra; kényeztettük valamennyien. Még csak a házimunka rá eső részét sem követeltük tőle. Egyszerre pedig fogja magát és itthagya bennünket, mint egy madár, amelyik megtanult repülni. Nem tudott bízni bennünk, én így látom a dolgot. És reá bízta magát - Istenem! mi lesz vele?

- Mi lesz azzal a férfivel?

Stuart fejét rázta, mintha ez a probléma túlhaladná az ő eszét.

- Ön utána fog menni a lányának, mondtam nyugodt hangon. Kényszeríteni fogja azt az embert, hogy vegye Nettie-t feleségül?

- Hová menjek? kérdezte Stuart gyámoltalan hangon, és gyöngé gesztust tett a borítékkal kezében; - és mit tehetnék? Még ha tudnám is, - hogy hagyhatnám el a kertet?

- Szentséges Isten! kiáltottam - nem akarja elhagyni ezt a kertet! Az ön becsületéről van szó, értse meg! Ha az én lányom volna Nettie, - ha az én lányom volna - darabokra tépném a világot!... Valami fojtogatta a torkomat, önnek az a szándéka, hogy ezt nyugodtan eltűri?

- Mit tehetek?

- Kényszerítse azt az embert, hogy vegye feleségül Nettie-t! Verje meg kutyakorbáccsal! Verje meg kutyakorbáccsal, mondom önnek! - Én megfojtanám!

Az öreg lassan megvakarta szőrös arcát, ajkai szólásra nyíltak, aztán fejét rázta. Azután, valami lusta, uraktól tanult bölcsesség elviselhetetlen hangján azt mondta: A magunkfajta ember, Willie, nem csinálhat ilyen dolgokat.

Közel álltam ahhoz, hogy őrjöngésbe törjek ki. Valami vad ösztön volt bennem az iránt, hogy az arcába vágjak. Egyszer kisfiú koromban találtam valahol egy madarat, amelyet valami macska rettenetes módon megtépett, és olyan mértékű borzadály és szánalom örülete fogott el, hogy megöltem a madarat. Ugyanennek az érzésnek egy hulláma viharzott át rajtam, amikor ez a gyalázatos megcsönkített lélek reszketett itt a porban előttem. Azután pedig - egyszerűen kikapcsoltam őt az egész esetből.

- Szabad megnéznem? kérdeztem.

Habozva nyújtotta felém a borítékot.

- Itt van, mondotta és a kerti munkától eldurvult mutatóujjával mutatott rá a boríték egyik pontjára. - I. A. P. A. M. P. - Mit gondolsz, miféle helység neve lehet ez?

Kezembe vettem a borítékot. Az abban az időben használatos bélyegre kör alakú postabélyegző volt rányomva, amelyen rajta volt a feladó pósthivatal neve és a feladás kelte. Ebben az esetben azonban véletlenül túlgöngén, vagy túlkevés festékkel nyomták rá a bélyegzőt és a név betűinek fele nem hagyott nyomot. Annyit tudtam csak kivenni -

IAP AMP.

Az intuición villámszerű fellobbanásával kitaláltam a helység nevét. Shaphambury volt. Mintha maguk az üres hézagok alakították volna ki ezt a nevet elmémben. Lehet, hogy más betűk is voltak ott félig láthatóan, legalább is jelezve. Ez valami kis város volt Anglia keleti partján, tudtam, valahol Norfolk vagy Suffolk grófságban.

- De hát ez - kiáltottam fel - és hirtelen elhallgattam.

Mi célja lenne annak, hogy neki megmondjam?

Az öreg Stuart éles, majdnem azt hiszem, megijedt pillantást vetett arcomra. - Csak - csak nem találtad ki? mondotta.

Shaphambury - nem fogom elfelejteni.

- Csak nem tudod? kérdezte az öreg.

Visszaadtam neki a borítékot.

- Egy pillanatig azt hittem, hogy ez talán Hampton lehetne, mondtam.

- Hampton, ismételte az öreg. - Hampton. Hogy olvasol ki ebből Hamptont? - Ide-oda forgatta a borítékot. - H. A. M. - de kérek Willie, hiszen te még ügyetlenebb vagy ebben a dologban, mint én!

Visszatette a levelet a borítékba; majd felegyenesedett és a kabátja zsebébe tette a borítékot.

Nem akartam kockáztatni, hogy netalán elfelejtsem a helység nevét. Egy kis ceruzát vettem ki mellényzsebemből, egy pillanatig félrefordultam Stuart-tól és ingem közelőjének kissé kirottosodott és meglehetősen piszkos szélére ráírtam ezt a szót: Shaphambury.

- Nos hát, mondtam olyan arckifejezéssel, mint aki valami egészen jelentéktelen dolgot csinált, -

Valami lényegtelen megjegyzéssel fordultam Stuart felé - elfelejtettem, hogy mi volt.

De akármi volt is ez a jelentéktelen megjegyzés, nem mondhattam végig.

Hirtelen felkaptam a fejem és láttam, hogy egy harmadik személy várakozik az üvegház ajtajánál.

7.

Az öreg Verrallné volt.

Nem tudom, sikerül-e e hölgy megjelenésének hatását Önökkel érzékeltetnem. Feltűnően lenszínű hajú, kis, öreg úrhölgy volt, gyöngé, sasorros arcvonásai bizonyos felvett méltóság kifejezésére csucsorodtak össze, öltözéke pedig gazdag volt. Szeretném ezt a „gazdag öltözet” kifejezést aláhúzni, vagy pedig színes régi gót betűkkel kiírni. Manapság senki a világon nem visel többé olyan öltözetet, amelyet ez az asszony viselt, egyetlen embernek sem szenvedélye többé, sem öregnek, sem fiatalnak ez a csendes és mégis oly mélységesen pazarló fényűzés. De nem szabad elképzelniök, hogy e nő öltözkékének talán feltűnő volt a formája, avagy szépek és melegek lettek volna a színei. Az uralkodó szín a fekete, a prémeknél pedig a barna volt, és azt a gazdag benyomást tisztán csak a drága anyagok tették. Verrallné különösen kedvelte a gazdag és bonyolult mintájú selyembrokátokat, a hallatlan értékű fekete csipkét, krémszínű vagy lila szatén fölött, a bonyolult ruhadíszeket, amelyeken bársony szálak és szalagok kígyóztak keresztül, télen pedig a drága prémet. Kesztyűi tökéletesen illettek kezére, és színaranyból meg igazgyöngyből való keresett egyszerűségű láncok, továbbá karperecek nagy száma fonta körül kis alakját. Az ember kénytelen volt azt érezni, hogy a legkisebb tárgy, amelyet visel, többé kerül, mint az olyan leányoknak, amilyen Nettie, egész ruhakészlete; kalapja azt a keresett egyszerűséget tükrözte vissza, amelyik drágább a gyémántnál. Gazdag-

ság, ez volt a legjellemzőbb ennek az öreg hölgynek a ruházatában, ezt kell mindenekelőtt elképzelniök. A második jellemző dolog pedig a tisztaság volt. Az ember azt érezte, hogy az öreg Verrallné rendkívül tiszta. Ha az én szegény öreg édesanyámat egy hónapig főzték volna szódában, akkor se lehetett volna olyan tisztára mosni, mint amilyen tiszta Verrallné állandóan és láthatóan volt. Ezeken kívül pedig egész megjelenését áthatotta harmadik nagy tulajdonsága, nyilvánvaló bizakodása, hogy az egész világ tiszteletteljesen alá fogja magát neki rendelni.

Egy kissé sápadt volt és nehezen lélegzett aznap, de alapvető önbizalmát semmiképpen nem veszítette el, és világos volt előttem, hogy ő most azért jött, hogy beszélgessen Stuart-tal a szenvedélynek ama kitöréséről, amely az ő és a Stuart családja között most szakadékot alkotott.

Most pedig megint azt látom, hogy olyan nyelven kell írnom, amely fiatalabb olvasóim előtt érthetetlen. Önök, akik csak azt a világot ismerik, amely a Nagy Változás után következett el, érthetetlennek fognak találni sok mindent, amit el kell mondanom. Ezekre a kérdésekre nézve pedig nem utalhatok a régi ujságokra, mint ahogy más dolgokban utaltam rájuk, szavaim megerősítése végett; ezek ugyanis olyan dolgok voltak, amelyekről senki sem írt, mert mindenki megértette őket és mindenki valami állást foglalt velük szemben. Angolországban, Amerikában, sőt az egész világban az emberek két nagy csoportra oszlottak, ha nem is volt ez az elválasztás formális: a biztonságban élőkre és a bizonytalanságban élőkre. E két állam egyikében sem volt soha nemesség, - elterjedt tévedés volt csupán és maradt mai napig az a hit, hogy az angol főrendek nemes emberek voltak - nem voltak ott sem törvények, sem szokások tekintetében nemes családok, és így például teljesen nélkülöznünk kellett azt a fölemelő hatást, amelyet például az orosz szegény nemesség gyakorol az emberre. A főúri rang egyszerűen örökölt tulajdon volt, amely ugyanúgy, mint a családi földbirtok, az illető családnak mindig csak legidősebb fiát érintette: semmiféle *noblesse oblige* nem sugárzott ki az ilyen méltóságból. A lakosság többi része Angliában törvény és gyakorlat szerint köznép volt - Amerikában pedig az egész lakosság köznép volt. Azonban a föld magántulajdona következtében, mely Angliában a hűbéri kötelezettségek elhanyagolásából, Amerikában pedig a politikai előrelátás teljes hiányából eredt, a lakosság egy törpe kisebbségének kezében nagy birtoktömegek váltak mesterségesen állandóakká. Ennek a törpe kisebbségnek, úgyszólván, zálogjoga volt minden új országos és magánvállalkozás felett, tagjait pedig nem a közös szolgálat és a nemesség valamely tradíciója kapcsolta egybe, hanem csupán a közös érdekekből eredő, és a közös nagystílú életből eredő természetes együttérzés. Olyan osztály volt ez, amelynek határai nem voltak egészen szigorúan megvonva; erőteljes egyéniségek, többnyire erőszakos és nagyon is kétes módszerek segítségével állandóan felkapaszkodtak a bizonytalan élet állapotából a biztos életébe, másrészt a biztonságban élő emberek fiai és leányai azzal, hogy bizonytalan életével kötöttek házasságot, vagy pedig esztelen pazarlás vagy flagráns bűnözés útján néha ismét lesüllyedtek az aggodalom és az eszközök elégtelenségének ama életébe, amely a nagy többségnek rendes élete volt. Aki nem tartozott ehhez a törpe kisebbséghez, annak nem volt földje, és nem volt törvényesen biztosított joga ahhoz, hogy éljen, kivéve, ha közvetlenül vagy közvetve dolgozott a biztonságban élők részére. És oly nagy volt gondolataink sekélyessége és elégtelensége, oly nagymértékű volt minden érzésünk elfojtott egoizmusa az Utolsó Napokat megelőző időben, hogy vajmi kevés embert lehetett találni a biztonságban élők között, akik valaha is kétségbe vonták volna, hogy ez a világ természetes és egyetlen elképzelhető rendje.

Amit Önök előtt most feltárok, az a bizonytalan életűek élete a régi rend alatt és remélem, hogy sikerül Önökkel megértetnem valamit ennek az életnek reménytelen keserűségéből, de ne képzeljék valahogy, hogy a biztonságban élők talán valami paradicsomi boldogságú életet

éltek. Ők is megéreztek a bizonytalanság alattuk tátongó szakadékának hatását, még ha nem is értették ezt meg. Az élet körülöttük csúnya volt; a csúnya és közönséges házak, a rosszul öltözött emberek, a nép szükségleteit árusító kereskedők köznapias hirdetése is oly látványok voltak, amelyeket nem lehetett elkerülni. Tudatuk küszöbe alatt valami bizonytalanság lappangott; nemcsak, hogy nem gondolkoztak világosan, hanem ösztönszerűen idegenkedtek attól, hogy ezekről a kérdésekről egyáltalán gondolkozzanak. Az ő biztonságuk nem volt olyan tökéletes, hogy ne kellett volna állandóan rettegniük attól, hogy a szakadék felé zuhannak; mindig újabb és újabb kötelekkel igyekeztek önmagukat odakötni azokhoz a pontokhoz, amelyek biztonságot ígértek nekik; „összeköttetések”, érdekeik ápolása, törekvésük arra, hogy helyzetüket megerősítsék és megjavítsák, állandó nyomasztó gondja volt lelküknek. Thackeray-t kell elolvasniuk, ha az ő életük teljes ízét meg akarják ismerni. Olvassák el azokat a könyveket, amelyek ebből a korból fenmaradtak. Mindegyik nemzedék siratja a cselédek ama „hűségé”-nek pusztulását, melyet valósággal egyetlen nemzedék sem tapasztalt soha. Olyan világ, mely a maga egyik sarkában szennyes, az szennyes a maga egészében, de ezt ők sohasem érthették meg. Nekik az volt a meggyőződésük, hogy semmiből nincs elég a világon ahhoz, hogy mindenkinek jusson belőle, azt hitték, hogy ez az Isten szándéka és az élet megváltozhatatlan rendje és szenvedélyesen, a jogosságnak bizonyos érzésével ragaszkodtak aránytalan osztályrészükhöz. Bizonyos érintkezést tartottak fenn azok között, akiket nagyban és egészben a biztonságban élőknek lehetett tekinteni, és akiket úgy hívtak: „a Társaság”. De ha meg tudják érteni ezeket az idegenszerű eszméket, amelyeken a régi rendszer alapult, ugyanolyan mértékben meg fogják érteni azt a rettegést is, amely ezeket az embereket elfogta akkor, ha valamelyik hozzátartozójuk olyasvalakivel akart házasságot kötni, aki a *bizonytalan életűek* csoportjához tartozott. Leányaik és asszonyaik esetében ez igen ritka eset volt, de akár nő, akár férfi tette meg ezt a lépést, ezt rettenetes társadalmi bűnnek tekintették. Semmit sem tekintettek olyan nagy bajnak, mint ezt.

Őnök valószínűleg tudják, hogy azokban a napokban milyen rettenetes sors várt a bizonytalanságban élők osztályából való lányra, aki szerelemből, házasság nélkül engedett az odaadás ösztönének, és így meg fogják érteni Nettie különleges helyzetét a fiatal Verrallal szemben. Vagy az egyiknek, vagy a másiknak hátrányt kellett szenvednie. És minthogy mindketten a nagy érzelmi izgatottság állapotában voltak, és miután egymással szemben csodálatos nagylelkűségekre voltak képesek, nyílt kérdés volt és természetesen nagymértékű aggodalom forrása olyan pozíciójú anyára nézve, mint Verrallné, vajjon nem-e az ő fia lesz az, aki hátrányt szenved, hogy ennek a szenvedélyesen izzó és felelősséggel nem törődő viszonynak nem az lesz-e a következménye, hogy Nettie, mint a Checkhill Towers kastély jövődő úrnője fog fellépni. A valószínűség erősen ellene szólt ennek az eshetőségnek, de ilyen dolgok is elő szoktak fordulni.

Tudom, úgy hangzanak ezek a törvények és szokások, mintha valami aljas lelkületű örült kitalálásairól szóló feljegyzések volnának. Pedig ezek abban az eltűnt világban, amelybe valamilyen véletlen folytán, belésszülettem, legyőzhetetlen tények voltak, és örülnek bélyegezték azt, aki a dolgok valamilyen jobb állapotáról próbált álmodozni. Próbálják csak elképzelni! Ezt a leányt, akit én egész lelkemmel szerettem, akiért kész lettem volna életemet feláldozni, nem tartották elég jónak ahhoz, hogy a fiatal Verrall feleségül vehesse. Pedig csak rá kellett néznem ennek a fiatal embernek a sima, csinos, jellegzetesség nélküli arcára, hogy felismerjem, hogy ez nálamnál gyöngébb és semmiképpen nem kiválóbb emberi lény. Nettie előtt az a kilátás állt, hogy ennek az embernek játékszere lesz addig, amíg az félre nem dobja, és társadalmi rendszerünk mérge annyira befészkelődött az ő lelkébe is, - ennek a férfinak estélyi ruhája, cselekvési szabadsága és pénze oly szép dolgoknak látszottak Nettie előtt, engem pedig annyira nyomorúságba öltözöttnek látott, - hogy e kilátásokhoz beleegyezését

adta. Ha pedig valaki felháborodott azokon a társadalmi konvenciókon, amelyek az ilyen helyzetet tették lehetővé, arról azt mondták, hogy „osztályirigység” hajtja, és úriszületésű papok szemrehányást tettek nekünk, ha a legendákban fel mertünk háborodni oly igazságtalanság ellen, melyet ma egyetlen élő ember el nem tűrne és amelyből egyetlen élő ember sem volna hajlandó hasznot húzni.

Mi értelme volt annak, hogy „békéről” beszéljen az ember, amikor nem volt béke? Az egyetlen remény, hogy abból a régi rendetlen állapotú világból kiszabadulunk, a lázadásban volt és a halálos összeütközésben.

De ha igazán meg tudják érteni a régi élet gyalázatos különösségét, meg fogják érteni azt is, hogy az öreg Verrallné megjelenésének miféle magyarázata ötlött akkor azonnal eszembe.

Az öregasszony azért jött, hogy valami kompromisszumot kössön ennek a szerencsétlenségnek az ügyében!

Stuarték pedig hajlandók lesznek kompromisszumot kötni! Ezt - sajnos - nagyon is jól láttam.

Amikor ezt a most azonnal bekövetkezendő találkozást Stuart és úrnője között előre láttam, oly végtelen undor fogott el, hogy ennek folytán erőszakos és ostoba módon viselkedtem. El akartam kerülni, hogy ezt a dolgot lássam, hogy még csak Stuart első gesztusát is meglássam ebben az irányban, el akartam kerülni bármi áron.

- Én elmegyek - mondtam - és minden további búcsúzás nélkül hátat fordítottam Stuartnak.

Visszavonulásom vonala az öreg hölgy mellett vezetett el, és így néhány lépést tettem feléje.

Láttam, hogy megváltozik arca kifejezése, ajkai kissé szétnyílnak, homloka összeráncolódik és szemei tágranyílnak. Kellemetlen alaknak érzett engem már első látásra, és az a mód, ahogy feléje mentem, mintha elvette volna a lélegzetét.

Az öreg hölgy ott állt a melegház padozatára levezető három vagy négy lépcsőfok legfelsőbbiken. Egy-két lépést tett visszafelé, mintegy siető lépteim határozottságán megsértődött méltósággal.

Egy szóval sem köszöntöttem.

Azaz valóban mégis csak köszöntöttem valamiképpen. Nem akarok most mentegetőzni azért, amit ennek az asszonynak mondtam - én ezeket a dolgokat nyíltan feltárom önök előtt, - és azt hiszem, minél teljesebb póroságban látják azokat, annál jobban megértik és megbocsátják. Brutális, ellenállhatatlan vágy fogott el, hogy valami súlyos sértést vágjak ennek a nőnek a fejéhez.

Így aztán ehhez a szegény öreg, költségesen felcicomázott asszonyhoz a következő szavakat intéztem, egész osztályát magába foglaló többszámban: „Pokoli földtolvajok!” - mondtam neki egyenesen a szemébe, - azért jöttetek, hogy pénzt ajánljatok ezeknek az embereknek?

És anélkül, hogy megvártam volna, hogy mit tud erre válaszolni, otthagytam a faképnél és eltűntem, ökölbe szorított kézzel rohanva ki ismét az ő világából...

Azóta próbáltam elképzelni, hogy ez az egész jelenet órá miféle hatást tehetett. Az ő különleges világegyetemében én eddig egyáltalán nem léteztem, vagy csak úgy léteztem, mint valami homályos fekete dolog, valami jelentéktelen kis pont a távolban, amely időnkint át szokott menni az ő parkján, így volt ez mostanig, eddig a percig, amikor ő eljött, bizonyos józan nyugalommal vegyes aggodalom állapotában, a saját biztonságos kertjébe, és kereste Stuartot a melegházak között. Erre én hirtelen megjelentem életében, sötét arcú, rosszul öltözött fiatalember képében, ott, annak a lombos falú, téglás padozatú sikátornak a közepén,

először sértő módon bámultam rá, azután pedig haragos arckifejezéssel mentem feléje. Elképzelhetetlen ellenségesség és tiszteletlenség volt viselkedésemben, amikor fölmentem a lépcsőkön, ijesztő módon megálltam előtte, egy pillanatig olyan lettem, mint a francia forradalom és a legnagyobb hevességgel vágtam a fejéhez azokat a gonosz és érthetetlen szavakat. Pillanatig szinte azzal fenyegettem, hogy megsemmisítem. Szerencsére ez volt a tetőpontja ennek a jelenetnek.

Azután pedig tovább mentem, és a világegyetem körülbelül olyan maradt, amilyen mindig volt, kivéve azt a kavargó örvényt és a bizonytalanságnak ama halvány árnyalatát, melyet ez a velem kapcsolatos epizód maga mögött hagyott.

Akkoriban soha nem jutott eszembe, hogy a gazdagok nagy része teljesen jóhiszeműen volt gazdag. Én azt hittem, hogy ők pontosan úgy látják a dolgokat, ahogy én, csak gonosz módon tagadják. Pedig az igazság az volt, hogy az öreg Verrallné épp olyan képtelen volt arra, hogy kételkedjék annak a ténynek tökéletes jogosságában, hogy az ő családjának nagy birtoka van, mint amilyen képtelen lett volna vizsgálat tárgyává tenni az angol egyház harminckilenc alaptételét, vagy bármelyikkel ama egyéb ércpillérek közül foglalkozni, amelyeken biztonságban nyugodott az ő világegyeteme.

Kétségtelen, hogy rendkívül megijesztettem és felizgattam. De megérteni nem tudott.

Az ő fajtájához tartozó emberek, úgy látszik, általában nem értették meg a gyűlölet ama villámszerű fellobbanásait, amelyek időnként megvilágították a lábuk előtt elterülő, sok embertől népes sötétséget. Az ilyesvalami pillanatra kiugrott a sötétségből és eltűnt, mint egy fenyegető alak az elhagyott országút szélén, amelyet egy másodpercig megvilágít az ember késő éjszaka ott döcögő kocsijának a lámpája, és amelyet a következő pillanatban ismét elnyel az éjszaka. Az éjjeli lidércálmokhoz hasonlították ők az ilyen epizódokat, és legjobb igyekezetükkel törekedtek elfelejteni az ilyen jelenségeket, amelyek szerintük kellemetlenek voltak ugyan, de nyilván minden jelentőség nélküliek.

IV. FEJEZET

A háború

1.

Attól a pillanattól kezdve, amikor azokat a sértéseket az öreg Verrallné fejéhez vágtam, úgy éreztem magam, mintha valaki volnék, mintha személyemben testesíteném meg mindazokat, akiket ebből a világból kitagadtak. Nem maradt bennem sem a büszkeségnek, sem az örömnél semmi reménye, egész lényem tajtékzó lázadássá vált Isten és az emberiség ellen. Nem éltek bennem most már határozatlan szándékok, amelyek majd ebbe, majd abba az irányba tereltek volna, hanem teljesen világos lett előttem most már, hogy mit kell tennem. Tiltakozni fogok a világ rendje ellen és ha kell, meg is fogok halni.

Meg fogom ölni Nettie-t, aki mosolygott és ígért és másnak adta oda magát, és aki az én szememben most az élet minden elképzelhető gyönyörét, minden elérhetetlen örömét, az ifjú szív minden füstbement elképzelését képviselte; és meg fogom ölni Verrall-t, aki az én szememben mindazokat képviselte, akik társadalmi rendünk gyógyíthatatlan igazságtalanságából hasznot húznak. Meg fogom ölni mindkettejüket. És amikor ezt megtettem, föbe fogom löni magamat, és majd meglátom, hogy miféle földöntúli bosszúállás fogja követni azt a határozott szándékomat, hogy nem vagyok hajlandó tovább élni.

Valóban erre voltam elhatározva. Szörnyű harag dúlt bennem. Fölöttem pedig, teljesen elhomályosítva a csillagokat, győzedelmeskedve az alatta járó sárga fogyó hold felett, az óriás üstökös terpeszkedett az égbolt tetejéig.

- Csak azt akarom, hogy ölhessek! - kiáltottam. - Csak azt akarom, hogy ölhessek!

Így ordítottam. Olyan lázban voltam, amely szembeszáll az éhséggel és a fáradtsággal; hosszú időn át csatangoltam végig a Lowchester felé vezető mezőn, önmagammal beszélgetve, most pedig, hogy eljött az éjszaka, hazafelé gyalogoltam, végig az egész huszonhét kilométeres úton, anélkül, hogy pihenésre gondoltam volna. Reggel óta nem ettem semmit.

Azt hiszem, olyan lehetett akkori állapotom, mint egy örülté, sőt örvényeimre vissza tudok emlékezni.

Voltak idők, amikor zokogva jártam abban a fényességben, amely nem volt se nap, se éjszaka. Voltak idők, amikor mindent felforgató módon vitatkoztam azzal, amit a Minden Dolgok Szellemének neveztem. De mindig ahhoz a fehér dicsfényhez intéztem szavaimat fent az égen.

- Mért kell nekem itt ezen a világon mindig csak gyalázatot elszenvednem? kérdeztem. - Mért teremtetted engem olyan büszkeséggel, amely nem találhat kielégülést, olyan vágyakkal, amelyek széttépnek engem? Tréfa talán ez a világ - vicc, amellyel vendégeidet akarod kifigurázni? Bennem - még bennem is - nemesebb humor van ennél!

- Mért nem tanulsz tőlem bizonyos tisztességes könyörületet? Mért nem oltod ki életemet? Kínóztam-e én valaha, napról-napra, valami nyomorult férget, csináltam-e neki piszkot, hogy abban legyen kénytelen testét vonszolni, olyan piszkot, amelytől undorodik, éheztettem-e, vertem, zúztam-e, kigúnyoltam-e valaha? Hát akkor mért teszed ezt Te? A Te tréfáid nagyon is durvák. Próbálj meg, próbálj meg Te odafenn, valami enyhébb mulatságot; hallod-e? Olyasmit, ami nem fáj ilyen rettenetesen!

- Te azt mondod, hogy ez a Te szándékod - ez a Te szándékod velem. Azt mondod, hogy csinálsz valamit velem - hogy ezek egy lélek születésének szülési fájdalmai? Oh! hogy hihetnék Neked? Elfelejtetted, hogy van szemem más dolgokat látni. Hagyjuk az én esetemet, de mi van azzal a békával, amelyik a szekér kereke alá kerül, Isten? - És mi van azzal a madárral, amelyet a macska széttépett?

És ennyi istenkáromlás után rendesen nevetségesen szenvedélyes mozdulattal emeltem az ég felé a kezemet, mintha az önképzőkörben vitatkoznék. - Erre felelj nekem!

Egy héttel ezelőtt holdsütéses éjszaka volt, fehér fényességekkel, fekete és kemény árnyékokkal a park széles térségein, most azonban élénk volt a világítás s olyan, mintha valami világító köd borította volna el a világot. Feltűnően alacsony, fehér ködpárák, alig egy méternyire a föld fölött szállingóztak a füves térségek fölött és ebből a délibábos tengerből kísértetiesen emelkedtek ki a fák. Végtelen kiterjedésű, homályos árnyékú és különös volt a világ eme éjszakán, úgy látszott, mintha senki se járna odakünn; csak én és meg-megszakadó gyenge hangom úsztunk magányosan a néma titkok közepette. Néha vitatkoztam, a fönt elmondott módon, néha rosszkedvű lelki ürességgel magamban botorkáltam előre, néha pedig élessé és gyötrővé vált bennem kínjaim érzése.

A tompa érzéketlenség állapotát időnként a düh felforró örülete váltotta fel, ha arra gondoltam, hogy Nettie nevet és kigúnyol, és hogy ő és Verrall egymás karjaiban fekszenek.

- Nem akarom! ordítottam ilyenkor. Nem akarom!

Az ilyen őriöngési rohamok egyikében kihúztam forgópisztolyomat zsebemből és belelöttem a csendes éjszakába. Háromszor sütöttem el egymásután.

A golyók átsüvítettek a levegőn, a felriadt fák csökkenő erejű visszhangokban mondták el egymásnak, hogy mit tettem, végül pedig valami lassú véglegességgel mindent nyugalommá gyógyított ismét a végtelen és türelmes éjszaka. Lövéseimet, átkaimat és káromlásaimat, majd imáimat, - mert egy perccel később imádkoztam, - mind magába fogadta a Csönd.

Olyan volt ez, - hogy fejezhetem ezt ki? - mintha valami elfojtott felhőrdülés elcsendesült volna, beleveszett volna annak a fényességnek sugárzó, mindent legyőző birodalmába. Lövéseim zaja, a golyók nekiütődése a fáknak, egy pillanatig szédületes erejűek voltak, azután elmúltak. Azon vettem észre magam, hogy ott állok, felemelt forgópisztolyommal, meglepetten, azt érezve, hogy lelkem szenvedélyes hullámozását átjárja valami, amit nem tudtam megérteni. Erre fölnéztem vállamon át a nagy csillagra, megálltam és bámultam rá soká.

- Ki vagy Te? - mondtam végül.

Olyan voltam, mint a magános pusztaság vándora, aki hirtelen emberi hangot hall...

Azután ez is elmúlt.

Amikor fölöttem a claytoni dombtetőre, emlékszem, hogy feltűnt nekem annak az ember-tömegnek a hiánya, amely most minden este itt szokott járni, hogy bámulja az üstökösöt, meg az, hogy a kis prédikátor a plakátfalak mögötti puszta térségen, aki óva intette a bűnösöket, hogy térjenek meg a Végítélet előtt, nem volt megszokott helyén.

Régen elmúlt már éjfél, amire ide értem, és az emberek már mind hazamentek. De ez nem jutott rögtön eszembe, és így az utcák néptelensége megdöbbenett és élesen megmaradt emlékezetemben. Tekintettel az üstökös fényességére a gázlámpákat mind kioltották, és ez szintén szokatlan látvány volt. A kis ujságárusító a csendes Fő-utcában bezárta kioszkját és hazament aludni, de egy hírlapját, amelyet későn este tettek ki és elfelejtettek bevonni, még mindig kint lógott és hirdette a legújabb eseményt.

A szó, amely rá volt írva, - egyetlen egy szó állt rajta óriási betűkkel - ez volt: „HÁBORÚ”.

Képzeli el azt az üres, közönséges utcát, amely a maga ürességében visszhangozza lépteimet - egyetlen lélek nincs ébren, egyetlen lélek sem hallható, csak én. Aztán engem, ahogy megállok a plakát előtt. És ama alvó csendesség közepette, sietséggel rákenve a kartónra, kissé dűledező és rendetlen betűkkel, de teljesen világosan, olvashatóan ama hűvös meteori fényben lehetetlenül és elképesztően, amaz egyetlen szó mérhetetlen gonoszságát és szerencsétlenségét - „HÁBORÚ!”

2.

A lelkinyugalom ama állapotában ébredtem fel, amely oly gyakran követi a heves érzések kitörését.

Késő volt és anyám ott volt ágyam mellett. Valami reggelit hozott részemre ócska tálcán.

- Ne kelj még fel, kedvesem - mondotta. - Aludtál? Három óra volt, amikor az éjszaka hazaértél. Biztosan nagyon kifáradhattál.

- Arcod olyan fehér volt, mint a lepedő, és szemed fénylett... Megijedtem, amikor beengedtelek. A lépcsőn pedig megbotlottál.

Tekintetem nyugodtan kabátom zsebe felé fordult, ahol még mindig ott dagadt egy bizonyos tárgy. Anyám úgy látszik, nem vette észre.

- Checkshillben jártam - mondtam, - Tudod, talán, hogy - ?

- Levelet kaptam tegnap este, kedvesem - mondotta anyám és közel hajolt hozzám, hogy a tálcát térdeimre tegye; gyengéden megcsókolta hajamat. Egy pillanatig mindaketten csendben maradtunk; anyám arca gyengéden érintette fejemet.

Elvettem tőle a tálcát, hogy véget vessek ennek a szünetnek.

- Ne nyúlj a ruhámhoz, mama - mondtam éles hangon, amikor anyám kabátomhoz közeledett. - Magam is ki tudom kefélni.

Azután pedig, amikor félrefordult, megleptem azzal, hogy azt mondtam neki: - Drága, édes anyám te! Kissé - értelek. De - kérlek - most - édes anyám; ó, hagyjál engem! Hagyjál!

Ő pedig, a jó cseléd engedékenységevel, elment. Drága megadó lélek, akivel oly rosszul bánt a világ és én magam!

Úgy éreztem ezen a reggelen, mintha szenvedély forgataga soha nem vehetne többé erőt rajtam. Bánatos szilárdság töltötte el lelkemet. Szándékom olyan hajthatatlanná vált bennem, mint a vas; nem volt bennem többé se szeretet, se gyűlölet, se félelem - csak nagy szánalmat éreztem édesanyám irányában mindama dolgok miatt, melyek még eljövendők voltak. Csendben fogyasztottam el reggelimet és azon gondolkoztam, hol fogok megtudni közelebbiekét Shaphamburyre nézve és hogyan juthatok el oda. Minden földi vagyonom nem tett ki öt shillinget...

Rendszeres nyugalommal öltöztem fel, kiválasztva gallérjaim közül azt, amely legkevésbé volt kirojtosodva, és sokkal gondosabban borotválkoztam meg, mint rendesen; ezután pedig lementem a nyilvános könyvtárba, hogy megnézzem valami térképen, hol van ez a Shaphambury.

Shaphambury az essexi grófság partvidékén feküdt, bonyolult módon lehetett csak odajutni Claytonból. A vasúti állomáshoz mentem és jegyzeteket csináltam magamnak a vasúti menetrendről. Az állomás altisztjei, akikhez fordultam, nem tudtak pontos felvilágosítást adni, de a jegypénztár tisztje készséggel segített nekem kibogozni mindazt, amit tudni akartam. Akkor azután ismét kijöttem a szénporos utcára. Legkevesebb két font sterlingre lett volna szükségem.

Visszamentem a nyilvános könyvtárba és annak újságolvasó termébe, hogy átgondoljam ezt a problémát.

Valami akaratom ellenére is fölkeltette figyelmemet. Az emberek teljesen kivételes mértékű nyugtalan érdeklődést tanúsítottak a reggeli lapok iránt, többen voltak és többet beszéltek mint rendesen, és ez egy pillanatig megdöbbsentett és zavarba ejtett. Azután pedig eszembe jutott: „Persze, ez a háború Németországgal!” Azt mondták, hogy valami tengeri csata van folyamatban az Északi Tengeren. Hadd csatározzanak! Visszatértem saját ügyeim átgondolásához.

Parload?

Megtehetném-e hogy elmenjek hozzá és kibéküljek vele, azután pedig pénzt kérjek tőle kölcsön? Mérlegeltem ennek az eljárásnak a kilátásait. Ezután arra gondoltam, hogy eladok vagy zálogba adok valamit, de ez nehezen kivihetőnek látszott. Télikabátom nem került egészen egy font sterlingbe, amikor új volt, órámért legfeljebb egy pár shillinget tudtam volna kapni. Mindegy, azért ez a két tárgy számításba volt vehető. Bizonyos belső ellenkezéssel gondoltam arra, hogy édesanyám szokott valami kis pénzkészletet összegyűjteni, hogy kifizethesse a házbért. Ezt mindig nagy titokzatossággal csinálta, és ezt a pénzt mindig bezárta egy ócska teáskészlet-szekrénybe hálószobájában. Tudtam, hogy majdnem lehetetlen lett volna tőle ennek a pénznek egy részét az ő beleegyezésével megkapni, és dacára annak, hogy azt mondtam magamnak, hogy ilyen ügyben, ahol szenvedélyről és halálról van szó, semmi apró ügy nem számít, mégsem tudtam szabadulni kínzó töprengéseimtől, ha arra a teáskészlet-szekrényre gondoltam. Nem volt semmi más mód? Talán ha már minden más forrást igénybevettem, kiegészíthettem volna a szerzett összeget azzal, hogy nyíltan kikönyörgöm tőle a hiányzó néhány shillinget. „Azok a másféle helyzetben lévő emberek” - mondtam magamnak, ez egyszer szenvedély nélkül gondolva a biztonságban élők fiaira, - „valószínűleg nehéz dolognak találnák azt, ha regényeiket zálogházi alapon kellene eljátszaniuk.” De akárhogy van is, kellett valami módot találni.

Éreztem, hogy múlik a nap, de ez nem izgatott. „Lassan járj, tovább érsz” - szokta mondani Parload, és nekem az volt a szándékom, hogy mindent teljesen átgondolok, hosszan és gondosan célzok, azután pedig úgy cselekszem, mint ahogy a golyó röpül.

Amikor hazamentem ebédelni, megálltam egy pillanatig az egyik zálogház előtt, de úgy határoztam, hogy nem zálogosítom el órámat, amíg télikabátomat is el nem hozhatom.

Csendben ebédeltem, terveket forgatva fejemben.

3.

Ebéd után - körített burgonyát ettünk ebédre, - főleg burgonyából és egy pár harapásnyi káposztából és szalonnából állott ez az eledel - felvettem télikabátomat és sikerült kihoznom azt a házból, miközben anyám hátul a mosogatóhelyiségben volt elfoglalva.

A mosogatóhelyiség, abban a régi világban, az olyan házakban, amilyen a miénk volt, nedves, utálatos, nagyobb részében földalatti helyiség volt a sötét, egyben nappali szobául is szolgáló konyha mögött. A mi esetünkben ezt a helyiséget még piszkosabbá tette az a körülmény, hogy belőle nyílt a szenes pince, a fekete tisztatlanság tátongó szakadéka, ahonnét a mosogató helyiség egyenetlen téglapadozatára kis, az ember léptei alatt széjjelporló széndarabkák terjedtek szét. Ez volt a „mosogatás” színhelye, ama zsírral és nedvességgel kapcsolatos szertartásé, amely minden étkezést követett; a helyiség atmoszféráját mindig valami lehülő-félben levő gőzpára és a főtt káposzta emléke töltötte be, s ha erre a helyiségre gondolok, mindig magam előtt látom azokat a kormos, fekete foltokat, amelyek ama pontokat jelölték, ahol egy percre letették a lábasokat és üstöket, a krumpli-héjja darabokat, amelyek megakadtak a vízvezeték lebecsátó csövének szűrőjén, és azokat a leírhatatlanul borzalmas foszlányokat, amelyeket „törlőrongyoknak” neveztek akkoriban. Ennek a helyiségnek az oltára a „mosogató-vályú” volt, valami kőből készült medence, amelyhez még hozzányúlni is undorító volt, zsírréteg fedte, kellemetlen látványt nyújtott, és e felett volt egy vízvezetéki csap, amely úgy volt elrendezve, hogy telefecskendezett vízzel mindenkit, aki felnyitotta. Ez a csap volt a mi vízforrásunk. És ezen a helyen képzeljenek el egy kis szelid öregasszonyt, aki nem értett nagyon jól a munkájához, aki maga volt az önzetlenség és áldozatkészség lelke, piszkos sötétszürke ruhában, rosszul illő cipőben, oly kezekkel, amelyeket formájukból kivetkőztetett a sok munka, és borzas ősz hajjal - édesanyámat. Télen mindig ki volt vörösödve a keze, és rendszerint köhögött. És amíg ő ott mosogat, én elmegyek, eladni télikabátomat és órámat, hogy őt elhagyhassam.

Furcsa habozások vettek erőt rajtam, amikor ezt a két értékesíthető tárgyat el akartam zálogosítani. Valami gyöngé vonakodás attól, hogy ezt az elzálogosítást Claytonban vigyem véghez, ahol a zálogos ismert, elvitt annak a boltnak ajtajáig Swathingleaben, ahol forgópisztolyomat vettem meg annakidején. Itt viszont eszembe jutott, hogy talán túlsok adatot szolgáltatok magamról egy és ugyanannak az embernek, és így mégis visszamentem Claytonba.

Nem emlékszem már, mennyi pénzt sikerült kapnom, de tudom, hogy valamivel kevesebb volt, mint amennyibe a Shaphamburybe szóló egyszerű, csupán az odautazásra érvényes vasúti jegy került volna régebbi megállapításaim szerint. Erre, továbbra is a megfontoltság hangulatában, visszamentem a nyilvános könyvtárba, hogy megállapítsam, megrövidíthetem-e az utat azzal, ha tizenöt vagy húsz kilométert valahol gyalogolva teszek meg. Cipőim rettenetes állapotban voltak, most már a ballábamon levőnek talpa is kezdett lehámlani és észre kellett vennem, hogy minden tervem megghiúsulhatna, ha ebben a válságban olyan cipőt kell hordanom, amelyben csak csoszogva tudnék járni. Amíg csak lassan járok bennük, még kitartanak talán, de a kemény gyaloglást nem bírják ki. Elmentem a Hacker-utcai cipészhez, de ez nem volt hajlandó javítást negyvennyolc óránál rövidebb időre vállalni.

Öt perccel három előtt értem haza, azzal az elhatározott szándékkal, hogy az ötórai vonattal mindenesetre elutazom Birminghambe, de még mindig elégedetlen hangulatban a szükséges pénz hiánya miatt. Arra gondoltam, hogy talán valami könyvet zálogosítok el, vagy valami ehhez hasonlót, de semmi olyasmi nem jutott eszembe, aminek valami értéke volna. Anyám ezüstneműje - két húsléhez való kanál és egy sótartó - már néhány hete, nevezetesen a júniusi házbérnegyed napja óta el volt zálogosítva. De mindenféle esetleges lehetőségek gondolatával volt tele a fejem.

Ahogy felmentem a lépcsőfokon házunk ajtajához, azt vettem észre, hogy Gabbitas úr hirtelen pillantást vet rám tompa vörös színű függőnyei mögül, valami ijedt elhatározottsággal szemében eltűnik, és amikor végimentem a földszinti folyosón, hirtelen kinyitja szobája ajtaját és utamba áll.

Remélem, el tudnak képzelni mint sötét, durcás arckifejezésű fiatal kamaszt, kopott, olcsó, kifényesedett, régi ruhámban, fakó vörös nyakkendőmmel és kirojtosodott fehérmeműmmel. Bal kezemet állandóan a zsebembe sülyesztve tartom, mintha ott volna valami olyan tárgy, amelyet kezem nem szívesen enged ki szorongató kulcsolásából. Gabbitas úr kisebb volt nálam, és az első benyomás, amit bárkire tett, valami derült, madárszerű lényé volt. Azt hiszem, hogy szeretett volna madárszerű lenni, meg volt benne a madárszerű varázsnak valami lehetősége, tényleg azonban lényéből hiányzott a madarak izzó vitalitása, meg aztán a madár lélekzete sohse fullad ki, annak a szája sohasem marad nyitva. Ama napok szokásos papi ruháját hordta, azt az öltözetet, amely a legfurcsább volt a régi világ valamennyi ruhája között, és annak is legolcsóbb formáját - valami tiszta szövésű, rosszul illő, furcsa szabású fekete köntöst! A hosszú reverenda hangsúlyozottan emelte ki teste hordószerűségét és lábai rövidségét. A nyakát teljesen körülvevő gallér alatt, fehér nyakravalóján az étkezés némi nyoma látszott, és nem nagyon tiszta fogai közt rózsafapipát szorongatott. Arcszíne fehéres volt, s bár nem volt még több harminchárom vagy harmincnégy évesnél, fakó szőke haja már gyérülni kezdett tetején.

Az önök szemében a legfurcsább figurává tette volna ezt az embert a jó megjelenés és méltóság teljes elhanyagolása. Bizonyára nagyon furának találnák, de ama régi napokban nemcsak elfogadták ezt a megjelenést, hanem még tisztelettel is fogadták. Csak most halt meg, egy-két éve, de külseje később teljesen megváltozott. Ahogy aznap délután láttam, nagyon lompos, cseppet sem vonzó megjelenésű kis emberi lény volt valóban; de ruhája alatt bizonyára megláthatták volna kidagadó pocakjában, amely elernyedtt izmokról és étvágya fékentartásának teljes hiányáról tett tanuságot, gömbölyödő vállaiban, sárgás és foltos bőrében, hogy teljesen hiányzik belőle a külső szépségre irányuló bármely törekvés, ösztönszerűen érezte az ember, hogy ez így volt kezdettől fogva. Azt érezte az ember, hogy ez a kis pap nemcsak hogy határozott szándék és akarat nélkül úszott át az életen, elfogyasztva azt az ételt, amely útjába került, vallva azt a hitet, amely elébe jutott, és elvégezve minden erőteljesség nélkül azokat a teendőket, amelyekkel szembe került, hanem hogy ő maga is csak úgy véletlenül került bele az életbe. Az ember nem hihette róla, hogy ő a büszkeségnek és a fenkölt elhatározásnak, vagy valami tüneményes szerelmi szenvedélynek gyermeke, ő éppen csak... meglett véletlenül... De mi mindnyájan véletlenül lettünk meg akkoriban. Miért is beszéllek éppen csak erről a szegény kis segédlelkésről ezen a hangon?

- Halló! - mondotta ő, a barátságos nyugodtság hangját erőltetve magára. - Nem láttalak hetek óta! Gyere be és diskuráljunk egy kicsit.

Meghívás a fogadó-szoba albérlője részéről parancsszámba ment. Nagyon szerettem volna ezt a meghívást visszautasítani, soha meghívás alkalmatlanabb percben nem ért, de nem jutott semmi eszembe, amivel kimenthettem volna magamat.

- Rendben van, - mondtam kényszeredetten, és Gabbitas úr kinyitotta előttem az ajtót.

- Nagyon örülök, - mondotta tovább. - Az embernek nincs sok alkalma intelligens beszélgetésekre ebben az egyházközségben.

Mi az ördögben töri ez a fejét, gondoltam magamban titokban. Idegesen vendégszerető barátsággal sürgött-forgott körülöttem, hirtelen kimondott töredék mondatokban beszélgetve, egymáshoz dörzsölve kezeit, és időnként kíváncsi pillantásokat vetve rám szemüvege mellől és felett. Amikor leültem bőrrel bevont karosszékébe, furcsa módon eszembe jutott az a bőrkarosszék, amely a claytoni fogorvos operáló szobájában állott - nem tudom miért.

- Úgy látszik, hogy az északi tengeren alaposan megtámadtak bennünket - mondotta valami ártatlan élénkséggel hangjában. - Örülök, hogy komoly harcot akarnak.

Valami kulturáltság hangulata volt szobájában, amely mindig elvette a bátorságomat és ez alkalommal is elfogódottá tett. Az ablak alatti asztal telve volt fényképészeti segédeszközökkel és az európai kontinensre tett utazásaira vonatkozó újabbkeletű albumokkal, és a műselyem-szalagokkal díszített könyvespolcokon, amelyek a kandalló mindkét oldala mellett lévő falmélyedéseket kitöltötték, annyi könyv volt, hogy akkoriban szinte hihetetlennek tartottam, hogy valakinek ilyen nagy számú könyve lehet, - talán nyolcszáz volt összesen, beleszámítva a tisztelendő úr fényképalbumjait és egyetemi meg iskolai tankönyveit. Ezt a tudományos hangulatot még jobban aláhúzta egy kis fapajzs, amelyre valamelyik egyetemi kollégium címere volt ráfestve, és amely ott lógott a tükör felett, meg Gabbitas úr arcképe, egyetemi talárban és sapkában, amely berámázva lógott a szemközti falon. Ennek a falnak a közepén pedig ott állt Gabbitas úr íróasztala, amelyről tudtam, hogy kis rekeszek vannak benne, ha fel van nyitva, és amely őt nemcsak művelt, hanem irodalmi embernek is tüntette fel. Ennél az asztalnál írta Gabbitas úr a prédikációkat, amelyeket ő maga szerzett!

- Igen - mondotta Gabbitas úr elhelyezkedve a kandalló előtti szőnyegen, - a háborúnak előbb-utóbb el kellett következnie. Ha most elpusztítjuk az ő hajóhadukat, ezzel az ügy el van intézve!

Felállt lábujja hegyére, majd visszajektette magát a sarkára és barátságos arckifejezéssel nézett az akvarell-képre, amelyet húga festett - ibolyacsokor volt a kép tárgya, - a tálalószekrény felett, mely éléskamra, teás-szekrény és borospince gyanánt is szolgált egyúttal.

- Igen - mondotta ezenközben. Köhögtem, és azon törtem a fejemet, hogyan tűnhetnék el minél előbb.

Megkínált dohánnyal - furcsa régi szokás volt ez akkoriban - és amikor köszönettel visszautasítottam, elkezdett bizalmas hangon beszélgetni erről a „rémes ügy”-ről, a sztrájkokról. - A háború nem fogja könnyebbé tenni a helyzetet ebben a tekintetben - mondotta és egy percig rendkívül komoly arcot vágott.

Arról beszélt, hogy milyen felháborító, hogy ezek a szénbányászok nem gondolnak feleségeikre és gyermekeikre, amikor tisztán a szakszervezet kedvéért sztrájkolnak, és ezzel ellenkezésre ingerelt és egy pillanatig eltántorított ama elhatározásomtól, hogy mielőbb megszökjem.

- Ebben a tekintetben nem tudok önnel egészen egyetérteni - mondottam, megreszelve a torkomat. - Ha az emberek nem sztrájkolnának most a szakszervezet kedvéért, ha megengednék, hogy azt feloszlássák, mi lenne velük akkor, ha a bérleszállítások és az azokkal járó nélkülözések bekövetkeznének?

Erre azt válaszolta a segédlelkész, hogy a munkások nem várhatják azt, hogy ők a legmagasabb béreket kapják akkor, amikor a bányatulajdonosok a legalacsonyabb árakon kénytelenek eladni a szenüket. Azt válaszoltam: - Nem így áll a dolog. A bányatulajdonosok nem járnak el méltányosan a bányászokkal. A bányászok kénytelenek védekezni!

Amire Gabbitas úr azt válaszolta:

- Nos, ezt nem tudom. Én már hosszabb ideje élek itt a Négy Városban, és azt kell mondanom, nem hiszem, hogy az igazságtalanságok mérlegén a bányatulajdonosok oldalára esik-e a túlsúly.

- A munkásokra esik rá - mondottam mintegy beleegyezően, szándékosan félreértve szavai értelmét.

Így lassan vitába elegyedtünk. - Ördög vigye ezt a vitát! - gondoltam magamban, de nem volt semmi ügyesség bennem az iránt, hogy kivonjam magamat a vitából, és izgatottságom kifejezést nyert hangomban. Három kis vörös folt jelent meg Gabbitas úr két orcáján és orrahegyén, de hangja nem árulta el belső izgalmát.

- Értse meg kérem - mondtam. - Én szocialista vagyok. Én nem hiszem, hogy a világ arra való, hogy egy törpe kisebbség minden többi ember orrán táncoljon.

- Kedves barátom - mondotta a tisztelendő Gabbitas úr, - *én* is szocialista vagyok. Ki nem az? De ez nem visz rá az osztálygyűlésre.

- Önre nem taposott rá olyan rettenetesen ez az átkozott rendszer. Rám igen, én éreztem ennek a rendszernek egész súlyát.

- Ó! - mondotta ő, és amikor ezt a szót kiejtette, hirtelen kopogás zaja hallatszott a ház bejárata felől; és miközben ő feszült figyelemmel megállt, hallani lehetett, amint édesanyám beenged valakit, majd pedig félénk kopogás hallatszott a szoba ajtaján.

- *Most* - gondoltam magamban, és felkeltem, hogy elmenjek, de Gabbitas nem engedett. - Nem, nem, nem! - mondotta. - Csak a Dorcas-féle pénz miatt jöttek.

Mellem elé tartotta kezét, mintha fizikai kényszert akart volna rám gyakorolni és elkiáltotta magát: „Tessék!”

- Hiszen éppen most válik érdekessé beszélgetésünk - mondotta tiltakozó hangon; közben pedig belépett egy nem egészen fiatal úrhölgy, aki nagy szerepet játszott az egyházi jótékonyág terén Clayton-ban.

A segédlelkész üdvözölte a kisasszonyt, aki az én jelenlétemről nem vett tudomást, odament íróasztalához, én meg ott maradtam állva karosszékem mellett, de anélkül, hogy lehetséges lett volna a szobából kimennem.

- Nem zavarok? - kérdezte Ramell kisasszony.

- A legkevésbé sem - válaszolta a segédlelkész; kihúzta a tolóasztalkákat és felhúzta az íróasztal redőnyét. Nem kerülhettem el, hogy ne lássam, amit csinál.

Annyira bosszantott, hogy képtelen voltam elmenni, hogy ebben a pillanatban gondolataimban nem kapcsoltam össze délelőtti pénzhajszámat azzal a ténnyel, hogy a segédlelkész pénzt vesz ki íróasztala fiókjából. Durcásan hallgattam Ramell kisasszonnyal való beszélgetését és úgyszólván, ahogy Walesban mondják, „a szemem elejével” láttam csak azt a kis lapos fiókot, amelynek fenekén, úgy látszik, a font-sterlinges aranyak egészen jelentékeny száma volt elszórva.

- Az emberek olyan kevés megértéssel vannak, nem érik be azzal, ami rájuk jut - panaszkodott Ramell kisasszony. Hogy is lehetett volna ez másképpen az olyan társadalmi szervezet mellett, amely közel állt az örülethez?

Elfordultam tőlük, a kandallótálcára tettem lábam, a plüssel szegélyezett kandallópárkányhoz támasztottam könyökömet és tanulmányoztam azokat a fényképeket, pipákat és hamutálcákat, amelyek ezt a párkányt díszítették. Mit is kellett átgondolnom, mielőtt lemegyek az állomáshoz?

Természetesen! Elmém valami kényszeredett kis ugrást tett - olyan volt ez, mintha arra kényszerítik az embert, hogy feneketlen szakadékon ugorjon át - és rábukkant az aranyokra, amelyek éppen most tűntek el újból, ahogy Gabbitas úr bezárta fiókját.

- Nem akarom tovább megzavarni beszélgetésüket - mondotta Ramell kisasszony, az ajtó felé vonulva vissza. Gabbitas úr udvariasan sürgött-forgott körülötte, kinyitotta az ajtót és kikísérte őt a folyosóra és egy pillanatig a legteljesebb közelségben éreztem magam ama aranyokkal - legalább tíz vagy tizenkét darab lehetett, úgy gondoltam...

A kapu becsukódott és Gabbitas úr visszatért. Menekülésre való alkalmamnak vége volt.

4.

- El *kell* mennem - mondtam, erősen vágyódva arra, hogy ebből a szobából kikerüljek.

- Kedves barátom - mondotta a lelkész ellenmondást nem tűrő hangon -, szó sem lehet róla. Hiszen - biztosan nincsen semmi, ami miatt önnek el kellene mennie - és azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy más mederbe terelje beszélgetésünket, azt kérdezte tőlem:

- Ön még nem mondotta meg nekem, hogy Burble kis könyvéhez mit szól?

Most már, ostoba színlelt engedelkenységem mögött, szenvedélyes düh lobogott bennem ez ellen az ember ellen. Eszembe jutott megkérdezni magamat, vajjon miért is deferáljak ennek az embernek, és miért mondjam meg neki véleményemet csupán enyhített formában? Miért tegyek úgy, mintha vele szemben társadalmi és szellemi inferioritásban volnék? Ő azt kérdezte tőlem, mit tartok Burble felől. Elhatároztam, hogy megmondom neki - ha szükséges, arrogáns módon. Akkor talán elenged. Nem ültem le újból, hanem megálltam a kandalló sarka mellett.

- Ez volt az a kis könyv, amit Ön mult nyáron adott nekem kölcsön? kérdeztem.

- Igen jól érvel, ugyebár? kérdezte Gabbitas, és kezével a karosszékre mutatott, rábeszélően sugárzó arcát fordítva felém.

Állva maradtam. - Nem keltett bennem valami nagy véleményt abban a tekintetben, hogy érvelni tudna, mondtam.

- Egyike volt a legtehetségesebb püspököknek, akik valaha is betöltötték a londoni püspöki széket.

- Lehetséges. De nagyon gyöngé álláspont az, amelynek védelmében ő ebben a könyvében ide-oda kapkod.

- Mit akar ezzel mondani?

- Hogy Burblenek nincs igaza. Nem látom, hogy be tudta volna bizonyítani álláspontja helyességét. Nem hiszem, hogy a kereszténység igaz. Ő maga is jól tudja, hogy ő csak úgy tesz, mintha hinne azoknak a dolgoknak igazságában, amelyeket mond. Érvelése - hülyeség.

Gabbitas úr, azt hiszem, egy árnyalattal sápadtabb lett, mint amilyen rendesen volt, és modorából eltűnt a behizelgő rábeszélés. Szeme és szája kerekké váltak, arca is mintha kerekké vált volna, szemöldökei meggömbültek megjegyzéseim hallatára.

- Sajnálom, hogy ön így gondolkozik, mondotta végre, megakadt lélekzettel. Nem ismételte meg felszólítását, hogy foglaljak helyet. Egy-két lépést tett az ablak felé, majd ismét visszafordult. - Azt hiszem, azt Ön is beismeri, - kezdte, az intellektuális leereszkedés kissé bosszantó hangján...

Nem akarom elmondani Önöknek sem az ő érveit, sem az enyéimet. Ha a dolog érdekli Önöket, meg fogják találni könyvmúzeumaink elhagyott sarkaiban azokat az összeaszott, olcsó irodalmi műveket - például a Racionalista Sajtó Egyesület kiadványait, - amelyekre az én érveim voltak alapítva. Ott fekszenek mellettük az ócska könyvek furcsa halmazában, összekeveredve velük, az orthodoxia végtelen számú „Válaszai”, mint a két tábor összegyűlt hullái valami olyan lövészárk mélyén, amely körül sok harc folyt. Őseink e számos vitáját - pedig szenvedélyes viták voltak azok gyakran - ma már senki sem képes megérteni. Önök, fiatalabbak, tudom, türelmetlen megdöbbenéssel olvasták őket. Nem tudják megérteni, hogy értelmes lények hogyan hihették e kontroverziák legtöbbszörében, hogy egyáltalán komoly vitát folytatnak? A rendszeres gondolkodás valamennyi régi módszere, az arisztóteleszi logika fura abszurdításai ma már régen az elgondolhatatlanság sötétségébe kerültek, követve a mágikus számokat, a misztikus számokat és a mindenható neveknek ama varázsserejét, mely már akkoriban is csak a gyermekmesékben szerepelt, önök éppoly kevéssé tudják megérteni teológiai szenvedélyeinket, mintahogy nem tudják már megérteni a régi népek ama szeszélyét, hogy isteneikről csak körülírásokban nyilatkozzanak, vagy azt, hogy vad emberek bánatban sorvadtak el és haltak meg, mert lefényképezték őket, vagy azt, hogy egy Erzsébet királynő korabeli kisgazda visszafordult valami fontos napi útról, mert három varjúval találkozott. Még magam is, aki pedig magam mentem át rajtuk, szinte kételkedve emlékszem vissza akkori vitatkozásainkra.

A hitet ma is meg tudjuk érteni, minden ember hit által él, de a régi időkben mindenki reménytelen módon összetévesztette a *hitet* - azzal, hogy *el kell hinni* kényszerű, hihetetlen módon, bizonyos ál-konkrét állításokat. Hajlandó vagyok azt mondani, hogy hit, ahogy azt mi értjük, nem volt sem az úgynevezett hívőkben, sem az úgynevezett hitetlenekben - nem volt ehhez elegendő intellektuális erő bennük. Nem tudtak bízni, csak úgy, ha láthattak, megtapinthatnak és mondhattak valamit, mint barbár őseik, akik nem tudtak valami cserében megállapodni anélkül, hogy bizonyos jelvényeket ne cseréltek volna ki egymás közt. Ha nem imádtak is már fákat és köveket, sőt már zarándoklással és képekkel se pótolták ki ezirányú szükségleteiket, de még mindig szenvedélyesen ragaszkodtak a szóképekhez, a nyomtatott szavakhoz és formulákhoz.

De miért elevenítsük fel a régi hitviták emlékeit!

Elég elmondanunk annyit, hogy az Istent és az Igazságot kutatva, nagyon gyakran elvesztettük önuralmunkat és mindkét részen válogatottan bolond dolgokat mondtunk. És egészben véve - hetvenhárom esztendőm pártatlan perspektívájából nézve a dolgot, - kimondhatom az ítéletet, hogy ha az én dialektikám rossz volt, a tisztelendő Gabbitas úré mindenképpen még sokkal rosszabb volt.

Kis piros foltok jelentek meg arcán, és bizonyos nyafogás a hangjában. Mind durvábban szakítottuk félbe egymást. Tényeket találtunk ki és tekintélyekre hivatkoztunk, akiknek neveit rosszul ejtettem ki; és látva, hogy Gabbitas irtózik a magasabb kritikától és a németektől, nem csekély hatással hivatkoztam Marx Károlyra és Engelsre, mint bibliamagyarázókra. Ostoba vita volt! nevetséges vita! - el kell képzelniök, amint folyton hangosabbá vált vitánk, amint valami veszekedő hang abban mindinkább erősödött - miközben édesanyám kétségtelenül ott settenkedett a lépcsőházban és ijedten figyelte vitánkat, mint aki azt mondja: „Kedvesem ne sértsd meg azt a bizonyos rendszert! Ó, ne sértsd meg! Gabbitas úr jóban van vele. Próbálj meg úgy gondolkodni, hogy mindazt igaznak tartod, amit Gabbitas úr mond” - bár mindazonáltal érintkezésben maradtunk egymással oly módon, hogy úgy tettünk, mintha kölcsönösen bizonyos mértékben deferálnánk egymásnak. A kereszténység ethikai felsőbbisége minden egyéb vallás felett került a vita homlokterébe - nem tudom hogyan. Merész, fantasztikus

általánosítások keretében tárgyaltuk ezt a kérdést, történelmi ismereteink hiányos volta folytán. Én indítatva éreztem magamat arra, hogy a kereszténységet azzal támadjam meg, hogy az a rabszolgák etikája, és kijelentettem, hogy tanítványa vagyok egy Nietzsche nevű német írónak, aki akkoriban nagy népszerűségnek örvendett.

Ahhoz képest, hogy tanítványa voltam, meg kell vallanom, nagyon kevésbé voltam tájékozva a mester műveiről. Valóban mindazt, amit róla tudtam, a „Kürt” mult heti számának egyik kéthasábos cikkéből tanultam meg. De Gabbitas tisztelendő úr nem olvasta a „Kürt”-öt.

Tudom, hogy most erősen igénybe veszem hiszékenységüket, ha elmondom önöknek, hogy ma már kevés kétségem van aziránt, hogy Gabbitas tisztelendő úr még a nevét sem ismerte Nietzschének, dacára annak, hogy ez az író egészen meghatározott és különálló támadó álláspontot képviselt ama hittel szemben, mely a tisztelendő úr védelmére volt bízva.

- Nietzsche tanítványa vagyok, mondtam olyan ember arckifejezésével, mint aki részletes magyarázatot adott.

Gabbitas úr olyan félősen tért ki ez elől a név elől, hogy én azt azonnal megismételtem.

- Tudja ön azt, hogy Nietzsche mit mondott? - kérdeztem, haragosan sarokba szorítva Gabbitas urat.

- Nietzschének kétségtelenül kielégítő mértékben megadták a választ, mondotta ő, még mindig megpróbálva, hogy győzzön a vitában.

- Kicsoda? kérdeztem hevesen. - Ezt mondja meg nekem? és könyörtelenül várakozó állásba helyezkedtem.

5.

Szerencsés véletlen mentette fel Gabbitas urat attól, hogy erre a kihívásra feleljen és ezzel egy lépéssel tovább vitt személyes szerencsétlenségem útján.

Kérdésem nyomán véletlen lódobogást hallottam odakünn, melyet a kerekek súroló zaja és megállása követett. Szalmakalapos kocsist és egy pár szürke lovat pillantottam meg. Szinte hihetetlen eleganciájú kocsi volt ez Clayton számára.

- Ejha! - mondotta Gabbitas tisztelendő úr, az ablakhoz lépve. - Ó, hiszen ez az öreg Verrallné! Az öreg Verrallné! Valóban! Mit akarhat tőlem?

Felém fordult. A vita heve eltűnt arcából, mely úgy sugárzott, mint a nap. Nem mindennap szokott vele megtörténni, amint észrevettem, hogy Verrallné eljön őt meglátogatni.

- Oly gyakran jönnek hozzám látogatók, akik miatt meg kell szakítanom beszélgetéseimet - mondotta szinte vigyorogva. - Ugyebár megbocsát nekem egy percre! Azután... azután majd válaszolok önnek arra az emberre nézve. De ne menjen el. Kérem, ne menjen el. Biztosíthatom... *rendkívül* érdekes dolgok...

Kiment a szobából, bizonytalan tiltó gesztusokkal.

- Muszáj elmennem! - kiáltottam utána.

- Nem, nem, nem! - hallatszott hangja a folyosóról és azt hiszem, hozzátette: - Megvan a válaszom az ön kérdésére, - meg azt - ön teljes tévedésben van! - és láttam, amint leszalad a ház előtti lépcsőfokokon, hogy üdvözlje az öreg hölgyet.

Káromkodtam. Három lépést tettem az ablak felé és ez egy méternyi közelségbe hozott ahhoz az átkozott fiókhoz.

Egy pillantást vetettem rá, aztán arra az öreg asszonyra, akinek olyan abszurd módon nagy hatalma volt és a következő pillanatban már az ő fiának és Nettienek képe lobogott agyamban. Stuartok kétségtelenül már tudomásul vették a befejezett tényeket. És én is...

Mit csinálok én itt tulajdonképpen?

Mit csinálok én itt tulajdonképpen, miközben az ítélkezés lehetősége kisiklik kezeim közül?

Felébredtem. Hirtelen energia töltötte el egész lényemet. Egy pillantást vettem a segédlelkész alázatosan hajlongó hátára, az öreg hölgy kiugró orrára és reszkető kezére, a következő pillanatban pedig gyors, tiszta mozdulatokkal felnyitottam a kis fiókot és négy aranyat zsebbe csúsztattam. Azután ismét betettem a fiókot és az ablakhoz léptem. Azok ott lenn még mindig beszélgettek.

Ez a dolog rendben volt. Lehet, hogy még csak órák múltán fogja megnézni fiókja tartalmát a segédlelkész. Egy pillantást vettem faliórájára. Még húsz percem van a birminghami vonat indulásáig. Van annyi időm, hogy vehessek egy pár cipőt és még elérjem a vonatot.

Bátran kimentem a folyosóra, fogtam kalapomat és botomat... Menjek el mellette szó nélkül?

Igen. Ez a helyes! Nem fog velem vitába bocsátkozni, mialatt ily fontos személyiséggel van elfoglalva... Merészen lementem a lépcsőfokokon.

- Szeretném, ha csínlana nekem egy jegyzéket, Gabbitas úr, mindazokról az esetekről, amelyek valóban *megérdemlik* a támogatást - mondotta az öreg Verrallné.

Különös, de nem jutott eszembe akkor, hogy itt van egy anya, akinek a fiát én meg fogom ölni. Nem láttam őt ebben a vonatkozásban egyáltalán. Ehelyett teljesen eltöltötte lelkemet annak a felismerése, hogy mily kiáltóan hülye az a társadalmi rendszer, amely ennek a gutaütött öreg nőnek ad hatalmat arra, hogy az élet sürgős szükségleteit megadja embertársai százainak vagy megtagadja tőlük, aszerint, hogy micsoda buta, régi, bolond, nevetséges képzeleti vannak az ő „érdemességükre” nézve.

- Csinálhatnánk egy ilyen *ideiglenes* listát, - mondotta Gabbitas úr és rám nézett olyan ember arckifejezésével, akit súlyos gondok foglalkoztatnak.

- Muszáj elmenem, - mondtam válaszul gyors, kérdő pillantására, és hozzátettem: - Húsz perc múlva visszajövök - és továbbmentem utamon. A segédlelkész visszafordult Verrallné felé, mintha engem ugyanabban a percben már elfelejtett volna. Talán nem is bánta alapjában véve, hogy elmentem.

Rendkívül nyugodtnak és ügyeim intézésére képesnek éreztem magamat, mondhatnám felvidített ez a gyors, sikeresen végrehajtott lopás. Végre most megvalósul nagy elhatározásom. Nem deprimált többé leküzdhetetlen akadályok érzése, éreztem, hogy fel fogok tudni használni kínálkozó véletlen alkalmakat, és javamra fogom tudni őket fordítani. Lemegyek a Hacker-utcába, a kis cipészboltba, - veszek egy jó erős pár cipőt, - tíz perc - azután elmegyek a pályaudvarra - további öt perc - és onnan - elindulok utamra! Annyira cselekvőképesnek és erkölcsmentesnek éreztem magamat, mintha én volnék Nietzsche „emberfeletti embere”, aki máris megjelent a világon. Arra nem gondoltam, hogy a segédlelkész órája esetleg késhelett is egy pár percet.

Lekéstem a vonatról.

Részben azért volt ez, mert a segédlelkész órája késett valamicskét, részben a cipész kereskedői makacssága miatt, aki csökönyösen ragaszkodott ahhoz, hogy még egy pár cipőt próbáljak fel, amikor már kijelentettem, hogy időm letelt. Megvettem mégis a végleges pár cipőt, hamis címet adtam meg neki, hogy oda küldje a régi cipőmet, és az az érzésem, hogy én vagyok a nietzschei emberfeletti ember, csak akkor szűnt meg, amikor megpillantottam a vonatot, amint kirobog az állomásból.

De ekkor sem vesztettem el a fejemet. Szinte azonnal eszembe jutott, hogy abban az esetben, ha azonnal üldözőbe vennének, nagy előny volna rám nézve, ha nem Claytonból induló vonatra ülnék; hogy valóban ezt tenni nagy hiba lett volna, melytől szerencsés véletlen óvott meg. Már úgyis igen meggondolatlan dolog volt tőlem, hogy Shaphambury-re nézve kérdezősködtem; a jegypénztár tisztje biztosan emlékezni fog erre, ha az üldözők hozzája fordulnak ez iránt. Most azonban a valószínűség az, hogy ez a jegypénztári tiszt nem is fog belekerülni az ügybe. Ennélfogva be sem mentem a pályaudvarra, nem tettem úgy, mint aki lekésett a vonatról, hanem nyugodtan továbbmentem, végig az országúton, átmentem a gyalogjáró-vashídon, és visszamentem nagy kerülővel a White-féle agyagbánya és a munkáskertek mellett, át a clayton-i dombtetőn, Two-Mile Stone-ig, ahol, úgy számítottam, bőségesen elegendő időm lesz arra, hogy elérjem a 6 óra 13 perckor induló vonatot.

Nem voltam ekkor különösen izgatott vagy ijedt állapotban. Tegyük fel, így érveltem magamban, hogy valami véletlen folytán a segédlelkész azonnal visszamegy ahhoz a fiókhöz: biztos-e, hogy mindjárt észreveszi négy arany hiányát tíz vagy tizenegy között? Tegyük fel, hogy észreveszi - azonnal azt fogja-e hinni, hogy én vittem el őket? És ha ezt hiszi, azonnal fog-e cselekedni, vagy várni fog-e arra, hogy visszajövk-e? Ha azonnal cselekszik, anyámmal fog-e vajjon beszélni vagy el fogja hívni a rendőrséget? Azután pedig: egy tucat országút és szinte ugyanannyi vasúti vonal is vezet ki Clayton vidékéről: honnan tudná a lelkész, hogy én melyiket választottam. Tegyük fel, hogy azonnal odamegy a helyes állomáshoz, nem fognak emlékezni elutazásomra ama egyszerű oknál fogva, hogy nem utaztam el. De talán emlékezni fognak Shaphambury-re vonatkozó kérdezősködésemre. Nem volt valószínű, hogy erre sor kerül.

Elhatároztam, hogy nem megyek Shaphamburybe közvetlenül Birminghamból, hanem onnét előbb Monkshamptonba megyek, innen Wyvernbe, és így észak felől megyek le Shaphamburybe. Ez valószínűleg szükségessé fogja tenni, hogy valamilyen helyen útközben megszálljak éjszakára, de másrészt ez az eljárás sikeresen fog elrejteni mindennemű üldözés elől, hacsak azt nem csinálják nagyon alaposan. És végre is, ez jelenleg még nem gyilkossági ügy, hanem csak négy font sterling ellopásának ügye.

Kiokoskodtam magamból minden aggodalmat, még mielőtt felértem volna a clayton-i dombtetőre.

Amikor felértem a domb tetejére, visszanéztem. Micsoda világ volt ez! S hirtelen átéreztem, hogy utoljára látom most ezt a világot. Ha utolérem a szökevényeket és sikerül tervemet végrehajtanom - velük együtt fogok meghalni - vagy felakasztanak. Megálltam és figyelmebben néztem vissza arra a széles, csúnya völgyre.

Szülőföldem volt ez a völgy, én pedig most elmegyek innét, úgy hittem, örökre, és ebben az utolsó perspektívában, e városok csoportja, amely szült, felnevelt és megnyomorított engem, megfejthetetlenül sajátosnak tűnt fel előttem. Talán az is hozzájárult, hogy ezt a tájképet

innen, erről a mindent összefoglaló kilátóhelyről rendszerint csak olyankor szoktam látni, amikor fátyolt vont rá és megenyhítette körvonalait az éjszaka; ma a hétköznapi gőzébe állt előttem ez a táj, a délutáni nap éles fényében. Lehet, hogy részben ennek volt tulajdonítható idegenszerűsége. És lehet az is, hogy volt valami azokban az emóciókban, melyeken most több mint egy hét óta átmentem, ami fokozta éleslátásomat, ami lehetővé tette, hogy átlássak olyasmin is, ami megszokott dolog volt, hogy kérdés tárgyává tegyem az elfogadott dolgokat is. De bizonyos vagyok benne, hogy ekkor éreztem át először, milyen ötletszerű, milyen rendszertelen valami az otthonok és ércbányák, a szénbányák és téglagyárak, a vasúti műhelyek, a csatornák, az iskolák, a vasgyárak és kohók, a templomok, kápolnák, munkáskerti fakalibák eme nagy összevisszasága, a füstös, rút, véletlen-szülte létesítmények eme szédületes, rendetlen összesűrűsödése, amelyben az emberek olyan boldogan éltek, mint a békák a szemetesládában. Minden egyes dolog megkárosította a körülötte levőket és elvette előlük a teret, minden egyes dolog ignorálta a körülötte levő többi dolgot; a kohó füstje bepiszkította a téglagyár agyagját, a vasút kattogása megsüketítette a templomi imádkozók fülét, a kocsmáromlottságot vitt az iskola falai közelébe, kedélytelen otthonok nyomorúságosan húzódtak meg az industrializmus szörnyűségesen hatalmas építményei tövében, és az egész a tapogatózó ostobaság benyomását tette. Az emberiség megfulladt a maga termékei közepette, és az egész energiáját arra fordította, hogy növelje a rendetlenséget, amelyben élt, mint valami vak, sebzett állat, amely egy mocsár közepén szenved, küzködik és csak annál mélyebben süllyed a mocsárba.

Nem gondoltam át világosan mindezt a dolgot ezen a délutánon. Még sokkal kevésbé kérdeztem meg magamtól, hogy én, gyilkos szándékkal, hogyan állok mindezekhez a dolgokhoz. Úgy írom le annak a rendetlenségnek és fulladozásnak a felismerését itt és most, mintha én akkor gondolatok formájában ismertem volna fel, pedig valóban csupán átéreztem, múltó hangulatként éreztem át egy pillanatig, ahogy visszanéztem, és a következő pillanatban az egész ismét továtűnt elmémből.

Sohasem látom viszont többé ezt a tájat. Erre tértem vissza gondolataimban. Az bizonyos, hogy nem sajnálom. A valószínűség az, hogy tiszta levegőben, tiszta ég alatt fogok meghalni.

A távoli Swathingleaből egy kis hang ért ide, valami távoli embertömeg ordításának végtelen pici hangja, azután pedig gyors egymásutánban három lövés zaja.

Ez egy darabig megdöbbenően ott tartott engem... Nos, akárhogy van is, én ezt mind itt hagyom. Hála Istennek, hogy itt hagyom! Ekkor pedig, ahogy megfordultam, hogy tovább menjek, eszembe jutott édesanyám.

Nagyon rossz világban hagyom én itt szegény édesanyámat! Gondolataim egy pillanatig nagyon élesen koncentráálódtak reá. Ott lenn, ama délutáni világításban, jár most édesanyám ide-oda, nem tudja még, hogy elvesztett engem, görnyedten szorgoskodik a homályba boruló alagsori konyhában, talán valami lámpát visz most a mosogatóhelyiségbe, hogy ott megtisztítsa, levágja kanócat, vagy pedig ott ül, türelmesen, a tűzbe bámulva, várva, hogy hazajöjjenek esti teára. Nagy szánalom költözött szívembe ő iránta, nagy, bűnbánó érzés azok miatt a súlyos bajok miatt, amelyek az ő ártatlan feje köré gyűlnek. Végre is, miért csinálom én ezt a dolgot?

Miért?

Újra megálltam hirtelen, amikor a dombtető pereme már ott tornyosodott köztem és otthonom közt. Szinte kedvem volt már hazatérni édesanyámhoz.

Ekkor azonban eszembe jutottak a segédlelkész aranyai. Ha máris észrevette hiányukat, mi az, amihez visszatérnék?

S ha visszatérnék is, hogy adhatnám őket vissza?

S milyen lesz az az éjszaka, miután lemondtam bosszúmról? S milyen lesz az az idő, amikor a fiatal Verrall visszajön? És Nettie?

Nem! Ezt a dolgot meg kellett csinálni.

De legalább megcsókolhattam volna édesanyámat, mielőtt elmentem, valami üzenetet hagyhattam volna hátra részére, legalább egy kis időre megnyugtathattam volna őt. Ő bizonyára egész éjszakán át figyelni fog minden hangra és várni fog engem...

Küldjek neki táviratot Two-Mile Stone-ból?

Nem lehet ezt már; késő, késő. Így cselekedni annyit jelentene, mint elárulni az útirányt, amelyet választottam, magamra vonni az üldözést, gyorsan és biztosan, ha lesz üldözés. Nem! Édesanyámnak szenvednie kell!

Vad elszántsággal mentem Two-Mile Stone felé, de most mintha már valami az enyémnél nagyobb akarat irányította volna arrafelé lépteimet.

A sötétség beállta előtt értem Birminghambe, és éppen elértem még az utolsó vonatot Monkshampton felé, ahol az éjszakát tölteni szándékoztam.

V. FEJEZET

A két szerelmes üldözése

1.

Amikor a vonat tovább vitt Birminghamból Monkshamptonba, nemcsak oly vidékre vitt, ahol eddig még soha nem voltam, hanem egyúttal a napfény köznapi világából, abból a világból, amelyben rendes és megszokott színe és formájuk van a dolgoknak, elvitt a csodálatos, különös, precedens nélküli éjszakába, amely fölött ama utolsó napok óriás meteorja uralkodott.

Abban az időben valami sajátságos hangsúlyozottsága volt a nap és az éjszaka megszokott váltakozásának. Nap és éjszaka úgy váltak el egymástól, hogy eltérő voltuk napról-napra jelentősebbé vált mindenféle világi történésre vonatkozólag. Nappal az üstökös csupán egyik napihíre volt az ujságoknak, amelyet ezer közvetlenebb, az életre nézve jelentősebb hír kiszorított az emberek tudatából, elenyésző jelentőségűnek látszott a háború forгатagához képest, amely most elért bennünket. Csillagászati jelenség volt, valahol messze Kína fölött, milliónyi kilométer távolságban a földtől, az égbolt mélységeiben. Megfeledkeztünk róla. De mihelyt leszállt a nap, mindenki újra meg újra kelet felé fordult, és a meteor ismét átvette uralmát fölöttünk.

Az ember várta felkelését, és mindazonáltal minden éjszaka meglepetés volt megjelenése. Mindig nagyobb fénnel kelt fel, mint amilyet remélni mert az ember, napról-napra nagyobb lett, körvonalaiiban napról-napra csodálatos változások mutatkoztak, most pedig valami csodálatos, kevésbé fényes, sötétebben zöld korong jelent meg rajta, amely abban az arányban nőtt, mint a meteor maga: földünk rávetett árnyéka. Ennek is megvolt a maga fénye, úgyhogy ez az árnyék nem volt éles körvonalú vagy fekete, hanem valami foszforeszkáló fényben izzott, kisebb fényességgel, mint azon a részen, amely a nap sugarait is visszaverte. Amint a zenith felé emelkedett a meteor, mihelyt a trónjáról lemondó napot a nappali világosság utolsó mögötte úszó foszlánya is követte, ennek az új csillagzatnak zöldes-fehér fénye egyszerre számkivetésbe küldötte a nappal valamennyi valóságát és valami ragyogó kísértetszerűség fényét borította a dolgokra. A csillagtalan éjszakát maga körül valami egészen különösen mély sötétkép színűvé tette, a világ legmélyebb, legintenzívebb színe volt ez a sötétkép szín, olyan, amilyet soha se láttam se azelőtt, se azóta. Arra is emlékszem, hogy, amint kinéztem a vonatból, amely kattogó rázással vitt Monkshampton felé, feltűnt nekem, hogy mindabba az árnyékba, amelyet a meteor vetett, valami sajátságos rőzvörös fény vegyült.

Csúnya angol ipari városainkat a képzelet tündérvárosaivá változtatta ez a fény. A városi hatóságok mindenütt megszüntették az utcák világítását - az üstökös fénye elegendő volt arra, hogy az ember a legkisebb betűs ujságot is elolvassa világánál - és így Monkshamptonban sápadt, fehér, ismeretlen utcákon mentem végig, amelyek villamos ívlámpagömbjei árnyékot vetettek a járdára. Itt is, amott is vőřses narancsfényben égtek a házak kivilágított ablakai, mintha álombéli függőnybe vágott lyukak lennének, amely mögött kohó tüze ég. Hangtalan lépésű rendőř holdfényből szőtt fogadót mutatott nekem; zöldarcú ember nyitott kaput s itt töltöttem az éjszakát. Másnap reggel nagy zaj közt kezdte meg a fogadó reggeli üzemet; piszkos kis sőřház volt, amely bűzlőtt a sőř szagától, kövér, piszkos fogadósa volt, vőřs foltokkal nyakán s a kis kockás kövezeten a kocsmá előtt nagy volt a forgalom zaja.

Kijöttem, miután kifizettem számlámat, az utcára, amely két ujságáros kiáltásaitól volt hangos, meg egy kutya zajos ugatásától, aki versengeni próbált velük. Az ujságárosok azt kiabálták: „Nagy angol szerencsétlenség az Északi Tengeren. Elveszett egy hadihajó, egész legénységével együtt!”

Vettem egy ujságot és a vasúti állomás felé mentem, elolvasva ama részleteket, melyeket a régi civilizáció eme diadaláról közöltek, arról, hogy mikép röpítették levegőbe ezt a hatalmas vashajót, amely tele volt ágyúkkal, robbanó anyagokkal, a legdrágább és legszebb gépekkel, melyeket ama kor egyáltalán elő tudott állítani, - mikép röpítették levegőbe kilencszáz ép, egészséges, szolgálatra alkalmas férfivel együtt, akik mindnyájan felette voltak az átlagnak - egy kontakt-akna segítségével, amelyet egy német tengeralattjáró vontatott maga után. A háborús izgalom lázába olvastam bele magamat. Nemcsak hogy elfelejtettem a meteort, hanem egy időre még megfeledkeztem tervemről is, mely a vasúti állomáshoz vitt, mely megvétette velem jegyemet és amely most visz tovább Shaphambury felé.

Így ismét átvette a maga jogait a forró nap, s az emberek megfélelkeztek az éjszakáról.

Minden éjszaka, éjszakáról-éjszakára mind határozottabban sugárzott felénk a szépség, a csodálatosság, az egek mélységeinek ígérete, mi pedig elnémultunk és bámultunk egy ideig. De mihelyt eljöttek újból a hajnal megszokott szürkésű hangjai, mihelyt hallottuk a felgördített vasredőnyök és a zörgő tejeskocsik csörömpölését, újból megfélelkeztünk mindenről s a poros, szokott nappal ásítva nyújtóztunk ismét felénk. A szénfüst tisztátalansága sávokban szállingózott végig az égen és mi felkeltünk, hogy hozzáfogjunk az élet tisztátalan, rendetlen napi teendőihez.

„Ilyen volt az élet mindig” mondtuk; „ilyen lesz is mindig.”

Ama éjszakák dicső szépségét úgyszólván általánosan látványnak tekintették csupán. Nem jelentett az ránk nézve semmit. Nyugat-Európában csupán az alsóbb néposztályok egyik kis, tudatlan része tekintette az üstököst úgy, mint a világ végét bejelentő csodát. A kontinensen, ahol volt parasztság, másképp állt a dolog, de Angliában már eltűnt a parasztság. Mindenki olvasott ujságot. Az ujság ama csendes napok folyamán, mielőtt Németországgal való viszályunk tetőpontja felé rohant, teljesen eloszlatta annak a lehetőségét, hogy ez az ügy pániknak legyen okozója. Még az országúti csavargók meg a gyermekek a gyermekszobákban is megtanulták, hogy ama fénylő felleg legfeljebb pár száz tonna súlyú lehet mindössze. Ezt a tényt kétségtelenné tették azok az óriási mértékű elterelődések, melyek végül is egyenesen nekifordították az üstököst a mi világunknak. Három kis aszteroid mellett haladt el, anélkül, hogy pályájukból a legkisebb mértékben kizökkentette volna őket; míg maga az üstökös három teljes ívfoknyi utat írt le ezalatt. Amikor bele fog ütközni földünkbe, nagyszerű látvány lesz, kétségtelenül, azokra nézve, akik a földnek azon az oldalán lesznek, amelyen az összeütközés bekövetkezik, de egyéb semmi. A meteor mind nagyobb helyet fog elfoglalni az égen, de fényessége magvát mind nagyobb mértékben fogja beborítani a föld árnyéka és a végén az egész égboltot a meteor fogja betölteni, a fényes zöld fellegekből álló égboltot, fehér fényességgel a látóhatár körül, kelet és nyugat felé. Ezután valami szünet következik el - szünet, melynek tartama nem volt egészen pontosan meghatározható - aztán pedig, kétségtelenül, a hulló csillagok sziporkázó áradata. Szokatlan színűek lesznek talán, amiatt az ismeretlen elem miatt, melynek jelenlétét a színek zöld részében mutatkozó új vonal jelezte. Egy kis ideig úgy lesz, hogy a zenith felől sziporkázva fog hullani a hullócsillagok áradata. Némelyik ezek közül remélhetőleg a földre fog érni és vegyelemezhető lesz.

Ez lesz minden, mondotta a tudomány. A zöld fellegek sebes forgatagban fognak keringeni, majd el fognak tűnni és lehet, hogy lesznek zivatarok. De az üstökösfény széttépett foszlányai

mögött ismét meg fog jelenni a régi ég, meg fognak jelenni a régi csillagok és minden úgy lesz ismét, mint valamikor volt. És minthogy mindez a legközelebbi hét keddjének reggelén hajnali egy és délelőtti tizenegy óra közt fog végbemenni - én a szombatról vasárnapra virradó éjszakát töltöttem Monkshamptonban, - csak részben lesz látható - ha egyáltalában látható lesz - földünknek ezen a felén. Talán, ha későn következik be, nem lát majd az ember belőle egyebet, mint egy-egy hulló csillagot az ég alján. Mindezt velünk a természettudomány legnagyobb bizonyossága gyanánt közölték. Mindez azonban nem változtatott azon, hogy eme utolsó éjszakák az emberi tapasztalások legszebbjei és legemlékezetesebbjei közé tartoztak.

Az éjszakák nagyon melegek lettek és miután másnap hiába jártam be Shaphamburyt, rettenetes gyötrelmet okozott nekem, amikor ama dicső fény megjelent az égen, az a gondolat, hogy ennek a fénynek tüneményes áldása alatt szerelmeskedtek egymással az ifjú Verrall és Nettie.

Jártam oda meg vissza, vissza meg oda, végig a tengerparti házsoron, arcába nézve a sétáló fiatal pároknak, kezemet készenlétben tartva zsebemben, szívemben valami különös fájdalommal, mely nem volt rokon a dühhel. Míg végre valamennyi sétáló hazament és ágyba feküdt és én egyedül maradtam a csillaggal.

A vonat, amely aznap délelőtt Wyvernől Shaphamburybe hozott egy teljes órát késett; azt mondták, bizonyos csapatműveletek miatt volt ez, melyeket abból a célból hajtottak végre, hogy szembeszállhassanak az Elbe torkolata felől jövő esetleges német megszálló támadással.

Shaphambury furcsa benyomást tett reám már akkor is. Valami érlelődött bennem abban az időben, ami megéreztettem velem sok elfogadott dolog furcsaságát. Ma visszapillantva rá, még sokkal furcsábbnak látom. Különösnek látszott ez az egész város az én szememben, aki még kevés világot láttam; különösnek látszott még maga a tenger is. Csak kétszer jártam előzetesen tenger partján, egész életemben, akkor is a wales-i parton lévő fürdőhelyeken voltam, amelyeknek hatalmas kősziklái és magas hegyekből álló háttere egészen mássá tették a tengeri látóhatár benyomását, mint amilyen az a keletangliai lapos parton. Itt is vannak szirtek, de amit itt szirteknek neveznek, nem egyéb, mint barnás-fehér földből álló töredező part, mely többnyire nem magasabb tizenöt méternél.

Mihelyt megérkeztem, rendszeres kutatást indítottam meg Shaphambury-ben. Mind a mai napig a legvilágosabban emlékszem arra a tervre, amelyet magamban akkor kialakítottam és arra, hogy kutatásaimat mennyire megnehezítette az, hogy mindenki ellenállhatatlan vágygal arról kívánt beszélni, mi a valószínűsége annak, hogy a németek a tenger felől megtámadnak bennünket, mielőtt a mi La Manche csatornabeli hajóhadunk védelmünkre ide érkezne. Kis kocsmában aludtam Shaphambury egyik félreeső uccájában vasárnap éjszaka. Wyvern-ből csak délután két órára érkeztem Shaphambury-be, mivel vasárnap csak igen kevés vonat jár és semmiféle nyomra nem bukkantam, csak hétfőn késő délután. Ahogy a kis helyi érdekű vonat a domb oldalát megkerülve, közelébe ért ennek a kis fürdőhelynek, az ember meglátott egy csomó dombos-völgyes, füvel benőtt térséget, amelyek közepén nagyszámú feltűnő deszkaplakát keltette fel az ember figyelmét és metszette darabokra a tenger távoli látókörét. E plakátok legtöbbje élelmiszerekre, vagy oly gyógyszerekre vonatkozott, amelyek arra voltak hivatva, hogy kövessék az élelmiszereket; a színük pedig nem úgy volt megválasztva, hogy szépek legyenek, hanem inkább úgy, hogy feltűnőek legyenek, hogy kiemelkedjenek ama keleti partvidék enyhe, szürkés háttéréből. De ezeken a reklámtáblákon kívül különféle, nagy hangú nevet viselő „telektömbök” nagy, fehér alapon fekete betűs fölírást viselő névtáblái is láthatók voltak. Ama idők individualista vállalkozó szelleme odavezetett, hogy szinte az egész vidéket a tengerparti városok körül feldarabolták építési telkekké, amelyekhez megfelelő utakat is építettek. Anglia egész partvidéke, kivéve a déli és keleti part egy kis részét, ebben az állapotban volt és ha megvalósultak volna minde tervek ígéretei, a szigetország teljes lakos-

ságát el lehetett volna helyezni a tengerparton. Természetesen ez egyáltalán nem történt meg, a tengerpart eme egész elrútítása csak azért történt, hogy egy kis értelmetlen telekspekulációt bátorítson és mindenfelé csupán a telekügynökök plakátjait lehetett látni, mindenféle állapotban az új és a pusztulófélben levő között, látni lehetett rosszul épített, ilyen telektömb kihasználása végett létesített uccákat, amelyeket benőtt a fű, itt-ott pedig, az ilyen uccák sarkán, valami nagyhangú táblát, mely szerint ez a „Trafalgar Avenue”, vagy az „Út a tengeri kilátáshoz”. Imitt-amott egy-egy kisebb tőkepénzes, egy-egy boltos, akinek „megtakarított pénze” volt, kiszolgáltatta telkét az ottani építő-vállalkozóknak és épített magának házat.

Alaposan megnéztem a várost, mielőtt kutatásaimat megindítottam. Az ucca rosszul kezdődött, egy sorával az olcsó, hivalkodó, fizetésképtelennek látszó boltoknak, egy kocsmával és egy bérkocsiállomással, azután egy csomó kis vörös villa következett, amelyeket részben elrejtettek bokros kertjeik, végül pedig az ucca egy rendetlenül csillogó, de egészben véve tetszetős Fő-uccává alakult át, amelyen aznap délután mindenfelé le voltak bocsátva a redőnyök, és amelyen vasárnapi csend uralkodott. Valahol a háttérben templom harangja hallatszott és gyermekek mentek élénkszerű, újaknak látszó ruhákban a vasárnapi iskolába. Azután a gipszfaragványokkal díszített penzióépületek szegélyezte téren át elérkeztem egy aszfaltból, euonymus-bokrokból álló kerthez - ez volt a tengeri sétány. Leültem egy öntöttvasból készült székre, és mindenekelőtt végignéztam a sáros, homokos tengerpart széles sávján, furcsa kerek kabinjaival, amelyekre újtalálmányú pilulák hirdetései voltak ráfestve, - azután pedig végignéztam a tengerparti házson, amelyről ezekre az emésztési tanácsokra nyílt kilátás. Penziók, magánszállodák és kiadó lakásokat tartalmazó villák terraszokon csoportosulva terültek el szorosan jobbra és balra tőlem, azután pedig hirtelen végük volt; az egyik irányban állványok jelezték, hogy valami építkezés van folyamatban; a másik irányban egy üres hézagon túl, hatalmas, kiemelkedő vörös építmény meredt az égbe, óriási szálloda, amely törpévé kicsinyített minden egyéb épületet. Észak felé alacsony, sápadtszerű sziklák voltak, amelyeken kis fehér sátrak látszottak, mintha kis fehér fogai lennének a szikláknak: ezekben táboroztak a város önkéntesei, teljesen felfegyverezve. Dél felé a homokos zátonyok hosszú sora húzódott, köztük néha egy-egy bokor, vagy egy csomó csenevész fenyő, és itt-ott egy-egy plakát-tábla. Kemény, kék ég borult eme egész kép fölé, a napfény tintasötétségű árnyékokat vetett, kelet felé pedig fehér lett a tenger. Vasárnap volt és az ebéd még otthon tartotta a legtöbb embert.

Furcsa világ! - gondoltam magamban már akkor is, - önök előtt ma szinte lehetetlenül furcsának kell, hogy feltűnjön - és egy kis idő múltán kényszerítettem magamat, hogy visszatérjek a magam ügyéhez.

Hogyan kérdezősködjem? Mit kérdezzek az emberektől?

Hosszasan töprengtem ezen, - kezdetben kissé fáradt és indolens voltam, - hirtelen azonban eszmék áradata indult meg bennem.

Megoldásom eléggé ötletes volt. A következő mesét találtam ki. Én most véletlenül itt vagyok szabadságon Shaphambury-ben, és felhasználom ezt az alkalmat, hogy megkeressem egy igen értékes toll-boának jogos tulajdonosát, amely toll-boát nagybátyám wyverni szállodájában felejtett egy fiatal hölgy, aki egy fiatal úrral utazott, - kétségtelenül valami fiatal házaspár. Valamikor csütörtökön kellett, hogy ezek ide Shaphambury-be megérkeztek legyen. Sokszor mondtam el ezt a történetet magamnak, és elfogadható neveket találtam ki nagybátyám és szállodája részére. Ez a mese mindenesetre teljesen indokolni fogja azokat a kérdéseket, amelyeket az emberekhez intézni fogok.

Ezt elhatároztam magamban, de egy ideig még ott ültem a parton, nem volt meg bennem az energia, hogy hozzá fogjak. Végre a nagy szálloda felé irányítottam lépteimet. Ennek a szállodának feltűnő pompája az én tapasztalatlan ítéletem számára azt jelezte, hogy bizonyára ez a hely az, amelyet egy jó családból való gazdag fiatalember ki fog választani.

Hatalmas huzatmentes körforgó ajtót forgatott meg részemre egy fényes, zöld egyenruhába öltözött, ironikusan udvarias alportás, aki ruháimat nézte, miközben kérdéseimet hallgatta, azután pedig német kiejtéssel utasított a ragyogó fényben tündöklő főportáshoz, aki viszont tovább utasított egy hercegi külsejű fiatalemberhez, aki sárgarézzel díszített és ragyogóra fényezett pult mögött ült. Olyan volt ez a pult, mintha banké lett volna, - nem is egy banké, száz banké. Ez a fiatalember, miközben kérdéseimre válaszolt, galléromra és nyakkendőmre szegezte tekintetét, - én pedig tudtam, hogy ezek rettenetes állapotban vannak.

- Szeretnék megkeresni egy hölgyet és egy urat, akik kedden érkeztek Shaphambury-be, - mondtam.

- Ismerősei uraságodnak? - kérdezte a fiatalember az iróniának valami rettenetes finomságával.

Végül is sikerült megállapítanom, hogy itt a fiatal pár semmiesetre sem lakott. Lehet, hogy itt ebédeltek, de szobát nem vettek. Ismét kimentem a hotelből - az ajtót ismét tiszteletteljesen forgatta meg részemre az alportás - a társaságba bele nem illés kényelmetlen érzésével lelkemben és aznap délután nem próbálkoztam meg újabb szállodákkal.

Elhatározottságomban mintha valamilyen apály állott volna be. Most már több ember sétált a tengerparton, és vasárnapi eleganciájuk megalázó érzést keltett bennem. Annyira tudatom előterébe került saját személyem, hogy szándékomról szinte megfeledkeztem. Éreztem, hogy zsebemnek a forgópisztoly okozta dagadtsága nagyon feltűnő, és szégyenkeztem. Végigmentem a tengeri sétányon, túl a városon, ott aztán lefeküdtem a partra, nagy kavicsok és tengerparti pipacsok között. A reakciónak ez a hangulata egész délután uralkodott rajtam. Este, körülbelül naplemente táján, elmentem a vasúti állomásra és ott a hordároknál kezdtem kérdezősködni. De rájöttem, hogy a hordárok olyan emberek, akik jobban emlékeznek a poggyászarabok formájára, mint az emberekre, és nekem halvány sejtelmem sem volt arról, hogy miféle poggyászt hoztak valószínűleg magukkal Nettie és a fiatal Verrall.

Ezután egy nyálasszájú, falásos öregemberrel beszélgettem, aki ezüst gyűrűt hordott, és azokat a lépcsőfokokat septe, amelyek a parti sétányról a strandra vezettek. Ez az ember sokat tudott fiatal párokról, de csak általánosságban, és semmit nem tudott arról a meghatározott fiatal párról, amelyet én kerestem. A legkellemetlenebb módon emlékeztetett az élet érzéki oldalára és egyáltalán nem bántam, amikor rövidesen hadihajó jelent meg a tengeren előttünk, jelzéseket váltott a parti őrséggel és a táborral, és így végét szakította az öregember megjegyzéseinek a nyári utazásokról, a tengerpartról és az erkölcsökről.

Elmentem, leültem egy székre a sétányon, és néztem a hideg tűz ama emelkedő fellegeit, amelyek elhomályosítani kezdték a pirosuló nyugati égboltot. Déli fáradtságom mulófélben volt, vérem elkezdett ismét forróbban keringeni. Mihelyt pedig a szürkület és ama fenséges fényesség elfoglalta a napvilág helyét és megszüntette ennek a szokatlan környezetnek köznapi furcsaságát, a céltalan materializmus hangulatát, amely nap közben áradt belőle, a regényesség érzése visszatért belém és újból feléledtek a szenvedélyre, becsületre, bosszúra vonatkozó gondolataim. Emlékszem, hogy a hangulatnak ez a megváltozása ebben az esetben rendkívül élénk módon történt meg, de úgy gondolom, hogy kevésbé élénken számtalanszor éreztem ugyanezt.

Az a furcsa illúzióm volt ezen az éjszakán, hogy Nettie és szerelmese ott vannak közelemben és hogy rövidesen rájuk is fogok találni. Elmondtam már, hogyan mentem a szürkületben, őket keresve minden párban, amely felém közeledett. Végre pedig álomba merültem, egy szokatlan hotelszobában, amelynek falai tarka színekkel díszített bölcs mondásokkal voltak teleaggatva, és átkoztam magamat, amiért elpazaroltam egy napot.

Hiába kerestem őket másnap egész délelőtt, de ebéd után gyors egymásutánban a nyomok egészen megdöbbenő sokaságára bukkantam rá gyorsan egymás után. Miután először nem találtam egyetlen olyan fiatal párt, amely megfelelt volna a fiatal Verrallnak és Nettie-nek, hirtelen bosszankodásomra négy olyan párt fedeztem fel, amelyek mindegyike ők lehettek volna.

E négy pár mindegyike lehetett volna az, amelyet kerestem; egyikükre nézve se voltam azonban ebben bizonyos. Mind a négy pár szerdán vagy csütörtökön érkezett. Két pár ezek közül még mindig ott lakott azokban a szobákban, amelyeket felfogadtak, de ezek közül egyik sem volt otthon. Késő délután sikerült listámat megszükiteni azáltal, hogy egy drappruhás fiatalembert, aki pofa-szakállt és hosszú kézelőket viselt, és kísérijét, egy harmincéves vagy ennél idősebb, tudatosan nagyúri dámát játszó hölgyet kiküszöböltem. Utáltam őket, amikor eléim kerültek; a másik fiatal pár pedig hosszú sétára ment el, és bár én ott strázsáltam a penziójuk előtt addig, amíg a tüzes felleg megjelent az égen, mégis elkerültem őket valahogy, amikor hazatértek. Később aztán megláttam őket, amint egy külön kis asztalnál ebédeltek az erkélyes ablak mögött, piros ellenzős gyertyák álltak közöttük, és időnként kinéztek erre a fényességre, amely nem volt se éjszaka, se nappal. A lány rózsaszín estélyi ruhájában nagyon könnyednek és csinosnak látszott - elég csinosnak ahhoz, hogy elkésérítsen, szép karja volt és fehér, formás válla, félreforduló arca és szőke haja füle körül telve volt szubtilis gyönyörűségekkel; de nem volt Nettie, és a boldog férfi, aki vele volt, régi arisztokráciánk ama furcsa degenerált típusa volt, melyet az oly különösen gyakran hoz létre, - semmi áll, nagy, csontos orr, kis szőke fej, unott arckifejezés és olyan nyak, amely ingújj számba menő gallért követelt és kapott. Kint álltam a meteor élénk fényében, gyűlöltem őket és átkoztam, amiért ilyen soká feltartottak. Addig álltam ott, amíg nyilvánvaló volt, hogy észrevettek, amint ott álltam az irigység fekete megtestesüléseként, sötét szilhuettként a fényes háttér előtt.

Ezzel Shaphambury el volt intézve. A kérdés, amelyet most el kellett döntenem, az volt, hogy a hátralevő két pár közül melyiknek kövessem útját.

Visszamentem a parti sétányhoz, azon igyekezve, hogy kiokoskodjam legközelebbi lépésemet; mormogva beszéltem magammal, mert volt valami abban a ragyogó csodában, ami elvette az ember agyának nyugodt gondolkodó képességét, és olyan érzést keltett az emberben, mintha kissé szédülne.

Az egyik pár elment Londonba; a másik pár elment a Bungalow villa-telepre Bone Cliff falu mellett. Merre lehet ez a Bone Cliff? - töprengtem. Egyszerre szembe találtam magam az én falábas emberemmel, aki ott állt lépcsőfokai tetején.

- Halló, - mondtam neki.

Az uccaseprő a tenger felé mutatott pipájával, és ezüst gyűrűje megcsillant az ég fényében.

- Fura dolog, - mondtotta.

- Mi a fura dolog? - kérdeztem.

- Reflektorok! Füst! Hajók, amelyek észak felé vonulnak, ha ez az átkozott megzöldült tejút nem volna, láthatnók.

Egy ideig túlságosan elfoglalta őt érdeklődése e dolgok iránt, semhogy figyelt volna kérdéseimre. Végre kegyesen nyilatkozott, válla fölött visszanézve reám:

- Ismerem-e a Bungalow-telepet? Hogyne ismerném. Művészek meg ilyen népség megy oda. Szép dolgok történnek ott! Nők és férfiak együtt fürödnek - botrányos dolog. Igen, ismerem.

- De merre van? kérdeztem. Hirtelen elkeseredés fogott el.

- Nézze! - mondotta - mi volt az a föllobbanó láng? Ágyúlövés volt ez, biz Isten!

- Azt meghallotta volna, - válaszoltam - már sokkal előbb, mint hogy olyan közelségbe jut, amikor látni lehet a lobbanást.

Nem válaszolt. Teljesen elmerülve nézte azt a kísérteties táncot, amelyet a tenger távoli szegélye és az üstökös fénye jártak egymással. Csak azzal tudtam rávenni arra, hogy ezt egy pillanatig abbahagyja, hogy kijelentettem neki, hogy addig fogom zaklatni, amíg meg nem mondja nekem, amit megakartam tudni. A végén kénytelen voltam megragadni a karját, és megrázni. Erre azután káromkodva felém fordult.

- Tizenegy kilométer, - mondotta végre - végig ezen az úton. Most pedig menjen az úr a pokolba!

Valami csúnya szidalommal feleltem köszönet helyett; így váltunk el, én meg elindultam a Bungalow-telep felé.

A parti sétány végén túl valamivel találkoztam egy rendőrrel; ott állt, bámulta az eget és kérdéseimre megerősítette azt az útbaigazítást, amelyet a falábú ember adott.

- Nagyon magányos országút ez, tetszik tudni, - kiáltott utánam...

Valami furcsa intuíció volt bennem, hogy most végre helyes nyomon járok. Magam mögött hagytam Shaphambury házainak sötét tömegeit, és kifelé igyekeztem ama éjszaka homályos sápadtságában, oly utasnak nyugodt biztosságával, aki útjának céljához közeledik.

Nem emlékszem rendes egymásutánban ennek a hosszú gyalogútnak incidenseire, az egyetlen összefüggő dolog emlékezetemben a mindinkább növekvő fáradtság érzésének emléke. A tenger többnyire sima és fényes volt, mint egy tükör, fényt visszaverő ezüst végtelen síksága, amelyre lassú, széles hullámok rajzoltak párhuzamos vonalakat, de egyszer kis szellő gyöngesóhaja suhant végig rajta és a hullámok hosszú testét finom, pikkelyes hab koszorúkká borzolta fel, és ez a kis szellő nem is szűnt meg többé teljesen. Az út néha homokos volt, vastagon feküdt rajta az ezüsthényben csillogó színtelen homok, helyenként pedig mész és köves rögök voltak rajta, a köves rögökön pedig csillámló felületek, az álmos homokpadokon valami alacsony, fekete kúszócserje terjedt szét, helyenként kis sűrűségeket képezve, máshol meg különálló csomókban. Az út egyik szakaszán fű következett, és kísérteties nagy juhok alakjai jelentek meg a szürkesség közepette. Azután egy ideig fekete fenyőerdő fái között haladt el az út, amelyek állandóvá tették rajta a sötétséget, az erdő szélét pedig, rojtos szegély gyanánt, eltörpült, szélhajlított fantasztikus alakú fák vették körül. Azután elszigetelt fenyőfák, amelyek boszorkányokként hajlongtak felém a szélben. Eme alakzatok között, groteszkül, hozzájuk nem illő módon jelent meg aztán néhány telektömb hirdető-táblája, amely azt a felírást: „E telekre villák építhetők a vevők előírásai szerint”, odakiáltotta a csöndnek, az árnyékoknak és a ragyogó éjszakai fénynek.

Egyszer, emlékszem, hallottam a szárazföld irányába felől valahonnét egy kutya állhatatos csaholását, forgópisztolyomat pedig több ízben kivettem zsebemből és igen gondosan megvizsgáltam. Természetesen teljesen szándékom uralma alatt állottam, amikor ezt tettem, bizonyára Nettie-re és bosszúállásomra gondoltam, de ma ezekre az érzésekre egyáltalán nem

tudok már visszaemlékezni. Csupán arra a zöldes fényre emlékszem vissza nagyon határozottan, amely végig csillámlott a pisztoly forgóján és csövén, miközben azt kezemben forgattam.

Aztán pedig ott volt az ég, a csodálatos, fényes, csillagatlan, holdtalan ég, és annak üres kék mélységei az ég alján, a meteor és a tenger között. Egyszer pedig, - sajátságos fantomok! - láttam messze kint a csillogó tengeren, nagyon kicsinyen és távol, három hosszú, fekete hadihajót, amelyeknek nem volt sem árbocuk, sem vitorlájuk, sem füstjük, egyetlen lámpa sem volt rajtuk, sötét, halálos, settenkedő tárgyak, amelyek igen gyorsan haladtak és egyenlő távolságban tartották magukat egymástól. Amikor pedig újra odanéztem, már egészen kicsinyek voltak és a tenger fényessége elborította őket.

Egyszer pedig láttam valami lobbanást és hallottam valami hangot, amelyről úgy gondoltam, hogy ágyúé, mikor pedig odanéztem, láttam, hogy egy zöldes fénycsóva még mindig ott lebeg az égben. Ezután mintha valami rebbenés és suttogás lett volna a levegőben, a vér erősebben lüktetett az ember ereiben, valami fölfrissülés, az elhatározottság megújulását érezte az ember...

Valahol az út folyamán ketté vált az országút, de nem emlékszem, hogy ez Shaphambury közelében volt-e, vagy valahol utam vége felé. Emlékezetemben csak a kerékvágásoktól fölszántott kétfelé menő országút közötti habozás emléke maradt meg tisztán.

Végre kezdtem elfáradni. A rothadó tengeri moszatok halmai mellé kerültem, mindenféle szekérnyom keresztezte az országutat, egyszerre pedig letévedtem az országútról és homokdombok között botorkáltam egészen közel a tenger mellett. Kijöttem a homályos csillogó homokos partra, és valami foszforeszkáló fény a víz szegélye felé vont. Lehajoltam és bámulva néztem arra a sok csillogó foltra, amely a vízfodrokon úszkált ide-oda.

Nemsokára sóhajtvá felegyenesedtem és néztem ama utolsó csodálatos éjszaka magányos csendjét. A meteor ekkor már az ég egész területét bevonta csillogó hálójával, és leáldozó-félben volt, kelet felől ismét feltámadt az ég kéksége; élesszélű, mély feketeség volt a tenger, most pedig, kimenekülve ama nagy fényességből, gyöngén és reszkető bátorsággal megjelent az ég alján egyetlen gyöngye, alig látható, el-eltűnő csillag.

Mily gyönyörű volt mindez! Mily csendes és mily gyönyörű! Béke! Béke! - béke, mely meghalad minden emberi megértést, s világosságba öltözve száll le a földre!...

Valami fájdalom fogta el a szívemet, és egyszerre csak sírtam.

Valami új és különös érzés volt a véremben. Egyszerre úgy éreztem, hogy én valóban nem akarok gyilkolni.

Nem akarok gyilkolni. Nem akarok többé rabszolgája lenni szenvedélyeimnek. Nagy vágy fogott el, hogy kimeneküljek az életből, abból a napvilágból, amely forráság, konfliktus és vágy, az örökkévalóságnak - és a pihenésnek - hűvös éjszakájába. Megjátszottam a magam játékát - készen voltam.

Ott álltam a nagy óceán partján, valami szavakba nem foglalható imádság szelleme töltött el, és mélységesen vágyakoztam arra, hogy nyugtom legyen - nyugtom magamtól.

Pedig hamarosan, ottan kelet felől, újra el fog jönni ama vörös színehagyott függöny, amely befödi majd ezeket a csodákat, el fog jönni újból a véges világ, a hajnal, szürke és növekvő rideg bizonyosságaival. Ez itt most pihenés volt részemre, rövid közjáték, de holnap reggel Leadford Vilmos leszek újból, rosszul táplált, rosszul öltözött, az életre rosszul felszerelt, ügyetlen fiatalember, tolvaj és megszegyenített ember, seb az élet arcán, fájdalom és bánat

forrása még saját szeretett édesanyám részére is; nem maradt fenn számomra remény többé az életben, csupán az az egy, hogy bosszút állok, mielőtt meghalnék.

De minek ez a kicsinyes dolog, ez a bosszúállás? Az a gondolat merült fel bennem, hogy befejezhetném a dolgot most ebben a pillanatban, és hagyhatnám azokat a többieket a maguk útjára.

Kimenni a tengerbe, ebbe a langyos simogatásba, amely a víz és a fény természetét vegyítette össze magában, ott állni, ahol mellemig ér a víz, szájamba tenni forgópisztolyom csövét?

Miért nem?

Erőt vettem magamon és megfordultam. Lassan fölmentem a homokos parton, gondolkozva...

Visszafordultam és visszanéztem a tengerre. Nem! Valami bennem azt mondotta: - Nem!

Gondolkoznom kellett.

Nehézséggel járt a továbbhaladás, mert újból kezdődtek a homokdombok és az egymással összefonódott cserjék. A fekete kúszó bokrok egyik csoportja közepette leültem és pihentem, kezemre támasztva államot. Kihúztam zsebemből forgópisztolyomat, ránéztem és kezemben tartottam. Élet? Vagy halál?...

Úgy éreztem, mintha a létezés legnagyobb mélységeit mérném most meg elmémben, de észrevétlenül álomba merültem. Ott ültem - és álmodtam.

4.

Ketten fürödtek a tengerben.

Felébredtem. Még mindig éjszaka volt, ama fehér és csodálatos éjszaka, és a tiszta ég kék sávja nem volt szélesebb, mint előbb. Úgy kellett, hogy legyen, hogy ezek ketten abban a pillanatban kerültek közelembe, amikor én elaludtam, és szinte rögtön felébresztettek. Mellükig a vízben gázoltak, egyre jobban kiemelkedtek belőle, amint a part felé jöttek; nő volt egyikük, haja feje köré volt kötve, mögötte pedig követte egy férfi, feketéből és ezüsből szőtt bájos két alak, akikről fényes zöld hab pergett alá és akik köré a csillámló kis hullámok különös mintákat rajzoltak. A férfi rácsapott a vízre és azt a nő felé loccsantotta; a nő viszonzta ezt, azután pedig egy pillanatig lábaik megtörték a tenger hosszú ezüst szegélyét.

Mindegyikük szorosan testükhöz álló fürdőruhát hordott, amely semmit nem rejtett fiatal alakjuk csillogó, pergő vízcsöppekkel borított szépségéből.

A nő visszafelé pillantott vállán át és észrevette, hogy a férfi közelebb van, mint gondolta, megriadt, valami mozdulatot tett, egy kis kiáltás tört ki torkából, amely belémszúrt a szívemig, és elkezdett felfelé futni a parton, ferdén felém, úgy futott, mint a szél, elfutott mellettem, eltűnt a fekete, torz cserjék között - egy pillanat múlva már nem volt sehol, sem ő, sem üldözője, aki a homokzátonyon túl követte.

Hallottam, amint a férfi valami hangot ad, amely félig kimerültség, félig nevetés volt...

Hirtelen pedig belőlem az állatias düh megtestesülése vált, fölálltam, felemeltem ökölbe szorított kezemet, ott álltam mereven a tehetetlen fenyegetés gesztusával, alakom mögött az ég.

Mert ez a világosságból és szépségből összeszótt gyors igyekvő lény Nettie volt, - és ez volt az a férfi, aki miatt elárult!

És hirtelen fellobbant a fejemben a gondolat, milyen könnyen megtörténhetett volna, hogy akaratomnak egy kis elgyöngülése következtében itt haltam volna meg - megbosszúlatlanul!

A következő pillanatban már futottam, botorkálva, forgópisztollyal a kezemben, némán üldözve őket, akik erről mit sem sejtettek a puha és hangtalan homokon át.

5.

Felmentem a kis dombvonulat tetejére és megpillantottam magam előtt a bungalow-villa-telepet, amelyet kerestem; ott pihent a homokzátonyok alkotta félholdalakú térség ölében. Valahol becsapódott egy ajtó, a két futó eltűnt, én pedig meredten nézve magam elé, megálltam.

Három bungalow állt egy csoportban közelebb hozzám, mint a többi. Ezek egyikébe mentek ők ketten, én pedig túlkésőn érkeztem ahhoz, hogy meglássam, melyikbe. Valamennyinek ajtaja és ablakai gondtalanul nyitva voltak, világosság pedig nem látszott ki egyikből sem.

Ez a hely, amelyre most végre rátaláltam, a művészi lelkű és bizonyos könnyedséggel élő emberek ama hajlamának volt gyümölcse, amelynél fogva ezek az emberek a rendes tengeri fürdőhelyek költséges és kényelmetlen társadalmi merevsége ellen reakciót próbáltak kifejteni. Tudniok kell, hogy a vasút-társaságoknak az volt a szokásuk, hogy ha már elegendő számú éven át elavultak személykocsijaik, akkor eladták ezeket és valami zseniális embernek eszébe jutott, hogy az ilyen vasúti kocsiból egészen jól lakhaló kis házikókat lehet csinálni, amelyekben emberek eltölthetik nyári szabadságuk idejét. Ez a dolog egy bizonyos bohém-szellemű osztály köreiben divattá vált; egyik kocsit a másik mellé állították és ezek a kis rögtönzött otthonok, amelyeket élénk színűre festettek be és széles verandákkal, meg a kis házakhoz támaszkodó pajtákkal egészítették ki, a képzelhető legderültebb ellentétet alkották a díszes fürdőhelyek unalmas merevségével szemben. Természetesen sok kényelmetlenség is járt együtt az ilyen táborozással, amelyeket jókedvűen kellett elviselni, és így ezt a széles homokos partot a jókedvűek és fiatalok kedvelték különösen. Azoknak az embereknek az emlékei szerint, akik valamikor jól ismerték az ilyen helyeket, a művészek által kedvelt muszlin-ruhák, a mandolinok, a lámpások és a nyílt tűznél való sütés voltak az ilyen helyek hangulatának uralkodó elemei. De én rám nézve a szórakozást keresők eme furcsa telepe nemcsak meglepő, hanem rejtélyes valami is volt, amelynek rejtélyességét nem enyhítette, hanem inkább fokozta ama néhány képzelődő és sokat sejtető megjegyzés, amelyet a Shaphambury-i falás ember tett előttem e helyre nézve. Én nem azt láttam ebben a telepben, hogy az jókedvű, vidámhangulatú, szabadidejüket élvező emberek tanyája, hanem bizonyos komor bosszúsággal néztem ezt a helyet - mint ahogy szegény emberek, akiket öröm utáni minden vágyuk elfojtása megmérgezett, szokták az ilyen dolgokat nézni. A szegény emberek, a szénporos munkások teljesen ki voltak tagadva a szépségből és a tisztaságból; olyan élet mélységeiből, melyet elborított az olajos piszok, és a beszennyezett vágyak, keserű irigységgel és csúnya, kínzó gyanakvással nézték boldogabb társaikat. Képzelnék el egy világot, amelyben a közönséges emberek azt hitték, hogy a szerelem az állatiasságnak valamilyen fajtája, édes testvére a részegségnek!...

Abban a régi időben mindig valami kegyetlenség volt ennek a nemi szerelem dolgának a mélyén. Legalább is ez az a benyomás, amelyet a Nagy Változás szakadékan áthoztam magammal. Sikert aratni a szerelemben olyan diadalnak látszott, mint amelyet semmilyen más siker nem nyújthat, de sikertelennek lenni olyasmi volt, mintha meg volna bélyegezve az ember...

Nem éreztem különösnek, hogy a vadságnak ez a szála szövődik át ezeken az érzéseimen, sőt most ez az egy szál vált érzéseim egész fonálává. Úgy gondoltam, és azt hiszem, helyesen gondoltam, hogy akkoriban minden igaz szerelmes pár szerelme valami szembeszállás jellegével bírt a világgal szemben, ők egymás karjaiban zárt rendszert képeztek, és túltették magukat a rajtuk kívül álló világon. Az ember akkor mindig úgy szeretett, hogy szemben állott az egész világgal, ezek ketten pedig mintha engem gúnyoltak volna ki szerelmükkel. Valami figyelő kegyetlenség fenyegetései alatt játszódtott le kettejük dolga. Kard, éles kard, az élet legélesebb vágófegyvere, feküdt ott rózsáik között.

Bármi igaz is ebből mások számára, az én számomra és az én képzeletem számára ez teljesen igaz volt. Én sohasem voltam híve a habozó játéknak, sohasem voltam tréfáló szerelmes. Hevesen kívántam meg, akit megkívántam; türelmetlenül udvaroltam. Talán éppen ezért írtam olyan a tárgyra nem tartozó szerelmes leveleket; mivelhogy ezzel a meztelen témával nem tudtam játszani...

Ha Nettie ragyogó alakjára gondoltam, ha arra gondoltam, hogyan adja ő oda magát félve és mégis merészen annak az embernek, aki őt olyan könnyen meghódította, a dühnek és haragnak oly rettenetes ereje fogott el, hogy az szinte már sok volt szívemnek, idegeimnek és fizikai lényem feszültségének. Lassan jöttem le a sápadt homokdombok között a gondtalan érzékiség e furcsa falva felé és e pillanatban vézna testem hidegen és élesen volt beállítva fájdalomra és halálra, maga voltam a sötétben csillámló gyűlölet, bosszúnak kirántott kardja.

6.

Megálltam és töprengtem, hogy mit kell tennem.

Menjek bungalow-ról bungalow-ra, míg csak kettejük egyike nem válaszol kopogásomra? De hátha valami cseléd elegyedne a dologba!

Vagy várjak talán itt, ahol most vagyok - talán reggelig virrasztva? Időközben pedig...

Nagyon csendes volt most valamennyi közelfekvő bungalow. Ha halkan odamegyek hozzájuk, talán a nyitott ablakon át, abból, hogy valamit látok vagy hallok, kapok talán valami olyan értesülést, amely nyomra vezet. Menjek-e oda nagy kerülővel, kúszva támadjak-e rájuk hirtelen, vagy menjek egyenesen az ajtóhoz? Elég világos volt már ahhoz, hogy Nettie megismerjen sok lépésnyi távolságról.

A nehézség véleményem szerint abban állott, hogy ha kérdéseim útján más embereket is bevonok az ügybe, megtörténhetnék, hogy amikor végre szemben állok árulóimmal, ez a sok többi ember ott állhatna esetleg körülöttem, készen arra, hogy kicsavarja kezemből a fegyvert és lefogja a kezemet. Különben is vajjon milyen nevet viselhetnek ők itten?

„Bum!” a dördülés zaja végigremegett idegeimen, azután pedig újból megismétlődött.

Türelmetlenül fordultam meg, mint ahogy az ember valami szemtelenségre fordul meg és megpillantottam egy hatalmas páncélos hajót, alig hat kilométer távolságban, amint sebesen

halad át a hullámos ezüstön, kéményeiből pedig sötétvörös szikrák ömlenek ki az éjszakába. Amint feléje fordultam, megláttam ágyú tüzes lobbanását, amint a tenger irányában lönek és válaszul ezekre vörös lobbanásokat és valami szálló füst fellegét ott, ahol összeér az ég és a tenger vonala. Így emlékszem rá és arra emlékszem, hogy meredten bámultam erre a jelen-ségre. Olyasminek néztem ezt, mint ami nem tartozik reám. Mi közöm nekem mindezekhez a dolgokhoz?

Remegő sziszegéssel repült fel egy rakéta a fensíkről a falu mögött és forró arany tüzekké pattant szét a meteor fényessége előtt és ekkor érkezett hozzám a harmadik és negyedik ágyúlövés dördülő hangja.

A sötét bungalow-k ablakai, egyik a másik után, kiugrottak a sötétből, vörös fény négy-szögei gyanánt, amely pislogott, lobbant és nemsokára állandó fényességűvé vált. Fekete fejek jelentek meg, amelyek a tenger felé néztek, egy ajtó fölnyilt és rövid sárga fénynyalábot bocsátott ki, amely belévegyült és eltűnt az üstökös fényességébe. Ez visszahozott engem feladatomhoz.

- „Bum, bum!” És amikor újból kinéztem a hatalmas páncélos hajó felé, egy kis fáklyaszerű lángnyelv lobogott kéményei mögött. Hallottam megfeszülő gépeinek zakatolását és csengő robaját...

Hallottam, amint az emberek a faluban kiáltoznak egymásnak. Fehérruhás, csuklyás alak, - fürdőköpenyes férfi volt, - aki abszurd módon emlékeztetett valami burnuszos beduinra, kijött a közelebb fekvő bungalowk egyikéből, ott állt, tisztán láthatóan, szótlánul és árnyéktalanul az üstökös fényében.

Szeme fölé tette ellenzőül két kezét és valamit kiáltott, hogy meghallják a házban lévő emberek.

A házban lévő emberek - az én embereim! Ujjaim szorosabban kulcsolódtak revolverem köré. Mit bántam én ezt az ostoba háborút? Meg fogom kerülni a bungalow-kat a homokdombok mögött, hogy oldalról közeledhessem feléjük, ahol nem vesznek észre. Ez a tengeri csata talán elősegíti szándékom kivitelét, - ettől eltekintve nem érdekelt engem egyáltalán. „Bum!” „Bum!” A hatalmas zúgó dördülések elrohantak mellettem, megütötték szívemet és tovább mentek. Egy perc múlva talán kijön Nettie, hogy ő is nézze a csatát.

Először egy, majd két másik lebernyegbe burkolt alak jött ki a bungalowkból az első mellé. Ennek az embernek a karja a tenger felé mutatott, hangja pedig, magas tenorhang, magyarázatokban szólalt meg. Hallottam egyet-mást abból amit mondott. „Német hajó!” mondotta. „Megfogták.”

Valaki tagadásba vette ezt és ezután valami vita moraja következett, amelyet nem halottam világosan. Lassan megindultam arra a kerülő útra, amelyet kiszemeltem, közben folyton nézve ezeket az embereket.

Egyszerre oly intenzív kiáltásba törtek ki, hogy megálltam és a tenger felé néztem. Láttam a hatalmas szökőkutat egy ágyúlövés nyomán, amely a nagy hadihajó közvetlen közelében csapott bele a vízbe. Azután egy második vízszög emelkedett fel a tengerből még közelebb hozzánk, majd egy harmadik és egy negyedik, hirtelen pedig abból a fensíkből, ahonnan a rakéta jött, hatalmas örvénylő porfelleg emelkedett robbanva az ég felé és lassan oszlott széjjel jobbra és balra. Közvetlen ezután rettenetes dördülés hangzott és a tenorhangú férfi fölugrott és elkiáltotta magát: „Eltalálták!”...

Hadd lássam, hogy is volt! Természetesen meg kellett kerülnöm a bungalow-kat, aztán hátulról közeledtem ama csoport felé.

Valami magas hangú nő hangja hallatszott: „Nászutasok! Nászutasok! Tessék kijönni és nézni!”

Valami megcsillant a közelebbfekvő bungalow homályában és férfi hangja válaszolt belülről. Hogy mit mondott, nem értettem meg, de egyszerre nagyon világosan hallottam, amint Nettie azt kiáltotta: „Kint voltunk fürödni.”

Az a férfi, aki először jött ki, feléjük kiáltott: „Nem hallják az ágyúkat? Odakünn csata van - alig nyolc kilométernyire a parttól.”

- Mi az? - válaszolt a bungalow és egy ablak megnyílt.

- Ott kint a tengeren!

Nem hallottam meg a választ, saját mozdulataim zörejétől. Nyilván ezeket az embereket mind túlságosan elfoglalta a csata ahhoz, hogy abba az irányba nézzenek, ahonnan én jöttem és így most egyenesen odamentem a felé a sötétség felé, amely magában foglalta Nettie-t és szívem sötét vágját.

- Nézzétek! - kiáltotta valaki és az ég felé mutatott. Felnéztem és ime! Fényes zöld csíkokkal volt tele az ég. Sugarasan indultak ki egy pontból, amely középúton volt a nyugati horizont és a zenit között és a meteor csillogó fellegei között valami áramlás indult meg, mint hogyha egyszerre nyugat felé és vissza kelet felé akart volna szétfolyni és ezt a tűneményt valami ragyogó, pattogó hang kísérte, mintha fantomszerű pisztolylövésekkel volna kiverve az egész égbolt. Úgylátszott előttem, mintha segítségemre jött volna a meteor, leszállva ezer pisztolyával mint valami függöny, amely elburkolja a tenger ama értelmetlen örülségét.

„Bum!” szólalt meg egy ágyú a nagy páncélos hajón és „Bum!” válaszolták föllobogva az üldöző sorhajók ágyúi. Ha fölnézett az ember az égnek ama csíkos, mozgó könnyű habjára, elszédült az ember feje. Egy pillanatig ott álltam elkápráztatva és forgott velem a világ. Furcsa módon egy pillanatig tisztán okoskodva gondolkodtam. Tegyük föl, hogy végül is igaza volt a fanatikusoknak és ez most igazán a világ vége! Micsoda győzelem lenne ez Parloadnak!

Ekkor pedig az a gondolat bukkant fel agyamban, hogy mindezek a dolgok azért történnek, hogy megszenteljék bosszúállásomat! A háború odalent, az egek odafönt mennydörgő ruhái voltak az én cselekedetemnek. Meghallottam Nettie kiáltó hangját alig ötven lépésnyire tőlem és a szenvedély ismét tetőpontjára emelkedett bennem. Én most ő hozzá fogok visszatérni mind e rettenetek közepette, magammal hozva a nem várt halált. Magamévá fogom őt tenni ebben a percben egy golyó útján, mennydörgés és rettegés közepette. Ahogy ezt elgondoltam, ordítás tört ki torkomból, amelyre nem figyelt senki és merészen közeledtem, a forgópisztolyt leplezetlenül tartva kezemben.

Ötven lépésnyire voltam, negyven lépésnyire, harminc lépésnyire, az emberek kis csoportja, akik még mindig nem vettek észre, most már nagyobb és fontosabb helyet foglalt el az előttem elterülő képen, a zöldcsíkos ég és a csatát vívó hajó kissé háttérbe kerültek. Valaki kiszaladt a bungalow-ból, valami megszakított kérdéssel ajkán és megállott hirtelen megpillantva engem. Nettie volt, valami ingerlően csinos sötét pongyola volt rajta és a zöld fény csillogott édes arcán és fehér keblén. Láttam arkifejezésén, amint elborítja a kínos meglepetés és a rettegés érzése, ahogy feléje közeledtem, - mintha valami megfogta volna szívénél fogva és mozdulatlanul tartotta volna - céltáblának lövéseim számára.

„Bum!” hangzott a páncéloshajó ágyúlövése, mint valami parancs. És ugyanebben a pillanatban eldőrdült a forgópisztoly kezemben. Meg kell érteniök, én ebben a pillanatban nem akartam őt megölni! Valóban ebben a pillanatban nem akartam őt megölni! És ime

másodszor is eldőrdült a revolver a kezemben, én pedig futottam tovább feléje és - úgylátszik, a két lövés egyike sem talált.

Nettie egy-két lépést tett felém, még mindig ijedten bámulva rám, azután pedig közbelépett valaki és közvetlenül Nettie mellett megláttam a fiatal Verrallt.

Nagy, nehéztestű idegen, a csuklyás fürdőköpenybe öltözött ember, - kövér, külföldinek látszó férfi volt - kijött valahonnan a semmiből, hogy eléjük álljon és megvédelmezze őket. Úgy éreztem megjelenését, mint nevetséges zavaró beavatkozást. Arca tele volt meglepettséggel és ijedelemmel. Kiterjesztett karokkal és nyitott kézzel rohant utamba, mint olyasvalaki, aki megvadult lovat akar megállítani. Valami bolondságot kiáltott felém. Úgy látszott, hogy le akar beszélni, mintha lebeszélésének lehetett volna valami szerepe most már.

- Nem magát, maga bolond! - mondtam rekedten - nem magát! De ő mindazonáltal elrejtette testével előlem Nettie-t.

Rettenetes erőfeszítéssel ellenálltam valami gépies ösztönnek, hogy keresztüllőjjem kövér testét. De azért tudtam valahogy, hogy őt nem szabad agyonlőnöm. Egy pillanatig haboztam, azután egyszerre igen mozgékonyá váltam, hirtelen félrefordultam, balfelé kikerültem kalimpáló karját és egyszerre szemben találtam magam két másik meglepett, velem határozatlanul szembeforduló emberrel. Egy harmadik lövést sütöttem el a levegőbe közvetlenül ennek a két embernek feje fölött és feléjük szaladtam. Gyorsan szétrebbentek jobbra és balra. Én megálltam és szembekerültem egy méternyi távolságra egy rókaarcú fiatal emberrel, aki oldalról jött oda és akinek úgy látszott, mintha az lett volna a szándéka, hogy birokra kel velem. Amikor határozottan megálltam előtte, ő egy lépést tett hátra, lehajolt és védekezően tartotta a karját maga fölött. Akkor láttam, hogy szabad az út és előttem a fiatal Verrall és Nettie - a férfi fogta Nettie karját, hogy segítsen neki a futásban - futottak. - Természetesen! mondtam.

Egy negyedik eredménytelen lövést tettem, azután pedig valami dührohamban amiatt, hogy lövéseim nem találtak, elindultam, azzal a szándékkal, hogy utolérem őket és megölöm őket, ha hátukra kell is tartanom a pisztolyt. „Ezek azok!” - kiáltottam elhessegetve magamtól minden beavatkozást... „Egy méternyi távolságból” - lihegtem hangosan beszélve magammal, - „egy méternyi távolságból! Addig vigyázz, nem szabad - nem szabad újból lőnöd”.

Valaki üldözőbe vett, talán többen - nem tudom, messze magunk mögött hagytuk valamennyit...

Futottunk. Egy ideig teljesen elfoglalta figyelmemet a menekülés és üldözés sebes egyhangúsága. A homokos part zöld holdfény örvényévé változott, a levegő mennydörgéssé. Fénylő zöld köd hömpölygött körülöttünk. Mi fontosságuk volt az ilyen dolgoknak? Futottunk. Csökken-e a távolság közöttünk, vagy növekszik? Ez volt a kérdés. A semmiből hirtelen valami töredezett kerítés ugrott ki, ennek egyik hézagán átszaladtak és jobbra fordultak. Észrevettem, hogy valamilyen országúton vagyunk. De ez a zöld köd! Az embernek szinte szántania kellett a maga útját rajta keresztül. Az ő alakjuk kezdett a ködbe beleveszni és amikor erre gondoltam, egyszerre olyan eszeveszettül nekiiramodtam, hogy több, mint négy méterrel csökkentettem a távolságot köztem és ő közöttük.

Nettie megingott. A férfi megragadta a karját és előre vonszolta. Hirtelen balfelé fordultak be. Ismét elhagytuk az országutat és fűvön futottunk. Legalább is az volt az érzésem, hogy fű volt. Én megbotlottam és leestem egy ároknál, amely valahogy telve volt füsttel, azután ismét talpon voltam, de ők most már fantomokká váltak, amelyek félig eltűntek már a zöldes-sárga örvényekben körülöttem.

Tovább futottam.

Tovább, tovább. Erőfeszítem hevedékében ordítottam. Újból megbotlottam és káromkodtam. Hallottam, amint nagy ágyúk robaja rohan végig mellett a nedves ködön át.

Eltűntek! Minden kezdett eltűnni, de én tovább futottam. Még egyszer megbotlottam. Valami volt a lábam körül, ami megakasztott, magas fű volt talán, vagy erikabokrocskák, de nem láthattam, hogy mi az, csak azt a füstöt láttam, amely térdeim körül kavargott. Valami zúgó hang és valami keringő örvénylés volt az agyamban, valami hiábavaló ellenállás, egy zöld függöny ellen, amely hullott, hullott, hullott, redő redő után. Minden egyre sötétebb és sötétebb lett.

Egy utolsó őrült erőfeszítést tettem, fölemeltem forgópisztolyomat, utolsóelőtti lövésemet vaktába lőttem ki és egész testem súlyával arccal előrebuktam a földre. És íme! A zöld függöny fekete volt, és a föld, meg én, meg az egész világ megszűnt létezni.

II. KÖNYV

A ZÖLD GŐZÖK

I. FEJEZET

A változás

1.

Úgy éreztem, mintha üdítő álomból ébredtem volna fel.

Nem tettem semmiféle hirtelen mozdulatot, amikor felébredtem, csak felnyitottam a szememet és ott feküdtem nyugodtan, nagyon jól érezve magamat és néztem a pipacsoknak feltűnően élénk bíborpiros sorát, amely ott virított előttem, meg a ragyogó égboltot mögöttem. Olyan égbolt volt, amelyre csodálatos színeket festett a teljes pompájában felkelő nap, aranyzöld levegő-tenger, melyben aranyszélű bíborszígecsek úsztak. Még a pipacsok is hattyúnyakszerű bimbóikkal, sugárzó fényű szirmaikkal, áttetsző, szilárdtartású kelyheikkel, mintha szinte világítottak volna, mintha valamiféle, csupán szilárdabb, fényből lettek volna szöve.

Egy ideig csak rábámultam ezekre a dolgokra, anélkül, hogy csodálkoztam volna, azután pedig a pipacsokkal tarkítva, aranyzöld rozs szálkás kalászhai tűntek szemembe.

Valami távoli halk kérdés úszott elmémbe, hogy vajjon hol vagyok én tulajdonképpen, de ez a kérdés ismét eltűnt. Körülöttem minden csendes volt.

Körülöttem minden csendes volt, mint a halál.

Nagyon könnyűnek éreztem magam és el voltam telve valami csodálatosan kellemes testi jóérzéssel. Észrevettem, hogy oldalt fekszem, egy virágokkal teleszórt rozstábla egyik kis letaposott részében és úgy láttam, hogy ez a mező körülöttem valamilyen megmagyarázhatatlan módon telítve van fénnel és szépséggel. Felültem fektemből és hosszú ideig úgy maradtam ott, teljesen eltelve annak a finom kis hajnalka-virágnak szépségétől, amely a rozs szára köré csavarodott, meg a kis virágokétól, amelyek a rozs alatti talajt tarkították.

Ekkor aztán visszatért az a kérdés: Miféle hely ez? Hogy történt az, hogy én itt elaludtam?

Nem tudtam erre visszaemlékezni.

Megzavart annak a tudata, hogy valamiképpen idegennek éreztem a testemet. Mintha még sohasem láttam volna mindezt - nem tudom ezt pontosabban megmagyarázni - és a rozs, a gyönyörű virágok, meg ezek mögött a hajnal lassan kifejlődő dicsőséges szépsége: mindezen a dolgokon egyformán valami sohanemlátottság hangulata uralkodott. Úgy éreztem magam, mintha valami nagyon fényes festett üveglap valamelyik képe lennék, mintha ez a hajnal rajtam keresztül virradna meg. Úgy éreztem, mintha része volnék valami tökéletes festménynek, amelyet fényből és örömből festettek.

Gyöngé szellő fuvallatában hajlongtak és zizegtek a rozskalászok és elmém lassan előre kezdett zökkenni.

Ki vagyok én? Talán így lehet kezdeni ezt a dolgot legjobban.

Szemem elé emeltem balkezemet és karomat, - kidolgozott kéz volt, kirojtosodott kezelővel; de a festményszerű valóságatlanság hangulata áradt el rajta, olyan volt, mint egy koldus, akit Botticelli eszményített át képpé.

Visszaemlékeztem Leadford Willie-re, akié volt ez a kar és ez a kéz; úgy emlékeztem rá, mintha valaki más lett volna, nem én.

Persze! Életem története - nagy vonásaiban inkább, mint a közvetlen múlt tekintetében - kezdett kialakulni emlékemben, mint valami igen kicsiny, igen világos és hozzáférhetetlen kép, mint valami tárgy, amelyet valaki nagyító üvegen át néz. Clayton és Swathinglea visszatértek elmémbe; a nyomortanyák, a sötétség, valami Dürer-szerű kép gyanánt, egészen kicsinyen, szinte tetszetősen mély sötét színükben, a magam képe, amint e környezeten át megyek rendeltetésem felé. Kezemet térdemre kulcsolva ültem ott és emlékeztem ama furcsa, szenvedélyes pályára, amelynek a Vég növekvő sötétségébe irányított, céltévesztett lövésem vetett véget. E lövés emléke ismét felkeltette érzéseimet.

Valami olyasmi volt ebben most, valami olyan eleme az abszurditásnak, amely szánakozó mosolyra indított. Szegény kis haragos, nyomorult lény! Szegény kis haragos, nyomorult világ!

Szánalomtól eltelve sóhajtottam. Szánalomtól nemcsak magamon, hanem mind ama forró szíven, mind ama megkínzott agyvelőn, mindazokon a reményből és fájdalomból összeszőtt, megfeszülő, törekvő lényeken, amelyek végre megtalálták békéjüket az Üstökös omló kódében és fojtó gőzében. Mert hiszen kétségtelen, hogy a világnak vége van, elmúlt. Hiszen az emberek mind olyan gyöngék és boldogtalanok voltak, én pedig most oly erősnek és derűltnek érzem magamat. Bizonyos voltam abban, hogy halott vagyok; élő emberben nem lehetett meg a jónak az a tökéletes biztonsága, ez az erős és bizakodó béke. Véget vettem annak a láznak, amelyet életnek neveztek. Halott voltam és ez rendben volt. És ezek a dolgok körülöttem?...

Úgy éreztem, hogy itt valami ellenmondás van.

Ez a föld körülöttem eszerint nem lehet más, mint az Isten rozsföldjei! - Isten csöndes és hallgató rozsföldjei, telve elnemhervadó pipacsvirágokkal, melyeknek magjai békét teremnek.

2.

Furcsa dolog volt rozsföldeket találni a mennyországban, de kétségtelenül még sok meglepetés várt rám.

Milyen csöndes volt minden! Béke! Béke, mely meghalad minden emberi értelmet. Eljött hát hozzám végül mégis! De hát valóban, nagyon csöndes volt minden! Egyetlen madár sem énekelt. Nyilván én vagyok az egyetlen élőlény a világon! Az élet távoli hangjai is megszűntek, a tehenek bögése, kutya ugatása...

Szívembe szállt valami, ami olyan volt, mint valami mennyországivá vált félelem. Rendben volt minden, tudtam; de hogy egyedül legyek! Felállottam és szembenéztem a felkelő nap meleg, üdvözlő sugaraival, amelyek úgy rohantak felém a rozskalászok fölött, mintha valami jó hírt hoztak volna...

Megvakítva a fénytől, egy lépést tettem előre. Lábam valami kemény tárgyba ütközött, és amikor odanéztem, láttam, hogy ott fekszik forgópisztolyom, valami kékes fekete tárgy, mint egy halott kígyó lábaim előtt.

Ez egy pillanatig megzavart.

Azután egyszerűen megfeledkeztem róla. A csöndesség csodája vette birtokába lelkemet. Hajnal van és nem szól egyetlen madár sem!

Mily gyönyörű volt a világ! Mily gyönyörű, de mily csendes! Lassan átmentem a rozson, a cserjék és tövisbokrok egy csoportja felé, amely a rozsföldet szegélyezte. Ahogy arra mentem, észrevettem egy halott mezei egeret, azután pedig egy mozdulatlan varangyos békát. Meglepett, hogy ez a béka nem ugrik félre lépteim hallatára, lehajoltam és kezembe vettem. Teste lágyan rugalmas volt, mintha élne, de semmi küzdelmet nem fejtett ki, homály fedte szemének fényességét, nem mozdult meg a tenyeremben.

Úgy gondolom, hosszabb ideig álltam ott és tartottam ezt az élettelen kis lényt a kezemben. Azután nagyon gyöngéden lehajoltam és visszatettem a helyére. Reszkettem - reszkettem valami meg nem nevezhető érzéstől. Csillogó szemmel néztem mélyen a rozsszárak közé, és íme, most mindenfelé megpillantottam bogarakat, legyeket, mindenféle kis lényeket, amelyek mozdulatlanul feküdtek ott, ahová leestek, amikor a gőzök elérték őket; nem látszottak egyebeknek, mint festett tárgyaknak. Némelyik ilyen élőlény új látvány volt részemre. Nagyon kevésbé ismertem a természet teremtményeit. - Szent Isten! - kiáltottam, - hát csak én egyedül?

A következő pillanatban pedig valami éles visító hangot hallottam közelemben. Megfordultam, de nem tudtam senkit sem meglátni, csak egy kis mozgást vettem észre a kalászkok között és hallottam annak a kis teremtménynek halkuló zörejét, ahogy elmenekült. Erre ismét varangyos békámhoz fordultam, és íme, szeme elkezdett mozogni és ő maga is megmozdult. Majd egy perc múlva, gyöngé és habozó mozdulatokkal kinyújtotta tagjait és elkezdett mászni és távolodni tőlem.

Most azonban már teljesen betöltötte a lelkemet a csodálat, a félelem szelíd nővére. Kis távolságra előttem barna és piros szárnyú lepkét pillantottam meg, egy búzavirágon ülve. Először azt hittem, hogy csak a szellő remegteti meg, aztán azonban megláttam, hogy szárnyait rezegteti. És miközben néztem, egyszerre csak megindult benne az élet, kiterjesztette szárnyát és felrepült a levegőbe.

Néztem, ahogy repül, egy darabig erre, majd amarra, míg végül hirtelen eltűnni látszott. Közben pedig az élet visszatért majd ehhez, majd ahhoz az élőlényhez jobbra, balra tőlem, lassú nyújtózással, hajlongással, csiripeléssel, kis megindulásokkal és zörejekkel...

Nagyon lassan mentem át a rozsföldön a sövény felé, gondosan lépegetve, hogy el ne gázoljam valamelyikét eme elkábított, gyöngén ébredező élőlényeknek. Gyönyörű szép sövény volt és magára vonta szemeimet. Úgy futott végig annak a földnek a szélén, mint valami gyönyörű muzsika. Volt abban lupina, aranyeső, vadszőlő és galagonya; vad clematis kúszott a bokrok lombja közt, az árok mellett pedig csillagvirág emelte fel gyermeki arcát. Sohasem láttam még a hangszerű virágok, lombok és indák ilyen szimfóniáját. Hirtelen pedig a sövény mélyéből madárszárnyak csattogását és madarak csicsergését hallottam.

Semmi nem volt halott, csak minden szépséggé változott! Én pedig egy ideig ott álltam tiszta és boldog szemmel nézve az előttem elterülő gyönyörűségekre és bámultam, hogy milyen gazdagon alkotta meg Isten az ő világait...

Egy pacsirta éneke törte meg a csendet, egy másik követte láthatatlanul a levegőben, arany zene szövedékévé változtatva azt a kék csendet...

Újonnan teremtett föld - csak valami ilyen mondat szünetlen ismétlésével tudom visszaadni annak a hajnalnak intenzív frissességét. Egy ideig a lét gyönyörű részletei teljesen elfoglalták elmémet, és féltékeny szenvedélyből meg türelmetlen bánatból álló régi életemmel oly kevésbé törődtem, mintha én lettem volna az újonnan megteremtett Ádám. Végtelen részletességgel beszélhetnék most önöknek azokról a zárt virágokról, amelyek felnyíltak, miközben odanéztam, kúszóindákról és fűszálakról, egy piciny vörösbegyről, akit nagyon nagy szere-

tettel emeltem föl a fűről - soha régebben észre nem vettem, hogy mily végtelen finom valami egy madár tollazata, és elmondhatnám, hogy hamarosan hogy nyitotta ki szemét a kis madár, rám nézett és tudomásul vett; félelem nélkül maradt ülve egy ideig ujjamon, majd sietség nélkül kifeszítette szárnyait és elröpült; elmondhatnám, hogy az árokban a békaporontyok milyen nagy riadalmát láttam; mint minden, ami a víz alatt élt, a békaporontyok is változatlanul mentek át a Nagy Változáson. Ilyen apró incidensek között éltem át ama első nagy pillanatok és a kis apró részeken való csodálkozás elfeledtette velem egy kis időre az egész változás hatalmas csodáját.

Kis ösvény futott végig a sövény és a rozsföld között, és végig ezen, nyugalmasan, elégedetten és boldogan, ránézve majd erre a szép dologra majd amarra, egy-egy lépést téve előre, megállva, és aztán ismét tovább menve, hamarosan egy kerítéshez jutottam, mélyen alatta pedig valami fűvel benőtt dűlőút haladt el.

A kerítés kopott tölgyfadeszkáira valami kerek reklámcédula volt ragasztva és a cédulán e szavak álltak: „Swindells-féle G 90 számú pilulák.”

Fölültem lovas módjára a kerítés fölső végén végigfutó gerendára, nem értve meg teljesen mindazt, amire ezek a szavak mutatnak. De még jobban megdöbbenetek, mint akár a forgópisztoly, akár szennyes kézelőm.

Körülöttem most felemelték kis szívüket a madarak és énekeltek; egyre több és több madár.

Újból elolvastam a plakátot, és hozzákapcsoltam ahhoz a tényhez, hogy még most is régi ruhámat hordtam, és hogy forgópisztolyom ott feküdt lábaimnál. Egy következtetés világosan kivilágzott ebből. Ez itt nem valami új bolygó, nem valami dicsőséges túlvilág, mint ahogy azt az első pillanatban gondoltam. Ez a gyönyörű csodaország nem volt más, mint a mi régi földünk. Ugyanaz a régi föld, amely az én dühöngésemnek és halálra törekvésemnek volt színhelye! De legalább is olyan volt az, ami történt, mintha az ember egy jól ismert házi mindeneseselédet megmosdottan, méltóságteljes helyzetben, királynői ruhában, tiszteletreméltóan és gyönyörűen lát viszont...

Lehet, hogy ez valóban a régi föld, de valami új hangulat terült el minden tárgyon, az egészségnek és boldogságnak valami izzó bizonyossága. Lehet, hogy ez a régi föld, de a régi élet pora és dűhe kétségtelenül elmúlt. Ebben az egyben nem lehet kételkedni.

Visszaemlékeztem előbbi életem utolsó fázisaira, ama sötét fokozódására az üldözésnek, a haragnak, az egyetemes sötétségnek és a mindent kioltó örvénylő zöld gőzöknek. Az üstökös beleütött a földbe és minden dolognak véget vetett; ezt is bizonyosnak éreztem.

De azután?...

És most?

Gyermekkorom képzelődései úgy tértek vissza elmémbe mint lehetőségek, amelyeken töprengeni lehet. Ama napokban szilárdan hittem, hogy egyszer csak eljön valami végső nap, amikor az égből kijön valami, harsonák hangja és félelem, amikor elkövetkezik a feltámadás és a végítélet. Csapongó képzeletem most azt a gondolatot vetette fel bennem, hogy valóban úgy kellett hogy legyen, hogy ez eljött és el is múlt. Elmúlt és valami módon elkerült engem. Én itt maradtam a tisztára mosott és kitakarított világban (kivéve persze ezt a Swindells-féle plakátot) talán azért, hogy újra kezdjem az életet...

Swindells kétségtelenül megkapta, amit megérdemelt.

Elmém egy ideig Swindells-szel foglalkozott, ennek a kipusztult lénynek ostoba ügyeskedésével, aki értéktelen szeméttel kereskedett és hazugságokkal fődte be a vidéket, hogy ezzel

megszerezzen magának - vajjon mit is kívánt? - buta csúnya nagy házat, gépkocsit, amely tönkreteszi az ember lelki nyugalmát, a tiszteletlen, de alázatoskodó cselédek nagy számát; és talán élete csúcspontján valami sok ellenkezésen diadalmaskodó intrika segítségével, pártkassza-alapon szerzett bárói címet. Önök el sem tudják képzelni ama régi idők kicsinységét; naiv furcsa abszurditásait; most történt először életemben, hogy keserűség nélkül gondoltam eme dolgokra. A régi időkben láttam gonoszságot, láttam tragédiát, most azonban a régi életnek csak rendkívüli ostobaságát láttam. Az emberi gazdagság és fontosság nevetséges oldala tárult elém, mint valami fényes ujság, felém áramlott, mint a felkelő nap sugarai és a nevetés tengerét borította körém. Swindells! Swindells, amikor elkárhozik! A végítéletre vonatkozó vízió élvezetes burleszkká vált. Láttam a kacagó angyalt, elfátyolozott arcával és Swindells testi megjelenését, amint a szférák kacaja közben bemutatják. „Van itt valami nagyon csinos holmi, mit kell ezzel a nagyon csinos holmival csinálni?” Láttam, hogy kihúznak valami lelket egy gömbölyű és terjedelmes testből, mintahogy egy babot bontanak ki burkából.

Soká és hosszan nevettem. És íme még miközben nevettem, a befejezett dolgok éles hegyessége megszúrta vidámságomat és egyszerre csak sírtam, hangosan sírtam, görcsösen zokogtam és könnyek futottak le arcomon.

3.

A napfelkelte mindenfelé meghozta az ébredést. A hajnal szépségére és örömére ébredtünk; elkápráztatva jártunk oly fényben, mely maga volt az öröm. Mindenfelé így volt ez. Egy állandó hajnal hangulatában élt a világ. Hajnal volt ez, mert légkörünk megváltozott nitrogénje csak akkor jutott a maga állandó fázisába, amikor a nap közvetlen sugarai megérintették; amíg ez meg nem történt, addig úgy maradtak fekvé az alvók, amilyen helyzetben voltak, amikor leterítette őket a zöld gáz. A levegő pedig ebben a közbenső állapotában mozdulatlanul állt, nem volt alkalmas sem arra, hogy elkábítson, sem arra, hogy újjáélesszen, nem volt már zöld többé, de még nem változott azzá a gázzá, amely most bennünk él...

Azt hiszem, mindenki átélt ebben az időben valami hasonlót azokhoz a lelkiállapotokhoz, amelyeket már igyekeztem leírni - valami nagy csodálkozást, az örömteljes megújulás valamilyen hangulatát. Nagyon gyakran bizonyos értelemben zavart is éreztek az emberek, bizonyos nehézséget abban, hogy önmagukra ismerjenek. Emlékszem, hogy magam is, amikor ott ültem a mező sövénye mellett, szinte kételkedtem önmagammal való azonosságomban és a legfurcsább metafizikai töprengésekbe estem. Ha ez valóban én vagyok, mondtam magamban, - hogy van akkor, hogy nem keresem többé olyan őrült hévvel Nettie-t? Nettie részemre most valami távoleső dolog - és ugyanilyen távolesőknek érzem összes sérelmeimet. Hogy van az, hogy hirtelen kikerültem ebből a szenvedélyből? Hogy van az, hogy ha Verrall-ra gondolok, nem kezd hevesen dobogni a szívem?...

Egyike voltam sok millió embernek, akiknek mind ugyanilyen kétségeik voltak ezen a reggelen. Úgy gondolom, hogy az ember, ha álomból vagy eszméletlen állapotból ébred, testi érzéseinek megszokottsága révén ismeri meg magamagát. Ezen a reggelen pedig legbensőbb testi érzéseim is mind megváltoztak. Valahogy megváltoztak az élet benső vegyi folyamatai, hogy úgy mondjam, az idegrendszer anyagcseréje. A régi idők ingadozó, bizonytalan szenvedély elsötétítette gondolatai és érzései helyébe nyugodt, erőteljes, egészséges folyamatok léptek. Megváltozott az ember tapintóérzéke, megváltozott a látása, élesebbé és finomabbá vált a hallása és minden egyéb érzéke; ha nem lett volna úgy, hogy egyben az ember

gondolkodó képessége is teljesebbé és állandóbbá vált, azt hiszem, sok ember megőrült volna. De minthogy megvolt ez a fokozott gondolkodó képesség, mindent megértettünk. Az uralkodó hangulat, amit a Változás eme leírásánál ki szeretnék domborítani, a végtelen megkönnyebbülésnek, valami hatalmas, mélységes lelkesülésnek a hangulata. Az embernek könnyű volt a feje és egyúttal tiszta is, és az ember testi érzéseinek megváltozása, ahelyett, hogy azt az értelmi elhomályosodást, az azonosságnak ama elvesztését eredményezték volna, amely a régi feltételek között gyakran előforduló lelkibetegség volt, egyszerűen csak még jobban lehetővé tette az embereknek, hogy személyes életük nyomasztó szenvedélyeiből és útvesztőiből kikapcsolják önmagukat.

Az én keserű, elnyomott ifjúságom eme történetében, amelyet elmondani igyekeztem önöknek, állandóan azon iparkodtam, hogy megjelenítsem önök előtt a régi világ szűk látókörét, élességét, zavarát, rendetlenségét és hevesységét. Ébredésem után egy órával már teljesen tisztában voltam azzal, hogy valami csodálatos módon, mindennek már örökre vége van. Ebben a tekintetben is egyforma volt az enyémmel a többiek tapasztalása. Az emberek felkeltek; beszívták tüdejükbe az új levegőt - egyetlen mély hosszú lélekzettel és egyszerre lehullott róluk a mult; tudtak megbocsátani, tudtak eltekinteni dolgoktól, tudtak megkísérelni valamit... És ez nem volt semmi olyan új csoda, amely a világ régi rendjét megszüntette volna. Változás volt csupán a fizikai feltételekben, valami változás az atmoszférában, amely egy csapásra felszabadította az embereket. Egynémelyiküket halálra szabadította fel... Maga az ember valóban nem is változott meg. Hiszen mi is tudtuk a Változás előtt, a legközönségesebbek is tudták, bizonyos fényes pillanatok révén, magunkban és másokban, történetek, zene és szép dolgok révén, hősies események és csodálatos történetek révén, tudtuk azt, hogy mily tökéletes lehet az ember, hogy mily tökéletes lehet adandó alkalommal úgyszólván bármely emberi lény; ami megváltozott, az csak a levegőben szállongó méreg volt, csak az atmoszférának ama dolgokban való szegénysége szűnt meg, amely dolgok ritkákka és jelentőségteljesekké tették ama csodálatos pillanatokot. Most megváltozott a levegő, és az emberi lélek, amely eddig félálomba merülve, unalmas meg gonosz dolgokat álmodott, most fölébredt és a csodálkozástól tiszta szemmel, felfrissülve nézett újból az életre.

4.

Magányban ért engem az ébredés csodája, a boldog kacagás és utána a könnyek. Csak egy kis idővel később találkoztam egy embertársammal. Amíg meg nem hallottam az ő hívó hangját, mintha nem is ébredtem volna tudatára annak, hogy van más ember is a világon. Mintha mindez elmúlt volna, azokkal a kínokkal együtt, amelyek elmúltak. Kiléptem abból az egyéni mély aknából, amelybe félős önzésem annak idején elrejtőzött, lényem kiömlött önmagából és elvegyült az emberiséggel, szinte úgy éreztem, hogy én vagyok maga az emberiség; nevettem Swindellsen olyan módon, mint ahogy magamon nevetettem volna, és amikor ezt a kiáltást hallottam, az úgy tűnt fel nekem, mint valami váratlan gondolat a saját elmémben. De amikor a kiáltás megismétlődött, válaszoltam rá.

- Sérülést szenvedtem, szólt a hang, én pedig azonnal lementem a dülőútra és ott megtaláltam Melmount-ot, amint háttal felém ült az árok partján.

Ennek a reggelnek érzékeimre gyakorolt apró benyomásai annyira mélyen vésődtek lelkembe, hogy valóban azt hiszem, hogy amikor végre szembe fogok nézni ama hatalmasabb misztériumokkal, amelyek túl vannak ezen az életen, amikor ennek az életnek dolgai úgy fognak elhalványulni előttem, mint ahogy a hajnal köde halványul el a nap előtt, ezek a kis lényeg-

telen részletek fognak legvégül elhagyni, ezek lesznek ama foszlányai a mindig vékonyabbá váló fátyolnak, amelyek legutoljára fognak eltűnni. Azt hiszem például, hogy még ma is ki tudnám választani azt a prémet, amely teljesen megegyezne Melmount hatalmas automobil-köpenye gallérjának prémjével, meg tudnám festeni hatalmas arcának tompán vörös színét és szőke szempilláit, amelyekre éppen ráesik a nap fénye. Nem volt kalap a fején és boltozatos feje, élénk vörös szőke sima hajával előre hajolt, kifecamított lábát vizsgálva. Rendkívül széles hátú, széles vállú ember volt. És megjelenésének hatalmas erőteljességében volt valami, ami szeretetet keltett bennem iránta.

- Mi baj van? - kérdeztem.

- Hallja csak kérem, - mondotta Melmount, az ő sajátságos, zengzetes, világos hangján, erőfeszítéssel fordulva felém, miközben profilja, szépen formált orra és érzékeny vastag erős ajka látszott, amelyet a világ minden torzképrajzolója ismer. - Kellemetlen helyzetben vagyok. Leestem és kifecamítottam a bokámat. Merre van Ön?

Megkerültem őt, eléjeálltam és szemébe néztem. Láttam, hogy levetette bokavédőjét, harisnyáját és cipőjét, automobil-kesztyűje földre volt dobva, ő pedig vizsgáló modorban kengette a sérült testrészt vastag hüvelykujjával.

- Istenemre - mondtam, - hiszen ön Melmount!

- Melmount! - gondolkozott. - Valóban ez a nevem, mondotta anélkül, hogy felnézett volna...

- de ez nem segít a bokámon.

Egy pár pillanatig csendben maradtunk, csak ő nyögött egyet fájdalmában.

- Tudja-e, - kérdeztem, - hogy mi történt tulajdonképpen a dolgokkal a világon?

Ő mintha most fejezte volna be diagnózisát.

- Nem tört el - mondotta.

- Tudja - ismételt, - hogy mi történt mindennel a világon?

- Nem - mondta ő most először nézve rám, de minden különös kíváncsiság nélkül.

- Minden valahogy megváltozott.

- Igen, minden valahogy megváltozott. - Váratlanul barátságos mosolyra nyílt az ajka és érdeklődés kezdett felcsillámlani szemében. - Én kissé túlságosan el voltam foglalva saját belső érzeteimmel. Azt veszem észre, hogy valami rendkívül fényesség árad el a tárgyakon. Ez az, amiről ön beszél?

- Ez annak egy része. És valami furcsa érzés, valami világosság az ember fejében.

Melmount vizsgáló szemmel nézett végig rajtam és komolyan elgondolkozott. - Én felébredtem - mondotta, tapogatózva keresve az utat emlékezete felé.

- Én is.

- Én eltévedtem, már nem tudom pontosan, hogy miképpen. Volt valami furcsa zöld köd. - Lábára bámult és emlékezete kezdett visszatérni.

- Valami üstökössel volt ez összefüggésben. Egy sövény mellett álltam a sötétben. Próbáltam futni... Akkor azután - ügylátszik - beleugrottam ebbe a dülő-útba. Nézzen oda! A fejével mutatott az árkon túlra. - Ott van egy fakerítés, amely most nemrég törhetett el, meg lehet ezt látni arról, hogy milyen a törés helye. Ügylátszik abba botlottam bele, az út fölött levő mezőről jövet. - Vizsgálva nézte ezt a törést és végkövetkeztetésképpen azt mondotta: - Igen...

- Sötét volt - mondtam - és valamiféle zöld gáz jött ki a semmiből mindenfelől. Ez az utolsó, amire én emlékszem.

- Azután pedig ön fölébredt? Így történt velem is... Fölébredtem, roppantul elképedt állapotban. Kétségtelen, hogy valami furcsa dolog van a levegőben. Én azelőtt - azelőtt autón rohantam végig egy országúton, roppant izgatott állapotban és valami kérdéssel elfoglalva. Aztán leszálltam valahol - egyszerre csak feltartotta az ujját, mint aki győzedelmeskedik valamin. - Páncélos hadihajók!

- No most végre megvan! Mi felvonultattuk hajóhadunkat innen Texel-ig. Keresztültörtünk a németek hajóinak vonalán és az Elba torkolata elé rakott akna-soron. A Lord Warden csatahajót elvesztettük. Istenemre, igen. A Lord Warden-t! Csatahajó, amely két millió font sterlingbe került - és az az ostoba Rigby azt mondta, hogy ez nem jelent semmit! Ezerszáz ember fulladt a tengerbe... Most már emlékszem mindenre. Hajóhadunk végigsöpört az északi tengeren, mint a halász, amikor felszedi hálóját, odafönt pedig a Faröer szigeteken várakozott a német hajókra a mi Észak-Atlanti hajóhadunk - nekik pedig egyiküknek se volt több szene, mint amennyi három napra lett volna elegendő! Nos, hadd lássuk, álmom volt ez talán? Nem! El is mondtam ezt a dolgot egy csomó embernek - mi volt az, valami népgyűlés? - hogy megnyugtassam őket. Nagyon harciasak voltak, de nagyon meg voltak ijedve. Furcsa emberek voltak - pocakosak és kopaszok mint a gnómok, legtöbbször. Hol történt ez? Természetesen! Megtárgyaltuk az egészet - nagy ebéd volt - osztrigák! - Colchesterben. Én ott voltam, éppen azért, hogy megmutassam, hogy ez az egész rettegés a németek tengerfelőli megszálló betörésétől ostobaság. Onnan pedig ide jöttem vissza... De az egész dolog nem tűnik fel nekem úgy, mintha - csak rövid idővel ezelőtt történt volna. Pedig hát gondolom, hogy csak rövid idővel ezelőtt történhetett. Igen, természetesen! Persze, hogy úgy volt, Kiszálltam az autóból ott, ahol az út emelkedni kezd, azzal a szándékkal, hogy gyalog megyek végig az ösvényen, a parti sziklák ormán, minthogy mindenki azt mondta, hogy a német hadihajók egyikét most végig kergetik a part mellett. Erre világosan emlékszem! Hallottam az ágyúikat...

Elgondolkozott. - Furcsa, hogy én ezt egy pillanatig elfelejtettem! - Hallotta ön is az ágyúzást?

Azt válaszoltam, hogy hallottam.

- Az éjszaka történt ez?

- Későn az éjszaka. Körülbelül hajnali egy vagy két óra tájban.

Melmount visszahajlott, kezére támaszkodva és rámnézett, őszinte mosollyal ajkán. - Még most is - mondotta, - furcsa, de ez az egész történet olyannak látszik előttem, mintha valami bolond álmom volna. Igazán hiszi, hogy volt valamikor egy Lord Warden nevű csatahajó? Igazán elhiszi, hogy mi mindazt a drága gépezetet a tengerbe süllyesztettük - csak úgy tréfából? Álmom volt ez. És mégis - megtörtént.

A régi idők szabályai szerint igen nevezetes dolog volt ez, hogy én ilyen könnyedén és szabadon beszélgettem egy ilyen nagy emberrel. - Igen, mondtam - ez az. Az ember úgy érzi, hogy fölébredt - valami másból is, mint ama zöld gáz okozta kábulatból. Mintha a többi dolog is, ami volt valamikor, már nem is látszanék egészen valóságosnak.

Melmount összeráncolta homlokát és elgondolkodva tapogatta meg lábikráját. - Beszédet tartottam Colchesterben, mondotta.

Azt hittem, hogy erről többet fog mondani, de az elhallgatásnak valamilyen megszokott ösztöne még megmaradt ebben az emberben és ez egy pillanatra elnémította. - Nagyon furcsa dolog az, kezdte el hirtelen másról beszélve, - hogy ez a fájdalom, egészben véve, inkább érdekes, mint kellemetlen.

- Fájdalmat érez?

- Fáj a bokám! Vagy eltört, vagy súlyosan kificamodott - én azt hiszem kificamodott; mozgása fájdalmat okoz, de személyesen tulajdonképpen nem szenvedek. Annak a bizonyos általános betegségi érzésnek, amely egy testrészünk lokális sérülésénél is fel szokott lépni, - nem érzem legkisebb nyomát sem!... Töprengett és azt mondta: - Beszédet tartottam Colchesterben, és mondtam egyet mást a háborúról. Most már kezdem világosabban látni. Az újságriporterek - irkáltak, irkáltak. Max Sutaine, 1885. Morajlás. Bókók, az osztrigák miatt. Hm, hm... Mi is volt az? A háborúról? Oly háború ez, mely szükségképpen kell, hogy hosszú és véres legyen, és kell, hogy vámot szedjen a nemes ember palotájából és a szegény ember viskójából egyaránt, kell, hogy vámot szedjen!... Valóságos szónoki kéjjel mondtam! Részeg voltam én tegnap este?

Összehúzta a szemöldökét. Jobblábát fölhúzta, könyökét arra támasztotta, állát pedig öklére. Mélyen fekvő szürke szeme ismeretlen dolgok felé tekintett zsúpfedélszerű szemöldöke mögül. - Szent Isten! - mormogta - szent Isten! az undorodás hangján. Nagy, hatalmas alak volt ott a napfényben, a benyomás, amelyet reám gyakorolt, nem pusztán csak a fizikai nagyságé volt; azt az érzést keltette bennem, hogy illik várnom, mialatt ő gondolkodik. Sose találkoztam ilyenfajta emberrel régebben, nem tudtam, hogy ilyen emberek is léteznek...

Furcsa dolog, hogy most nem tudom visszaidézni emlékezetembe, hogy miféle képet csináltam magamnak a Változás előtt államférfiak személyiségéről, de kételkedem, hogy azokban a napokban valaha is úgy gondoltam-e rájuk, mint kézzelfogható emberi egyénekre, akikben lehet valami intellektuális komplikáltság is. Azt hiszem, hogy az én benyomásom róluk egyszerűen keveréke volt a torzképnek és az újságok vezércikkeinek. Az bizonyos, hogy tiszteletet nem éreztem irántuk. Most pedig egyszerre ott találtam magam egy olyan emberi lény társaságában, akivel szemben magamat alárendeltnak és kisebb értékűnek éreztem, aki előtt ott álltam, minden szolgalelkűség vagy képmutatás nélkül, a tisztelet és a figyelem állapotában. Mintha ez lett volna a Változás első gyümölcse. Az én éles és avas egoizmusom - vagy talán csak az élet körülményei okozták-e ezt? - a Változás előtt soha egyetlen egyszer nem engedte ezt meg.

Melmount végre kilépett gondolatai világából, modorában még mindig bizonyos megdöbbenés volt észlelhető. - Az a beszéd, amelyet tegnap este tartottam, mondotta - átkozott, káros hülyeség volt, tetszik tudni. Ezen nem lehet változtatni. Nem - nem lehet!... - Kis kövér gnómok estélyi ruhában - ahogy öntötték magukba az osztrigákat!

Egészen természetes része volt ama reggel csodájának az a mód, amellyel Melmount az őszinteségnek ezt a hihetetlen hangját megütötte, meg az a tény, hogy ez semmivel sem kibővítette iránta való tiszteletemet.

- Igen, mondotta - önnek igaza van. Mindez kétségtelen tény, én pedig nem tudom elhinni, hogy egyéb lett volna, mint álom.

5.

Rendkívül élesen és tisztán áll emlékezetemben ennek a jelenetnek az emléke, amint élesen kiválik a világ sötét multjának háttéréből. A levegő, emlékszem, tele volt madarak hívogató, csicsergő, dallamos énekével. Furcsa, hogy arról is meg vagyok győződve, mintha öröme megkondult harangok távoli boldog zúgása is betöltötte volna a levegőt, de félig bizonyos,

hogyan ez tévedés. Mindenesetre volt valami a dolgok újdonságában, az érzések harmatos frissességében, ami az ember agyában megkongatta az öröm harangjait. És az a nagy, hatalmas szőke elgondolkodó férfi ott ült a földön, még az ő nehézkes pózában is valami szépséget testesített meg, mintha valóban az erőnek és a humornak valamilyen Nagy Mestere alkotta volna.

És az volt a különös - ma már nehéz megértetni ennek a különös voltát -, hogy ez az ember úgy beszélt velem, a rája nézve idegen emberrel, mint ahogy ma szokott egyik ember a másikhoz beszélni, gondtalanul, elhallgatások, rezervációk nélkül. Abban az időben, amely e napokat megelőzte, nemcsak hogy rosszul gondolkodtunk, hanem ezernyi rövidlátó meggondolás, vélt méltóságunk tudata, mindenféle objektív fegyelem, diszkréció, a kopottas lélek száz ehhez hasonló tulajdonsága, eltompította velünk gondolatainkat, mielőtt azokat embertársainkkal közöltük.

- Most már kezd visszatérni emlékezetembe minden, mondotta Melmount, és félig monológ-szerűen elmondott nekem mindent, ami elméjében volt.

Szeretném, ha közölhetném minden egyes szavát; képet kép után rajzolt ébredő értelmem elé, gyors, tökéletes szavaival. Ha teljesen precízek, teljesek volnának erről a reggelről való emlékeim, szórul-szóra leírnám itt, amiket Melmount mondott, a legaprólékosabb részletekig. Azonban úgy veszem észre, hogy kivéve azt a pár kis éles dolgot, amely kiemelkedik emlékeim közül, csak szavainak általános benyomására emlékszem vissza. Nehezen tudnám hiánytalanul rekonstruálni félig elfelejtett szavait és mondásait, és meg kell elégednem azzal, hogy azok általános hangulatát érzékeltessem önökkel. De arra az egyre emlékszem - szinte magam előtt látom őt és hallom a hangját, amidőn azt mondja: „Az álom a vége felé lett a legrosszabb. A háború - abszolút borzalmas ügy volt! Borzalmas! És olyan volt az egész, mint valami lidércálom, az ember nem tehetett semmit, hogy kimeneküljön belőle - mindenki úgy érezte, hogy kívülről hajtják!”

Régebbi óvatossági ösztöne most már teljesen megszűnt.

Megmagyarázta nekem a háborút - úgy ahogy azt ma már mindenki látja. Csakhogy azon a reggelen ez még meglepő dolog volt. Melmount ott ült a földön, teljesen megfélemlítve meztelen és megdagadt lábáról, úgy bánt velem, mint legszerényebb kiegészítő részével az ő életének és egyúttal, mint olyasvalakivel, aki vele teljesen egyenrangú, miközben kibeszélte magából azokat a nagy dolgokat, amelyek elméjét terhelték. „Mi meg tudtuk volna ezt akadályozni! Bármelyikünk, ha elhatározta volna, hogy őszintén megmondja a véleményét, megakadályozhatta volna ezt a háborút. Csak egy kis tisztességes őszinteségre lett volna szükség. Mi akadályozott meg bennünket abban, hogy őszintén beszéljünk egymással? Az a német császár - helyzete a nevetséges önkényes föltevések piramisa volt, kétségtelenül, de ő maga végre is, alapjában véve - épeszű ember volt.” Egypár velős szóval megrajzolta a német császár alakját, a német sajtóét, a német népét, és a mi népünket. Úgy adta elő a dolgokat, mint ahogy mi valamennyien előadnók azokat most, de bizonyos hevesességgel, mint az olyan ember, aki félig bűnös és a maga teljes lényében fel van háborodva. „Azok az ő átkozott kis begombolkozott professzoraik!” - kiáltotta, mellékes megjegyzésként. „Hát el lehet hinni, hogy valaha is éltek ilyen emberek? És a mieink! Néháynak mi közülünk erélyesebben kellett volna állást foglalnunk... Ha egy csomó ember közülünk erélyesebb állásfoglalásra szánta volna el magát és kellő időben elnyomta volna azt a hülyeséget...”

Hangja suttogóvá vált, úgyhogy már nem lehetett hallani, mit beszél, majd elhallgatott...

Ott álltam mellette, ránéztem, megértettem őt, csodálatos mértékben tanultam tőle. Tény, hogy a Változás e reggelének legnagyobb részén át oly teljesen megfeledkeztem Nettieről és Verrallról, mintha nem lettek volna egyebek alakoknál valami regényben, amelyet félretettem, elhalasztva végigolvasását addigra, amikor majd ráérek, avégből, hogy ezzel az emberrel beszélhessek.

- Nos hát, mondotta Melmount hirtelen felzökkenve gondolataiból, - most itt vagyunk, felébredtünk! Ez a dolog nem mehet tovább; mindezeknek a dolgoknak véget kell vetnünk. Hogy miképpen is keletkezhetett ez egyáltalán! - Édes fiam, hogy is kezdődhetek el mindazok a dolgok? Úgy érzem magamat, mintha valami új Ádám volnék. Gondolja, hogy mindenkiel megtörtént most a világon az, ami velünk? Vagy pedig megint csak régi alakjokban fogjuk megtalálni mindazokat a gnóموkat... De mit törődünk ezzel?

Fölkelni készült, és eszébe jutott bokája. Azt a javaslatot tette, hogy kísérem el őt bungalow-jáig. Nem éreztük semmiképpen sem különösnek, egyikünk sem, hogy ő igénybe veszi szolgálataimat, meg hogy én örömmel engedelmeskedem. Segítettem neki bekötni bokáját, azután pedig elindultunk, én mankóul szolgálva neki, úgy hogy ketten együtt olyanok voltunk, mint valami sántító négylábú állat, amint végig mentünk a tekervényes dülőúton a parti sziklák és a tenger felé.

6.

Melmount bungalowja körülbelül két kilométernyire volt a dülőúttól, a golf-játszóteren túl. Lementünk a part homoksávjához, végig a sápadt, hullámsimította homokon, valami ingadozó, ugrándozó, háromlábú tánclépésben, míg én végre kifáradtam az ő testének súlya alatt, azután pedig, amilyen hamar lehetett, leültünk. Melmount bokája valóban el volt törve, és ő nem tehette le lábát a földre anélkül, hogy éles fájdalmat ne érzett volna. Ilyenformán teljes két órába telt, amíg elértünk a házhoz, és még ennél is tovább tartott volna, ha Melmount komornyikja nem jött volna élénkbe és nem sietett volna segítségemre. Ők az automobilt szétzúzva, a soffírt pedig holtan találták meg az országút ama fordulatánál, amely a ház közelében volt, és azon a vidéken keresték Melmountot is, különben már régebben megláttak volna bennünket. Ennek az időnek legnagyobb része folyamán üldögéltünk egyszer fűvön, egyszer valami krétasziklán, egyszer fatörzsön és beszélgettünk egymással a jószándékú emberek egymással való beszélgetéséhez illő nyíltsággal, minden rezerváció vagy agresszivitás nélkül, a mai beszélgetések rendes, őszinte módján, amely azonban akkor a világ egyik legkritább és legkülönösebb jelensége volt. Többnyire Melmount beszélt, de mikor ő azután valami kérdéssel tett, én is elmondtam neki, - oly világosan és egyszerűen, amennyire egyáltalán beszélni tudtam oly szenvedélyekről, melyek egy időre érthetetlenekké váltak előttem - azt, hogy hogyan üldöztem gyilkos szándékkal Nettiet és szerelmesét, hogyan győztek le engem a zöld gőzők. Komoly szemekkel nézett rám Melmount és megértően bólintott, azután pedig rövid, de a mélységig hatoló kérdéseket intézett hozzám arról, hogy milyen tanítatásban, milyen neveltetésben részesültem és milyen volt a munkám. Modorában volt valami meggondoltság, rövid és teljes szünetek, amelyek azonban a halogatásnak semmilyen elemét nem tartalmazták.

- Igen, mondotta Melmount, - igen - természetesen. Óh, de ostoba voltam én! És többet nem mondott, amíg nem kezdtük meg ismét háromlábú erőlködésünket végig a part mentén. Az első pillanatban nem értettem meg, hogy mi kapcsolata van az én történetemnek ezzel az önváddal.

- Csak gondolja el, mondotta Melmount, miközben lihegve ült le egy fatörzsre - mi lett volna, ha valóban lett volna a világon valaki, aki igazán megérdemli az államférfiú nevet!

Felém fordult. - Ha lett volna valaki, aki elhatározta volna, hogy mind e zavarnak vége kell hogy legyen! Ha lett volna valaki, aki kezébe vette volna ezt a problémát, úgy ahogy a művész veszi kezébe az anyagot, úgy ahogy valaki, aki házat épít, kezébe veszi a telket és a köveket, és ha ez az ember megcsinált volna valamit - hirtelen kiterjesztette hatalmas széles kezét az ég és tenger dicsőséges szépsége felé, és mély lélekzetet vett, - ha megcsinált volna valamit, ami méltó lett volna - ehhez a kerethez.

Magyarázóan tette hozzá. - Akkor aztán, tudja, egyáltalán nem lettek volna olyan történetek, mint az öné...

- Mondjon el nekem többet erről a dologról, folytatta, mondjon el nekem mindent önmagáról. Úgy érzem, hogy mindezek a dolgok elmúltak, mindezek a dolgok meg kell, hogy változzanak mindörökre. Ön mostantól fogva nem lesz az többé, aki eddig volt. Mindaz, amit ön eddig tett - az most már nem fontos. Reáknézve legalább is ezeknek nincs már semmi jelentősége. Mi ketten, akik abban a sötétségben, amely mögöttünk van, el voltunk egymástól választva, most találkoztunk. Mondjon el nekem mindent.

- Igen, mondotta Melmount; én pedig elmondtam történetemet, egyenesen és ép olyan őszintén, mint ahogy önöknek mondtam el. - A bungalow-falu ott lehet valahol, ahol azok a kis fűvel benőtt sziklák futnak ki a tenger felé, a fensíkon túl. Mit csinált ön a pisztolyával?

- Ott hagytam fekve - a rozsföldön.

Melmount egy pillantást vetett rám világos szempillái alól. - Ha mások is úgy éreznek, mint ön és én, mondotta - jó sok pisztolyt fognak ma fekve hagyni a rozsföldeken...

Így beszélgettünk, én és az a nagy hatalmas erős ember, és a testvéri szeretet oly nyilvánvalóan ott volt közöttünk, hogy nem volt szükség azt egyetlen szóval is kifejezni. Lelkeink jóhiszemű meztelenségben léptek ki önmagukból egymás elé; soha eddig életemben nem éreztem embertársammal szemben mást, mint valami résen álló óvatosságot. Még most is magam előtt látom őt ott, azon a vad, elhagyott, apályos parton, látom, amint nekitámaszkodik egy fatörzsnek, és lenéz arra a szegény vízbefúlt tengerészre, akinek hulláját röviddel ezután megtaláltuk. Találtunk ugyanis egy vízbefúlt embert, aki véletlenül elmulasztotta ezt a nagy hajnalt, amelynek mi örvendeztünk. Ott találtuk egy víztócsában, barna fűvek közt, a fagátak sötét árnyékában. Nem kell túlbecsülniök ama régi idők borzalmasságát; azokban az időkben alig volt gyakoribb látvány Angliában egy halott ember, mint amennyire az manapság. Ez a halott ember a Roter Adler nevű nagy német hadihajó egyik matróza volt, amely, - mi ezt persze akkor nem tudtuk - alig hat kilométernyire tőlünk feküdt a part mellett a krétás homok fölszántott hegyei között, gépezetek szétroncsolt és összetört tömege gyanánt, amelyet dagálykor teljesen elborított a tenger, és amely kamráiban kilencszáz vízbefúlt, bátor, erős, ügyes férfit zárt magába, akik valamikor mind képesek voltak arra, hogy szép dolgokat csináljanak... Nagyon élénken emlékszem erre a szegény fiúra. A zöld gáz okozta eszméletlenség idején fulladt a vízbe, szép fiatal arca nyugodt volt, de mellének bőrét megráncosította a kazánból ráömlő forróvíz, és jobbkarja különös módon volt hátrahajlítva. Még erre a fölösleges halálra is, és arra a kegyetlenségre is, amely ebből a halálból szólott, reászállott a szépségnek és a méltóságnak egy sugara. Minden jelentőségessé olvadt össze, amikor mi ott álltunk, én, a rosszul öltözött, olcsó holmival felszerelt proletár, és Melmount, az ő hatalmas prémes kabátjában, - ő egészen kimelegedett járás közben, de nem gondolt arra, hogy levesse a kabátját, - amint ketten ráhajlunk a durva fatörzsökre, és sajnálkozunk a háború eme szegény áldozata fölött, amely háborút Melmount is segített megcsinálni. - Szegény fiú, mondotta

Melmount - szegény fiú! Szinte gyermek még, akit mi ostoba marhák a halálba küldtünk! Nézze ennek az arcnak nyugalmas szépségét, ezt a testet - hát kellett ezt így félredobni?!

- Ilyesminek nem szabad többé történnie, mondotta Melmount nehezen lihegve és vállamra támaszkodva - soha többé ilyesminek...

De a legjobban arra emlékszem, amikor Melmount valamivel később egy nagy krétasziklán ülve beszélt, miközben a nap megvilágította nagy, izzadságtól harmatos arcát. Ott alkotta meg elhatározásait. - Véget kell vetnünk a háborúnak, mondotta azon az ő sajátságos suttogó és mégis teljes csengésű hangján; - a háború ostobaság. Amikor annyi ember tud olvasni és gondolkodni, - nincs ilyesmire szükség. Szent Isten, mit csináltunk mi, uralkodó osztálybeli emberek!... Félálomban éltünk, mint valami nyomasztó levegőjű szobában élő emberek, túlságosan unatkoztunk és álmosak voltunk, és túlságosan aljasak voltunk egymással szemben ahhoz, hogy bármelyikünk fölkelt volna és fölnyitotta volna az ablakot. Micsoda rettenetes dolgokat csináltunk mi!

Látom őt magam előtt, amint ott ül, mint valami nagy hatalmas alak, aki megdőbbsen és csodálkozik önmagán és a dolgokon. - Meg kell változtatnunk mindezt - ismételte és hatalmas mozdulatban terjesztette szét két széles kezét az ég és a tenger felé. Olyan hitványul cselekedtünk - az ég tudja, hogy miért!

Látom őt magam előtt, furcsa óriásnak látszott, amint lenézett arra a reggel fényétől ragyogó partra, amint körülöttünk és ama hulla körül röpködtek a tengeri madarak; nehézségében, és szükségtelen hevesességében nem rossz szimbóluma volt ez a férfi a régi idők föl nem ébredt erejének. Mint e kép lényeges részére, emlékszem arra, hogy messze túl a homoksíkságon egyike ama fehér telektömb-tábláknak, amelyeket leírtam, kissé ferdén látszott ki a sárgászöld fűből az alacsony sziklák felső peremén.

Melmount a csodálkozásnak bizonyos nemével beszélt az előbbi dolgokról. „Eszébe jutott Önnek valaha elképzelni, hogy milyen kislelkű - milyen kislelkű! - minden ember, aki hadüzenetben vesz részt?” - kérdezte. Beszélt tovább, mintha valóban szükség volna beszédre ahhoz, hogy ezt hihetővé tegye, és leírta Laycock-ot, aki először öntötte szavakba a borzalmat a minisztertanácson - a rendesnél kisebb termetű oxfordi smokk, akinek tenor hangja volt, és aki zavaros görög idézeteket kevert szavaiba - az a fajta kis idióta, aki idősebb nővérei bámulata alapján nevelődik...

- Majdnem az egész idő alatt, mondotta Melmount, - ezt az embert figyeltem - elgondolkozva azon, hogy hogy lehet az, hogy egy ilyen számárra bízzák emberek életét... Talán jobban tettem volna, ha magamra nézve gondolom el ugyanezt. Hisz én nem tettem semmit ahhoz, hogy mindezt megakadályozzam! Ez az átkozott kis hülye nyakig benn úszott ennek az ügynek a drámai érdekességében, valóságos kéjjel trombitálta ki szavait, kimeredő szemmel nézett reánk, köröskörül, mint publikumra. „Tehát háború lesz” - mondotta. Richover vállát vont. Én valami gyenge tiltakozást fejeztem ki, aztán én is engedtem... Később álmodtam erről az emberről.

- Micsoda társaság voltunk mi! Mindnyájan egy kissé meg voltunk ijedve magunktól, - mindnyájan ügyszólván eszközöknek éreztük magunkat.

- És az ilyen bolond emberek műve vezet aztán az ilyesmire! Fejével a halott ember felé mutatott mellettünk.

- Érdekes lesz megtudni, hogy mi történt a világgal... Ez a zöld gáz - furcsa anyag. De hogy velem mi történt, azt tudom. Ez a Megtérés. Mindig tudtam... De most bolond módjára viselkedem. Beszéd! Véget fogok mindezeknek a dolgoknak vetni.

Nehézkes kiterjesztett kezével egy mozdulatot tett, jelezve, hogy föl akar kelni.

- Véget fog vetni minek? - mondtam én ösztönszerűen előrelépve, hogy segítsek neki.

- A háborúnak, mondotta Melmount, az ő hatalmas suttogó hangján, vállamra téve nagy kezét, de anélkül, hogy újabb kísérletet tett volna arra, hogy fölkeljen - véget fogok vetni a háborúnak - mindenféle fajta háborúnak! És mindazoknak a dolgoknak, amelyeknek végük kell hogy legyen. A világ gyönyörű, az élet szép és hatalmas, nekünk csak fel kellett emelnünk szemünket és látnunk. Gondoljon ama dicső szépségekre, amelyeken úgy hajszolódtunk keresztül, mint egy disznócsorda egy kerten át. Gondoljon az élet színére - hangjaira - alakjaira! Mi foglalkoztunk féltékenységeinkkel, vitáinkkal, idegeskedő jogainkkal, legyőzhetetlen előítéleteinkkel, alacsonyrendű vállalkozásainkkal és lomha félelmeinkkel, fecsegtünk és szurkáltuk egymást és berondítottuk a világot - mint a szarkák a templomban, mint a tisztátalan madarak az Isten szent helyén. Egész életem ostobaság volt és kicsinyesség, durva élvezetek és aljas okosságok - egész életem! Úgy érzem magam, mint valami sovány fekete lény ennek a reggelnek ragyogó szépségében, mint valami bűnbánó, szégyenkező! És ha nem lett volna Isten kegyelme, meghalhattam volna az éjszaka - mint az a szegény fiú ott, bűneim szennyesége közepette! Nem akarok erről többet tudni! Nem akarok erről többet tudni! Akár megváltozott az egész világ, akár nem, az nem jelent semmit. Mi ketten megláttuk ezt a hajnalt!... Egy pillanatnyi szünetet tartott. - Fel fogok kelni és elmegyek az atyámhoz, mondotta ezután és azt fogom mondani neki...

Hangja suttogássá halkult, úgy hogy már nem lehetett megérteni, mit mond. Keze fájdalmasan szorult össze vállamon, ő pedig fölkel...

II. FEJEZET

Az ébredés

I.

Így jött el számomra a nagy Nap.

És ahogy én ébredtem, úgy ébredt ugyanebben a hajnalban az egész világ.

Mert az élőlények egész világát ugyanúgy elfogta váratlanul az eszméletlenségnek ugyanaz a hulláma; egy óra leforgása alatt, mihelyt az üstökösben foglalt új gáz megérintette légkörünket, a katalitikus változás reszkető hulláma körüljárta az egész földgömböt. Azt mondják, hogy a levegő nitrogénje egy szempillantás alatt megváltozott és egy óra leforgása alatt légzésre alkalmas gázzá vált, amely különbözött ugyan az oxigéntől, de segítette és támogatta az oxigén hatását, erő és gyógyulás fürdője volt az idegeknek és az agynak. Nem tudom pontosan, mik voltak azok a változások, amik végbe mentek, és nem ismerem a neveket, amelyeket vegyészeink adtak nekik, az én munkám engem ezektől a dolgoktól távoleső irányba terelt, csak azt tudom, hogy én és minden ember a világon megújhadtunk.

Elképzelem magamnak, ahogy ez a dolog megtörténik a világűrben, az egész egy pillanat a bolygó életében, amint az a kis ködfolt, az a karcsú kavargó kis meteor, mindig közelebb jön ehhez a bolygóhoz - ehhez a bolygóhoz, amely ott lebeg az űrben, mint egy gömb, mint egy árnyékolt, gömbölyű labda, a maga kicsiny, szinte észrevehetetlen fellegekből és levegőből összetett légkörével, sötét óceán-tócsáival, csillogó föld-partjaival. És amikor az a kis picike jövevény az űrből megérinti ezt a gömböt, annak átlátszó gáznemű burka egy pillanat alatt zölddé felhősödik és azután lassan ismét kitisztul.

Azután pedig három órán át vagy ennél tovább - tudjuk, hogy a Változás minimális ideje majdnem pontosan három óra volt, mert valamennyi fali- és zsebóra járt ezalatt is - mindenfelé a világon, sem ember, sem állat, sem másmilyen élőlény, amely levegőt szív, nem mozdult meg, hanem csendesen feküdt...

Mindenfelé a földön azon a napon, mindenkinek fülében, aki lélekzik, ugyanaz a zengő hang volt a levegőben, a zöld gőzöknek ugyanaz a rohanása, ugyanaz a pattogzás, a hulló csillagoknak ugyanaz az esője. A hindu megállt reggeli munkája közben a mezőn, bámult, csodálkozott és lebukott a földre, a kékruhás kínai fejjel előrebukott déli rizses táljára, a japán kereskedő csodálkozva jött ki irodájából, ahol valami üzletről alkudott és a következő pillanatban már ott feküdt ajtaja előtt, a san franciscói aranykapu melletti esti sétálókat, akik bámulva néztek ki a tengerre, megfogta az esemény, amint várakoztak a Nagy Csillag felkeltére. Ez történt a világ minden városában, minden magányos völgyben, minden házban, otthonban, menhelyen és mindenfelé a szabad ég alatt. Kint a mély tengeren a csoportba verődött gőzhajóutasok, készen minden csodára, tátott szájjal bámultak és hirtelen elfogta őket a rémület, tolongtak a fedélzetekre vezető lépcsők alján és ott ájultak el, a kapitány megingott a parancsnoki hídon és leesett, a fűtő fejest esett le szene közé, a gépek kezelés nélkül folytatták dobogó útjukat, a halászok bárkái üdvözlét nélkül haladtak el a hajó mellett, ingadozó kormányval hátrabukva, majd pedig előrehajolva...

A materiális sors hatalmas hangja megálljt kiáltott. És a darab közepén meginogtak a szereplők, lebuktak és elhallgattak. A hasonlat kiszalad a tollamból. New-Yorkban ez a dolog

valósággal megtörtént. A legtöbb színház közönsége szétszéledt, de két zsúfolt színházban a társaság, pániktól félve, folytatta a játékot a félhomályban és a közönség, amelyet régebbi szerencsétlenségek már hozzászoktattak ilyesmihez, ülve maradt székein. Ott ültek, csak a leghátsó sorok mozogtak egy kissé és ott ájultak el, fegyelmezett sorokban, fejük lehanyatlott és leestek előre vagy lecsúsztak a padlóra. Parload mondja nekem - bár én valóban nem tudok semmit azokról a következtetésekről, amelyeken az ő meggyőződése alapult -, hogy az összeütközés nagy pillanatától számított egy órán belül a nitrogén első zöld színű változata már feloldódott és megszűnt, oly fényesen hagyva a levegőt, amilyen az csak valaha volt. Ennek a csodálatos közjátéknak hátralevő percei tiszta világosságban játszódtak le, de nem volt szem, mely ezt a világosságot látta volna. Londonban éjszaka volt, de New-Yorkban például az emberek az esti mulatozás kellős közepén voltak, Csikágóban pedig éppen akkor ültek le estebédhez, ott az egész világ talpon volt. A holdfény kellett, hogy olyan utcákat és tereket világított legyen meg, melyek tele voltak szórva összegubbaszkodott alakokkal, akik között az olyan villamos kocsik, amelyeknek nem volt automatikus fékjük, szántva járták át utukat, amíg a földre hullott testek meg nem állították őket. Estélyi ruhájukban feküdtek az emberek ebédlőkben, vendéglőkben, lépcsőkön, hallókban, mindenfelé, ahol éppen elérte őket az ájulás. Kártyázó embereket, iszákoskodó embereket, rejték helyen rejtőző betörőket, bűnös szerelmes párokat megfogott az esemény, ott, ahol éppen voltak, hogy azután másnap reggel fölébredt elmével és lelkiismerettel keljenek fel bűnük zavaros környezete közepette. Amerikát az esti élet tetőpontján érte el az üstökös, de Nagybritánia aludt. De mintahogy elmondták nekem, oly mélyen nem aludt Nagybritánia, hogy ne lett volna egyúttal tetőpontján valami csatának és nagy győzelemnek. Végig az Északi tengeren ide-oda rohantak Nagybritánia hadihajói, behálózva ellenségeiket. A szárazföldön is nagy döntéseket hozott volna ez az éjszaka. Fegyverben állottak a német táborok, Redingentől Markirchig, gyalogsági hadoszlopaik úgy feküdtek éjjeli takaróikban, mint a lekaszált széna, az éjszakai menetelés közben tartott pihenőn, minden ösvényen Longwy és Thiancourt, meg Avricourt és Donen között. A spincourti dombok sűrűen tele voltak szórva elbujtatott francia lövésszekkel; a francia előőrsök vékony vonala ásók és be nem fejezett lövészárkok között feküdt ájultan, kis félkörökben, amelyek a német hadoszlopok fejeit akarták bekeríteni, onnan végig a Vogézi vízvázasztóig és ki a határon túl Belfort mellett, majdnem a Rajnáig.

A magyar, az olasz paraszt ásított és azt hitte, hogy sötét az éjszaka, másik oldalára fordult, hogy álmok nélküli álomba essen; a mohamedán világ kiterítette szőnyegeit, és ima közben fogta el őket az esemény. Sydney-ben, Melbourne-ban, Új-Zélandban pedig az esemény délutáni köd alakját öltötte, amely széjjelszélesztette a lóversenyek és krikettpályák nézőtömegét, megakasztotta az áruk kirakását a hajókból, és kihozott embereket délutáni, pihenésükből, hogy meginnogjanak és testeikkel borítsák az utcákat.

2.

Gondolataim elkalandoznak a világ erdeibe, vadonaiba és dzsungeljeibe, a vadállatok életéhez, melyet ugyanolyan megszakítás ért, mint az emberét, és gondolok ezer vadállati cselekményre, amelyet éppen úgy félbeszakított a nagy esemény - szinte megfagyasztotta őket, hogy olyanokká lettek, mint a megfagyott szavak, melyekkel Pantagruel találkozott a tengeren. Nemcsak az emberek csendesültek el, minden olyan élőlény, amely lélegzik, érzéketlenné, eszméletlenné vált. Mozdulatlan állatok és madarak feküdtek a lehajló ágú fák és a fű között az egyetemes szürkületben, a tigris ott hevert mozdulatlanul éppen megsebzett áldozata mellett, amely álomtalan alvásban vérzett el halálosan. Még a legyek is úgy szálltak le a leve-

gőn át kiterjesztett szárnyakkal; a pók ott lógott összegubbaszkodva hálójában; élénkszínűre festett hópihéhez hasonlatosan szállt le a földre a pillangó, földet ért és elcsendesült. Furcsa ellentéte ennek, hogy a halak a tengerben egyáltalán nem szenvedtek semmit...

Amint a halakról beszélek, eszembe jut ennek a nagy világ-alvásnak egy furcsa kis betétszerű epizódja. Nagyon nevezetesnek látszott előttem mindig a B. 94. tengeralattjáró hajó legénységének különös sorsa. Úgy tudom, ők voltak az egyetlen emberek, akik sohasem látták azt a zöld fátyolt, amely beburkolta a világot. Az egész idő alatt, amíg odafönt csönd borult a földre, ők az Elbe torkolata felé igyekeztek, elhaladva a robbanó aknák mellett, igen lassan és gondosan, mint valami vészes, acélból való pikkelyes állat, tele zsúfolva robbanó anyaggal, végigsuhanva a tenger sáros fenekére fölött. Maguk mögött húztak valami hosszúkás jelző úszóbóját, amelynek az volt a rendeltetése, hogy társaikat az anya-hajón tájékoztassa arról, hogy merrefelé járnak. Akkor aztán abban a hosszú csatornában az erődítményeken túl végre följöttek ismét a felszínre, hogy kijelöljék áldozataikat és friss levegőt szerezzenek. Ez a hajnal hasadása előtt lehetett, mert arról beszélnek, hogy látták a csillagok ragyogását. Legnagyobb csodálkozásukra alig háromszáz méternyire maguktól láttak egy páncélos hajót, amely zátonyra futott és egyik oldalára fordult akkor, amikor az apály beállott. A hajó közepe lánggal égett, de ezzel senki sem törődött, senki abban a furcsa tiszta csöndben nem törődött ezzel - és nemcsak ez a szerencsétlenül járt hajó, hanem mindaz a sötét hajó körülöttük úgy látszott megdöbbszent és zavart elméjük előtt, mintha csupa halott emberrel lett volna telve!

Amit ők tapasztaltak, az lehetett, úgy gondolom, valamennyi átélés közül a legkülönösebb; ők nem voltak egy pillanatig sem eszméletlenek; egyszerre, és amint elmesélik nekem, hirtelen kacajjal kezdték magukba szívni az új levegőt. Egyikük sem mutatkozott írónak; nem kaptunk képet csodálkozásukról, nem kaptunk leírást arról, hogy mit mondtak egymásnak. De azt tudjuk, hogy ezek az emberek ébren és tevékeny munkában voltak legalább másfél órán át, mielőtt eljött az általános ébredés, és amikor végre a németek megmozdultak és fölültek fekvő helyzetükből, egyszerre csak azt látták, hogy ezek az idegenek elfoglalták hajójukat, a tengeralattjárót gondtalanul otthagyták úszva, ők maguk pedig, az angol tengeralattjáró legénysége portól és olajtól szennyesen és fáradtan, de valami dühös lelkesültséggel, fáradhatatlanul tevékenykedtek a ragyogó hajnal fényében azon, hogy eszméletlen ellenségeket kimentsenek a lassan a tengerbe merülő tűzvészéből...

De amikor eszembe jut, hogy néhány fűtőt a tengeralattjáró matrózainak legnagyobb erőfeszítései sem tudtak megmenteni, gondolataim visszatérnek a groteszk borzalom ama szálához, amely átfut ezen az eseményen, azon szálhoz, amelyet nem tudok elfelejteni, dacára az emberi boldogság ama gyönyörűségeinek, amelyek ebből az eseményből eredtek. Nem tudom elfelejteni a vezér nélkül maradt hajókat, amelyeket a part felé vetett a szél, amelyek hajótörést szenvedve merültek a tengerbe, miközben egész legénységük aludt, sem azt, hogy a szárazföldön hogy rohantak pusztulásukba a gépkocsik az országutakon, hogyan folytatták útjukat, tiltójelzések dacára, a vonatok a vasutakon, míg aztán végre elképedt, ismét életre eszmélő mozdonyvezetőik ismeretlen vonalon állva látták meg őket újból, tűzük kialudva, míg más vonatok, amelyek kevésbé szerencsések voltak, bámuló parasztok vagy fölébredő vasúti portások szemébe tűntek reggel, füstölgő, ropogó romhalmok gyanánt. A Négy Város kohótüzei még mindig égtek, a mi tüzelésünk módjának füstje még mindig elrútította az eget. Valóban a tüzek csak annál élénkebben égtek, amikor a Változás bekövetkezett - és terjedtek is helyenként...

3.

Képzeli el, hogy mi történt az Új Lap ama számának szedése és nyomása között, amely itt fekszik előttem. Ez volt az első ujságszám a világon, melyet a Nagy Változás bekövetkezése után nyomtattak. Kopott megbámult ujság, oly papírra nyomtatva, melyet senki sem szánt hosszú időn át való megőrzésre. Ott találtam ezt a lapot a fogadó kertjében levő lugas asztalán, amikor Nettiére és Verrallra várokottam ama utolsó beszélgetésünk előtt, melyet később el fogok mondani. Amint ránézek erre a papírlapra, meglevenedik előttem az egész jelenet és Nettie alakja, amint ott áll fehér ruhájában, mögötte kékeszöld háttér gyanánt a napsütötte kert, és amint vizsgálva nézi arcomat, miközben olvasom az ujságot...

Annyira elszáradt ez a papírlap, hogy megreped a hajtásokban és darabokra esik szét kezeim között. Itt fekszik íróasztalomon, mint halott emléke a világ ama elmúlt, meghalt korszakának. Tudom, hogy beszélünk a benne közölt hírekről, de ha életem forogna is kockán, akkor se tudnék visszaemlékezni arra, hogy mit mondtunk, csak arra emlékszem, hogy Nettie nagyon keveset mondott és hogy Verrall egy ideig a vállamon átnézve olvasta az ujságot, és hogy nekem nem jól esett, hogy ő a vállamon át olvassa.

Ez az előttem fekvő papír biztosan átsegített, gondolom, e találkozás első perceinek zavarán.

De mindarról, amit akkor mondtunk és tettünk, egy későbbi fejezetben kell szólanom...

Könnyű észrevenni, hogy az Új Lapot előző este szedték ki, azután pedig az öntvények nagy darabjait később pótolták újakkal. Nem ismerem eléggé a nyomdatechnika régi módszereit ahhoz, hogy pontosan tudjam megmondani, hogy mi történt. Az egészből az a benyomása az embernek, hogy nagy mennyiségű szöveget kivágtak és új tömböket illesztettek helyükre. Van valami improvizált nyersség az egész körül és új részek sötétebb és jobban elkent betűkkel vannak nyomtatva, mint a régiek, kivéve a papír baloldalán, ahol nem kaptak elég nyomdafestéket és csak bevésődtek a papírba. Egy barátom, aki ért egy kissé a régi tipográfiához, azt mondta nekem, hogy úgy látszik, hogy az Új Lap kinyomtatására szolgáló gépek megsérültek ezen az éjszakán és hogy a Változás reggelén Banghurst talán igénybe vette a lap kinyomtatására valami szomszédos nyomdának a segítségét, amely talán pénzügyileg függött tőle.

A külső lapok teljesen a régi korszakból erednek. Csupán a két középső lap szenvedett változást. Itt aztán van egy furcsa kis négy hasábos szöveg azzal a címmel: *Mi történt*. Ez a szöveg kettévág egy olyan szedés-hasábot, mely szenzációs címfelírásokkal kezdődik: Hatalmas tengeri ütközet van folyamatban. Két birodalom sorsa forog kockán. Azt jelentik, hogy elvesztettünk két - -

Mindezekkel a dolgokkal, az világlik ki a lapból, most már senki sem törődött. A valószínűség az, hogy már eredetileg sem volt ez egyéb, mint találgatásokon alapuló, mesterségesen gyártott hírek sorozata.

Érdekes összerakni a kopott és elrongyolódott papírtöredékeket és újra elolvasni az új korszak eljövételéről szóló ezt az első fakult híradást.

Emlékszem, hogy annak idején furcsa meztelen benyomást tettek rám az ujság eme behelyettesített részének egyszerű, őszinte közlései, a rossz angolságú ordító frázisokból álló külső keret közepén. Ma olyannak látszanak ezek a közlések, mint egy épeszű ember szavai valami hatalmas, eltűnt, erőszakos világ kellős közepében. De tanuságot tesznek ezek a sorok arról is, hogy milyen gyorsan ocsudott fel London a gáz okozta kábulatból. Tanuságot tesznek arról, hogy micsoda gyors eréllyel látott hozzá teendőihez e szédületesen nagy város lakossága, mihelyt rövid aléltsága után ismét eszméletre ébredt. Csodálkozással veszem észre most, amikor újra elolvasom ezt a lapot, mennyi kutatást, kísérletet, mennyi gondolati munkát

kellett elvégezni az embereknek annak az egy napnak a folyamán, amely eltelt addig, amíg az ujságot kinyomatták. De hát ezt csak mellékesen jegyzem meg. Amint itt ülök és tűnődöm ezen a félig elszenesedett papírlapon, újra visszatér emlékezetembe ama furcsa távoli látomás, mely ama reggelen ébredt agyamban. Már leírtam Önöknek egyszer, milyen volt ez az ujságnymoda; látomásomban azt képzeltem el, milyen lehetett az, amikor ez a krízis végbement benne.

Kétségtelenül úgy történt a dolog, hogy a katalitikus hullám éppen teljes üzemben találta ezt a helyiséget, abban a lázban, amely minden éjszaka el szokta ezt a helyiséget fogni, sőt azt lehetne mondani, egészen kivételes mértékű lázban, tekintettel egyrészt az üstökösre, másrészt a háborúra - főleg a háborúra. Igen valószínű, hogy a helyiségben először alig észrevehető módon jelentkezett a Változás. A zajnak, a kiabálásnak és a villamos lámpák fényének ama világában, amely e helyiség éjszakai atmoszférája volt, talán még a zöld köd megjelenését sem vették rögtön észre, mert lehet, hogy eleinte a zöld gőzök leszálló gomolyagjait nem tartották másnak, mint londoni köd szokatlan évszakban megjelent szálló foszlányainak. (Azokban az időkben Londonban még nyár idején is megtörtént néha, hogy sötét köd borította el a város egy-egy részét.) Végre pedig eljött a Változás és lecsapott mindannyiukra.

Ha egyáltalán felhívta valami figyelmüket a közeledő eseményre, ez csak az lehetett, hogy hirtelen általános riadalom támadt az utcákon, azután pedig még sokkal általánosabb csönd. Másféle figyelmeztető értesülést aligha kaphattak. Nem volt idő arra, hogy megállítsák a rotációs gépeket, a zöld gőzök rohamos fejlődése előbb terítette le valamennyiüket. Nyilvánvaló, hogy a gőzök beburkolták őket, ledöntötték őket a földre, álarcot vontak arcukra és elnémították valamennyiöket. Képzeletemet mindig különös mértékben izgatja ennek a jelenetnek az elgondolása, mivel gondolom, ez volt az első kép, amelyet meg tudtam alkotni magamnak arról, hogy mi is történhetett a városokban. Mindig furcsa érzéseket vált ki belőlem az a tény, hogy amikor eljött a Változás, a gépek tovább folytatták működésüket. Nem tudnám pontosan megmondani, mi az oka annak, hogy ez oly különösnek tűnt fel előttem, de tény, hogy ezt igen különös dolognak éreztem és bizonyos mértékig annak érzem ma is. Gondolom, úgy van a dolog, hogy az ember annyira hozzászokott ahhoz, hogy a gépeket az emberi személyiség kibővítő tartozékainak tekintse, hogy megdöbbenéssel veszi észre, amit a Változás láttatott meg velünk, hogy mekkora voltaképpen a gépek önkormányzatának a mértéke. Így például, feltétlenül úgy történt, hogy a villamoslámpák mint megannyi homályos zöld-fátyolos ködfolt, legalább is még egy ideig tovább égtek; a sűrűsödő sötétség közepette tovább zúgtak a hatalmas rotációs gépek, nyomva, hajtogatva, ledobva egyik példányát a másik után ama mesterségesen gyártott hadijelentésnek, egy negyedhasábot elfoglaló felírásaikkal, és az egész helyiségen át továbbra is bűgött és reszketett a gépek megszokott zakatolása, mindez pedig annak ellenére, hogy az emberek nem uralkodtak már felettük! A sűrűsödő köd alatt pedig mindenfelé emberek összegubbaszkodott vagy kinyújtózott alakjai feküdtek csöndesen.

Különös, csodálatos látvány lehetett volna ez olyasvalaki számára, akiben véletlenül meg lett volna az ellenállás képessége a gőzökkel szemben, és aki ott járhatott volna ébren e dolgok közepette. Biztos, hogy nemsokára azután az következett be, hogy a gépek kimerítették a papír- és nyomdafesték készletüket és üresen járva csapkodtak, kalapáltak és zörögtek tovább az egyetemes csönd közepette. Azután pedig, úgy gondolom, fűtés híján kialudhatott a kazánok tüze, a gőzgépek dugattyúi mögött lecsökkent a gőznyomás. Az egész gépezet meglassult, a lámpák pedig, ahogy lassanként elapadt a villamos központ szolgáltatva áram, homályosan kezdtek égni, majd pislogva kialudtak. Ki tudná ma pontosan elmondani, hogy milyen sorrendben következtek ezek a dolgok egymás után?

Azután pedig képzeljék el, hogy miközben odakint elhalkult, majd teljesen elült minden emberkozta zöreje, egyszer csak kitisztult a levegő, eltűnt a zöld köd, egy óra múltán csakugyan már nem maradt meg belőle semmi, és lehet, hogy szél kerekedett és járta körül a föld egész kerekességét.

Az élet minden zaja elnémult, de voltak olyan zörejek is, amelyek semmivel sem csökkentek és amelyek diadalmasan csendültek meg az egyetemes hangapály fölött. A templomok órái elütötték a két órát, majd a három órát, oly világ fölött, mely nem hallgatta szavukat. Mindenfelé a világon faliórák ketyegtek és ütötték az óranegyedeket megsiketült füleknek... Azután pedig eljött a hajnal első sugara, az új ébredés első megmozdulásának halk zöreje. Talán ebben a nyomdában még mindig vöröslöttek a villamoslámpák izzószállai, a gépek talán még mindig folytatták lassú, erőtlen mozgásukat, amikor az összegyűrt, cipős ruhahalma-zokból emberek lettek újra, és elkezdtek megmozdulni és bámulva nézni maguk köré. A nyomdászok csapata bizonyára megdöbbenve vette észre, hogy átaludta az éjszakát. A kápráztató hajnalban az Új Lap csodálkozva ébredt fel, felkelt és pislogva nézte a saját maga megdöbbenő képét.

A Belváros templomórái, versenyt futva egymással, elütötték a négy órát. A személyzet összegyűrt ruhában, zilált hajjal, de valami csodálatos felfrissüléssel lényükben, ott állt a sérült gépek között, elcsodálkozva és kérdéseket intézve egymáshoz, a szerkesztő kételkedő nevetéssel olvasta el előző este írt címsorait. Nagyon gyakori volt aznap reggel a nem szándékos nevetés. Odakint az ujságkihordó kocsik emberei ébredő lovaik nyakát veregették és térdét dörzsölgették...

Aztán pedig, képzeljék el, lassan és sok beszélgetés meg kételkedés között hozzá láttak, hogy megcsinálják a lapot.

Képzeljék el azokat az elcsodálkozott, megdöbben embereket, amint régi foglalkozásuk tehetetlenségi ereje magával ragadja őket és amint minden igyekezetükkel azon dolgoznak, hogy megcsináljanak valamit, ami egyszerre igen különössé, értelmetlenné vált. Folytonos kérdezősködések között dolgoztak és mégis könnyű szívvel; folytonos megszakításoknak kellett bekövetkezni munkájuk minden fázisában, amelyek alatt megvitatták a dolgokat. A lap csak öt napi késedelemmel ért le Mentonba.

4.

Hadd rajzoljak önöknek egy kis képet arról az élénk benyomásról, amelyet egy bizonyos prózai kis embertől kaptam - egyszerű fűszerkereskedő volt az illető, - és arról, hogy ő hogy ment át a Változáson. A mentoni postahivatalban hallottam ennek az embernek a történetét, amikor az Első Nap délutánján elhatároztam, hogy édesanyámnak sürgönyözzök. A táviró-hivatal egyúttal fűszerüzlet volt, és amikor beléptem, ott találtam ezt az embert, amint a bolt tulajdonosával beszélgetett. Üzleti versenytársak voltak, és Wiggins éppen azért jött át az utcán, hogy megtörje a közte és versenytársa közt már vagy húsz éve tartó ellenséges hallgatást. Ott volt szemében a Változás ragyogása, ott csillogott az mindkettejük szemében, kissé kipirult arcuk, ruganyosabb mozdulataik arról tettek tanuságot, hogy új fizikai behatások érvényesültek mindkettőjük lényében.

„Nem tett nekünk jót ez a mi egész gyűlölködésünk”, mondotta nekem Wiggins úr, megmagyarázva a kettejük találkozásának szenzációját. „És nem tett jót a vevőinknek sem. Eljöttem, hogy megmondjam neki ezt. Emlékezzék erre, fiatalember, ha valaha önnek is lesz

saját üzlete. Valami ostoba keserűség uralkodott rajtunk, és nem tudom megérteni, hogy miért is nem láttuk meg mi már régen ezt a dolgot ebben a világításban. Nem annyira gonoszság volt ez, mint inkább ostobaság. Ostoba féltékenységi! Két emberi lény, egy kőhajításnyira egymástól, aki nem beszél egymással húsz év óta és akik megkeményítik szívüket egymás ellen!”

- Nem is tudom megérteni, hogy miképpen jutottunk ebbe az állapotba, Wiggins úr, mondotta a másik, teát csomagolva félkilós csomagokba pusztá megszokásból, miközben beszélt. - Vétkes büszkeség volt ez és makacsság. Magunk tudtuk az egész idő alatt, hogy ez ostobaság!

Ott álltam ráragasztva a bélyeget táviratomra.

- Csak pár napja történt, folytatta a boltos, - hogy én francia tojásokat adtam el, veszteséggel. Láttam, hogy ez a barátom itt valami ménkő nagy plakátot tett a kirakatba, hogy ő kilenc penny-ért adja tucátját. Megláttam a plakátot, amint elmentem a boltja előtt. Itt a válaszom! - Rámutatott egy plakátra. „Nyolc penny tucátja - ugyanolyan, amilyet máshol kilenc pennyért adnak!” Egy egész pennyt leütöttem az árból. Éppen csak hogy egy árnyalattal kapok így többet, mint amibe nekem kerültek - talán még annyit sem - és még akkor is... - Áthajolt a pulton, hogy annál hangsúlyozottabban mondja: „Ez nem is olyan tojás - sokkal jobb!” Már most, mondja nekem, melyik épeszü ember cselekedne így? - mondotta Wiggins.

Elküldtem sürgönyömet - a bolt tulajdonosa továbbította a távirógépen és míg ez megtörtént, beszélgetésbe elegyedtem Wiggins-szel és kicseréltem vele tapasztalataimat. Ő sem tudta pontosabban, mint én, annak a változásnak természetét, amely a dolgokban végbement. A zöld villámok megijesztették, mondotta, annyira, hogy miután egy ideig hálósobája ablakfüggönye mögül nézte őket, egyszerre csak felkelt, gyorsan felöltözött, felkeltette családját is, hogy legyenek elkészülve a végre. Vasárnapi ruháikat vétette fel velük, mindnyájan együtt kimentek a kertbe, elméjük megoszlott a látvány dicsőséges szépségének csodálata és valami hatalmas és percről-perce növekvő rettegés között. Az államvallástól eltérő protestáns felekezethez tartoztak és igen vallásosak voltak az üzleti munkaidőn kívül, és úgy hitték ama káprázató utolsó percekben, hogy íme mégis csak a tudomány tévedett és a fanatikusoknak van igazuk. A zöld gőzökkel együtt megszállta őket a meggyőződés, és elkészültek arra, hogy találkozni fognak az ő Istenükkel...

Ez az ember, meg kell érteniük, közönséges kinézésű ember volt, ingujjban volt és kötényt hordott pocakja körül, és olyan tájszólással beszélt, mely póriásnak hangzott az én más vidék nyelvjárásához szokott fülemnek; a büszkeségnek legkisebb nyoma nélkül mondotta el a maga történetét, szinte mellékesen, és mégis a hősiesség benyomását tette rám.

Ez az ember meg családját nem futkosott ide-oda, ahogy azt sokan tették. Ez a négy egyszerű, közönséges ember megállt házuk hátsó kapuja mögött, a kerti ösvényen, az epresbokrok közt, miközben rájuk borult az ő Istenük végítéletének rettenete - és elkezdett énekelni. Ott álltak, apa, anya és a két leány, énekeltek törhetetlen bátorsággal, kétségtelenül egy kissé hamisan, fajtájuk szokása szerint, és énekelték ezt a zsoltárt:

- Ción örök reménységében lelkem ujjongva énekel - amíg végre egymásután lebuktak a földre, és ott feküdtek csendesen.

A postamester hallotta éneküket, miközben sűrűsödött a sötétség: „Ción örök reménységében”...

A legkülönösebb dolog volt a világon, hallani ezt a kipirult és boldog szemű embert, ahogy elmondja iménti halála történetét. Szinte lehetetlennek látszott, hogy ez az elmúlt tizenkét órán belül történt. Kicsi, távoli kép volt, ezeké az embereké, akik énekelve mentek a rájuk

boruló sötétségben Istenük felé. Olyan volt ez, mintha valami amulettre festett nagyon kicsi, de nagyon világosan megfestett jelenetet mutatott volna nekem valaki.

De nemcsak ez az egy esemény keltette bennem ezt a benyomást. Nagyon sok olyan dolog, amely az üstökös eljövetele előtt történt, ugyanezen az átalakító kicsinyítésen ment át. Más embereknek is, mint azóta megtudtam, ugyanaz az illúziójuk volt, úgy érezték, mintha ők maguk és az egész világ egyszerre valahogy megnagyobbodtak volna. Még ma is úgy érzem, mintha az a kis sötét alak, aki átrohant Anglián, üldözve Nettiet és Nettie szerelmesét, talán három centiméter nagyságú lehetett, hogy ez a mi egész régebbi életünk nem volt egyéb, rosszul megvilágított homályban eljátszott bábjátéknál...

5.

Édesanyám alakja mindig megjelenik, ha a Változásra gondolok.

Emlékszem, hogy miképpen gyónta ő meg nekem egy napon, hogy mit csinált. Elmondta, hogy nagyon álmatlan volt azon az éjszakán, és lövések zajának vette a hulló csillagok pattogását; zavargások voltak Claytonban és Swathinglea egész területén aznap, és így felkelt az ágyból, hogy kinézzen az ablakon. Valami homályos érzése volt, hogy minden ilyen zavargásban én benne vagyok.

De amikor a Változás eljött, már nem nézett ki az ablakon.

„Mihelyt láttam, hogy esnek lefelé a csillagok az égből, édes fiam, - mondotta - és arra gondoltam, hogy Te ott vagy kint e dolgok közepette, arra gondoltam, hogy nem lehet baj, ha imát mondok érted, édes fiam! Gondoltam, hogy azért nem fogsz haragudni.”

És így kaptam megint egyik képemet - a zöld gőzök jönnek-mennek, az a drága öreg asszony pedig ott térdel, foldozott ágyterítője mellett, aztán aléltan bukik a földre - még mindig imára kulcsolva két bütykös kezét - imára - én értem!

A repedezett ablak fakó függönyén át látom, amint a csillagok elhalványodnak a kémények felett, a hajnal halvány fénye lassan-lassan beszívárog az égbe, édesanyám gyertyája pedig fellobog és elalszik...

Ez is átkísért engem a csenden át - ez a szótlán térdelő alak, ez a megfagyott ima Istenhez azért, hogy óvjon engem, ez a néma alak, a világűrben rohanó néma földön...

6.

A hajnal jöttével az ébredés végigfutott a föld kerekiségén. Elmondtam, hogy jött el hozzám, és hogy jártam be csodálattal eltelt szívvel Shaphambury megszépült rozsföldjeit. Eljött az ébredés mindenkihez. Nem messze tőlem felébredt Nettie és Verrall, felébredtek egymás közelében én abban a pillanatban tisztára megfeledkeztem róluk - mindegyikük minden más hang előtt meghallotta a másik hangját a csend és a fényesség közepette. Felébredtek az emberek ama szétszórt csoportjai, akik ide-oda futkostak és ott buktak el a Bungalow-falu tengerpartján; Menton alvó falusi lakosai fölriadtak ágyukban és fölültek, átjárta őket ama szokatlan frissesség és ujjászületés érzése; a görcsös helyzetű alakok a kertben, a zsoltárral ajkukon, megmozdultak a virágok között, félénken érintették meg egymást és a paradicsomra

gondoltak. Édesanyám ott találta magát, amint az ágyra hajlik és felkelt - felkelt azzal a boldog, legyőzhetetlen tudattal, hogy imádsága meghallgatást talált...

Mire érkezett hozzánk az ébredés, addigra már a katonák, akik sűrű sorokban álltak az Allarmont felé vezető országút poros jegenyefa sorai között, beszélgettek és megosztották kávéjukat a francia lövészekkel, akik a Beauville-i lejtőkön lévő szállók között gondosan elrejtett lövészárkaik közül üdvözölték őket. Bizonyos megdöbbentség vett erőt ezeken a katonákon, akik úgy hajtották le álomra a fejüket előző este, hogy feszült idegeik minden pillanatban el voltak készülve a rakétára, amelynek jelt kellett volna adnia arra, hogy puskaik tölténydobjai berregve és kattogva meginduljanak. Mihelyt meglátták lent az országúton az emberek mozgolódását és összevegyülését, minden emberben külön-külön felébredt az az érzés, hogy ő nem lőhet. Egy népfölkelő mindenesetre megírta az ő ébredésének történetét, hogy milyen furcsának érezte a puska magá mellett az árokban és hogy vette azt térdére, hogy megvizsgálja. Azután, amint világosabban felébredt benne annak az emléke, hogy mi ennek a tárgynak a rendeltetése, leejtette a földre és fölkelt valami örömteljes borzalommal amiatt, hogy milyen bünt került ki, és elindult, hogy közelebbről megnézzék az embereket, akiket neki meg kellett volna ölnie. „Braves types” - gondolta magában, bátor alakok, ezek ilyen sorsra voltak elkészülve. Az a rakéta, amely jelt adott volna a harc megkezdésére, nem repült fel egyáltalán. Lent az emberek nem álltak újból csatasorba, hanem leültek az országút mellé és csoportokban álltak, valami új hitelenséggel vitatva meg a háború nyilvánvaló okait. „A császár!” mondták; meg azt, hogy „Ó bolondság! Civilizált emberek vagyunk, keressenek valaki mást az ilyen munkára!... Hol a kávé?”

A tisztek fogták lovaikat és nyíltan beszéltek az emberekkel, nem törődve a fegyelemmel. Néhány francia katona a lövészárkokból ugrálva jött le a dombon. Kíváncsi arcok nézték az utóbbiakat. Kis viták keletkeztek ilyenformán: „Hogy ránk fognak lőni? Ostoba beszéd! Ezek becsületes francia polgárok.” Van az egészről egy festmény, nagyon világos és fényes reggeli világítás ömlik el rajta, ott lóg a régi Nancy romjai közt lévő képtárban, és látja az ember a „katonák” régi világbeli egyenruháját, a furcsa sapkákat és derékszíjakat, csizmákat, a munición öveket, kulacsokat, a turistákra emlékeztető hátizsákokat, az egész furcsa komplikált felszerelést. A katonák egyenként ébredtek, előbb az egyik, aztán a másik. Sokszor elgondolom, hogy ha a két hadsereg ugyanabban a pillanatban ébredt volna, nem történhetett volna-e meg, hogy a csata pusztán a tehetetlenségi erő és a megszokás hatalma alapján mégis megkezdődjön. De azok az emberek, akik először ébredtek, felültek, csodálkozva néztek maguk körül, és volt egy kis idejük arra, hogy gondolkozzanak.

Boldogan nevettek az emberek mindenfelé, boldogan sírtak.

Férfiak és nők, közönséges, mindennapi emberek, mihelyt arra ébredtek hirtelen, hogy világosság gyult bennük és lelkesültség száll beléjük, mihelyt megérezték, hogy képesek megtenni azt, ami eddig lehetetlen volt, és képtelenek megtenni azt, aminek eddig nem tudtak ellenállni, amikor boldognak, reményteljesnek, önzetlenül erélyesnek érezték magukat, határozottan visszautasították azt a feltevést, mintha az, ami történt, csupán az élet vérében és anyagi strukturájában történt változás lett volna. Megtagadták azokat a testeket, amelyeket Isten adott nekik, mint ahogy valamikor a Nilus felső folyásának vademberei kiverték metsző fogaikat, mert állathoz hasonlónak tették őket. Kijelentették, hogy ez egy szellem eljövetele és semmi más nem elégíthette ki magyarázatra irányuló szükségletüket. És bizonyos értelemben tényleg eljött a Szellem. A nagy vallásos Ébredés, a vallásos érzések fellobbanásának utolsó legmélyebb, legmesszebbre kiterjedő és legtartósabb hulláma, egyenesen a Változásból eredt. De valóban ez a mozgalom lényegében különbözött számtalan elődjétől. A régebbi vallásos ébredések egy láznak voltak fázisai; de ez az egészségnek volt első mozgalma, mely

mindenképpen nyugodtabb, intellektuálisabb, egyénibb és vallásosabb volt, mint ama régi hasonló mozgalmak bármelyike. A régi időben, különösen a protestáns államokban, ahol a vallás dolgairól nyíltan beszéltek, és ahol az a körülmény, hogy nem volt gyónás és nem voltak jól kiképzett papok, robbanékonyakká és ragályosakká tette a vallásos lelkiállapotokat, a vallásos élet normális fázisa volt a különböző mértékű „ébredés”. Ilyen „ébredések” ott folyton végbementek - egyszer egy faluban mutatkozott a lelkiismereteknek bizonyos megzavartsága, máskor egy missziós szobában tört ki egy estén a vallásos emóció, néha valami nagy vihar szántott végig egy egész földrészen, néha pedig a lelkeknek e mozgalma valami organizált törekvés formájában jelent meg, amely eljött egy-egy városba, zászlókkal és zenekarokkal, hirdető cédulákkal és automobillal, azzal a szándékkal, hogy lelkeket segítsen az üdvözüléshez. Én soha nem vettem részt ilyen mozgalmakban és ezek soha reám vonzóerőt nem gyakoroltak.

Eleget láttam ezekből, hogy megértsem természetüket, és nem vagyok meglepve, amikor ma azt tudom meg, hogy az üstökös eljövele előtt végig az egész világon, még a vademberek, még az emberevők közt is hasonló periódusok, hasonló emberi mozgalmak jelentkeztek időnként. A világ légköre fullasztó volt; a világ lázban égett, és ezek a jelenségek nem voltak egyebek, mint az organizmus ösztönszerű küzdelmei, a maga erejének elapadása, a maga ereinek eltömődése, a maga életének határoltsága ellen. Ezek a vallásos ébredések mindig a szenny és korlátozott élet időszakai után következtek. Az emberek a maguk alacsonyrendű közvetlen motivumaikat követték, amíg a világ tűrhetetlenül keserűvé vált. Valami csalódás, a teljesülésnek valamely akadály megvilágította részükre - homályosan ugyan, de elegendő mértékben ahhoz, hogy bizonytalanul meglássák - az élet zsúfolt piszkosságát, sötét elzártágát. Lelküket valami a régi világ életmódjának esztelen kicsinységével szemben érzett hirtelen utálat töltötte el, valami büntudat, minden egyéni lény méltatlanságának tudata, valami mindent átölelő, föntartó, valami nagyobb dolog után való vágy, valami vágy tágabb közösségek és kevésbé megszokott dolgok után. Lelkeik, amelyek tágabb célok számára voltak megalkotva, hirtelen felkiáltottak az élet kicsinyes érdekei és szűk tilalmai közepette „nem ezt! nem ezt!”. Hatalmas vágy arra, hogy saját lényük féltékeny börtönéből kimeneküljenek, valami artikulálatlan, dadogó, zokogó szenvedély rázta meg őket.

Láttam - emlékszem, hogy a clayton-i kálvinista methodista kápolnában - láttam egyszer - foltos kövér arca furcsa módon volt eltorzulva a lobogó gázlángok alatt - az öreg Pallet-et, a vaskereskedőt, amint vezekelt. Odament a vezeklők padjához, egy padhoz, amelyet az ilyen exhibíciók számára tartottak fenn, és dadogva mondta el sajnálatát és undorát valamilyen szexuális vétsége miatt, - özvegyember volt - és még ma is látom, hogy laza, kövér teste hogyan reszketett és hajladozott bánatában. Kiöntötte mindezt ötszáz ember előtt, akik előtt rendes időben minden gondolatát és szándékát elrejtette. És tény az, és mutatja, hogy hol volt a realitás, hogy mi ketten, fiatalemberek, egyáltalán nem nevettünk ezen a dadogó groteszk jeleneten, még csak egy mosoly árnyéka sem volt gondolatainkban. Ott ültünk komolyan, figyelve - talán csodálkozva.

Csak később és bizonyos erőszakoltsággal tudtunk ezen gúnyolódni...

Azok a régi időbeli vallásos ébredések, mondom, egy megfulladó test görcsös mozdulatai voltak. Legvilágosabb jelei ezek annak, hogy a Változás előtti időkben meg volt annak a tudata, hogy a dolgok nincsenek rendben. De többnyire ezek csak pillanatnyi megvilágosodások voltak. Erejük elforgácsolódott rendszertelen kiabálásban, gesztikulálásban, könnyekben. Nem voltak ezek egyebek, mint villámszerű pillanatnyi meglátások. A szűk élet felett, mindennemű alacsonyrendűség felett érzett undor, szűk és alacsonyrendű dolgokban öltött alakot.

Így emésztették fel a régebbi vallásos ébredések önmaguk erejét, de a Nagy Ébredés nem emésztette fel önmagát, hanem ellenkezőleg, a kereszténység legnagyobb része számára legalább is a Változás állandó kifejezésévé vált. Sokak számára azt a formát vette ez fel, hogy egyenesen kijelentették, hogy ez a Krisztus második eljövetele - nem reám tartozik ennek a gondolatnak érvényességét megvitatni, legtöbbször számára ez végeredményben nem jelentett egyebet, mint az élet minden vonatkozásának maradandó kiszélesbülését...

8.

Egy lényegtelennek látszó emlékkép elevenedik meg bennem, jelentőség nélkülinek látszik és mégis sajátosságának valamilyen szubtilis vonása miatt úgyszólván egybefoglalja részemre a Változást. Egy nő nagyon szép arcának emléke ez, egy nőé, akinek ki volt pirulva az arca és könnyek csillogtak a szemében és aki elment mellettem anélkül, hogy szólt volna, és valamilyen titkos szándéktól volt eltelve. Elmentem mellette, amikor az első nap délutánján, hirtelen megbánás fogott el egy mulasztásom miatt és lementem Mentonba, hogy sürgőnyt küldjék édesanyámnak, közölve vele, hogy nincsen semmi baj velem. Hogy ez a nő hová ment, vagy honnan jött, nem tudom; nem láttam őt soha többé, de arca - valamely új és fényes elhatározás kifejezésével - kiemelkedik emlékezetemben a többi dolog közül.

De ez az arckifejezés az egész világé volt.

III. FEJEZET

A minisztertanács

1.

És micsoda különös, precedens nélküli dolog volt az a minisztertanács, amelyen én is jelen voltam, az a minisztertanács, amelyet két nappal később Melmount bungalow-jában tartottak, és amely összehívta a világ állam alkotmányának megteremtésére hivatott konferenciát. Én azért voltam ott, mert megfelelőnek tartottam, hogy Melmount mellett maradjak. Nem volt semmi különös hely, ahová el kellett volna mennem, vele pedig bungalow-jában, amelyet tört bokája miatt őrizni kénytelen volt, egy titkáron és egy inason kívül nem volt senki; nem volt vele senki, aki segíthetett volna neki abban, hogy megkezdje a rá eső részt abból az óriási munkából, amely nyilvánvalóan várt a világ uralkodóira. Én értettem a gyorsíráshoz, és minthogy még fonográf nem állt rendelkezésünkre, bementem hozzá, mihelyt bokáját bekötötték, ott ültem íróasztala mellett, hogy az ő diktátumára írjak. Jellemző arra a furcsa hanyagságra, amely együtt járt a régi korszak görcsös erőszakosságával, hogy a titkár nem tudott gyorsírást, és hogy a lakásban nem volt telefon. Minden közhírré teendő üzenetet el kellett vinni a falusi postahivatalba, abba a mentoni fűszeresboltba, egy kilométernyi távolságra... Így hát ott ültem Melmount szobája hátsó részében, oda tolták félre az ő íróasztalát, és ott csináltam azokat a jegyzeteket, amelyekre szükségem volt. Abban az időben az ő szobája a legszebben bútorozottnak látszott előttem a világon, és még ma is megismerném a selyemszövet élénk színét azon a pamtagon, amelyen velem éppen szemben, ott feküdt a nagy államférfiú, a szép tapétát, a vörös pecsétviaszt és az általam használt íróasztal ezüst felszerelési tárgyait. Most már tudom, hogy az én jelenlétem abban a szobában különös és jelentőségteljes dolog volt, a nyitott ajtó, még Parker-nek, a titkárnak járása és kelése is újítások voltak. A régi időben a minisztertanács titkos gyülekezet volt, titokzatosság és rejtőzködés volt beleszöve a közélet egész menetébe. A régi időkben mindenki állandóan eltitkolt valamit valaki elől, óvatos volt és ravasz, igyekezett embertársait tévútra vezetni - többnyire minden ok nélkül. Most pedig szinte észrevétlenül eltűnt az életből mindez a titkolódzás.

Lehunyom szemeimet és újból magam előtt látom azokat az embereket, hallom hangjukat, amint egymással tanácskoznak. Először kissé szétszórtan látom őket a nappali fény hideg világosságában, azután pedig egy központ köré vonulva, az ernyős lámpák körüli titokzatos árnyékok között. Ezzel összekapcsolódik és nagyon világos az az emlékképem, hogy kétszersült morzsák voltak az asztalon, meg egy csöpp kiöntött víz, amely először ott ragyogott a zöld asztalterítőn és aztán beléje szikkadt.

Különösen emlékszem Adisham lord alakjára. Egy nappal előbb jött a bungalow-ba, mint a többiek, minthogy személyes barátja volt Melmountnak. Hadd írjam le Önöknek ezt az államférfiút, egyikét ama tizenöt embernek, akik az utolsó háborút csinálták. Ő volt a kormány legifjabb tagja, teljesen kedves és derült, negyvenéves férfi. Tiszta, szürke arcának éles profilja volt, mosolygó szeme, simára borotvált ajka, barátságos gondos hangon szólalt meg, modora pedig barátságos és megnyerő volt. Meg volt benne annak az embernek a sajátsága, aki a legnagyobb könnyedséggel találta bele magát abba a pozícióba, mely részére elő volt készítve. Temperamentuma olyan emberé volt, mint amilyeneket akkoriban filozófus természetű embereknek nevezünk, azaz közömbös temperamentumú emberé. A Változás az ő

hétvégi megszokott szórakozása közben találta őt, horgászott; valóban emlékszem arra, hogy elmondta, hogy föleszmélve a víz szélétől egy méternyi távolságon belül találta a fejét. Krízis idején Adisham lord minden alkalommal horgászni ment a hét végén, hogy elméjét jó erőben tartsa, amikor pedig nem volt krízis, akkor semmit sem szeretett annyira, mint horgászni, és így természetesen, minthogy nem volt semmi, ami őt ebben megakadályozhatta volna, hát horgászott. Amikor eljött, egyebek között az az elhatározás is megérlelődött benne, hogy a horgászásról teljesen le fog mondani. Jelen voltam, amikor Melmounthoz jött, és hallottam, amikor ezt a szándékát kijelentette; és nyilvánvaló volt, hogy naivabb úton, de mégis nagyjában ugyanolyan szándékok érlelődtek meg benne, mint az én gazdamban. Ott hagytam őket beszélgetve, de később visszajöttem, hogy nekem tollba mondhassák hosszú távirataikat kollégáikhoz, kiknek eljövételét a legközelebbi napokra várták. Kétségtelen, hogy a Változás őt épp olyan mélyen érintette, mint Melmountot, de megszokott modorbéli sajátosságai, udvariassága, iróniája és kellemes humora túlélte a Változást, és így ő a maga megváltozott beállítást, tágabbakká vált érzelmeit a régi világbeli nagyvilági ember stílusának bizonyos mulatságos változatával, túlzott szerénységgel fejezte ki, és volt benne bizonyos jólnevelt borzadás azzal a lelkesedéssel szemben, amely őt áthatotta.

Az a tizenöt ember, aki a Brit Birodalom fölött uralkodott, annyira más volt, mint amilyeneknek elképzeltem őket, hogy a legnagyobb figyelemmel néztem őket minden olyan pillanatban, amikor szolgálataimra nem volt éppen szükség. Különleges osztályt alkottak abban az időben ezek az angol politikusok és államférfiak, oly osztályt, amely ma már teljesen megszűnt. Bizonyos tekintetben gyökeresen eltértek a világ bármely más országának államférfiaitól, és úgy látom, nem maradt fenn róluk semmi olyan leírás, amely valóban találó volna... Lehet, hogy Önök szeretik olvasni a régi könyveket. Ha igen, akkor meg fogják találni ezeknek az embereknek a leírását, egy kissé ellenségesen túlozva, Dickens *Bleak-House* c. regényében, továbbá durva hízélgés és éles kigúnyolás kíséretében Disraeli könyveiben, aki véletlenül uralkodott köztük azáltal, hogy félreértette őket és elnyerte az udvar kegyét; azok az összes önkényes feltevések pedig, amelyekre ők életüket alapították, súlyos szavakkal talán, de az igazságnak megfelelő módon vannak ábrázolva, úgy, ahogy azokat az állami tisztviselők osztálya láthatta, Mrs. Humphry Ward regényeiben. Mindezek a könyvek még ma is megvannak a világon és a kíváncsi emberek rendelkezésére állanak, ezenkívül pedig Bagehot, a filozófus és Macaulay, a festői történetíró, közölnek egyet-mást az ő gondolkodásuk módjáról, Thackeray, a regényíró, társadalmi életük titkoltabb oldalait érinti, és találni egypár jó fejezetet telve iróniával, személyes leírásokkal és emlékezésekkel a Huszadik Század Breviáriumban, például az olyan írók leírásaiban, mint amilyen Sidney Low. De rajz, amely teljesen a maguk egészében adná vissza őket, nem maradt fenn. Akkor túlságosan közel voltak és túlságosan nagyok; most pedig igen rövid idő leforgása után, már szinte érthetetlenekké váltak előttünk.

Mi, régi időbeli, közönséges emberek, az államférfiakról alkotott képünket úgyszólván teljesen ama karikatúrákra alapítottuk, melyek a politikai harcok leghatásosabb fegyverei voltak. Mint a dolgok régi állapotának, majdnem minden fontosabb vonása, ezek a karikatúrák váratlan jelenségei voltak a fejlődésnek, kinövésai voltak azoknak a sovány és határozatlan törekvéseknek, amelyekből a régi demokratikus ideálok állottak, és végeredményben ők foglalták el ezeknek a törekvéseknek a helyét. Ezek a karikatúrák nemcsak azokat a személyiségeket mutatták be nevetséges, közönséges és tisztességtelen képekben, akik közéletünknek vezérei voltak, de ennek a közéletnek legszentebb képzeit is, annyira, hogy a végén úgyszólván teljesen tönkretettek minden az állam irányában érezhető komoly és tisztességes érzelmet. Nagy-Británia államát majdnem mindig úgy ábrázolták, mint valami vörös arcú, pénzeszsákjára büszke parasztot, akinek óriási hasa volt; a szabadság ama szép álmát, az

Egyesült Államokat mindig úgy ábrázolták, mint ravasz, soványarcú gazembert, csíkos nadrágban és kék kabátban. Az állam legfőbb minisztereit, zsebtolvajok, mosónők, bohócok, cethalak, szamarak, elefántok és nem tudom még miféle lények alakjában ábrázolták, és olyan kérdéseket, amelyek eldöntése emberek millióinak jólétét érintette, úgy öltöztettek fel és úgy ítéleztek róluk, mintha valami komédiás fölvonulásának alakjai lettek volna, valami hülye revüben. Egy tragikus háborút Dél-Afrikában, amely sokezernyi otthont tönkretett, két teljes országot elszegényített és ötvenezer emberre hozott halált és rokkantságot, úgy ábrázoltak, mint valami komikus vitát, amelyet egy erőszakos, Chamberlain nevezetű, monoklis, orchideát viselő és türelmét folyton elvesztő furcsa lény folytat egy csökönyös és nagyon ravasz öregemberrel, a „vén Krügerrel”, aki valami botrányosan rossz kalapot visel. A konfliktust néha az állatias izgékonyosság, néha pedig a gondtalan hanyagság hangulatában harcolták végig, a vidám spekuláns kongeniálisan végezte mesterségét ebben a szamarakhoz illő veszekedésben, és ezek mögött a bolondságok mögött és általuk elrejtve, ott járt a sors, míg végre a komédiás színpad függőnye legördült, és meg lehetett látni - az éhséget, a szenvedést, az égő tüzeket, a kardokat és a gyalázatot... Ebben az atmoszférában jutottak el a dicsőség és hatalom polcára ezek az államférfiak, és az én számomra azon a napon, valamennyien különös módon olyanoknak tűntek fel, mint a színészek, akik hirtelen levetették a groteszk és bolond szerepek jelmezét, lemosták arcukról a festéket, és félretették a pózolást.

Még akkor is, ha nem nyilvánvalóan groteszk és lealjasító volt az a mód, ahogy őket előttünk ábrázolták, mindenesetre teljesen félrevezető módon mutatták be őket nekünk. Ha például Laycockról olvasok, akkor a róla adott leírások nyomán hatalmas, cselekvő, bár talán kissé téves ideákat tápláló intelligencia képe rajzolódik le előttem, egy kicsiny, de erős és hősies testben, amikor elmondja az ő „Góliát” beszédét, amely olyan nagy mértékben siettetette az ellenségeskedés megkezdését, és ez a kép egyáltalán nem vág össze azzal a dadogó, rendkívül magas hangon beszélő, kissé kopasz és lelkiismereti furdalásokkal telt személyiséggel, akit megpillantottam, sem pedig azzal az első megvető leírással, amelyet Melmount adott róla. Kétkedem abban, hogy a nagyközönség valaha is meg fogja-e látni ezeket az embereket, úgy, mint amilyenek valóban voltak a Változás bekövetkezése előtt. Évről-évre hihetlenebb mértékben tűnik el az ő képük, egy oly világba, amellyel már értelmileg sem vagyunk képesek együttérezni. Egész történetük évről-évre idegenebbé válik előttünk, mindinkább olyanná, mint valami furcsa barbár dráma, amelyet valamilyen elfelejtett nyelven játszanak. Ott járnak e miniszterek és kormányfők méltóságteljesen, karikatúráik kísérteties változásokon mennek át, nagyságukat nevetségesen túlozzák a politikai sisakok, arcukat lefödik nagy hangzatos, embertelen maszkok, hangjuk a közéleti nyilatkozatok nevetséges nyelvén beszél, ott ordítanak és rikoltanak az ujságok hasábjain, olyan jelmezben, amely már egyáltalán nem hasonlít semmire, ami épeszűen emberi. Ott áll az érthetetlen elhalványult komédia, mint olyan dolog, amit félredobtak, ami most már csendes és nem kelt senkiben érdeklődést, ürességei ma épp oly megmagyarázhatatlanok, mint a középkori Velence kegyetlenségei vagy a régi Bizánc teológiája. És ezek a politikusok uralkodtak az emberiség közel negyedrésznének élete fölött, befolyást gyakoroltak ezekre az életekre, az ő bohócszerű konfliktusaik mozgatták a világot, ezek okoztak néha nevetést, néha izgalmat, és ezek okoztak olyan végtelen nyomorúságot.

Láttam ezeket az embereket, ahogy valóban megelevenítette őket a Változás, de még mindig hordták a régi idők furcsa ruháit, a régi idők modorát és konvencióit; ha sikerült is kapcsolniuk magukat a régi idők szempontjaiból, mégis kénytelenek voltak azokra gyakran hivatkozni, mint közös kiinduló pontra. Az én felfrissült értelmem magába tudta ezt fogadni, úgy hogy azt hiszem, valóban láttam őket. Ott volt Gorrell-Browning, a lancasteri grófság kancellárja, úgy emlékszem rá, mint nagy gömbölyű arcú férfira, akinek lényében nevetséges

módon küzködött néha a benne felébredt új szellemmel az ő ostobaságból és hiúságból álló arckifejezése és az a szokása, hogy öblös hangon lapos közhelyeket mondott el. Harcolt ez ellen a modora ellen, kigúnyolta önmagát és nevetett. Egyszerre csak egyszerűen és élénken átérezve szavait - mindenki számára a tiszta fájdalom percei voltak ezek - elmondta a következőket: „Hiú, önmagamat kényeztető és nevetséges öreg ember voltam. Kevés hasznomat lehet itt venni. Politikára és intrikára adtam fejemet és az élet eltűnt előlem.” Ezután hosszú ideig csendben ült ott. Azután ott volt Gorton, a lordkancellár. Fehéarcú ember volt, akiben volt intelligencia, nehéz, borotvált arca volt, amely a Cézárook mellszobrai között állhatott volna, lassú szavait gondosan megforgató hangja volt, kissé ferde, diadalmaskodó és élvezetesen ajkain időnként pillanatnyi szándékos humoros mosoly jelent meg. „Meg kell bocsátanunk” - mondotta - „meg kell bocsátanunk - még önmagunknak is.” Ezek ketten az asztal felső sarkánál ültek, úgy hogy jól láttam arcukat. Madget, a belügyminiszter, kisebb termetű ember volt, akinek ráncos homloka volt és megfagyott mosoly ült vékony, száraz száján. Közvetlenül Gorton mellett ült; ő kevéssel járult hozzá a vitához, csak intelligens magyarázó megjegyzéseket tett néha, és amikor a villamoslámpák fent kigyulladtak, furcsa módon mélyültek az árnyékok szeme köré, és egy ironikus manó gúnyos kifejezését ruházták arcára. Mellette volt az a hatalmas nagy úr, Richover gróf, akinek kéjenc indolenciája arra birta őt, hogy a huszadik századbeli angolországi művelt római patricius szerepét játssza, és aki idejét úgyszólván egyforma arányokban osztotta el versenylovai, a politika és szerepének hangjához illő irodalmi tanulmányok szerkesztése között. „Nem csináltunk semmit, amit érdemes lett volna csinálni” - mondotta - „ami engem illet, elég furcsa szerepet játszottam.” Eltűnődött kétségtelenül magas patricius életkorán, a szép nagy házakon, amelyek keret gyanánt szolgáltak életéhez, a tolongó emberekkel telt lóversenypályákon, ahol az ő nevét ordította a közönség, a lelkes népgyűléseken, amelyeket ő szép reményekkel táplált, az olimpusi kezdeteken, amelyeknek nem volt semmi folytatásuk... „Ostoba voltam” - mondotta tömören. Együttérző és tiszteletteljes csendben hallgatták.

Gurkert, a pénzügyminisztert előlem részben elfödte Adisham lord háta. Gurker időnként beleszólt a vitába, előre hajolva, mély, zengő hangja volt, nagy orra, durva szája, leeső kifordított alsóajakkal, szűrő szemmel, amely ráncok közül nézett ki. Ő a maga egész faja nevében tette meg a vallomását.

„Mi zsidók” - mondotta - „átmentünk e világ rendszerén, semmit sem alkottunk, sok dolgot konszolidáltunk, sok dolgot elpusztítottunk. Faji önhiúságunk szédületes volt. Úgy látszik, hogy bőséges mértékű, de nyers intellektusunkat nem használtuk másra, mint hogy kifejlesszük, fentartsuk és kezünkben tartjuk a magántulajdon összpontosítását, hogy az életet valami kereskedelmi sakkjátékfélévé alakítsuk át és hogy közönséges módon költsük el nyeregségeinket... Nem volt bennünk semmi érzése az emberiséggel szemben köteles szolgálatnak. A szépségből, amely istenség - mi tulajdont csináltunk.”

Ezek az emberek és ezek a mondások maradtak meg különösen emlékezetemben. Lehet, hogy csakugyan le is írtam őket akkor, de erre ma nem emlékszem. Hogy Sir Digby Privet, Revel, Markheimer és a többiek hogyan ültek, arra már nem emlékszem; ők mint hangok, közbeszólások, magyarázatok szerepeltek, melyekről már nem is tudom, hogy melyiket ki mondta.

Az ember azt a furcsa benyomást kapta róluk, hogy ezek az emberek, kivéve talán Gurkert vagy Revelt, nem is kívánták különösebb mértékben azt a hatalmat, amely kezükbe került; és hogy nem volt semmi kívánságuk az iránt, hogy valami lényeges dolgot csináljanak azokban a pozíciókban, amelyeket megszereztek maguknak. Egyszerre ott találták magukat a kabinetben, és csak most, amikor eljött a megvilágosodásnak ez a perce, szégyenkeztek először, de nem csináltak szégyenkezésükből semmi gentlemanhoz nem illő nagy komédiát. E tizenöt ember

közül nyolc ugyanabból az iskolából került ki, teljesen párhuzamos nevelésben részesült; ott egy kis görög nyelvtant, egy kis elemi matematikát, egy kis lényegéből kiforgatott természet-tudományt, egy kis történelmet tanultak, elolvastak egy pár könyvet a tizenhetedik, tizen-nyolcadik és tizenkilencedik századbéli hallgató vagy félénken orthodox angol irodalomból; mind a nyolcan a viselkedésnek ugyanazt az ostoba unalmas, úri tradícióját szívták magukba; lényegükben olyanok voltak, mint a serdülő fiúk, képzelőtehetségük fejletlen volt. E nyolc ember közül egyik se csinált komoly kísérletet az élet körül, úgy éltek, mint ha valami ellenző lett volna a szemükön, a dajkájuk átadta őket a nevelőnőjüknek, a nevelőnőjük az elemi iskolának, az etoni középiskola az oxfordi egyetemnek, és az oxfordi egyetem a politikai és társadalmi élet mindennapi megszokott rutinjának. Még bűneik és vétkeik is a jó illendőség bizonyos fogalmai szerint alakultak. Mindnyájan titokban utaztak Etonból a lóversenyekre, mindnyájan felutaztak Oxfordból Londonba, hogy lássák az életet - már mint az orfeumi életet - és mindnyájan ismét talpra estek. Most aztán egyszerre felismerték korlátjaikat...

- Mit tegyünk? kérdezte Melmount. - Felébredtünk; ennek a birodalomnak a sorsa a mi kezünkbe van letéve... Tudom, hogy mindama dolgok közül, melyeket a régi rendről el kell mondanom, ez fog a leginkább mesészerűnek látszani, de tény az, hogy a magam szemével láttam, a magam fülével hallottam ezt. Tény az, hogy az embereknek ez a csoportja, akik a föld lakható területe egy ötödrészének kormányát képezték, akik egy milliónyi felfegyverzett hadsereg fölött uralkodtak, akiknek olyan hajóhadaik voltak, mint amelyeket az emberiség soha előbb nem látott, akiknek birodalma az abban összefoglalt nemzetek, nyelvek és népek sokaságával még a mai nagyobb napokban is elkápráztat bennünket, nem volt semmi közös eszméjük arra nézve, hogy mit szándékoznak csinálni a világgal. Három hosszú éven át voltak ők Angolország kormánya, és míg a Változás el nem ért hozzájuk, még csak eszükbe sem jutott, hogy szükség van arra, hogy közös eszméjük legyen. Nem volt semmiféle közös eszme. Ez a nagy birodalom nem volt egyéb, mint valami a tengeren úszó tárgy, céltalan tárgy, amely evett, ivott, aludt és fegyvert viselt, és roppant büszke volt önmagára azért, mert véletlenül bekövetkezett. Nem volt terve, nem volt szándéka; nem akart ez a birodalom semmit. És a többi nagy birodalom ugyanabban a helyzetben volt, úszott, veszedelmesen úszott, mint a tengeri aknák. Bármilyen abszurdnak lássék is ez Önök előtt ma, egy brit kabinet-tanács szemernyivel sem volt abszurdabb, mint vak versenytársainak kormányzó-sejtjei, uralkodói tanácsai, elnöki bizottságai, vagy ahogy az egyes országban hívták ezeket a kormányzó-szerveket.

2.

Emlékszem, hogy ami különösen nagy hatást tett rám abban az időben, az volt, hogy jelen államunkra vonatkozó általános elvek tekintetében semmiféle vita és véleménykülönbség nem volt a jelenlevők között. Ezek az emberek eddig a konvenció és a szerzett motívumok rendszerében éltek, párthűség, hűség mindenféle titkos megállapodás és megegyezés tekintetében, hűség a koronával szemben, ilyenek kormányozták őket. Mindnyájan képesek voltak a precedencia kérdését a legnagyobb figyelemmel vizsgálni, mindnyájan képesek voltak mindenféle olyan kétséget vagy kérdést, amelynek romboló hatása lehetett volna, teljesen elnyomni magukban, mindnyájan teljesen hatalmukban tartották vallásos érzéseiket. Úgy látszott, mintha láthatatlan, de áthatolhatatlan korlátok védtek volna meg őket minden merész és destruktív gondolattal szemben, mindama szocialista, köztársasági és kommunista teóriával szemben, amelynek nyomát még ma is megtalálhatjuk az üstökös eljövetelet megelőző utolsó idők irodalmában. Most azonban úgy volt, mintha a fölébredés pillanatában mindezek a korlátok és önvédelmek, elenyésztek volna, mintha a zöld gőz keresztülmosta volna elméjüket

és felolvasztott meg elsöpört volna száz olyan korlátot és akadályt, amelyek valamikor merev ellenállást fejtettek ki. Egyszerre mindnyájan elismerték és magukba fogadták azt, ami igaz volt azokban a rosszul öltözött propagandákban, amelyek oly hevességgel és oly hiába döngették a lelkek kapuit a régi időkben. Olyan volt ez egészen, mint egy abszurd és korlátozott álomból való ébredés. Mindnyájan kijöttek, természetesen és elkerülhetetlenül a nyilvánvaló és észszerű közmegegyezés széles napvilágtól süttő platformjára, amelyen mi és a mi világunk egész rendje állanak.

Hadd próbáljam vázolni azokat a fő dolgokat, amelyek az ő elméjükből eltűntek. Itt volt mindenekelőtt a földtulajdon ősrégi rendszere, amely oly végtelenül bonyolult szövedékké tette az arra a földre vonatkozó közigazgatást, amelyen éltünk. A régi időkben senki sem hitte, hogy ez igazságos vagy ideálisan megfelelő, de mindenki elfogadta. Azt a népességet, amely a földön lakott, úgy tekintették, mint amely lemondott a földdel való szükségszerű összefüggéséről, kivéve bizonyos korlátozott eseteket, mint az országutakat vagy a közlekedőket. A föld többi része a legörültebb módon fel volt osztva négyszögekre, háromszögekre, mindenféle alakú területekre, amelyeknek nagysága kétszáz négyszögkilométer és néhány száz négyszögl között változott, és amelyek az adminisztrátorok egy sorozatának majdnem abszolút hatalma alá voltak helyezve, akiket földbirtokosoknak hívtak. Ezeknek oly módon volt tulajdonuk a föld, mint ahogy ma egy embernek tulajdona a kalapja; vásárolták, eladták, fölvtágták, mint a sajtót vagy a sonkát; joguk volt azt tönkretenni, engedni, hogy pusztaság maradjon, vagy rettenetes és káros szemsértő építményeket emelni rajta. Ha a lakosságnak szüksége volt egy országútra vagy egy villamosvasút vonalára, ha valamilyen helyen akart a lakosság várost vagy falut létesíteni, sőt ha csak közlekedést akart is létesíteni, ezt csak úgy tehette, ha exorbitáns szerződéseket kötött ama egyeduralkodók mindegyikével, akinek területe szóban forgott. Senkisem tudta sehol a földkerekségen megvetni a lábát, amíg nem fizetett vámot, hódoltság jeléül, valamelyiküknek. Nekik, úgyszólván, nem volt semmi viszonyuk és semmi kötelességük azzal a névleges községi vagy nemzeti kormánnyal szemben, amelynek nagyobb területein az ő saját uradalmak feküdtek... Tudom, hogy ez úgy hangzik, mint egy örült álma, de az emberiség volt ez az örült; és nem csak Európa és Ázsia régi országaiban uralkodott ez a rendszer, ahol az a helyi uralomnak bizonyos területek fölé rendelt mágnások kezeibe való delegálásból keletkezett, mely utóbbiak később ama idők egyetemes aljasságában teljesen kibújtak kötelezettségeik alól, hanem az új országokban is, ahogy akkor neveztük őket, - az Amerikai Egyesült Államokban, a Dél-Afrikai Fokföldön, Ausztráliában és Új-Zélandban is az történt, hogy az országok a tizenkilencedik század legnagyobb részén át örült módon ajándékoztak oda földterületeket örök időkre, bárkinek, aki azt hajlandó volt elfogadni. Lett légyen valahol szén, lett légyen petróleum vagy arany, lett légyen termékeny föld, jó kikötő, vagy szép város építésére alkalmas terület, ezek a fanatikus és gondolatnélküli kormányok kiáltozva kerestek érdeklődőket, és elindult a közönséges, csaló és erőszakos kalandoroknak egy kis folyama, hogy megalapítsa a világ földbirtokos arisztokráciájának egy-egy új csoportját. A reménységnek és a büszkeségnek egy rövid évszázada után az Amerikai Egyesült Államok hatalmas köztársasága, amelyet valamikor az emberiség reményének tartottak, legnagyobb részében földnélküli emberek ide-oda hullámozó tömegévé vált; földbirtokosok és vasútkirályok, élelmiszerkirályok (mert a föld jelenti az élelmiszert) és ásványkirályok uralkodtak az ország élete fölött, ajándékoztak neki egyetemeket, mint ahogy az ember egy pár pénzdarabot ad egy koldusnak, és oly hiú, ostoba és bolond fényűzésre költötték e föld által nyújtott értékeket, mint amilyenekhez hasonlókat a világ sohasem látott régebben. Ez volt egyike azoknak a dolgoknak, amelyeket ezek közül az államférfiak közül a Változás bekövetkezte előtt egyetlen egy sem tartott volna másnak, mint a világ természetes rendjének, most azonban egyikük sem tekintette e dolgokat egyébnek, mint egy örült időszak bolond és eltűnt illúzióinak.

És ahogy a föld kérdésével állt a dolog, ugyanúgy állt száz más rendszerrel, intézménnyel, az ember életében szereplő komplikált és mesterséges tényezővel. Ezek az emberek most kereskedelemről beszéltek, és én most tapasztaltam először világ-életemben, hogy van olyan adásvétel is, amely senkire nézve nem veszteség; az ipar szervezéséről beszéltek, és az ember az ő szavaik nyomán el tudta ezt képzelni oly ipari vezérek kormányzata alatt, akik nem törekedtek alacsonyrendű előnyökre. A régi asszociációk, a személyes viszonyok zavarossága és a megszokás alapján való felismerések köde eloszlott az emberek társadalmi nevelésének minden fázisáról és folyamatáról. Régóta rejtett dolgok csodálatos tisztasággal és meztelenséggel felfedezetteknek tűntek fel. Ezek az emberek, akik felébredtek, feloldó nevetésekbe törtek ki, és az iskolák és egyetemek, a könyvek és tradíciók ősrégi zavara, az egyházak régi tapogatózó, félig metaforikus, félig formális tanításai, az elgyöngítő és zavaró sejtetések és homályos utalások, amelyek között a fiatalság büszkesége és becsülete kétkedett, megbotlott és elesett, nem váltak egyébbé, mint furcsa és örömteljesen eloszlott emlékekké. „Kell, hogy a gyermekeket közösen neveljük” mondotta Richover, „kell, hogy őszintén beavassuk őket az élet dolgaiba. Eddig nem annyira neveltük őket, minthogy elrejtettünk dolgokat előlük és csapdákat állítottunk fel számukra. Pedig olyan könnyű lett volna, olyan könnyen meg lehet mindezt csinálni.”

Ez maradt meg emlékemben mint e tanácskozás refrénje. „Olyan könnyen meg lehet mindezt csinálni”. De amikor ők ezt akkor mondták, a végtelen fölfrissülés és erő hangjával ütötte meg füleimet. Olyan könnyen meg lehet mindezt csinálni, ha adva van az őszinteség és adva van a bátorság. Volt idő, amikor ezekben a közhelyekben egy evangélium frissége és csodálatossága volt meg.

Ebben a megnövekedett látókörben a háború a németekkel - ama mithoszi, hősies, felfegyverzett női lény: Németország, eltűnt az emberek képzeletéből, - nem volt egyéb, mint meddő befejezett epizód. Melmount már megbeszélte a fegyverszünetet, és ezek a miniszterek, néhány elcsodálkozó visszaemlékezés után a béke kérdését félretették, mint olyan kérdést, amely merőben részletmegállapodásokra vonatkozik... A világ kormányzásának egész rendszere folyékonnyá és ideiglenessé vált elméjükben, a kisebb részletekben ugyanúgy, mint a nagyobbakban, a járások és egyházközségek, a megyék és városok, a grófságok, államok, minisztériumok és nemzetek káoszát, az egymásba szövődő, egymást túlfedő és egymással összeütközésben levő hatóságok, az apró érdekek és jogok nemez-szerű szövődékét, amelynek közepében az ügyvédek, ügynökök, igazgatók, főnökök és organizálók megszámlálhatatlan és soha ki nem elégített étvágyú tömege úgy élt, mint a bolhák egy piszkos régi bundában, a régi rend által magával hozott konfliktusok, irigységek, indulatos megállapodások és titkos üzérkedések láncolatait, - mindezt félredobták.

„Mik az új szükségletek?” mondotta Melmount. „Ez a zavaros kuszaság túlságosan rothadt ahhoz, hogy kezelhető legyen. Mi újra kezdjük az életet. Nos hát, alkossunk mindent újonnan!”

3.

„Alkossunk mindent újonnan!” Úgy éreztem akkor, hogy Melmountnak ezt a mondását, amelyet nyilvánvalóan a józan ész diktált, bátorság hatja át, a fogalmak legnemesbike. Melmount egészen megnyerte szívemet, amikor beszélt. Bizonyos, hogy amilyen bátor volt a gondolat, annyira határozatlanok voltak akkor még körvonalai; egyáltalán nem láttuk még kialakulandó formáját annak, amihez hozzákezdtünk. Annyit láttunk csak, hogy nyilvánvalóan elkerülhetetlen az, hogy a régi rendnek vége legyen...

Ezután pedig egy kis idő múlva, az emberiség eleinte még gyakorlatlan, de hatályos testvériség szellemében indult el, hogy újra alkossa a maga világát. Azok az első évek, az új korszak első és második évtizede, mindennapi részleteiben örömteljes munka időszakai voltak: az egyes ember főleg csak azt a kis részt látta meg ezekből az időkben, ami az ő munkája volt és keveset az egészben. Csak most, amikor érett korban erről a magas toronyról pillantok vissza, csak most látom ennek az időnek egymásra következő drámai változásait, látom, amint a régi idők kegyetlen zavarai megvilágosulnak, megegyesződnek, szétszattanak és eltűnnek. Hová tűnt most az a régi világ? Hol van London, ez a füsttel és úszó sötét-séggel telt komor város, mely telve volt a rendetlenség mélyhangú robajával és kísérteties zenéjével, az ő olajos, fénylő, sárbekerítette uszályhajókkal telezsúfolt folyamával, fekete tornyaival és megfeketült kupolájával, szennyesszürke házainak szomorú vadonával, leron-gyolódott prostituáltjainak tízezeivel, siető kereskedelmi alkalmazottjainak millióival? Fekete, zsíros szennyvezetékek borítottak el benne mindent egészen a fák lombjáig. Hová tűnt a mészfehér Párizs, zöld, diszciplinált fáival, kemény rideg ízlésességével, elegánsan rendszerített kicsapongásaival és munkásai tízezeivel, akik zajt okozó cipőikkel áramlottak át a hidakon a hajnal szürke hideg világításában. Hová tűnt New-York a gépek zöreijének és az örültté vált energiának tornyos városa, hatalmas épületeivel, amelyek egymást lökdösték tolongva és mindig jobban igyekeztek a magasba, hogy helyet biztosítsanak maguknak az égben, könyörtelenül szorítva le az elbukottakat? Hol vannak ennek a városnak titkos zúgjai, amelyekben a súlyos és drága luxus rejtőzött, hová tűnt rosszul ellenőrzött sikátorainak gyalázatos, vesztegető bűnössége és tevékeny életének komor és fantasztikus rútága? Hová lett Philadelphia, a maga végtelen sok kicsiny és elszigetelt otthonával, Csikágó véget nem érő, véres vágóhídjaival és soknyelvű alvilágával, amelyben az elégedetlenség tombolt?

Mindezek az óriási városok eltűntek, mint ahogy eltűntek szülővárosom fazekasárú-gyárai és az egész fekete „agyag-vidék” és azok az életek, amelyeket e vidék labirintusai befogtak, megnyomorítottak, kiéheztettek és megcsonkítottak, mint ahogy eltűntek e vidékek elfelejtett és elhanyagolt rossz berendezései és végtelen terjedelmű, embertelen, rosszul átgondolt ipari gépezetei, hogy helyet adjanak az életnek. Teljesen eltűntek azok a városok, amelyeknek a véletlen és a tervszerűtlen növekedés adott életet, egyetlen kémény sem füstölög többé a mi világunkban, eltűnt a munkában sínylődő és éhező gyermekek sírásának hangja, a munkával túlterhelt nők tompa kétségbeesése, a sötét sikátorokban végbemenő állatias verekedések zaja, ahogy eltűnt mindenféle szégyenteljes élvezet és a gazdagok gögjének csúnya közönséges-sége, ahogy eltűnt minden életünk megváltozásával. És amint visszapillantok a múltba, látom a házak lerombolásának hatalmas ujjongó porát és látom, amint ez a por fölszáll abba a tiszta levegőbe, amely a zöld gőzök órája után eljött, újra átélem a Sátrak Évét, az Állványok Évét, és látom felépülni mint egy új téma diadalát egy szimfóniában új napjaink hatalmas városait. Megszületik Caerlyon és Armedon, Dél-Anglia két ikervárosa, közöttük a Themze tekervényes nyári városával és látom, ahogy a régi Edinburgh félelmes szennye meghal, hogy helyette fehérén és magasan újra az ég felé emelkedjék az új Edinburgh a város ősrégi dómja aljában, látom Dublint, amint új alakot öltve visszatér gazdagabban, szebben, tágasabb terekkel, városa a meleg szíveknek és a vidám nevetésnek, amint ott csillog vidáman a napsugárban, amely áttör a puha meleg esőn. Látom a nagy városokat, amelyeket Amerika megtervezett és megépített; az Arany Várost, állandóan érő gyümölcsfáival, amelyek széles meleg útjait szegélyezik, és az Ezer Torony városát, amelyben mindig örömteljesen zúg a harangok szava. Újból látom a színházak és előadóterem városát, a Napsugáröböl-várost és azt az Új Várost, amelyet még most is Utah-nak neveznek; és látom Martenabar-t, a hegyvidéki hó nagy, fehér téli városát, mely fölött csillagvizsgálójának kupolája és egyeteme homlokzatának egyszerű és méltóságos vonalai uralkodnak. És látom a kisebb helyeket is, a kis városokat, a csendes pihenőhelyeket, a falukat, melyek félig, erdők, és amelyek utcái között patakok csobognak

végig, látok falukat, amelyeken cédrus fasorok mennek végig, falukat, amelyek kertekből állnak, rózsákból és gyönyörű virágokból, és a méhek állandó döngicsélése zeng bennük. És ezen az egész világon át járnak-kelnek gyermekeink, fiaink, akikből a régi világ szolgai hivatalnokokat és bolti alkalmazottakat, eke mellett járó rabszolgákat és cselédekét csinált volna; lányaink, akik annak idején vérszegény proletárok, prostituáltak, aggodalomtól megkínzott anyák, vagy elszáradt és elkeseredett sikertelen lények voltak; ott járnak ebben a világban, boldogan és bátran, tanulnak, élnek, cselekszenek, boldogak és örömteljesek, bátrak és szabadok. Látom őket, amint ott vándorolnak Róma romjainak tiszta nyugalmaiban, Egyiptom sírjai vagy Athén templomai közt, vagy eljönnek Mainington-ba és élvezik e város csodálatos boldogságát, Orba-ba és megcsodálják e város fehér és karcsú tornyának szépségét... De ki mondhatná el az élet teljességét és örömét, ki számlálhatná meg valamennyi új városunkat a világon? Azokat a városokat, amelyet emberek szerető kezei élő emberek számára alkottak, a városokat, amelyekbe az emberek sírva fakadnak, ha belépnek, oly szépek, oly kedvesek és oly csodálatosak. Bizonyos, hogy valamiképpen volt e dolgokról látomásom, amint ott ültem Melmount pamlaga mellett, de most már a kész dolgokról való tudatom összevegyült reményeimmel és elhomályosította azokat. Bizonyos, hogy valamit előre kellett látnom - különben miért lett volna szívem oly boldog?

III. KÖNYV

AZ ÚJ VILÁG

I. FEJEZET

A szerelem a Változás után

1.

Mindeddig nem szóltam semmit Nettie-ről. Messze eltávolodtam a magam történetétől. Megpróbáltam megrajzolni önök előtt a Változás képét, a gyors és nagyszerű virradás hatását, az emberi élet általános kereteit, annak a hangulatát, ahogy a fény és az élet szelleme behatolt mindenhová és elárasztott mindent. Az én emlékezetemben a Változást megelőző egész életemnek olyan a képe, mintha sötét sikátor lenne, amelyből csak homályosan és pillanatokig nyílt valamilyen szépségre kilátás. A többi tompa fájdalom és sötétség. Azután pedig egyszerre eldőlnék és eltűnnek a falak, az elkeserítő korlátok és én ott járok elvakítva, megdöbbenve és mégis örömmel szívemben ebben a szép, gyönyörű világban, e világ szüntelen változottságában, e kielégülésben, a lehetőségek végtelen sokaságában, amelyeket e világ nyújt, és ujjongok az élet dicsőséges ajándékán. Ha zeneszerzői képességem volna, olyan szimfóniával fejezném ki ezt, amelyben egy az egész világot felölelő motívum mindig erősebbé és teljesebbé válik, magához kapcsolja majd ezt, majd azt a témát és végre az öröm és a diadal tökéletes extázisává emelkedik. Csupa hang lenne ez a szimfónia, csupa büszke öröm, csupa reményteljes megindulás a reggel fényességében, benne kellene hogy legyen a váratlan történések fölvidító hangulata, mindaz az öröm, amely azzal jár, ha fáradtságos munka hirtelen megkapja a maga jutalmát; frissen kinyílt virágokra kellene hogy emlékeztessen az embert, és gyermekek boldog énekére, örömkönnyes boldog anyákra, akik elsőszülöttüket tartják karjukban, városokra, melyeket zeneszó mellett építenek, és nagy hajókra, amelyeket zászlódíszben és borral megkeresztelve bocsátanak le zúgó éljenzés közben a tengerrel való első találkozásukra. Mindezt át kellene járnia a Reménység hangulatának, a bízó, sugárzó és legyűrhetetlen Reménységnek, végre az egész diadalindulójává válna a hódító Megváltásnak, amely kürtszóval és lobogó zászlóval vonul be a világ tágra nyitott kapuján.

Aztán pedig az örömteljesség eme fényes ködéből kilép és felém jön Nettie csodálatosan átalakult alakja.

Így jelent ő meg újra életemben - csodálatot keltve bennem -, mint valami, amiről hihetetlen módon megfeledeztem.

Visszatért életembe, és Verrall ott van mellette. Visszatér most is újra emlékezetembe, úgy ahogy akkor visszatért; különös kép volt eleinte, - nem láttam eleinte egészen tisztán, a közöttünk lévő dolgok kissé megváltoztatták képét, kételkedve néztem őt, amikor a mentoni postahivatal és fűszerkereskedés recés üvegablakának kissé színehagyott tábláin át megláttam. A Változást követő második napon történt ez, amikor éppen táviratokat adtam fel Melmound megbízásából, aki előkészületeket tett arra nézve, hogy elutazzék Londonba, a külügyi hivatalba. Mint kicsiny, töredezett alakokat láttam meg mindkettejüket először. Az üvegablak meggörbítette alakjukat és megváltoztatta járásuk és mozdulataik formáját. Úgy éreztem, hogy illendő, hogy a béke szavával üdvözljem őket és kimentem a boltajtó csengőjének hangjától kísérve. Mihelyt megláttak engem, hirtelen megálltak, és Verrall olyan ember hangjával, aki keresett valakit, elkiáltotta magát „Itt van!”, Nettie pedig azt kiáltotta: „Willie!”

Feljük mentem, és miközben ezt megtettem, rekonstruált világegyetemem valamennyi perspektívája megváltozott.

Úgy éreztem, mintha először látnám életemben ezt a két embert; milyen szépek voltak, milyen nemesek és emberiek. Úgy éreztem, mintha soha eddig igazán nem láttam volna őket és valóban úgy is volt, hogy eddig mindig az önző szenvedély ködén át néztem volt őket. Ők is részesei voltak azelőtt a megelőző idő egyetemes sötétségének, amely eltörpített mindenkit; most pedig ők is részeseivé váltak az új idők egyetemes felmagasztosulásának. Egyszerre újra élt bennem Nettie és Nettie iránti szerelmem, reá irányuló mélységes szenvedélyem. Ez a változás, amely nagyobbá tette az emberek lelkét, nem szüntette meg a szerelmet. Ellenkezőleg, végtelenül nagyobbá és dicsőbbé tette a szerelmet is. A világ újraalkotása ama álmának, mely betöltötte lelkemet, most Nettie lépett középpontjába és mindent birtokába vett. Hajának egy kis fürtjét arcára sodorta a szél, ajka arra az ő édes mosolyára nyílt meg, pillantása telve volt csodálkozással, figyelmesen vizsgált engem és szeme kifejezte örömét a felett, hogy viszontlát és valami végtelenül bátor barátságosság sugárzott belőle.

Magragadtam felém nyújtott kezét és az ámulat teljesen úrrá lett lelkem fölött.

- Én meg akartalak ölni - mondtam egyszerűen, arra igyekezve, hogy magam is megérteni próbáljam ezt a gondolatot. Úgy hangzott ez most, mintha azt mondta volna valaki, hogy le akarta szűni a csillagokat, vagy meg akarta gyilkolni a napfényt.

- Kerestük önt azután - mondotta Verrall, - de nem tudtuk megtalálni... Hallottunk még egy lövést.

Feléje fordítottam szemeimet és Nettie keze kiesett az enyémből. Ekkor gondoltam csak arra, hogy hogyan kapcsolódtak ők össze és mi lehetett az, ha az ember úgy ébredhetett fel ama hajnalon, hogy Nettie ott feküdt oldala mellett. Eszembe jutott az a kép, ahogy megláttam őket egy pillanatig a sűrűsödő gőzök közepette, szorosan egymás mellett, kézen fogva egymást. A Változás zöld héjjái kiterítették sötétlő szárnyaikat az ő utolsó botorkáló lépteik fölé. Így buktak földre. Aztán pedig fölébredtek - szerelmesek együtt, egy paradicsomi reggelen. Ki tudná elmondani, milyen fényes volt részükre a napfény, milyen szépek voltak a virágok, milyen édes volt a madarak éneke?...

Ez volt a gondolat szívemben. De az ajkam azt mondta: „Amikor fölébredtem, eldobtam a pisztolyomat”. Valami teljes üresség fojtotta el egy kis ideig a gondolatokat elmémben; üres dolgokat mondtam. „Nagyon örülök annak, hogy nem öltelek meg, hogy itt vagy, hogy ilyen szép vagy és jól érzed magad...”

- Holnapután visszamegyek Clayton-ba - mondtam, magyarázatokba fogva zavaromban. - Gyorsírói munkát végeztem itt Melmount részére, de ez most már majdnem be van fejezve...

Egyikük sem szólt egy szót sem és bár minden ténykörülménynek hirtelen megszűnt a jelentősége, magyarázóan folytattam:

- Melmount visszautazik Londonba a külügyi hivatalba, ahol rendes személyzet áll rendelkezésre, úgy hogy reám nem lesz szüksége... Persze, ti bizonyára csodálkoztok azon, hogy én Melmount-tal vagyok most együtt. Úgy történt, hogy találkoztam vele, véletlenül, rögtön, mihelyt magamhoz tértem. Ott találtam őt azon a dülőuton, el volt törve a bokája. Én most elmegyek a Négy Városba, hogy segítsék elkészíteni egy jelentést az ottani állapotokról. Így hát örülök annak, hogy mindkettőtöket viszontláttam - úgy éreztem, hogy elcsuklik a hangom, - elbúcsúzom tőletek és minden jót kívánok nektek.

Ezek a szavaim megfelelték azoknak a gondolatoknak, amelyek eszembe jutottak, amikor először láttam meg őket a fűszerkereskedő ablakánál, de nem ez volt az, amit éreztem és gondoltam, amiközben ezeket a szavakat mondtam. Mégis elmondtam őket, mert különben valami hézag lett volna beszélgetésünk folyamában. Bensőleg azt éreztem, hogy bizony

nagyon nehéz lesz Nettie-től búcsút venni. Szavaim hangzásában a valóságnak valami hiánya volt. Megálltam és egy pillanatig csendben néztünk egymásra.

Én voltam az, úgy látszik, aki a legtöbb új felfedezést tette ebben a pillanatban. Most először történt, hogy rájöttem, hogy lényeges természetemben milyen kevésbé változtatott meg engem a Változás. Erről az érzésről, amit szerelemnek neveznek, egy oly világban, amely csupa csoda volt, egy pillanatra megfeledkeztem. Ez volt az egész. Természetemből nem veszett el semmi, nem tűnt el semmi, csupán a gondolkodásra és az önuralomra irányuló erő növekedett meg csodálatos mértékben és új érdeklődések keltek bennem életre. A zöld köd elmúlt, lelkünk ki volt mosva és ki volt fényesítve, de mi azért önmagunk maradtunk, bár új és jobb levegőben éltünk. Vonzalmaink irányai változatlanok maradtak; azt a személyes varázst, amelyet Nettie reám gyakorolt, felismerő képességem élesebbé válása csak annál élénkebbé tette. Most hogy ő itt volt előttem és hogy szemébe nézhettem, vágyam azonnal ismét felébredt, csupán nem volt örvengő, hanem épeszű és egészséges vágy.

Egészen ugyanabban a hangulatban voltam, mint amikor a régi időkben elmentem Checkshill be azután, hogy tanulmányokat írtam a szocializmusról...

Elengedtem Nettie kezét. Abszurdnak éreztem, hogy ilyen módon váljak el tőle.

Így éreztük ezt mindnyájan. Ez az érzés habozó zavart keltett bennünk. Verrall volt az, gondolom, aki megfogalmazta a gondolatot részemre, azt mondva, hogy így tehát holnap találkozunk kell, hogy elbúcsúzhassunk. És így találkozásunkat átalakította a holnapi találkozás helyének és időpontjának futólagos megbeszélésévé. Abban állapotunk meg, hogy a mentoni vendéglőbe fogunk elmenni mind a hárman és ott fogunk ebédelni...

Igen, világos volt, hogy ez volt az egész, amit most mondhattunk egymásnak...

Kissé zavart hangulatban búcsúztunk el. Én tovább mentem, végig a falu fő uccáján, nem néztem vissza, csodálkoztam magamon és rendkívül mértékben meg voltam döbbenve. Úgy éreztem, mintha fölfedeztem volna valamit, ami eddig elkerülte figyelmemet, és ami megzavarta minden tervemet, valamit, ami teljesen kihozott gondolataim és érzéseim rendes sodrából. Most történt először, hogy élénk munkakedv nélkül és gondolatokat hánytorgatva fejemben, mentem vissza Melmount munkájához. Azt akartam, hogy tovább gondolkozzam Nettie-ről, elmém egyszerre rája és Verrall-ra vonatkozó gondolatok óriási tömegét kezdte el termelni.

2.

Az a beszélgetés, amelyet mi hárman folytattunk egymással az új korszak hajnalán, nagyon mélyen vésődött be emlékezetembe. Volt ebben a beszélgetésben valami egyszerűség, frissesség, valami fiatal, lelkes emberekhez illő jelleg. A naiv félénkség bizonyos nemével vettük elő és tárgyaltuk meg a legnehezebb kérdéseket, amelyek megoldása elé a Változás állította az embereket. Emlékszem, hogy könnyen vettük őket. Az emberi élet egész régi sémája eloszlott, megszűnt, az emberek szűk látókörű versengésre való beállítottsága, kapzsisága és alacsonyrendű agresszivitása, a lelkek irigy elkülönülése egymástól. Milyen helyzetben hagyott ez bennünket? Ez volt az a kérdés, amelyet mi és még ezer millió más ember most megvitattunk egymással...

A véletlen úgy hozta magával, hogy Nettie-vel való eme utolsó találkozásom emléke elválaszthatatlanul össze van kapcsolva - nem tudom, miért, - a mentoni fogadó tulajdonosnőjével.

A mentoni fogadó egyike volt a régi rend ritka, kedves, elrejtett zugainak; szokatlanul nagy kedveltségnek örvendő fogadó volt, amelyet gyakran látogattak vendégek, akik Shaphambury-ből jöttek ide, és főleg déli löncsöt meg délutáni teát szoktak itt felszolgálni. Széles, mohával bevont tekepályája volt, körülötte pedig indás kúszónövényekkel bevont lugasai, kék harangvirágokkal, delfiniummal és hasonló magasszárú, barátságos nyári virágokkal telt virágágyak között. Mögöttük babér- és thujabokrok képezték a háttért, és ezek fölött emelkedett az égbe a fogadó homlokfalának oromzata és a fogadó címtáblája - sárkányölő Szent György fehér lovon, - vörös bükkfák háttére előtt.

Amíg Nettie-re és Verrall-ra várakoztam ezen a kellemes találkozóhelyen, beszélgettem a fogadósnővel - szélesvállú, mosolygó, szeplős asszony volt, - a Változás reggeléről. Olyan volt ez a gömbölyded, anyatípusú, vöröshajú asszony, mintha maga lett volna az egészség megtestesülése. Lelkesen biztos volt abban, hogy most minden a világon jóra fordul. Ez az ő nyugodt biztonsága, és valami a hangjában, szeretetet keltett bennem irányában, miközben beszélgettem vele.

- Most, hogy felébredtünk - mondotta, - mindenféle dolog rendbe fog jönni, amelynek nem volt értelme. Miért? Óh! bizonyos vagyok benne.

Jóságos kék szeme végtelen barátságossággal találkozott az enyémmel. Ajka, beszélgetése szüneteiben csinos, halvány mosolyra nyílt. A régi tradíció erős volt bennünk; azokban a régi időkben minden angol fogadó váratlan összegeket számított fel, és így megkérdeztem, mibe fog villásreggelink kerülni.

- Tessék fizetni, vagy nem fizetni - válaszolt az asszony - és annyit, amennyit önnek jól esik. Ünnepi idő ez mostanában. Valószínű, hogy ezentúl is kell majd fizetni és felszámítani, ezt nem tudjuk elkerülni, de nem lesz ez többé olyan bosszantó dolog, mint eddig - ebben bizonyos vagyok. Én nekem sohasem volt különös tehetségem mesterségemnek ez iránt az oldala iránt. Sokszor néztem a bokrokon át a vendégeket, azon töprengve, hogy mennyi az, ami jogos és igazságos önmagammal és az enyémmel szemben, és amit ők is méltányosnak fognak érezni. Nem a pénz után vágyódom én. Nagy változások lesznek, ebben bizonyos lehet; de én itt fogok maradni, hogy boldoggá tegyem az embereket, akik az országutakon járnak. Kedves hely ez itt, ha jókedvűek az emberek; csak olyankor, ha irigyek az emberek, vagy aljasak, vagy fáradtak, vagy annyit ettek, amennyit nem tudnak megemészteni, vagy ha szeszes ital van bennük, csak olyankor lép be a Sátán ebbe a kertbe. Sok boldog arcot láttam itt, és sok ember barát gyanánt tért vissza, de ez semmi ahhoz képest, ami ezentúl lesz, most, hogy rendbe jöttek a dolgok a világon.

Mosolygott ez a jóságos asszony az élet és remény örömeiben.

- Omlettet fogok készíteni önöknek - mondotta. - Önnek és barátainak; olyan omlettet, - amelyet a mennyországban esznek! Úgy érzem, hogy olyan szakácsművészet van bennem mostanság, amilyen még sohasem volt. Boldog vagyok, hogy ezt csinálhatom...

Éppen ebben a pillanatban jelent meg Nettie és Verrall, egy vörös rózsákkal befutott kerti lugas boltíve alatt, amely az országútról vezetett a fogadó elé. Nettie-n fehér ruha volt és szalmakalap, Verrallon pedig szürke öltöny.

- Itt vannak a barátaim - mondtam, de a Változás minden mágiája ellenére is a lelkemet betöltő napsugáron mintha egy felleg halvány árnya vonult volna át e pillanatban.

- Szép pár, - mondotta a fogadósnő, amiközben a bársonyos zöld pázsiton át felénk jöttek...

Valóban szép pár voltak, de ez nem vidított engem fel nagyon. Nem - ez a szó mégis kissé belevágott a szívembe.

3.

Ez a régi ujságpéldány, az Új Lap-nak a Változást követő első száma, egy eltűnt kor elszáradt utolsó relikviája. Olyan, mint azok a személyazonosság megállapítására szolgáló apró tárgyak, melyeket a régi napok babonás emberei - azok a furcsa vallású emberek, akik egy feketébe öltözött Mrs. Piper nevű hölgyet hoztak el Krisztus segítségére - a clairvoyantok kezébe szoktak tenni. Mihelyt megérintem ezt a zörgő papirost, áttekintek ötven év szakadékán és újra meglátom hármunkat, amint ott ülünk a lugasban levő asztal mellett, újra magamba szívom a bodzavirág illatát, amely betöltötte a levegőt körülöttünk, és hallom beszélgetésünk hosszú szünetei alatt a méhek döngicsélését a pázsitot szegélyező heliotrop-virágok között.

Az új korszak hajnalán vagyunk, de mi mindhárman még magunkon viseljük a régi korszak nyomait és libériáját.

Látom magamat, sötéthajú, rosszul öltözött fiatalembert; államon még ott kéklik és sárgállik annak az ökölcsapásnak a nyoma, melyet Redcar lordtól kaptam; ferdén szemben velem ott ül a fiatal Verrall, nálam jobb növésű, jobban öltözött, szőke, nyugodt fiatalember, aki ugyan két évvel idősebb nálamnál, de szőkesége miatt velem legfeljebb egyidősnek hinné az ember; velem szemben pedig ott van Nettie, sötét szemét arcomra függeszti, komolyabb és szebb, mint amilyennek valaha láttam őt a régi időkben. Még most is az a fehér ruha van rajta, amelyet akkor viselt, amikor a parkban rátaláltam, és finom nyaka körül még most is ott hordja gyöngysorát, és azt a kis aranypénzt. Annyira ugyanaz ő, és annyira megváltozott is; leány volt akkor és most asszony - és közben van az én egész kínlódásom és a Változás egész csodája! A zöld asztal vége fölé, mely mellett ülünk, tiszta fehér terítő van borítva, barátságos villásreggeli áll rajta, meg egyszerű evőeszközök, mögöttem van a zöld és színfoltoktól tarkálló kert dús napfénye. Magam előtt látom az egészet. Ott ülök ismét, zavartan eszem, az ujság ott fekszik az asztalon és Verrall a Változásról beszél.

- Ön el sem tudja képzelni - mondja Verrall a maga biztos, nyugodt hangján, - hogy ez a Változás mennyit pusztított el belőlem. Még most is úgy érzem, mintha nem ébredtem volna fel egészen. A magamhoz hasonló emberekben oly roppant sok az, amit mesterségesen csináltak belőlük, sohasem sejtettem ezt régebben.

Áthajol hozzám az asztal felett és nyilvánvaló az a szándéka, hogy tökéletesen megértesse magát.

- Úgy érzem magam, mintha valami új teremtmény volnék, amelyet most vettek ki a burkából, - olyan puhának és újnak érzem magam. Engem arra neveltek, hogy bizonyos módon öltözködjem, bizonyos módon viselkedjem, bizonyos módon gondolkozzam, most látom, hogy mindez helytelen és szűklátókörű dolog - legnagyobb része legalább is - osztályismertető jelek rendszere. Tisztességesek voltunk egymással szemben, hogy banda lehessünk a világ többi részével szemben. Üriembereknek neveztek minket, uram bocsáss! De mindez megdöbbentő.

Még most is hallom a hangját, amint ezeket mondja, látom felvont szemöldökeit és barátságos mosolyát.

Szünetet tartott, ő ezt akarta mondani, de nem ez volt, amit most egymásnak mondanunk kellett.

Én kissé előrehajoltam és nagyon szorosan fogtam a poharamat.

- Önök ketten - mondtam - házasságot fognak kötni?

Egymásra néztek.

Nettie válaszolt igen halkan.

- Nekem nem volt szándékom házasságot kötni, amikor elmentem hazulról - mondotta.

- Tudom - feleltem.

Bizonyos megerőltetéssel felnéztem és pillantásom találkozott Verralléval. Verrall felelt nekem.

- Én úgy gondolom, hogy mi ketten összekapcsoltuk életünket... De ami erre rá vitt, az örületnek egy neme volt!

Bólintottam.

- Minden szenvedély - mondtam - örület. Ezután pedig eltűnődve kezdtem kételkedni e mondásom igazságában.

- Miért tettük mi mindezeket a dolgokat? - kérdezte Verrall, hirtelen Nettie felé fordulva.

Nettie két keze álla alatt össze volt kulcsolva, szeme lesütve.

- Meg kellett tennünk - mondotta, régi megszokott módján hiányosan fejezve ki magát.

Egyszer pedig, minthogyha megeredt volna a szava.

- Willie - kiáltotta valami hirtelen közvetlenséggel, kérve függesztve rám szemét - nem volt szándékom rosszul bánni veled - valóban nem volt. Folyton gondoltam rád, meg apára és anyára, az egész idő alatt. De ez valahogy nem ingatott meg abban, amit tennem kellett. Nem térített el engem cseppet sem attól az úttól, amelyet választottam.

- Amelyet választottál? - kérdeztem.

- Úgy éreztem, mintha valami megfogott volna - mondotta Nettie, elismerve kérdésem jogosultságát. - Az egészről olyan nehéz számot adni...

Egy kis gesztust tett, mintha képtelen volna magyarázatot adni.

Verrall ujjai az asztalterítón játszottak egy pillanatig. Azután ismét felém fordította arcát.

- Valami azt mondta bennem: Tedd őt magadévá! Minden ezt mondta. Valami szédületes vágy volt ez ő utána. Nem tudom. Minden hozzájárult ehhez - vagy nem számított semminek. Ön...

- Folytassa kérem - mondtam.

- Amikor tudomást szereztem önről...

Ránéztem Nettiere.

- Te nem szóltál neki rólam soha? - kérdeztem és mintha a régi idők egy szúrását éreztem volna szívemben.

Verrall válaszolt Nettie helyett.

- Nem. De egyes elejtett szavak... Megláttam önt azon az éjszakán, ösztöneim ébren voltak. Tudtam, hogy ön az.

- Ön bensőleg diadalmaskodott fölöttem? Ha én lettem volna az ön helyzetében, én is diadalmasnak éreztem volna magamat ön felett - mondtam. - De csak folytassa, kérem.

- Minden összejátszott ahhoz, hogy ezt tegye az élet legszebb dolgává. Volt ebben valami hangulata a nagylelkű vakmerőségnek. Bajt jelentett, bukást jelenthetett részemre abban az életben, amelyre engem neveltek, a politikus és nagy üzletember életében és amelyet folytatni volt számomra a becsület. Ez annál szebbé tette ezt a dolgot. Lehet, hogy bajt és nyomó-

rúságot jelent Nettie számára. Ez annál szebbé tette a dolgot. Egyetlen józan, tisztességes ember sem helyeselte volna, amit teszünk. Ez gyönyörűbbé tette a dolgot, mint bármi más. Én helyzetem valamennyi előnyével bírtam és visszaéltem velük. Ez úgy látszott, mintha nem jelentene semmit.

- Igen, - mondtam - ez igaz. És ugyanaz a sötét hullám, amely fölemelte önöket, engem is elsodort, hogy kövessem önöket. Azzal a revolverrel zsebemben - és túláradva a gyűlölettől. És az a szó, amely a Te lelkedben csendült fel, Nettie, mi volt az? „Adj? Vesd le magad a mélységekbe?”

Nettie kezei leestek az asztalra.

- Nem tudnám megmondani, hogy mi volt, - mondotta, nyílt szívvel beszélve egyenesen hozzám - A leányokat nem tanítják meg úgy, ahogy a férfiakat, arra, hogy belenézzenek a saját lelkükbe. Én még nem látom tisztán az egész dolgot. Mindenféle közönséges kis motívum is volt ott azon a „muzájon” kívül. Alacsonyrendű motívumok. Folytonosan a ruháira gondoltam.

Mosolygott, a derűnek egy pillantását vetve Verrallra.

- Arra gondoltam, hogy olyan leszek, mint egy nagyúri dáma, egy előkelő szállodában fogok ülni és emberek fognak kiszolgálni, akik olyanok, mint a nagyúri kastélyok lakásai. Ez a rettenetes igazság, Willie. Ilyen alacsonyrendű dolgok is voltak! Még ennél alacsonyabbrendű dolgok is.

Látom Nettiet magam előtt, amint kérlel engem és olyan őszinteséggel beszél hozzám, amely annyira ragyogó és csodálatos, mint az első nagy reggel hajnala.

- Nem volt az csupa alacsonyrendű indok, - mondtam lassan, szünet után.

- Nem! - Ezt együtt mondták mindketten.

- De egy nő mindig nagyobb mértékben választ, mint amennyire ezt férfi teszi, - tette hozzá Nettie. - Én magam előtt láttam mindent, kis fényes képekben. Emlékszel, az a te kabátod, abban van valami, nem bántlak meg vele, ha megmondom? De bizonyára most már nem bántlak meg ezzel.

- Nem! - bólintottam.

Nettie megszólalt, mintha lelkemhez beszélne, nagyon csendesen és nagyon komolyan, arra igyekezve, hogy megmondja az igazat.

- Valami olyan - pamutféle, annak a te kabátodnak a szövétében - mondotta. - Tudom, hogy van valami rettenetes abban, hogy az ilyen dolgok képesek az embert valamitől eltéríteni, de tény az, hogy engem eltérítettek. A régi időkben be merte volna-e valaki ezt vallani! Meg aztán gyűlöltem Claytont és ennek a városnak minden porát és piszkát. Az a konyha! A te édesanyád rettenetes konyhája! Azonkívül pedig, Willie, félttem téled. Téged nem értettelek, őt pedig értettem. Most már másképpen van, - de akkor tudtam, hogy ő mit akar. Azután pedig ott volt az ő hangja.

- Igen! - mondtam Verrallnak, nyugodtan fogadva mind e fölfedezést, amelyet most tettem. - Igen, Verrall, önnek jó hangja van. Furcsa, hogy nem gondoltam soha erre előbb.

Egy ideig csendesen ültünk, élve boncolt szenvedélyeink előtt.

- Szent Isten! - kiáltottam - és ott volt a mi kis intelligencia-kosarunk, az ösztönnek és a szótlanság vágynak ezeken a hullámain, ezeken az érintésből, látásból és érzésből származó habzó hullámokon és olyan szerepet játszott, mint, - mint egy csirkeketrec, amelyet egy hullám lesodort a hajó fedélzetéről és amely ott uszkál, percről-percre jobban süllyedve a hullámokba, Verrall helyeslően nevetett ahhoz a képhez, amelyet kimondtam.

- Egy héttel ezelőtt - mondotta kibővítve a képet - görcsösen fogódzkodtunk a mi csirkeketrecünkbe és vitettük magunkat a hullámokkal. De ma?...

- Ma, - mondtam - megenyhült a szél. A világviharnak vége van és megtörtént az a csoda, hogy minden csirkeketrec hajóvá változott, amely megállja a maga helyét a tengeren.

4.

- Mit tegyünk? - kérdezte Verrall.

Nettie kihúzott egy sötétpiros szegfűt az előttünk levő vázából, és elkezdte nagyon rendesen és meggondoltan lehajlítani a virág kelyhének minden levelét, aztán pedig egymásután kivette a virág szirmait. Emlékszem, hogy ezt beszélgetésünk egész tartama alatt folytatta. Egy hosszú sorba tette azokat a szakadozott végű vérpiros foszlányokat, rendbe rakta őket és megint újabb rendbe. Amikor végre egyedül maradtam beszélgetésünk eme nyomaival, a minta még mindig nem volt teljes.

- Nos, - mondtam, - az ügy elég egyszerűnek látszik. Ti ketten - szeretitek egymást.

Szünetet tartottam. Ők hallgatással, elgondolkozó hallgatással válaszoltak.

- Ti egymáshoz tartoztok. Átgondoltam a dolgot, sok szempontból. Az történt, hogy én véletlenül - lehetetlen dolgok után vágyódtam... Rosszul viselkedtem. Nem volt jogom benneteket üldözni. - Verrall felé fordultam. - Ön kötve érzi magát Nettiehez?

Igenlően bólintott.

- Semmiféle társadalmi befolyás, semmiféle elmulása a mostani levegő nagylelkűvé tevő tisztaságának - mert az ilyesmi előfordulhatna - nem fogja önt többé visszaalakítani azzá...

Verrall azt válaszolta, miközben becsületesen nézett szemem közé:

- Nem, Leadford, nem.

- Én nem ösmertem önt - mondtam. - Én önt egészen másféle embernek tartottam, mint amilyen.

- Másféle is voltam, - vetette ő közbe.

- Most, - mondtam - minden megváltozott.

Most megakadtam, mert elvesztettem gondolataim fonalát.

- Ami engem illet, - folytattam és egy pillantást vettem Nettie lehajtott arcára, aztán előrehajoltam, a közöttünk levő virágokra szegezve szememet, - minthogy engem Nettie iránti szerelem tölt el és fog is eltölteni, minthogy ez a szerelem vágyak csíráit bőségesen hordja magában, minthogy nem tudom elviselni, hogy lássam őt, úgy hogy ő az öné és teljesen az öné - meg kell fordulnom és el kell önöket hagynom; kell, hogy önök elkerüljenek engem és én önöket... Ketté kell osztanunk a világot egymásközött, mint Jákob és Ézsau... Én mindazzal az

akarattal, amely meg van bennem, kell, hogy más dolgokra irányítsam magamat. Végre is - ez a szenvedély nem az egész élet. Talán állatok és vademberek számára az, de emberek számára - nem! El kell válnunk, és nekem felejtenem kell. Mi más marad hátra, mint ez?

Nem néztem fel, feszülten ültem ott, miközben a vörös szirmok kitörölhetetlen benyomást tettek agyamra, de éreztem, hogy Verrall egész magatartásával helyesli szavaimat. Egy pár pillanatig csendben maradtunk, ezután Nettie megszólalt:

- De hát - mondotta és elhallgatott.

Vártam egy kis ideig. Sóhajtottam és visszahajoltam székembe.

- A dolog teljesen egyszerű, - mondtam mosolyogva, - most, hogy már tiszta a fejünk.

De vajjon, valóban egyszerű-e? - kérdezte Nettie és ezzel agyonütötte szavalamat.

Felnéztem és azt láttam, hogy Nettie Verrall-ra szegezi szemét.

- A dolog úgy van, - mondotta Nettie, - én Williet szeretem. Nehéz megmondani, amit az ember érez, - de én nem akarom, hogy ő így elmenjen.

- De hát akkor, - vetette közbe Verrall - hogyan?

- Nem, - mondotta Nettie és félig elrendezett szegfű szirmait megint egy rendetlen halomba sepepte össze. Aztán újra nagyon gyorsan egy hosszú egyenes vonalban kezdte őket elrendezni.

- Olyan nehéz ez, - soha régebben, egész életemben nem próbáltam a mélyére nézni a lelkemnek. Az egyik dolog az, hogy Willieval nem bántam úgy, ahogy kellett volna. Willie - számított rám. Tudom, hogy ezt tette. Én voltam az ő reménysége. Én egy megígért gyönyörűség voltam - valami olyasmi, ami megkoronázta volna az ő életét, - ami jobb lett volna, mint bármi, amiben valaha is része volt. És valami titkos büszkeség... Az ő élete rajtam alapult. Én ezt tudtam, - amikor mi ketten kezdtünk találkozni, te meg én - ez bizonyos fokig áruulás volt ő velem szemben, amit tettem.

- Áruulás! - mondtam - dehogy. Te csak kerested tapogatódzva a magad útját, ki ebből a megdöbbenő helyzetből.

- De te azt gondoltad, hogy ez áruulás.

- Nem tudom.

- Én azt gondoltam. Bizonyos értelemben még ma is azt gondolom. Mert neked szükség volt rám.

Kissé tiltakoztam ez ellen az elmélet ellen és gondolkozóba estem.

- És még akkor is, amikor Willie megpróbált minket megölni, - mondotta Nettie szerelmesének, - én lelkem mélyén vele éreztem. Én meg tudom érteni mindazokat a rettenetes dolgokat, azt a megalázást - a megalázást! amelyen ő keresztül ment.

- Igen, - mondtam, - de én mindazonáltal nem látom, hogyan.

- Én sem látom. Csak próbálom meglátni. De tudod, Willie, te része vagy életemnek. Hosszabb idő óta ismerlek, mint amennyi idő óta Edward-ot. Jobban ismerlek. Valóban egész szívemmel ismerlek. Te azt hiszed, hogy mindaz, amiről beszéltél, nem talált nálam megértésre, hogy én a te egyéniségednek azt az oldalát sohasem értettem meg, ambícióidat vagy akármit. Pedig én megértettem. Jobban megértettem, mint amennyire ennek akkoriban tudatára jutottam. Most - most mindez világos előttem. Amit benned meg kellett értenem, az

valami mélyebb dolog volt, mint az, amit Edward hozott el nekem. Most már világosan áll előtttem... Te része vagy az én életemnek, én pedig nem akarom mindezt elvágni magamtól és eldobni, most, hogy megértettem.

- De te szerelmes vagy Verrall-ba.

- A szerelem olyan furcsa dolog!... Csak egy szerelem van? - úgy értem, csak egy egyetlen szerelem?

Verrallhoz fordult.

- Tudom, hogy szeretlek téged, erről én most már nyíltan beszélhetek. Régebben ezt nem tudtam volna kimondani. Egészen úgy érzem, mintha valami mesterséges jó illatokkal telt börtönből menekült volna ki a lelkem. De mi ez, ez az irántad érzett szerelem? A képzelődések tömege - veled kapcsolatos dolgokról - arról a módról, ahogy nézel, apró szokásaidról. Az érzékek szava ez - és bizonyos szépségek érzése. A hízégsnek is része van ebben, dolgoknak, amelyeket te mondtál, reményeknek és megtévesztéseknek, amelyek nekem voltak szánva. És mindez összevegyült és megszerezte magának azoknak a mély érzéseknek vad segítségét, amelyek testemben aludtak; egyszerre úgy éreztem, hogy minden csak ez. Pedig ez nem minden. Hogy is írjam ezt neked le? Olyan volt ez, mintha valakinek nagyon fényes lámpája van, és rajta sűrű lámpaernyő - minden egyéb a szobában el volt rejtve. De vedd le a lámpaernyőt és íme - megmaradt ugyanez a fény - most is ott van! csak hogy most már mindenkit megvilágít!

Hangja elhallgatott. Egy kis ideig egyikünk sem szólt egy szót sem, Nettie pedig gyors mozdulattal piramis alakjába sepeste össze a szirmokat.

A képes kifejezések mindig zavarba ejtenek engem, és mint valami különös refrén futott át elmémen ez, hogy „még mindig ugyanaz a fény...”

- Nincs olyan nő, aki azokat a dolgokat igazán elhinné, - jelentette ki Nettie hirtelen.

- Milyen dolgokat?

- Soha egyetlen nő azokat el nem hitte.

- Mégis kell, hogy kiválasszatok magatoknak egy férfit, - mondotta Verrall, előbb értve meg mint én, hogy miről beszél Nettie.

- Minket úgy neveltek. Nekünk azt mondják, - benn van a könyvekben, a mesékben, abban a módban, ahogy az emberek ránk néznek, abban a módban, ahogyan viselkednek, hogy egy napon el fog jönni egy férfi, ő lesz minden, senki más nem lesz semmi. Hagyjunk el minden egyebet; éljünk benne.

- És a férfiaknak is azt tanítják, hogy egyszer eljön egy nő, - mondotta Verrall.

- Csak hogy a férfiak azt nem hiszik el! Nekik sokkal makacsabb elméjük van... Férfiak sohasem viselkedtek úgy, mintha ezt elhinnék. Nem kell az embernek öregnek lennie ahhoz, hogy ezt tudja. Már természetüknél fogva nem hiszik el. De egy nő semmitsem hisz természeténél fogva, ő beleilleszkedik egy kész formába és titkos gondolatait úgyszólván még maga elől is elrejti.

- A régi időben valóban ezt tették a nők - mondtam én.

- Te nem tetted - mondotta Verrall, - az bizonyos.

- Én kimenekültem. Ez az üstökös csinálta ezt. És Willie. És az, hogy tulajdonkép sohasem hittem abban a formában - még ha azt hittem is, hogy hiszek. Ostobaság elküldeni Williet -

megszégyenítve, úgyhogy sohasem lássam ismét viszont, - amikor annyira szeretem őt. Kegyetlen dolog, gonosz és csúnya dolog, rajta ugrálni, mintha legyőzött ellenség lenne, és úgy tenni, mintha én ennek ellenére is épp olyan boldog maradnék. Nincsen értelme az olyan életszabálynak, amely ezt írja elő. Ez önző dolog. Ez állatias dolog. Ez olyan lényre vall, amelynek nincs érzéke. Én - zokogás volt a hangjában, - Willie! Én ezt nem akarom!

Én borongó hangulatban ültem ott, eltűnődve, és gyors újjaira függesztettem szememet.

- Valóban állatias dolog ez - mondtam végre gondos, minden érzést kikapcsoló meggondoltsággal. - Mindazonáltal a - dolgok természetében rejlik... Nem!... Nézd kérlek, Nettie, végre is még mindig félig állatok vagyunk. És a férfiak, amint mondd, makacsabbak, mint a nők. Az üstökös ezt nem változtatta meg; csak világosabbá tette. Vak erők tumultusa hozott bennünket életre... Visszatérek ahhoz, amit az imént mondtam; ott találtuk a mi szegény értelmes lelkeinket, akaratunkat arra, hogy helyesen éljünk, egész lényünket ott találtuk úszva az ösztönök, szenvedélyek, ösztönszerű előítéletek, félig állati ostobaságok hullámozó tengerén. Itt vagyunk mi, olyanok vagyunk, mint azok az emberek, akik valamibe beléfogódnak - mint fölébredő emberek - egy tutajon.

- Visszatértünk tehát végre az én kérdésemhez - mondotta Verrall halkán, - mit tegyünk?

- Váljunk el - mondtam. - Lásd, Nettie, ezek a mi testeink nem angyalok testei. Ezek ugyanazok a testek - valahol olvastam, hogy testünkben legalacsonyabbrendű őseink nyomait is megtaláljuk; hogy valahol fülünk belső része körül - gondolom - és fogaink körül van valami, ami a halra emlékeztet, hogy vannak csontjaink, amelyek valami kenguru-féle őstől erednek, és ezer nyoma van meg bennünk a majomnak. Még a te szép tested is, Nettie, magán viseli ezt a bélyeget. Nem! Hallgass végig. - Komolyan előrehajoltam. - Érzéseink, szenvedélyeink, vágyaink lényege - állat, versengő lény, ugyanúgy, mint ahogy vágyódó lény. Te most úgy beszélsz velünk, mint értelem más értelmekhez - az ember ezt meg tudja tenni, ha végzett valami testi mozgást és ha étkezett és ha nem csinál semmit - de mihelyt az ember ismét ahhoz fog, hogy éljen, megint vissza kell térnie az anyaghoz.

- Igen - mondotta Nettie, lassan követve gondolataim menetét, - de az ember uralkodik felette.

- Csak azért, hogy bizonyos mértékig engedelmeskedik neki. Nincs ebben a dologban semmiféle boszorkányság, ha az ember le akarja győzni az anyagot, pártütést kell szerveznie az ellenség körében, és szövetségesül kell fogadnia - az anyagot. Manapság igazán igaz, hogy hittet hegyeket mozgathat meg az ember; igazán azt mondhatja egy hegynek, mozdulj el és vettess a tengerbe; de úgy csinálja meg ezt az ember, hogy embertársait segíti, bízik bennük, úgy csinálja meg, hogy van benne elegendő értelem, türelem és bátorság ahhoz, hogy a maga oldalára vonjon vasat, acélt, engedelmességet, dinamitot, darukat, vasúti kocsikat, más emberek pénzét... Ha le akarom győzni irántad való vágyamat, azt nem tehetem meg úgy, hogy állandóan a te jelenléteddel kínozom meg ezt a vágyat; el kell mennem, hogy ne lássalak, más érdeklődéseket kell felkeltenem magamban, bele kell vetnem magamat küzdelmekbe és vitákba.

- És el kell felejtened engem? - kérdezte Nettie.

- Nem elfelejteni - mondtam, - de mindenesetre végét kell vetnem annak, hogy folyton miattad bánkódjam.

Nettie egy pár percig gondolkozott ezen.

- Nem - mondotta Nettie, lebontotta legutolsó virágmintáját és felnézett Verrall-ra, amikor az megmozdult.

Verrall előrehajolt az asztalra, reátámasztotta két könyökét és egymásbakulcsolta két keze ujjait.

- Tudja kérem - mondotta Verrall, - én nem nagyon sokat gondolkodtam ezekről a dolgokról. Az iskolában és az egyetemen ezt nem teszik... Hozzá tartozott az egész rendszerhez az, hogy ezt megakadályozzák. Ezen most már változtatni fognak kétségtelenül. - Úgy látszott, Verrall elgondolkozott, - hogy mi mindig csak elsiklottunk oly kérdések fölött, amelyre aztán végre görög nyelven bukkant rá az ember Plátó valamelyik könyvében, de soha nem jutott eszébe egyikünknek sem, hogy ezeket egy halott nyelvből az élő valóság nyelvére fordítsa le... Megakadt és saját elméjének valamilyen ki nem mondott kérdésére válaszolt azzal: - Nem. Én is azt gondolom, amit Leadford, Nettie, hogy amint Leadford fejezte ki magát, hozzátartozik a férfiak természetéhez az, hogy exkluzív hajlandóságúak... Az értelem szabad dolog és körüljárhatja a világot, de egy nő csak egy férfié lehet. Versenytársakat el kell küldeni. Mi a létért való küzdelemre vagyunk teremtve - mi magunk vagyunk a létért való küzdelem; minden lény, amely él, a létért való küzdelem inkarnációja - és ebből következik, hogy az emberek harcolnak egymással párjukért; minden nő számára egy ember győz a többi fölött. A többiek elmennek.

- Mint az állatok - mondotta Nettie.

- Igen...

- Sok dolog van az életben - mondtam, - de nyersen ez az általános igazság.

- De hát - mondotta Nettie, - ti nem harcoltok, ez megváltozott, minthogy az embereknek van értelmük.

- Te választasz - mondtam.

- És ha én azt választom, hogy nem választok?

- Te már választottál.

Nettie kissé türelmetlenül sóhajtott. - Óh, miért rabszolgái a nők mindig a nemüknek? Hát az értelem és a világosság e nagy korszaka, amely most eljött, nem fog ezen változtatni semmit? És a férfiak is! Én azt hiszem, ez mind - ostoba dolog. Én nem hiszem, hogy ez a kérdésnek az igazi megoldása, ez semmi egyéb, mint az elmúlt idők rossz szokásai... ösztön! Hiszen ti nem engeditek, hogy ösztöneitek uralkodjanak felettetek számos más dologban sem. Itt vagyok én köztetek. Itt van Edvárd. Én - én szeretem őt, mert ő jókedvű és kedves, és mert - ő kellemes nekem! És itt van Willie, aki része az én lényemnek, első titkom, legrégebb barátom! Miért nem lehet enyém mind a kettő? Nem vagyok én lélek, hogy rólam mindig csak mint nőről gondolkodtok? Mindig olyannak képzeltek engem, mint valami tárgyat, amelyért harcolni kell? Szünetet tartott és azután tette meg nekem fájdalmas javaslatát. - Maradjunk mi hárman együtt - mondotta, - ne hagyjuk el egymást. Elhagyni egymást, az gyűlölködés, Willie. Miért ne maradnánk mindenképpen legalább is barátok? Miért nem találkozhatnánk és beszélhetnénk egymással?

- Beszélgetnénk? - mondtam - az ilyesmiről?

Átnéztem Verrall-ra, szemébe néztem és tanulmányoztuk egymást. A becsületes ellenfelek tiszta, egyenes vizsgálata volt ez.

- Nem, - mondtam elhatározottan. - Közöttünk semmi ilyesmi nem lehet.

- Soha? - kérdezte Nettie.

- Soha - mondtam meggyőződéssel.

Valami belső erőfeszítést próbáltam kifejezni.

- Nem nyulhatunk az e dolgokra vonatkozó törvényekhez és szokásokhoz - mondtam, - ezek a szenvedélyek túlközel vannak az ember lényeges énjéhez. Inkább operációt, mint hosszantartó betegséget! Nettie-től az én szerelmem - mindent követel. Férfi szerelme nem odaadás - követelés az, kihívás. Ezenkívül pedig - és itt erőszakot követtem el a saját gondolatomon - én most már új szeretőnek adtam oda magamat, - és én vagyok az, Nettie, aki hűtlen vagyok. Mögöttem és fölöttem az eljövendő Világ Városa emelkedik, és én részese vagyok a város építésének. Édes Szívem! Te csak a boldogság vagy - az pedig - az valóban hív engem! Ha csak az lenne és a rendeltetésem, hogy szívem vére keresztelje meg az alapköveit - majdnem remélni tudnám, hogy ez legyen az én szerepem Nettie - én csatlakozni akarok ehhez. A meggyőződésnek mindazt az erejét, amelyet össze tudtam szedni, belevettem ezekbe a szavakba... - Semmiféle szenvedély okozta konfliktusnak - tettem hozzá egy kissé laposan, - nem szabad engem ettől eltérítenie.

Szünet következett.

- Eszerint tehát el kell válnunk - mondtotta Nettie, és szeme az olyan asszonyé volt, akit arcul ütött az ember.

Beleegyezően bólintottam... Egy kis szünet következett azután, én felkeltem. Felkeltünk mind a hárman. Szinte duzzogva váltunk el, semmi lényegest nem mondtunk többet, és pár perc múlva egyedül maradtam a lugasban.

Nem hiszem, hogy néztem volna őket, ahogy elmennek. Csak arra emlékszem, hogy én ott maradtam valami - borzalmas ürességben és egyedüllétben. Ismét leültem és mélységes, alaktalan tünődésbe estem.

5.

Hirtelen fölnéztem. Nettie visszajött és ott állt lenézve reám.

- Amióta beszélgettünk - gondolkoztam, mondtotta. - Edvárd megengedte, hogy egyedül jöjjelek el hozzád. És úgy érzem, hogy talán jobban tudok veled egyedül beszélni.

Nem válaszoltam semmit, és ez zavarba ejtette őt.

- Én nem hiszem, hogy nekünk el kellene válnunk, mondtotta Nettie.

- Nem, nem hiszem, hogy nekünk el kellene válnunk, ismételte.

- Az ember, mondtotta Nettie, különbözőképpen él. Nem tudom meg fogod-e érteni, amit most gondolok Willie. Nehéz megmondani azt amit érzek. De én meg akarom mondani, még ha örökre kellene elválnunk is, akkor is meg akarom mondani, nagyon világosan. Régebben mindig meg volt bennem az a női ösztön és az a női arraneveltség, amely arra bírja az embert, hogy titkolja a dolgokat. De - Edvárd nem az én egész énem. Értsd meg, hogy mit mondok. - Edvárd nem az én egész énem... Szeretném, ha jobban ki tudnám fejezni és megértetni veled, hogy én hogy látom a dolgot. Én magam sem vagyok a magam egész énje. Te mindenestre része vagy az én énemnek és én nem tudom elviselni azt, hogy téged elhagyjalak. És nem tudom belátni, hogy miért hagyjalak el. A vérnek valamilyen kapcsolata van közöttünk, Willie. Mi együtt nőttünk fel. Mi benn vagyunk egyik a másik csontjaiban. Én megértlek téged. Most igazán megértlek. Valahogy egyetlen lépéssel odaértem, hogy megértselek. Igenis megértetek téged és megérttem a te álmodat. Én segíteni akarok neked. Edvárdnak - Edvárdnak

nincsenek álmai... Nekem rettenetes gondolat Willie az, hogy nekünk kettőnknek el kelljen válnunk.

- De hát ezt tisztáztuk - nekünk el kell válnunk.

- *De miért?*

- Én szeretlek téged.

- Nos hát, és miért titkoljam én ezt el, Willie? - Én is szeretlek téged... Szemeink találkoztak. Nettie elpirult és elhatározottan folytatta. - Te ostoba vagy. Az egész dolog ostobaság. Én szeretlek titeket mindkettőtöket.

Én azt válaszoltam. - Nem érted amit mondasz. Nem!

- Azt akarod mondani, hogy én menjek el.

- Igen, igen, menj el! Egy pillanatig egymásra néztünk, némán, mintha mélyen lent a fölszínalatti sötétségben, melynek nem lehet a mélyére jutni, a dolgok felülete és jelen valósága alatt, néma értelmek törekedtek volna arra, hogy létre szülessenek. Nettie beszélni készült, de lemondott erről.

- De hát igazán muszáj elmennem? kérdezte végre reszkető ajakkal, és a könnyek szemében olyanok voltak mint a csillagok. Azután pedig elkezdte, - Willie! -

- Menj! szakítottam meg őt... - Igen.

Azután ismét elhallgattunk.

Nettie ott állott, mint a bánat könnyező szobra, vágyódva utánam, bánkódva érettem. Annak a tágabb szeretetnek egy szikrája, amely utódainkat valamikor túl fogja vinni minden határon, túl fogja vinni őket személyes életük rideg és világos kötelezettségein, megmozgatott bennünket mint az égből jövő szellő első fuvallata, amely megmozdul és eltűnik. Egy impulzus volt bennem arra, hogy megfogjam a kezét és megcsókoljam, azután pedig reszketés fogott el, és tudtam, hogyha megérintem őt, minden erőm el fog hagyni...

És így távol állva egymástól, elbúcsúztunk és Nettie elment, habozva és mindig újból visszatekintve, a férfivel, akit választott, a sors felé, amelyet választott, el az én életemből - úgy éreztem, mintha a napfény hagyta volna el életemet.

Azután bizonyára az történt, hogy összehajtogattam ezt az ujságot és zsebembe tettem. De az emlék, amit erről a találkozásról megőriztem, Nettie arcával végződik, amint elfordul, hogy eltávozzék.

6.

Minderre igen világosan emlékszem mind a mai napig. Majdnem minden egyes szóért tudnék szavatolni, amelyet hármunk mindegyikének szájába adtam ebben az elbeszélésben. Azután jön valami hézag emlékezetemben. Homályosan emlékszem arra, hogy ismét ott vagyok a golf-játszótér melletti házban, emlékszem a Melmount elutazásával járó sürgés-forgásra, arra, hogy Parker erélyességét kellemetlennek éreztem és hogy azzal az érzéssel mentem végig az országúton, hogy nagyon szeretnék Melmount-tól egyedül elbúcsúzni.

Lehet, hogy máris kétely fogott el arra az elhatározásomra vonatkozólag, hogy Nettie-től örökre elválok, mert azt hiszem megfordult agyamban a gondolat, hogy elmondok Melmount-nak mindent, amit beszéltünk és tettünk.

Nem hiszem, hogy tudtam vele beszélni, úgy gondolom talán csak egy gyors sietős kéz-szorítással búcsúztunk el egymástól. Nem tudom biztosan. Kiment a fejemből. De arra egészen világosan és biztosan emlékszem, hogy a rideg kétségbeesés hangulata fogott el, amikor láttam az ő gépkocsiját mindig messzebbre távolodni, felkúszni a domboldalon és végre eltűnni a mapleborough-i domb mögött, és hogy ott éreztem először teljesen és határozottan, hogy ez a nagy Változás és új szélesebb céljaim az életben, nem fognak jelenteni részemre csupán merő boldogságot. A tiltakozásnak valamilyen érzését éreztem, amint őt eltávozni láttam, mintha valami túlzott méltánytalanság történt volna velem. - Túl korán van, mondtam magamban ahhoz, hogy engemet egyedül hagyjanak.

Úgy éreztem, hogy túl sokat áldoztam fel, hogy amikor búcsút mondtam a szenvedély forró közvetlen életének, Nettie-nek és a váagnak, a testi és személyes versengésnek, mindennek, ami a legintenzívebb mértékben én magam voltam, nem volt helyes engem itthagyni egyedül, megsebzett szívvel, hogy azonnal nekiálljak a szélesebb körű élet acélosan hideg kötelességeit teljesíteni. Úgy éreztem magam, mint aki most született, meztelen és zavarban van.

- Dolgozni kell! mondtam hősie erőfeszítéssel, sóhajtva megfordultam és örültem annak, hogy az az út, amelyet meg kell tennem, legalább elvisz engem édesanyámhoz...

De, ami elég furcsa, arra emlékszem, hogy aznap este Birmingham városában elég jókedvű voltam; emlékszem arra, hogy erélyesen cselekvő és érdeklődő hangulatban voltam. Birminghamben töltöttem az éjszakát, mert a csatlakozó vonatok járása meg volt zavarva és így nem tudtam tovább utazni. Elmentem, hallgattam egy zenekart, amely a városi parkban játszott a régivilágbeli rezes zenéjét, és beszélgetésbe elegyedtem egy emberrel, aki azt mondta, hogy ő régebben riporter volt az egyik kisebb birmingham-i helyi újságnál. Ez az ember igen bőven és nagy érdeklődéssel beszélt az újjászervezés valamennyi tervéről, amelyek most kezdtek kialakulni az emberiség élete fölött, és tudom, hogy valami abból a nemes álomból visszatért hozzám az ő szavai és mondatai nyomán. Együtt kimentünk gyalog egy Bourneville nevű helyre a holdvilágos éjszakában és beszélgettünk azokról az új társadalmi csoportokról, amelyeknek a régi izolált családi otthonok helyébe kell lépni, és hogy hogy fogjuk az emberek lakásának kérdését megoldani.

Ez a Bourneville összefüggésben állott a kérdéssel. Ez a kertváros kísérlet volt egy magánygyároscég részéről aziránt, hogy munkásai lakásviszonyait megjavítsa. A mi mai eszméink szempontjából a leggyöngébb jótékony kísérletnek látszanék, de a maga idejében rendkívüli és híres intézmény volt, és az emberek hosszú utazásokat tettek, hogy megnézzék ennek a telepnek csinos kis házait, amelyeknek fürdőkádjai, minden képzelhető hely közül kiválasztva, pont a konyha padlója alá voltak süllyesztve és a többi hasonló találmányt. Abban az agresszív korban senki sem vette észre, hogy milyen veszély az az emberek szabadságára nézve, ha a munkások munkaadójuk bérlőivé és adósaivá lesznek, bár egy törvény, amely megtiltotta a munkásoknak jancsibankókkal való fizetését, már sokkal régebben igyekezett hasonló irányú kisebb kísérleteket megakadályozni... De én és véletlen ismerősöm azon az éjszakán mintha mindig tisztában lettünk volna ezzel a lehetőséggel és nem volt kétség elménkben aziránt, hogy a lakásról való gondoskodás kötelessége a közösséget illeti. Érdeklődésünk főleg arra irányult, hogy lehetséges-e közös gyermekszobákat, közös konyhákat és közös nyilvános helyiségeket létesíteni, amelyek lehetővé tegyék a munkával való gazdálkodást és biztosítsanak az embereknek tért és szabadságot.

Nagyon érdekes volt ez, mégis kissé rideg volt a hangulat, és amikor aznap este ágyban fekvőtem, Nettie-re gondoltam és azokra a furcsa változataira az egyikünk és másikunk iránt érzett vonzalmának, és egyebek között szinte azt mondhatnám - imádkoztam. Imádkoztam azon az éjszakán, hadd valljam be, egy olyan képhez, amelyet szívemben építettem fel. Olyan képhez, amely még most is jelképekül szolgál nekem oly dolgok számára, amelyeket felfogni lehetetlen, egy nagy Mesterhez, mindazoknak, akik a világ megépítése, az emberiség megalkotása körül foglalatostkodnak, láthatatlan vezéréhez. De mielőtt imádkoztam és azután, hogy imádkoztam, azt képzeltem, hogy Nettie-vel beszélgetek és vitatkozom és vele találkozom újból... Annak az imádságnak a templomába ő sohasem jött velem.

II. FEJEZET

Édesanyám utolsó napjai

1.

Másnap hazaértem Claytonba. A világ új, csodálatos fényessége ott annál fényesebb volt, minél inkább emlékeztetett engem ez a város, sötét, szerencsétlen emlékekre, gyermekkorom szomorúságára, suhanckorom keserves munkájára és serdülőkorom keserűségeire. Úgy éreztem, mintha most először láttam volna reggelt ebben a városban. Kéményeik nem füstölögtek ezen a napon, kohók nem égtek, az emberek el voltak foglalva más dolgokkal. A világos, erős napsütés, a portalan levegő csillogása különös vidámságot kölcsönzött a szűk utcáknak. Egy csomó mosolygó emberrel találkoztam, akik azokról a nyilvános reggelikről jöttek, amelyeket a városházán adtak az embereknek addig, míg ennél jobb dolgok lesznek megszervezhetők, és köztük Parloaddal is találkoztam véletlenül.

- Igazad volt annak az üstökösnek a dolgában - kiáltottam feléje, mihelyt megláttam; ő pedig hozzám jött és megragadta a kezemet.

- Mit csinálnak az emberek itten? - kérdeztem.

- Élelmiszereket küldenek nekünk kívülről, - felelte Parload - nekünk meg az a szándékunk, hogy lebontjuk mindezeket a nyomortanyákat és egyelőre sátrakba költözünk ki a tőzegföldekre; és elkezdett mesélni nekem számos dologról, amihez hozzáfogtak. A középangliai földbizottságok figyelemreméltó gyorsasággal és határozottsággal fogtak munkájukba, és nagy vonásaiban már meg volt tervezve a lakosság miként való újraelosztása. Addig is, amíg elkészülnek a munkák beosztására vonatkozó tervek, majdnem mindenki ismét iskolába jár, hogy megszerezzen annyi műszaki képzettséget, amennyi lehetséges, hogy az újjáépítés hatalmas művére, amely most kezdődött meg, a lehetőséghez képest felkészüljön.

Parload elkísért a mi házunk kapujáig, és ott találkoztam az öreg Pettigrew-val, aki éppen lejött a ház előtti lépcsőfokokon. Fáradtnak és porlepettnak látszott, de szeme csillogóbb volt mint rendesen, és szerszámkosarat hordott kezében, amelyet munkások szoktak magukkal vinni; látszott, hogy kissé szokatlan neki.

- Mit csinál a csúz, Pettigrew úr? - kérdeztem.

- A diéta, - felelte az öreg Pettigrew - néha csodákat művel... Szemembe nézett. Ezeket a házakat - mondotta - bizonyára le kell majd bontani, gondolom, és a magántulajdonra vonatkozó fogalmainkat igen lényeges revízió alá kell majd vetni a józan ész világánál; egyelőre azonban csináltam valamit, hogy megfoldozzam ezt az én szégyenletes háztetőmet! Ha elgondolom most, hogy én képes voltam arra, hogy ez alól kibujjak...

Bocsánatkérő gesztussal emelte fel egyik kezét, lehúzta nagy szájának laza sarkait és megrázta öreg fejét.

- A mult elmúlt, Pettigrew úr!

- Az ön szegény, drága édesanyja! Oly jó, becsületes asszony! Olyan egyszerű, jóságos és megbocsátó! Ha elgondolom! Kedves, fiatal barátom!... Férfiasan jelentette ki... Szégyenlem magamat.

- Az egész világ elpirult hajnalban a minap, Pettigrew úr, - válaszoltam - és ez nagyon szép látvány volt. Ezen már túl vagyunk. Isten tudja, *ki* az, aki *nem* szégyenkezik mindazok fölött a dolgok fölött, amelyek mult kedd előtt történtek!

Megbocsátóan nyujtottam feléje kezemet, naiv módon elfelejtve, hogy ebben a városban én tolvaj vagyok, ő pedig megfogta a kezemet és ment tovább a maga útján, rázva a fejét és ismételte azt, hogy szégyenli magát, de azt hiszem, kissé megvigasztalt hangulatban.

Az ajtó felnyílt és szegény öreg édesanyám arca, csodálatos módon megtisztulva, megjelent.

- Ó, Willie fiam! Te! Te!

Fölszaladtam a lépcsőfokokon hozzája, mert attól féltem, hogy eleshetne.

Hogy átölelt engem a folyosón, a drága, jó asszony!...

De először bezárta az uccára nyíló ajtót. A kiszámíthatatlan hangulatváltozásaimmal szemben való régi megszokott aggodalmassága még mindig befolyást gyakorolt reá.

- Ó, kedvesem! - mondotta. - Ó, kedvesem! De te milyen megpróbáltatásokon mentél keresztül! És közel tartotta fejét vállamhoz, nehogy megbántsam azzal, ha meglátom a könnyeket, amelyek szemében csillogtak.

Egy kis hangot adott, mintha lenyelné a feltörő zokogást és nyugodt volt egy ideig, nagyon szorosan szívéhez szorítva engem munkától elkopott hosszú kezeivel...

Azután megköszönte nekem sürgönyömet, én pedig köréje tettem karomat és behúztam őt a nappali szobába.

- Minden rendben van velem, drága anyám, - mondtam - és a sötét időknek végük van, végük van örökre, anyám.

Erre aztán megjött a bátorsága, engedett a sírásnak és hangosan zokogott, senki nem korholta érte. Őt hosszú, sötét esztendőn át nem engedte észrevennem, hogy még tud sírni...

2.

- Drága szív! Már csak igen rövid idő maradt fenn részére ebben a megújult világban. Nem tudtam, hogy milyen rövid lesz ez az idő, de azt a keveset, amit meg tudtam tenni, - az ő számára talán nem is volt ez kevés - hogy jóvátegyem haraggal és lázadással telt napjaim kíméletlenségeit, azt megtettem. Gondoskodtam arról, hogy állandóan vele lehessenek, mert most észrevettem, hogy milyen különösen nagy szüksége van neki reám. Nem mintha kicserélni való gondolataink, vagy megosztani való örömeink lettek volna, de ő szeretett engem ott látni az asztal mellett, figyelni rám, amint dolgozom, szerette azt, ha ide-odajárok a házban. Nem kellett neki többé a világon semmiféle nehéz munkát végeznie, csupán olyan könnyű teendőket, mint amilyenek elvégzése könnyű és kellemes egy megviselt és fáradt öregasszonynak, és azt hiszem, ő boldog volt utolsó pillanatáig.

Furcsa, régi tizenharmadik századbeli verzióju vallását is változatlanul megtartotta. Hiszen olyan soká viselte már ezt a különleges amulettet, hogy ez szinte részévé vált az ő lényének. Mindazonáltal még ennek a dolognak a megmaradásában is látnivaló volt a Változás hatása. Egy napon azt mondtam neki:

- De hát valóban még mindig hiszel drága anyám abban a tüzes pokolban? Te, a te jó, lágy szíveddel?

Kijelentette, hogy igen. Valami bonyolult teológiai gondolatmenet tette ezt ő rá nézve szükségessé, mindazonáltal....

Egyideig eltűnődve nézett egy előtte levő primulákkal telt virágoságyra, azután pedig kifejezően érintette meg karomat reszkető kezével:

- Tudod, kedves Willie, - mondotta, mintha egy gyermekes félreértésemet akarná szétosztatni
- azt persze nem hiszem, hogy bárki is *odakerül*. Azt nem is hittem sohasem.

3.

Ez a beszélgetés világosan maradt meg emlékezetemben, éppen édesanyámnak emiatt a kedves teológiai döntése miatt, de ez csak egyike volt a számos beszélgetésünknek. Kellemes volt délután, a napi munka elvégzése után, és mielőtt hozzáfogott volna az ember az esti tanuláshoz, - milyen furcsának látszott volna az a régi időben, ha egy, az ipari osztályhoz tartozó fiatalember a szociológia azon problémáival foglalkozik, amelyek az egyetemen a magasabb képesítés tárgyai, és mennyire mindennapi dolog ez manapság! - kellemes volt ilyenkor kimenni a lowchesteri kastély kertjébe, elszívni egy-két cigarettát és engedni, hogy édesanyám beszélhessen rendszertelenül mindazokról a dolgokról, amelyek őt érdekelték... Fizikailag a Nagy Változás nem erősítette őt meg olyan nagyon - túlsoká élt ő abban a sötét földalatti konyhában Claytonban, hogysem még materiálisan megfiatalodhatott volna újra, - csak éppen hogy újra felizzott mint ahogy egy elhaló parázs a hamu között felizzik, ha a friss levegőnek egy szellője érinti - és, kétségtelenül, a Változás gyorsította az ő életének elmúlását. De ezek az utolsó napok nagyon csendesek voltak, telve voltak valami megerőltetés nélküli megelégedéssel. Az ő számára az élet olyan volt, mint egy esős, szeles nap, mely csak akkor válik derülté, amikor már láthatóvá válik az égbolt izzó pirossága a nap leszállta után. Maga a világosság elmúlt. Ő nem tett szert új szokásokra az új élet nagyobb kényelme közepette, nem csinált semmilyen új dolgot, csak egy boldogabb fény ragyogta be régi életét.

Néhány más, a mi kommunünkhöz tartozó öreg hölgygel együtt lakott a Lowchester-kastély emeleti szobáiban. Ezek az emeleti helyiségek egyszerűek és tágasak voltak, szépen és jól voltak megépítve a György királyok korszakának stílusában, és úgy rendezték be őket most, hogy a lehető legnagyobb kényelmet biztosítsák és lehető kevés gyakorlott kiszolgáló személyzetet tegyenek szükségessé. Mi átvettük valamennyi ilyen „kastélyt”, mint ahogy ezeket a házakat akkoriban nevezték, és csináltunk belőlük közös éttermeket, - konyháik erre a célra nagyságuknál fogva igen jól megfeleltek, - kellemes tartózkodó helyeket a hatvan évesnél idősebb öregemberek számára, akiknek pihenési ideje eljött, és ehhez hasonló más közcélú helyiségeket. Ezt csináltuk nemcsak Redcar lord házával, hanem a checkshilli kastéllyal is, - ahol az öreg Verrallné igen előkelően és teljes hozzáértéssel vállalta a háziasszony szerepét, és ezt csináltuk majdnem valamennyi szép vidéki kastéllyal, amelyek a Négy Város vidéke és Wales hegyei között voltak elszórva. E kastélyok körül rendszerint voltak jó melléképületek, mosódák, házas cselédek lakásai, istállók, tejgazdasági épületek és ehhez hasonlóak, amelyeket fák burkoltak el; mindezekből lakásokat csináltunk és melléjük építettünk előbb sátrakat és fából készült svájci házakat, később pedig négyszögletes lakásépületeket. Hogy közel legyek édesanyámhoz, két kis szobát vettem az új kollégium épületben, - a mi kommunünk volt talán az első, amely ilyen kollégiumot épített, - és ez a lakás nagyon kényelmes volt abból a szem-

pontból is, hogy közel volt hozzá a nagy sebességű villamosvasút állomása, amely mindennap levitt engem konferenciáinkhoz és Claytonban végzett titkári és statisztikai munkámhoz.

A mienk volt egyike a legelsőeknek a modern kommunók között, amely rendbe jött; nagyban segített bennünket Redcar lord erélyessége, aki igen élénk érzéssel birt ősi otthonának festői asszociációi iránt, - az a kerülő, amely villamosvasútunk vonalát a nyugati erdő bükkfái és kék harangvirággal teleszórt mezőin vitt át és megmentette a park barátságos, nyílt vadonszerűségét, az ő gondolata volt; és sok okunk volt arra, hogy büszkéek legyünk környezetünkre. Majdnem valamennyi többi kommun lakosai, amely a Négy Város körüli ipari völgyet körülevő parkokban épült fel, sorjában, ahogy kivonultak oda a munkások, hozzánk jöttek, hogy a mi lakásépületeink és tereink architektúráját tanulmányozzák, azoknak a tereknek és lakásnégyzsögeknek architektúráját, amelyeket mi a paloták és a templom mögötti paplakok között elterülő sötét mellékutcák helyére építettünk, és hogy tanulmányozzák azt a módot, ahogy mi a meglévő épületeket új társadalmi szükségleteinknek megfelelően átalakítottuk. Némelyek közülük azt állították, hogy még jobban csinálták a dolgukat, mint mi. De azzal a rhododendron-kerttel, amely a mi cserjéseink mögött terült el, egyikük sem tudott versenyezni; ez olyasm volt, ami nem volt sehol a mi vidékünkön kívül Anglia ezen részében, minthogy ritka helyen lehetett találni ilyen jó érett és mésztől mentes tőzegföldet.

Ezt a kertet még a harmadik Redcar lord idejében tervezték, több, mint ötven évvel ezelőtt; tele volt rhododendronokkal és azaléákkal és helyenként annyira meg volt védve a szélről és olyan jól sütött oda a nap, hogy nagy magnóliák is díszlettek és virágzottak benne. Voltak ott magas fák, amelyeket szinte elfojtottak a bíborpiros és sárga futórózák, volt végtelen gazdagsága és változatossága a virágzó bokroknak és a gyönyörű, túlevelű fáknak, és volt ott olyan pampaszfű, amilyent más kert aligha mutathatott fel. És körülveve e fák széles árnyékaitól, voltak ott pagonyok, széles smaragdzöld fűvel borított területek és imitt-amott rózsakertek, karókhhoz kötött rózsákkal, meg virágágyak és partok, amelyek tele voltak tavaszi hagymásnövényekkel, tulipánokkal, primulákkal és polyanthusokkal. Édesanyám ezeket az utóbb említett partokat és az azokból kinéző számtalan kis bámuló gömbölyű sárga, vörösesbarna és bíborvörös virágkehely-fejecskét jobban szerette, mint bármi mást, amit a kertben látni lehetett, és az Állványok Éve tavaszán nap-nap után ment el velem ahhoz a padhoz, ahonnan e virágokat a legnagyobb számban lehetett látni.

Úgy gondolom, hogy ez a látvány egyéb kellemes benyomások között, a barátságos jólét hangulatát is keltette benne. A régi időkben, szegény, sohasem tudta, hogy mi az, ha az ember bővében van valami kellemes dolognak.

Itt szoktunk ülni és gondolkodni vagy beszélgetni, - volt közöttünk a teljes megértésnek valami különös hangulata, akár beszélünk, akár hallgattunk.

- A mennyország, - mondotta nekem egy napon édesanyám, - a mennyország, az egy nagy kert.

Indítatva éreztem magamat egy kissé évszázadon vele. - De hát ott drágakövek vannak édesanyám, drágakövből való kapuk és falak - meg éneklés.

- Az olyanoknak, akik ezt szeretik, - mondotta édesanyám szilárd határozottsággal és egy ideig gondolkodott. - Lesz ottan mindnyájunk számára megfelelő dolog, természetesen. De az én számomra nem volna az mennyország, kedvesem, hacsak nem kert - szép napos kert... És kell, hogy azt érezzük ott, hogy mindazok, akiket szeretünk, kéznél vannak közel hozzánk.

Önök, akik ehhez a mostani boldogabb nemzedékhez tartoznak, nem tudják egészen elképzelni az új korszak ama első napjainak csodálatosságát, a biztonság érzését, az ellentét rendkívüli hatását. Reggelenként, kivéve nyár közepén, már hajnal előtt talpon voltam, a gyors, sima

járású vonaton reggeliztem, és néha láttam a napfölkeltét, amikor a vonat kirohant abból a kis alagútból, amely átfúrta a claytoni dombot, azután pedig nekiálltam a munkának, mintahogy férfihez illik. Most, hogy kellő távolságba helyeztük otthonainkat, iskoláinkat és az élet minden lágyabb dolgát a mi szününktől, vasércünktől és agyagunktól, most hogy ezer akadályozó „jog” és félénkség félre volt seperve, átadhattuk magunkat teremtő energiánknak, összeolvasztottuk ezt a vállalatot a másikkal, keresztül vágtunk emezen meg amazon a régóta akadályt képező, azelőtt „magántulajdonban” volt földdarabon, egyesítettünk és szétválasztottunk, gigászi fúziókat és gigászi megtakarításokat eszközöltünk, és a völgy, amióta nem volt többé szennyes emberi tragédiák és aljas konfliktusban lévő egyéni vállalkozások gödre, kifejlesztette a maga sajátos szépségét, az erőnek, a gépezetnek és a lángoknak sajátos, nem emberi szépségét. Az ember titán volt ebben az Etnában. Azután hazajött az ember délben, a vonatban megfürdött és ruhát váltott és azután elment a Lowchesteri kastélyban berendezett klub-ebédlőbe, ott kényelmesen diskurálgatva megette villásreggelijét, azután pedig felfrissítették azok a zöld és napsütötte délutáni nyugalmasságok.

Néha mélyebb perceiben édesanyám kételkedett abban, hogy életének eme utolsó fázisa nem álom-e csupán.

- Álom, - szoktam volt erre válaszolni, - álom valóban, de olyan álom, amely egy fokkal közelebb áll az ébredéshez, mint az elmúlt idők súlyos lidércnyomásai.

Édesanyám nagy örömet talált ruházkodásom megváltozásában, - azt mondta, tetszik neki a ruhák új divata. Nemcsak a ruháim változtak meg. Öt centimétert nőttem, jóval szélesebb vállú lettem, és súlyom tizenöt kilóval növekedett, mire huszonhároméves lettem. Lágy barna posztóruhát viseltem, édesanyám pedig megszokta simogatni kabátom ujját és nagyon csodálta, - igen erős volt benne a nők érzéke szövetek iránt.

Néha eltűnődött a multon, egymáshoz dörzsölve két szegény feltört kezét - sohasem lettek azok ismét lágyakká. Sokat elmondott nekem, amit nem hallottam régebben apámról, és az ő saját maga fiatalkori életéről. Ha az ember hallotta, hogy édesanyámat valamikor szenvedéllyel szerették, ez olyan volt, mintha az ember hervadt és összepréselt virágokat talál egy könyvben, még mindig gyöngén illatosan; hallani azt, hogy atyám, aki oly messze távol volt már tőlem a multban, valamikor gyöngédség forró könnyeit sírta el anyám karjai között. Néha pedig édesanyám még Nettie-ről is beszélt, próbálkozóan, azokban a szűk, régivilágbeli frázisokban, amelyeket az ő ajkai minden keserű szükségüktől meg tudtak szabadítani.

- Nem volt hozzád méltó leány, kedvesem, - mondotta néha hirtelenül, rám bízva, hogy kitaláljam, hogy kire gondol.

- Egyetlen férfi sem érdemes egy nő szerelmére, - válaszoltam - és egyetlen nő sem érdemes egy férfire. Én szerettem őt, édesanyám, és ezen nem lehet változtatni.

- Vannak mások, - mondotta ő eltűnődve ilyenkor.

- Nem az én számomra, - mondtam - nem! Nem egy lövést lőttem ki akkor a pisztolyomból; elégettem minden tőltényemet. Nem kezdek újra előlről, anyám. Anyám sóhajtott és nem mondott többet ez alkalommal.

Egy más alkalommal azt mondta - azt hiszem, ezek voltak a szavai. - Nagyon magányosan fogod érezni magadat, kedvesem, amikor én eltávozom.

- Tehát akkor inkább ne gondolj távozásra, - válaszoltam.

- Igen édesem, de legénynek és leánynak össze kell jönniök. Erre nem válaszoltam semmit.

- Túlságosan sokat ábrándozol Nettie-ről kedvesem. Ha láthatnálak megházasodva valami kedves lánnyal, valami jó jószívű lánnyal.

- Kedves anyám, eléggé meg vagyok házasodva. Talán valamikor - ki tudja? Várhatok.

- De neked nincs semmi dolgod nőkkel!

- Vannak barátaim. Ne legyen gondod rám anyám. Elég munka vár egy emberre a világban, mégha a szerelem szíve el is tűnt belőle. Nettie volt rám nézve az élet és a szépség - most is az - mindig az is lesz. Ne hidd, hogy túlsokat vesztettem el, édesanyám.

(A szívem mélyén ugyanis azt mondtam önmagamnak, hogy még nem jött el a dolgok vége.)

Egyszer pedig hirtelen olyan kérdést intézett hozzám, amely meglepett.

- Hol vannak ők most? - kérdezte anyám.

- Kik?

- Nettie és az a férfi.

Reá tapintott legmélyebb gondolatomra. - Nem tudom, - mondtam röviden.

Édesanyám összeaszott keze megérintette az enyémet.

- Jobb ez így, - mondotta, mintha kérlelne. - Valóban... jobb ez így.

Volt valami az ő reszkető öreg hangjában, amely egy pillanatig visszavitt engem egy régen elmúlt korszakba, a régi idők tiltakozásaiba, azokhoz a tanácsokhoz, hogy vessem alá magamat, azokhoz a kérésekhez, hogy ne sértsem meg azt a valamit, a dolgok elfogadott rendszerét, amelyek bennem mindig a lázadás haragos szellemét keltették fel.

- Ez az, amiben kételkedem, - mondtam és hirtelen úgy éreztem, hogy nem tudok vele Nettie-ről beszélni. Felkeltem és elmentem mellőle, és egy idő múltán visszatértem, egy csomó tulipánnal a kezemben az ő részére, és másról kezdtem el beszélni.

De nem mindig töltöttem vele délutánjaimat. Voltak napok, amikor Nettie iránt érzett elfojtott vágyam ismét feltámadt, és ilyenkor egyedüllét után vágyódtam, gyalogutakat tettem vagy kerékpároztam, nemsokára pedig új érdeklődést és megkönnyebbülést éreztem abban, hogy megtanultam lovagolni. A ló ugyanis máris igen hamar learatta a Változás gyümölcsét. A lóval való vontatás embertelensége alig volt már található bárhol is, az új korszak első éve után, a terhek vontatását mindenütt gépek végezték, és a lóból gyönyörű eszköz vált arra, hogy az ifjúságot hordozza és gyönyörködtesse. Lovagoltam nyeregben és ami szebb, meztelenül és a ló meztelen hátán. Úgy találtam, hogy az ilyen heves testmozgás jót tett nekem, amikor időnként nagy búskomorság hangulata fogott el, és amikor később meguntam a lovaglást, elmentem és az aviatikusokhoz csatlakoztam, akik a repülőgépeken való lebegést gyakorolták a horsemarden-i domb mögött... De legalább is minden másodnapot édesanyámmal töltöttem, és azt hiszem, hogy délutánjaimnak legalább kétharmadát átlag neki szenteltem.

4.

Amikor röviddel ezután elfogta édesanyámat az a betegség, az a kialvó gyöngülés, mely az új korszak kezdetén annyi öregebb ember számára vezetett szelíd elmúlásra, eljött hozzá Reeves Anna, hogy a leány szerepét vállalja nála - új szokásunk szerint. Saját elhatározásából jött el. Kissé már ismertük őt véletlen találkozások révén és véletlen szolgálatok révén, amelyeket ő

édesanyámnak a kertben tett; ő maga kereste az alkalmat, hogy segítséget nyújtson másoknak. Ama egyszerűen jó lányok egyikének látszott, amilyeneket a világ még legrosszabb állapotában is, sohasem szűnt meg termelni, akik valóban a sötét régi időkben titkos gyógyszerei voltak rohanó munkában telő, gyűlölködő, hitetlen életünknek. Ők megcsinálták a maguk titkos, szórtlan istentiszteletét, megtették állhatatos inspiráció nélküli, köszönet nélküli, önzetlen munkájukat, mint apák szolgálatkész leányai, mint ápolónők, mint hűséges szolgálók, mint otthonok szerény gondviselői. Majdnem pontosan három évvel volt idősebb, mint én. Először nem találtam szépséget benne; kis termetű volt, de meglehetősen zömök, élénk volt az arc-színe, vörösbejátszó színe volt a hajának, szőke, sok hajjal övezett homloka volt, és vöröses-barna szeme. De szeplős keze, nemsokára észrevettem, telve volt ügyes segítséggel, hangja bátorította az embert...

Eleinte nem volt ő egyéb, mint kékruhás, fehérkötényes jóakarát, amely ott mozgott az árnyékokban az ágy mögött, amelyen öreg anyám feküdt és nyugalmasan merült a halál felé. Megjelent, hogy előre eltalálva teljesítsen valami kis kívánságot, hogy nyújtson valami egyszerű kényelmet, és ilyenkor anyám mindig rámosolygott. Rövidesen felfedeztem az ő asszonyi teste segítő mozdulatának szépségét, felismertem a fáradhatatlan jóság báját, a jóságos könyörület édességét és hangjának, kevés számú megnyugtató szavainak és mondatainak kincses gazdagságát. Észrevettem és megjegyeztem magamnak nagyon világosan, ahogy édesanyám sovány öreg keze megsímogatta az ő kezének szilárd aranyfoltos erejét, amiközben munkáját végezte a takaróval.

- Jó ez a lány hozzám, - mondotta anyám egy napon. - Jó lány. Olyan, amilyenek egy anya lányának kellene lennie... Nekem sohasem volt lányom - igazán. Békésen tűnődött el egy ideig. - A te kis nővéred meghalt, mondotta.

Én sohase hallottam erről a kis nővéréről.

- November tizedikén - mondotta anyám. - Huszonkilenc hónapos volt és három napos... Sírtam, sírtam. Ez azelőtt volt, mielőtt te jöttél, kedvesem. Olyan nagyon régen - és én ma is magam előtt látom. Fiatal asszony voltam akkor és az apád nagyon jó volt. De látom magam előtt a kis kezét, drága kis mozdulatlan kezét... Édesem, azt mondják, hogy most - most nem fogják többé hagyni a kis gyermekeket meghalni.

- Nem, édesanyám, - mondtam. - Most már jobban fogjuk berendezni a dolgokat.

- A munkásbiztosító orvos nem tudott eljönni. Apád kétszer érte ment. Volt valami más páciense, valaki, aki fizetett, így hát apád maga ment le Swathingleaba, az az ember pedig nem akart eljönni, ha nem kapja meg a tiszteletdíját. És apád ruhát váltott, hogy tiszteletteljesebbnek lássék, és nem volt semmi pénze, még annyi sem, hogy lóvasúton jöhetett volna vissza. Kegyetlen dolognak látszott, hogy neki ott kell ülnie és várni, míg az én kis gyermekem kínban fekszik... És mindig azt kell gondolnom, hogy talán megmenthettük volna... De így volt ez mindig a szegény emberekkel a rossz, régi időkben - mindig. Mikor végre eljött a doktor, haragos volt. - Mért nem hívtak engem előbb? - mondotta és nem sok fáradságot vett magának. Haragudott, mert nem magyarázta meg neki senki az esetet. Könyörögtem hozzá - de már késő volt.

Nagyon csendesesen mondotta el mindezeket a dolgokat, lecsukódó szemekkel, mint aki egy álmát írja le.

- Jobban fogjuk ezentúl intézni ezeket a dolgokat - mondtam, furcsa felháborodást érezve ezen a szomorú kis történeten, amelyet anyám hervadt, nyugodt hangja mondott el nekem.

- Beszélt - folytatta anyám - csodálatosan beszélt korához képest... Hippopotamusz.

- Mi? - kérdeztem.

- Hippopotamusz, kedvesem, egészen világosan mondotta egyszer, amikor az apja képeket mutatott neki... És a kis imádságait: „Most lefekszem... kis ágyamba”... Én csináltam az ő kis harisnyáit. Kötött harisnyák voltak, édesem és a sarkát mindig olyan nehéz volt megcsinálni.

Szeme most már teljesen lecsukódott, nem beszélt már többé hozzám, hanem önmagához. Mindenféle más, határozatlan dolgot suttogott, kis mondatokat, régen meghalt pillanatok kísérteteit... Szavai kevésbé érthetőekké váltak.

Nemsokára elaludt, én pedig fölkeltem és kimentem a szobából, de lelkemet különös módon elfoglalta annak a kis életnek az elképzelése, amely boldog volt és reményteljes, hogy egyszerre csak olyan érthetetlenül eltűnjön a remény világából, a nemlétbe, ez a kis nővérem, akiről sohasem hallottam eddig.

És rövidesen sötét düh fogott el a mult minden jóvátehetetlen bánata fölött, az elkerülhető szenvedés ama nagy óceánja fölött, amelynek ez az egy esemény csupán egyetlen világító és reszkető vörös cseppje volt. Kimentem a kertbe és a kert túlkicsi volt nekem; kimentem, hogy vándoroljak a tőzegföldeken. „A mult elmúlt!” - kiáltottam és mindazonáltal huszonöt év szakadékan át most is hallottam én szegény anyám széttépett, szívből fakadó zokogását, azért a kis leányaért, aki szenvedett és meghalt. Valóban a lázadás régi szelleme nem halt meg bennem teljesen, az új idők minden átalakulása ellenére... Végre megnyugtattam magam azzal a gyenge és komor vigasztalással, hogy elgondoltam, hogy az élet egészét nem ismerjük, hogy azt olyan elmékkal, amilyen a mienk, talán nem is foghatnók fel, és akárhogy legyen is, - és ez sokkal vigasztalóbb volt - hogy most már van erőnk és bátorságunk és megvan a bölcs szeretet eme új adománya bennünk, és bármilyen kegyetlen és szomorú dolgok rontották el a multat, e szomorú dolgok, amelyek a régi életnek valósággal alapszövedékét képezték, most nem kell tovább folytatódniuk. Mi tudunk előrelátni, mi tudunk kikerülni bajokat és tudunk segíteni. „A mult elmúlt!” - mondtam félig sóhajtva, félig elhatározottan, amikor hazavezető utamban ismét megpillantottam a régi lowchesteri kastély száz ablakát, amelyet megvilágított a naplemente. „Azok a szomorúságok nem szomorúságok többé.”

De teljesen nem tudtam magamat kivonni az új idők ama elterjedt szomorúságából, az emlékezésből és a megoldhatatlan töprengésből ama megszámlálhatatlan élet fölött, akik szenvedésben és sötétségbe botlottak és buktak el, mielőtt tisztává vált a mi levegőnk...

III. FEJEZET

A Beltane-ünnep és Szilveszter éjszakája

1.

A végén édesanyám egészen hirtelenül meghalt, és halála nagyon váratlanul ért engem. A diagnózis tudománya akkoriban még igen tökéletlen volt. Az orvosok természetesen teljesen tisztában voltak közös kiképzésük hihetetlen hiányosságával és megtettek mindent, ami csak tőlük telt, hogy a hiányokat pótolják, de mindazonáltal még rendkívül tudatlanok voltak. Betegségének valamely helytelenül megfigyelt faktora jött működésbe, lázat kapott, állapota leromlott és nagyon rövid idő leforgása után meghalt. Nem tudom, hogy milyen gyógyszereszközöket próbáltak alkalmazni. Alig tudtam, hogy mi történt, amikor az egésznek vége volt.

Abban az időben figyelmemet nagyon lekötötte a nagy Beltane-ünnep mozgalma, amelyet május elsején tartottak az Állványok Évében. Ez volt a legelső a tíz nagy szemétegetés közül, amelyek megnyitották az új korszakot. A mai fiatal emberek alig tudják elképzelni a hasztalan összegyűlt anyag és fölösleges holmi rettenetes mennyiségeit, amelyekkel el kellett bánnunk; ha nem jelöltünk volna ki erre a célra egy meghatározott napot és időszakot, az egész világ állandóan apró tüzekről füstölgött volna, és szerencsés gondolat volt, azt hiszem, a májusi és novemberi elégetések régi ünnepségét feleleveníteni. Elkerülhetetlen volt, hogy a névvel együtt a megtisztulás régi eszméje föl ne ébredjen, az emberek úgy érezték, hogy nemcsak anyagi terhes holmikat égetnek el, számtalan félig szellemi dolog, szerződések, okiratok, adósságlevelek, bosszúra irányuló följegyzések, mind belekerültek azokba a nagy lángokba. Az emberek imádkozva jártak a tüzek között és szép szimbóluma volt annak az új és boldogabb türelmességnek, amely most eljött az emberekhez, hogy azok, akik még mindig az orthodox vallásokban találtak vigaszt, felszólítás nélkül idejöttek, imádkozva azért, hogy munkájukból és vallási tanaikból égettessék ki minden gyűlölet. Mert most, hogy az emberek letettek az alacsony gyűlölségről, az ember még Baál tüzeiben is megtalálhatja az élő Istent.

Végtelen volt azoknak a dolgoknak a száma, amelyeket eme nagy tisztogatások alkalmával el kellett pusztítanunk. Itt volt először is a régi idők majdnem valamennyi háza és épülete. A végén nem tartottunk meg Angolországban az üstökös eljövele előtti időkből való épületek közül többet, mint egyet minden ötezer közül. Évről évre, ahogy újra felépítettük otthonainkat, az új szociális családok józanabb szükségleteinek megfelelően, évről évre többet és többet söpörtünk el ama rettenetes építmények közül, a régi lakóházakat, amelyeket elszármazott, képzeletesség nélkül, szépség nélkül, a legegyszerűbb becsületesség nélkül, sőt még kényelem és célszerűség nélkül is építettek, azokat a házakat, amelyekben a huszadik század első éveiben laktak az emberek, míg alig maradt belőlük egy is; nem tartottunk meg e házak rideg és szomorúságot keltő sokaságából semmit, csak azt, ami szép volt vagy érdekes, A házakat magukat természetesen nem hurcolhattuk oda tüzeinkhez, de elhoztuk összes rosszul illő deszkájtóikat, a rettenetes ablakkereteket, a cselédkínzó falépcsőket, a nedves, sötét szekrényeket, a porladó falak poloskás tapétáit, a porral és piszokkal telt szőnyeget, a rosszul tervezett és mégis igényeskedő asztalokat és székeket, pohárszékeket és fiókos szekrényeket, a régi, piszokkal teleitatott könyveket, a dísz tárgyakat - az ő piszkos, megromlott és teljesen fájdalmas dísz tárgyaikat! -, amelyek között - emlékszem - néha még *kitömött halott madarak* is voltak! Mindezeket elégettük. A mázzal bevont famunka, amelyen egy rétege volt a ronda festéknek a másik fölött, különösen szép lánggal égett. Már megpróbáltam valami képet adni Önöknek a régi világ bútorairól. Parload hálósobájáról, édesanyám szobájáról, Gabbitas úr

nappali szobájáról; de hála az égnek, nincsen most már az életben semmi, ami mind e dolgok furcsa közönségességét még megértethetné az emberekkel. Egyebek között most már sehol nem folyik a szén tökéletlen elégetése és a földön nem vonul végig többé semmilyen országút, mint valamilyen fűnélküli nyílt seb, amelyből állandóan por árad. Elégettük és elpusztítottuk legtöbb magánépületünket és mind a fatárgyakat, valamennyi bútorunkat, kivéve néhányszor tízezer határozott és szándékos szépségű tárgyat, amelyekből aztán kifejlődtek a mi mai formáink, elégettük valamennyi függönyünket és szőnyegünket, és elégettük a régi világbeli ruházatnak majdnem minden egyes darabját. Csak egy pár gondosan dezinficiált mintadarabjuk maradt meg ezekből múzeumainkban.

Az ember ma különös borzadással ír a régi világ ruházatáról. A férfiak néha egy évig és még tovább is hordtak egy-egy öltönyt, anélkül, hogy azt bármiféle tisztítási műveletnek vetették volna alá, kivéve hogy egyszer-máskor felületesen lekefélték; sötét, homályosan kevert mintájú szövetekből készítették őket, hogy ezzel elburkolják az elpiszkolódás mértékét, amelyet elértek és egész szövedékük olyan nemezszerű és porózus volt, mintha csak egyenesen arra szánták volna őket kiszámított módon, hogy magukba szedjék a levegőben lebegő port és piszkot. Nagyon sok nő hordott hasonló anyagból készült szoknyát és a formája ezeknek olyan hosszú és kényelmetlen volt, hogy elkerülhetetlenül a földet separték és fölszedték lovak frekventálta közútjaink minden szennyét. Mi Angliában dicsekedni szoktunk azzal, hogy országunk lakossága minden tagjának kivétel nélkül van cipője - lábaik többnyire oly csúnyák voltak, hogy erre nagy szükség is volt - de ma már érthetetlennek látszik előttünk, hogyan bőrtönözhatték be lábaikat azokba a borzalmas, bőrből vagy ennek utánzataiból készült skatulyákba, amelyeket akkoriban hordtak. Hallottam azt a véleményt, hogy az a testi degeneráció, mely népünk nagy részénél a 19. század utolsó éveiben mutatkozott, bár azt részben kétségtelenül a nép által fogyasztott táplálék szabálytalanul rossz minősége okozta, legnagyobb részében mégis a rendes cipőviselet kriminálisan rossz voltának volt tulajdonítható. Teljesen elkerülték a szabad levegőn való járást és testgyakorlatot, mert ez elkoptatta volna a cipőjüket és ez nagy anyagi kárt jelentett volna és ha mégis megtettek ezekben a cipőkben hosszabb utakat, rendszerint szorították lábukat a cipők és súlyos fájdalmakat okoztak. Megemlítettem, azt hiszem, azt a szerepet, amelyet az én cipőim játszottak serdülő korom szomorú drámájában. Valami bukott ellenség fölötti nemtelen diadal érzése volt bennem, amikor végre ott találtam magamat, amint az olcsó cipők és csizmák egyik kocsi-rakományát a másik után (eladatlan holmit Swathingleaból) szállítottam fel a glanvillei nagy olvasztó kemencék tetején levő csuzdára. Hangoz robajjal buktak be onnan a nagyolvasztó kúpjába és égésük pattogó sistergése betöltötte Beltane ünnepén a levegőt. Soha többé nem fog meghűlést okozni barnapapír-talpuk, soha többé tyúkszem nem fog keletkezni nevetséges alakjuk nyomán, soha többé szögeik nem fognak belevésődni élő húsba...

Középületeink legnagyobb részét fölégettük, amikor újra terveztük lakóhelyeinket, felégettük színházaknak nevezett pajtáinkat, bankjainkat, kényelmetlen bolt-hombárainkat, gyárainkat (ezekkel kezdtük már az első évben), számtalan, értelmetlenül egymásról másolt kis álgótikus templomainkat, ezeket a közönségesnek látszó, kőből és malterből szeretet nélkül épült üres burkokat, melyekben nem volt sem invenció, sem szépség, amelyeket arcába dobtak az emberek rosszul fizetett Istenüknek, úgy ahogy olcsó, rossz minőségű táplálékot dobtak oda rosszul fizetett munkásaiknak; mindezt szintén elsöpörtük az első évtized folyamán. Azután ki kellett selejteznünk és elpusztítanunk az egész elavult gőzvasút-rendszert, az állomásokat, jelző-berendezéseket, a drótkerítéseket, a kocsikat és lokomotívokat; ezt az egész tömeget a rosszul tervezett, füstöt terjesztő szerkezeteknek, amelyek, ha a Változás be nem következik, talán még egy fél évszázadig tartják fenn kellemetlen, mindig csekélyebb jelentőségű és jobb dolgoknak útjában álló életüket. Nagy aratásunk volt kerítéseinkben is, meg figyelmeztető

táblákban, plakátfalakban, csúnya pajtákban, felégettük a világ minden hullámlemezét és mindent, ami kátránnyal volt bekenve, összes gázműveinket és petróleumraktárainkat, összes lóvontatásra berendezett járműveinket, teherkocsijainkat és bútorszállító kocsijainkat... De talán eleget mondtam ahhoz, hogy valami képet adjak a mi hatalmas, örömtüzes máglyáink összetételéről, arról, hogy égettünk fel és olvasztottunk be mindent, ami csúnya volt és elavult, arról a mi hatalmas pusztító munkánkról, amelyet azokban az első években az alkotó munka mellett el kellett végeznünk.

Ezek azonban csak durva, anyagi alapjai voltak a világ főnix-tüzeinek. Ezek csak külső és látható jelei voltak annak a számtalan követelésnek, jognak, párthúségi nyilatkozatnak, tartozásnak, számlának, szerződésnek és privilégiumnak, amelyek mind a máglyákra kerültek; a jelvények és egyenruhák végtelen tömege, amelyek sem elég érdekesek, sem elég szépek nem voltak ahhoz, hogy eltegyék őket, szintén odavándorolt, fokozni a lángok fényét és ugyanoda került - néhány valóban dicsőséges emlék és jelvény kivételével - egész háborús felszerelésünk és anyagunk is. Azután ami régi, fattyú, félig-kereskedelmi jellegű, képzőművészetünk számtalan hivalkodó termékét szintén elvetettük, nagy olajfestmények, amelyeket azért festettek, hogy a félművelt középosztály tetszését nyerjék el velük, fellobogtak egy pillanatig és végük volt, az akadémiai kiállítás márványszobrai hasznos mésszé porladtak szét és sorsukban osztozott az ostoba szobrocskák és a dekoratív cserepesmunkák sokasága, mindenféle függöny, hímzés, rossz zene kottája és a rossz hangszerek tömege. Könyv is ment a máglyára rengeteg és ujságok hatalmas kötegei. Egyedül Swathinglea magánházaiból, amelyek lakóiról - talán nem alaptalanul - azt hittem, hogy azok soha nem olvasnak semmit, egy egész szemétkocsira valót gyűjtöttünk össze a kisebb angol klasszikusok olcsó, rosszul nyomtatott kiadásaiból. A legnagyobb része valóban igen unalmas, ostoba olvasmány volt és még egészen tiszta és körülbelül egy vagonrakománnyit a sok olvasás nyomát magukon viselő, számárfüles, hatpennys regényeknek, aljas, híglevű olvasmányokat, nemzetünk szellemének vízenyőjét.

...És úgy éreztem, hogy amikor összeszedtük azokat a könyveket és papírokat, többet szedtünk össze, mint nyomtatást és papírost, mi elgörbült és eltorzult gondolatokat és ragályos, aljas szuggesztiókat égettünk itt el, a buta túrések és a hülye türelmetlenségek formuláit, a gondolkodásbeli restségek, a félénk és indolens kifuvások aljas, védekező naivitásait.

Volt abban, hogy én ezeket segítettem összekeresni, több mint egy árnyalata a kielégülésnek mind e gonosz dolgok pusztulása fölött.

Annyira el voltam foglalva, mondom, abban a részben, amelyet a személtakarítás munkájában vállaltam, hogy nem vettem észre, ahogy különben észrevettem volna, azokat a kis jeleket, amelyek édesanyám állapotának megváltozására mutattak. Sőt, kissé jobb egészségi állapotban lévőnek gondoltam őt; kissé ki volt pirulva, kissé többet beszélt, mint máskor...

A Beltane-ünnep előestéjén, és amikor befejeztük az ócska elégetendő tárgyak utáni kutatást a Lowchester-kastélyban, végigmentem a völgyön Swathinglea másik végébe, hogy segítsek széjjelválogatni a fazekasárúgyarak ott levő külön csoportjának raktári készleteit, főcikkük márványutánnatból készült kandallódíszekből állott, és azt találtam, nagyon kevés az, amit abból érdemes lett volna kiválogatni - és itt talált meg engem Anna ápolónő végre telefonon és közölte velem, hogy édesanyám reggel, röviddel eltávozásom után hirtelen meghalt.

Egy ideig nem akartam ezt elhinni; ez az esemény, melynek eljövetelével régóta nyilvánvalóan számolni kellett, amikor valóban eljött, úgy ért engem, mint egy taglóütés, mintha soha nem lett volna olyan pillanat, amelyben azt előreláttam volna. Egyideig folytattam munkámat, azután pedig szinte apathikusan, a félig habozó kíváncsiság hangulatában, elindultam Lowchester felé.

Amire odaértem, az utolsó szolgálatok már megtörténtek és nekem megmutatták öreg édesanyám békés fehér arcát, amely nagyon csöndes volt, de kissé hideg és komoly, kissé más volt, mint amilyennek ismertem, amint ott feküdt a fehér rózsák között.

Egyedül mentem be hozzá, abba a csendes szobába és hosszú ideig álltam ágya széle mellett. Azután leültem és gondolkoztam...

Végre azután, valami egészen különös elcsendesült lelkiállapotban és alattam a magány tátongani kezdő szakadékaival, kijöttem abból a szobából a világba ismét, egy fényes szemű, tevékeny világba, amely nagyon zajos volt, boldog és tevékenyen volt elfoglalva az elmúlt és elavult dolog hatalmas elégetésének utolsó előkészületeivel.

2.

Úgy emlékszem arra az első Beltane-ünnepen mint életem legrettenetesebben magányos éjszakaijára. Töredékekben maradt meg emlékezetemben, élénk érzéssel átítatott töredékekben, közben elfelejtett hézagokkal.

Nagyon világosan emlékszem arra, hogy lementem a Lowchester-kastély nagy lépcsőjén (bár arra, hogy miképpen jutottam oda abból a szobából, amelyben édesanyám feküdt, nem emlékszem) és arra, hogy a lépcső megállóján találkoztam Annával, aki éppen felment, amikor én lementem. Ő éppen ebben a pillanatban értesült megérkezésemről és sietett fel hozzám. Megállt és én is megálltam, ott álltunk és kezét szorítottunk, ő pedig vizsgálva nézte az arcomat, ahogy azt nők néha tenni szokták. Így maradtunk egy-két másodpercig. Nem tudtam szólni hozzá egy szót sem, de éreztem érzései hullámját. Megálltam, viszonoztam keze komoly szorítását, elengedtem kezét és a habozás egy furcsa pillanata után mentem le tovább, tovább merülve el a gondolatokba, melyek betöltötték lelkemet. Nem jutott akkor egyáltalán eszembe megkérdezni magamtól, hogy ő vajjon mit gondol, vagy érez e percben.

Emlékszem, hogy a folyosó tele volt enyhe esti fénnel, és hogy én néhány lépést tettem az ebédlő-terem felé. Mikor azután megláttam a kis asztalokat és meghallottam a beszélgetések hanghullámját, amikor valaki, aki előttem ment, felnyitotta és ismét becsukta az ajtót, eszembe jutott, hogy nem akarok enni... A következő emlékezeti képem az, hogy átmegyek a nyílt füves térségen a ház előtt és hogy az volt a szándékom, hogy kimegyek a tőzegföldekre egyedül, meg hogy valaki, aki elment mellettem, mondott valamit egy kalapról. Kalap nélkül jöttem volt ki.

Egy gondolat töredéke kapcsolódik hosszú árnyékokhoz, a lemenő nap fényétől aranyszínű lápföldekkel. A világ megdöbbenően üres volt, úgy éreztem, amikor nincs benne sem Nettie, sem édesanyám. Nem volt az egésznek többé semmi értelme. Nettie ekkor már visszatért gondolataimba.

Azután kint vagyok a lápokon. Elkerültem a dombtetőket, ahol az örömtüzeket rakták, és kerestem az elhagyatott helyeket.

Nagyon világosan emlékszem arra, hogy egy kerti kapu padján ültem, a parkon túl, egy kis mélyedésben közvetlenül a dombtető alatt, amely elrejtette előlem a Beacon-dombon égő örömtüzet és a köréje gyűlt sokaságot, és arra, hogy néztem és bámultam a naplementét. Az arany föld és nap olyannak látszott mint egy kis buborék, amely ott lebeg az emberi hiábavalóság gömbjében... Azután az esti szürkületben végigmentem egy ismeretlen, denevérkísértette úton, magas sövények között.

Nem aludtam tető alatt ezen az éjszakán. De megéheztem és ettem valamit. Ettem valamit éjfél felé egy kis útszéli kocsmában a Birmingham felé vezető úton, sok kilométernyi távolban otthonomtól, ösztönszerűleg elkerültem a dombtetőket, ahol az örömtüzek közé gyülekeztek az embertömegek, de itt sok ember volt, és nekem meg kellett osztanom asztalomat egy emberrel, akinek valami haszontalan elégetni való jelzálogszerződése volt. Ezekről beszélgettem vele - de lelkem nagy távolságban állott ajkaim mögött...

Nemsokára minden dombtetőn tulipán formájú kis lángvirág lobogott. Kicsi fekete alakok csoportosultak köréje és rajzoltak pontokat szirmai aljára, a tömegek többi részét pedig magába olvasztotta a barátságos éjszaka. Azáltal, hogy elkerültem az országutakat és a világos ösvényeket, sikerült egyedül maradnom, bár az emberi hangok összevegyült zaja és a nagy tüzek pattogása és zúgása mindig közelemben volt.

Egy magányos mezőre kóboroltam el, majd egy mély árnyékokkal telt mélyedésben lefeküdtem és bámultam a csillagokat. Ott feküdtem, elrejtve a sötétben és minduntalan megütötte fületem a Beltane-tüzek suhogása és zúgó robaja, amelyek felégették egy eltűnt kor elszáradt örültségeit, meg az emberek kiáltásai, akik a tüzek közt haladtak el és imádkoztak azért, hogy kiszabadíthassanak saját énük börtönéből...

És anyámra gondoltam, azután pedig új elhagyatottságomra és szívem vágyódására Nettie iránt.

Sok dologra gondoltam ezen az éjszakán, de főleg arra a túlárado személyes szerelemre és gyengédségre, amely a Változás nyomában költözött szívembe, arra, hogy nagyobb szükségem, kielégítetlen szükségem van most arra az egy nőre, aki kielégítheti vágyaimat. Amíg élt édesanyám, ő bizonyos tekintetben fogva tartotta a szívemet, adott nekem valami olyan táplálékot, amiből élhettek ezek az érzések, és enyhítette lelkem ama ürességét, de most hirtelen ez az egy lehetséges vigasz is elhagyott. Sokan voltak a Változás idején, akik azt hitték, hogy az emberiség szellemi légkörének ez a nagy kitágulása meg fogja szüntetni a szerelmet, de valóban csak tökéletesebbé, teljesebbé, vitálisan szükségesebbé tette. Azt hitték ezek az emberek, hogy tekintve, hogy az emberek most mindnyájan el vannak telve a cselekvés és a tett örömteljes szenvedélyétől, minthogy mindnyájukat öröm tölti el és szeretet és szolgálatkészség embertársaik iránt, nem lesz most már szükség arra az egy bensőséges bízó közösségre, amely az előbbi élet legszebb dolga volt. És valóban, amennyire ez a közösség előnyökre és az életért való küzdelemre vonatkozott, igazuk volt. De amennyiben ez a lélek és az élet szép érzéseinek volt a dolga, teljesen tévedtek.

Mi valóban nem küszöböltük ki a személyes szerelmet, mi csak megszabadítottuk azt alacsonyrendű burkaitól, a gögtől, a gyanúsításoktól, a megvásárolhatóság és a versengés benne rejtőző elemeitől, amíg végül felkelt lelkünkben meztelenül, csillogóan és győzhetetlenül. Az új élet minden gyönyörű, változatos útján át mindig nyilvánvalóbbá vált, hogy mindenki számára voltak bizonyos egyének, akik rejtélyes és leírhatatlan módon az ember saját egyéniségének hangnemére voltak hangolva, akiknek pusztán jelenléte örömet nyújtott, akiknek pusztán léte érdeklődésünknek vált középpontjává, akik iránti idioszinkrázis-szerű vonzalom összevegyült a véletlennel, hogy kiegészítő és mindenben uralkodó harmóniát teremtsen az egymás számára predesztinált szerelmesek között. Ők voltak a lényeges dolog az életben. Nélkülük a megifjodott világ szép bátor képe olyan volt, mint felszerszámozott ló lovas nélkül, mint váza virág nélkül, mint színház színdarab nélkül... Számomra pedig ezen a Beltane-éjszakán olyan világos volt, amilyen világosak voltak a fehér lángok, hogy Nettie, és Nettie egyedül, képes felkelteni bennem ezeket a harmóniákat. És ő elment! Én magam küldtem őt el magamtól; nem tudtam, hogy hová ment. Én, az én első hirtelen erényes ostobaságomban kivágtam őt életemből örökre!

Így láttam én ekkor ezt a dolgot, és ott feküdtem a sötétben, senki sem látott engem és kiáltottam Nettie után, sírtam érette, arcomon feküdtem és sírtam érette, miközben az örvendező emberek ide-oda jártak, a füst sötéten gomolygott a messzi csillagok között, és a piros visszfények, az árnyékok és a fluktuáló vakító fényességek táncoltak a világ arculata fölött.

Nem! A Változás felszabadított bennünket valóban alacsonyabbrendű szenvedélyeink alól, a szokáson alapuló és mechanikus érzékiség alól, az alacsonyrendű célok és a durva elképzelések alól, de a szerelem szenvedélye alól nem szabadított fel bennünket. Csak beültette a maga uralmába Erost, az élet fejedelmét. Ennek az éjszakának egész hosszú szomorúságán át, én, aki megtagadtam őt, könnyekkel és enyhülést találni nem tudó megbánással tettem vallomást az Ő uralmáról...

Még távolról sem tudnám megmondani, mikor volt, amikor felkeltem, sem nem tudnám elmondani tekervényes vándorlásaimat a völgyekben az éjféli tüzek között, sem azt, hogy miképpen kerültem ki a nevető és örvendező sokaságokat, amelyek hajnali három és négy óra közt áramlottak hazafelé, hogy újra felvegyék megtisztult, rendbehozott, meztelen szépségre vetkőztetett és tiszta életüket. De hajnalban, amikor a világ öröme hamvainak ízzása kezdett megszűnni, - hűvös hajnal volt, amelyben fázva rázkódtam össze vékony nyári ruhámban - egy mezőn át egy kis ligetbe jutottam, amely tele volt halvány, kék jácinttal. Furcsa érzés állította meg lépteimet, mintha ismerős volna ez a kis pagony, és megdöbbenve megálltam. Azután valami arra indított, hogy néhány lépést tegyek el az ösvényről, és hirtelen egy különösen eltorzult növésszerű fa egyszerre csak beleilleszkedett a maga rovásába emlékezetemben. Ez volt az a hely! Itt álltam én, ide helyeztem én régi repülőszárkányomat, itt lőttem forgópisztolyommal, gyakorolva magamat használatában, készülve arra a napra, amikor Verrallal fogok találkozni.

A repülőszárkány és a revolver most már eltűnt, velük egész forró és szűkkeblű multam, utolsó maradványai a Beltane-tüzek örvénylő felcsapó lángjai közt zsugorodtak össze és tűntek el. Így azután a szürke hamvak világán át mentem vissza a nagy házba, ahol drága elvesztett édesanyám halott, elhagyott szoborképe feküdt,

3.

Nagyon fáradtan, nagyon kétségbeesett hangulatban érkeztem vissza a Lowchester-kastélyba; Nettie utáni hiábavaló vágyakozásom kimerített. Semmi gondolatom nem volt arra nézve, hogy mi áll előttem.

Valami kétségbeesett vágy vitt arra, hogy bemenjek a kastélyba, hogy újra reánézzek arra a csendességre, amely egykor édesanyám arca volt, és ahogy beléptem abba a szobába, Anna, aki a nyitott ablak mellett ült, felkelt és elém jött. Olyan volt, mint aki várakozik, őt is sápadtá tette a virrasztás; egész éjszakán át virrasztott, a szobában a halott, odakünn a Beltane-tüzek, és vágyódva várta visszatérésemet. Némán álltam közte és az ágy széle között...

„Willie” suttogta Anna, és szeme meg teste a könnyörület megtestesülése volt.

Valami láthatatlan jelenlét egymáshoz vont bennünket. Anyám arca határozottá, parancsolóvá vált. Anna felé fordultam, mintahogy gyermek fordul dajkájához. Anna erős vállalai köré tettem két kezemet, ő magához vont engemet, és szívem nem bírta tovább. Keblébe temettem arcomat, hozzátapadtam elgyengülve, és szenvedélyes zokogásba törtem ki...

Ő magához szorított engem, éhesen vágyódó karokkal, fülembe suttogott: „Nyugodj meg, szívem!” mintahogy az ember gyermeket vigasztal... Egyszerre éreztem, hogy megcsókol. A szenvedély vágyódó forróságával borította csókokkal arcomat. Könnytől sós ajka rátapadt az én ajkamra... Én pedig viszonztam csókjait...

Azután pedig hirtelen abbahagytuk, szétrebbentünk, és megálltunk - szemébe nézve egymásnak.

4.

Úgy látszik előttem, mintha Nettie intenzív emléke teljesen eltűnt volna elmémből Anna ajkának érintésére. Szerettem Annát.

Elmentünk csoportunk tanácsához - kommünnek hívták akkoriban az ilyen csoportot - és őt feleségül adták hozzám, s egy éven belül fiút szült nekem. Nagyon sokat voltunk együtt, és beszélgetéseink nagyon-nagyon közel hoztak bennünket egymáshoz. Anna hűséges barátommá lett és maradt mindig, és egy ideig szenvedélyes szerelmesek voltunk. Ő mindig szeretett engem és telve tartotta lelkemet gyöngéd hálával és szeretettel iránta; mindig ha találkoztunk, kezünk és szemünk barátságos üdvözlésben kulcsolódott össze, egész életünkön át e perctől kezdve egymás biztonságos segítsége és menedéke voltunk, egymás segítséget nem sajnáló mentsvára, ahol segítséget és barátságosan nyílt és őszinte beszédet talált mindegyikünk... És egy kis idő múltán Nettie iránti szerelmem és vágyam visszatért, mintha soha el nem halványult volna.

Ma senki sem talál semmi nehézséget abban, hogy megértse, hogyan lehetett ez, de a világ-malária gonosz napjaiban ezt a leghetetlenebb dolognak találták volna. Akkoriban azt várták volna tőlem, hogy ezt a másik szerelmet kitapossam gondolataim közül, hogy eltitkoljam Anna előtt, hogy hazugságokat mondjak róla az egész világnak. A régi világ teóriája az volt, hogy csak egy szerelem van - mi, akik a szerelem óceánján úszunk, nehezen tudjuk ezt megérteni. Azt tételezték fel, hogy egy férfi egész természete odaadódik annak az egy lánynak vagy asszonynak, akié az a férfi lett, és a nőről is azt tételezték fel, hogy az ő egész természete odaadódik a férfinak. Semmi nem maradt fenn, azt hitték - nem illendő dolognak érezték, ha az emberben egyáltalán van még valami többlet. Ők ketten titkos, zárt rendszert alkottak, ők ketten és a gyermekek, akiket az asszony szült a férfinak. Azt tartották a férfiről, hogy arra van kötelezve, hogy semmilyen más nőben ne találjon semmi szépséget, semmi kedvességet, semmit ami őt érdekelné; és a nőről is azt tartották hasonlóképpen, hogy ő meg semmi más férfiban. A régi világ férfiúi és női külön vonultak páronként, kis védekező házakba, mint állatok barlangjaikba, és ezekben az „otthon”-okban leültek, azzal a szándékkal, hogy szeretni fogják egymást, de valóban nagyon hamar oda jutottak, hogy azzal foglalkoztak, hogy féltékenységgel őrizték ezt az értelmetlen kölcsönös tulajdonjogot. Nagyon hamar eltűnt szerelmükből, beszélgetéseikből minden frissesség, közös életükből minden büszke emberi méltóság. Egymásnak szabadságot engedni - tisztára becstelenségnek tartották. Hogy én és Anna szeressük egymást, és szerelmes utazásunk után, járjuk mindegyikünk a magunk külön élete útját, és a nyilvános étkezőhelyiségek asztalai mellett ebédeljünk, amíg eljön az ő anyasága ideje, az ő előttük a mi állhatatos lojalitásunk igen súlyos megpróbáltatásának látszott volna. És hogy én képes legyek arra, hogy továbbra is szeressem Nettie-t - aki különböző módokon engem is szeretett meg Verrallt is - ez a régi konvencióknak valósággal a quintesszenciáját háborította volna fel.

A régi időben a szerelem kegyetlen, tulajdonjogszerű dolog volt. Most azonban Anna tudta engedni Nettie-t élni lelkem világában, olyan szabadon, mintahogy egy rózsza el tudja viselni fehér liliumok jelenlétét. Ha én hallani tudtam hangokat, amelyek nem voltak abban a skálában, amelyre az ő egyénisége kiterjedt, Anna örült annak, hogy más zenét is hallgathatok, mint az övét, mert szeretett engem. És ő is át tudta érezni Nettie szépségét. Az élet manapság oly gazdag és bőkezű, nyújt barátságot, ezernyi gyengéd viszonyt teremt az érdeklődésnek, a segítségnek és a bátorításnak az emberek között, hogy senki sem sokallja embertársától a szépség minden lehetőségének teljes átélését. Az én számomra kezdettől fogva Nettie volt a szépség megtestesülése, az isteni principiumnak, amely bevilágítja a világot, színe és formája. Mindenki számára vannak meghatározott típusok, meghatározott arcok és formák, gesztusok, hangok és beszéd módok, amelyeknek megvan ez a megmagyarázhatatlan és elemezhetetlen sajátosságuk. Ezek megjelennek a kedves, barátságos férfi-embertársak és nő-embertársak nagy sokasága között, - és az ember azt érzi: ezek az enyéim. Rejtélyes módon érintik ezek meg az ember lelkét, megmozgatnak mélységeket, amelyeknek különben álomban kellene maradniuk, áthatják és maguk szerint értelmezik a világot. Visszautasítani ezt az értelmezést annyi, mint visszautasítani a napot, elsötétíteni és halottá tenni az egész életet. Én szerettem Nettie-t, szerettem mindenkit, aki hasonlított rá, abban a mértékben, amelyben hasonlítottak rá hangban, szemben, alakban vagy mosolyban. És köztem meg feleségem között nem volt semmi keserűség amiatt, hogy a nagy istennő, az életadó Aphrodité, az élő tengerek királynője így jött el az én képzeletembe. Ez nem csökkentette a kölcsönös szerelmet köztünk, minthogy most a mi megváltozott világunkban nem fukarkodik senki a szerelemmel, aranyháló ez földgömbünk körül, amely egybehálózza az egész emberiséget.

Sokat gondoltam Nettie-re és minden olyan mozgásban lévő szép dolog, amelyet láttam, még élénkebbé tette az ő képét bennem, mindennemű szép zene, mindennemű szép szín, minden olyan dolog, amely komoly és szívhezszóló szépségű. A csillagok az övéi voltak, és a holdfény rejtélye; a napot ő viselte hajában finom porrá szétoszolva, napfény csillanásokká és szálakká oszolva hajának fürtjeiben... Ekkor pedig egyszerre egy napon levél érkezett hozzám, tőle, az ő változatlan tiszta kézírásában, de a kifejezésnek új nyelvén, amely elmondott nekem sok dolgot. Ő értesült édesanyám haláláról és ahogy énrám gondolt, ez a gondolat oly erőssé vált, hogy áttörte a némaságot, amelyet én parancsoltam reá. Írtunk egymásnak - mint egyszerű barátok, bizonyos elfogultsággal eleinte, és nagy vágyódás keletkezett szívemben az iránt, hogy őt viszontlássam. Egy ideig nem fejeztem ki ezt a vágyat, azután pedig úgy éreztem, hogy meg kell neki mondanom. És így a negyedik esztendő újévének napján eljött a Lowchester-kastélyba és hozzám. Hogy emlékszem erre az ő érkezésére, ötven esztendő szakadékan át! Kimentem a parkon át elébe, hogy egyedül találkozhasunk. A szélcsendes reggel nagyon tiszta és hideg volt, a földet új hószőnyeg fedte, és valamennyi fa jégkristályok mozdulatlan csipkéje és csillogása volt. A fölkelő nap arany szellemével érintette meg a fehérséget, szívem pedig dobogott és énekelt bennem. Emlékszem, a domboldal havas vállára, amely napfényben ragyogva emelkedett ki a kék égből, Néhány perc múlva megláttam az asszonyt, akit szerettem, amint jött a fehér, csendes fák között.

Én istennőt csináltam Nettie-ből, és ime ő emberi lény volt, mint magam. Odajött hozzám, meleg ruhába burkolva és remegve, szemében könnyek szeretetteljes ígérete, kinyújtott kézzel, és ajkán ott reszketett az az ő drága mosolya. Kilépett abból az álomból, amelyet én csináltam belőle, mint olyan lény, akinek kívánságai vannak és bánkódásai és emberi jósága. Kezei, ahogy megfogom őket, kissé hidegek voltak. Az istennő átsugárzott rajta valóban, ott izzott egész testében, a szerelem imádatos temploma volt ő rám nézve - igen. De valami új, csak most felfedezett dolognak éreztem az ő élő, az ő drága, személyes és halandó kezeit...

EPILÓGUS

A torony ablaka

Ennyi volt az, amit ez a barátságos arckifejezésű, őszhajú férfi megírt. Én teljesen elmerültem volt az ő történetében, e történet korábbi részeinek tartama alatt, megfeledkeztem az íróról és az ő kedves szobájáról, és a magas toronyról, amelyben ő ült. De fokozatosan, ahogy a vége felé közeledtem a történetnek, a különösség érzése visszatért hozzám. Mindinkább nyilvánvalóvá vált előttem, hogy ez más emberiség volt, mint az, amelyet én ismertem, mesebeli, olyan, amelynek más szokásai, más meggyőződései, más értelmezései, más érzései vannak. Nemcsak az intézményekben és a viszonyokban teremtett változást ez az üstökös. Megváltoztatta az emberek szívét és lelkét is. Bizonyos tekintetben szinte kevésbé emberivé tette a világot, megszüntette az emberek bosszúálló haragját, kicsiny, de mélységes féltékenységeiket, következetlenségeiket, humorukat. A vége felé és különösen anyjának halála után, úgy éreztem, hogy az ő története teljesen kisiklott szimpatikus együttérzéséből. Azok a Beltane-tüzek elégették valamit ő benne, ami bennem még fékezetlenül élt, és amely különösen Nettie ama visszatérése ellen lázongott. Én kissé figyelmetlenné váltam. Nem éreztem többet együtt vele, és teljes megértést nem merítettem már az ő szavaiból. Az az ő Eros fejedelme, valóban! Ő és ezek az átalakult emberek - szép és nemes emberek voltak, mint azok az emberek, amelyeket nagy képekben lát az ember, mint a nemes szobrászat istenei, de valóságos emberekhez ezek nem álltak közelebb, mint ama képek és szobrok alakjai. Ahogy megvalósult a Változás, megvalósulásának minden fázisával szélesebbé vált a szakadék és nehezebb volt az ő szavait követni.

Letettem az utolsó íráscsomót és szembenéztem az író barátságos szemével. Nehéz volt őt nem szeretni.

Valami szubtilis zavart éreztem, amikor feltettem neki azt a kérdést, amely izgatott. És olyan lényegesnek látszott énelőttem ez a kérdés, hogy kénytelen voltam feltenni. „És önök aztán tényleg?” - kérdeztem. - „Önök tényleg szerelmesekként éltek?”

Az író felhúzta szemöldökét. „Természetesen.”

„De az ön felesége?”

Nyilvánvaló volt, hogy ő nem ért meg engemet.

Még jobban haboztam. Megdöbbenett, hogy azt a meggyőződést éreztem, hogy én nagyon alacsonyrendű ember vagyok. „Dehát” - kezdtem. - „Önök megmaradtak szerelmeseknek?”

„Igen”. Súlyos kétségeim voltak arra nézve, hogy én értem-e őt. Vagy, hogy ő ért-e engem?

Egy újabb és még bátrabb próbálkozásba fogtam. „És Nettie-nek nem voltak más szerelmesei?”

„Egy oly gyönyörű asszonynak, mint ő! Nem tudom hányan szerették a szépségét őbenne, sem azt, hogy ő másokban mit talált. De mi négyen ettől a perctől fogva nagyon szoros együtt-létben éltünk, értse meg, barátok voltunk, egymás segítőitársai, személyes szerelmesek egy oly világban, mely csupa szerelmesből állt.”

„Négyen?”

„Ott volt Verrall.”

Akkor azután hirtelen rájöttem, hogy a lelkemben mozgolódó gondolatok csúnyák és alacsonyrendűek, hogy régi világom furcsa gyanúi, durvasága és durva féltékenységei e szebben élő lelkek számára már nem léteztek, „Önök tehát”, mondtam, arra igyekezve, hogy szabad felfogású legyek, „együtt alapítottak otthont”.

„Otthont?!” Az író rámnézett, én pedig nem tudom miért, lenéztem lábamra. Micsoda nehézkes, rosszul megcsinált tárgy egy cipő, és mily keménynek és színtelennek látszott az én ruházatom! Milyen ridegnek tűntem én fel, e gyönyörű tökéletes dolgok közepette. Egy pillanatnyi lázongó gyűlölet vett rajtam erőt. El akartam szökni innen. Végre is ez nem volt az én stílusom. Szerettem volna mondani valamit, ami őt valahogy lejjebb szállítja, megbizonyosodni úgyszólván gyanúmról, azáltal, hogy valami sértő vádat ejtek ki. Felnéztem, és ő ott állott előttem.

„Elfelejtettem”, mondtotta az író. „Ön azt játssza, hogy úgy tesz, mintha a régi világ még mindig fennállana. Otthont!”

Kinyújtotta kezét, és teljesen zajtalanul szétnyílt a nagy ablak előttünk és ennek az Álomországbeli városnak tüneményes közeli képe előttem állott. Akkor azután egy világos percen át megláttam ezt a várost; oszlopsorait és nyílt tereit, arany gyümölcsös termőfáit, és kristálytisza vizeit, zenéjét és örömét, a szerelmet és szépséget, amely szünet nélkül hullámozott tarka és bonyolult utcáin át. És a közelebb álló embereket most világosan és szembe láttam, nem többé a torzító tükörben, amely az író feje felett függött. Ők valóban nem igazolták gyanúmat, és mégis! - Olyan emberek voltak, mint amilyeneket a földön látni - kivéve azt, hogy megváltoztak. Hogy fejezzem ki ezt a változást? Mint ahogy egy nő megváltozik szerelmese szemében, mint ahogy egy nőt megváltoztat szerelmesének szerelme. Felmagasztosult emberek voltak...

Felálltam az író mellé és kinéztem. Kissé ki voltam pirulva, még a fülem is piros volt kissé, mert éreztem, hogy kíváncsiságom nem illendő, mert homályosan éreztem, hogy mélységes erkölcsi különbségek vannak közöttünk. Ő magasabb volt nálamnál...

„Ez a mi otthonunk”, mondtotta ő, mosolyogva és reám függesztette mélyen elgondolkozó szemeit.

-&-